

ΚΩΣΤΗ ΜΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΟ ΤΕΤΡΑΦΥΛΛΟ ΤΡΙΦΥΛΛΙ

ΘΕΟΣΟΦΙΑ & ΑΛΛΕΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΕΣ

2026

ΘΕΟΣΟΦΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΚΩΣΤΗ ΜΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

Το Τετράφυλλο Τριφύλλι

ΘΕΟΣΟΦΙΑ

και άλλες Πραγματείες

ΘΕΟΣΟΦΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΑΘΗΝΑ 2026

ΚΩΣΤΗ ΜΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΤΟ ΤΕΤΡΑΦΥΛΛΟ ΤΡΙΦΥΛΛΙ
Θεοσοφία και Άλλες Πραγματείες

ΘΕΟΣΟΦΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Θεοσοφική Εταιρεία εν Ελλάδι
Βουκουρεστίου 25, Αθήνα 10671
Τηλ.: 210 3620702
www.theosophicalsociety.gr

Συλλογή Κειμένων: Έρικα Γεωργιάδη
Επιμέλεια Κειμένων: Ιφιγένεια Κασταμονίτη
Εξώφυλλο-Σελιδοποίηση: Γιώργος Γεωργιάδης

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΔΙΑΝΟΜΗ

Σημείωση: Η παρούσα έκδοση αποτελεί προσχέδιο και διανέμεται αποκλειστικά στα μέλη της Θεοσοφικής Εταιρείας εν Ελλάδι για εσωτερική χρήση. Ενδέχεται να υποστεί περαιτέρω επιμέλεια και αναθεώρηση πριν από την τελική της έκδοση.

ISBN: 978-618-81553-7-4

Προς τιμήν του
αείμνηστου και αξιότιμου
αδ. Κωστή Μελισσαρόπουλου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

6. Εισαγωγή
14. Σημείωμα της Επιμελήτριας
15. «Ο Κομήτης» (Αποσπάσματα από το έργο)
17. Το Τετράφυλλο Τριφύλλι
19. Η Νεότητα
21. Το Άνθος του Λευκού Λωτού
24. Αρχαία Μυστήρια: Ελευσίνα
34. Η Άποψη της Μετενσάρκωσης
41. Πληροφοριακό Σημείωμα για τον Κρισμαμούρτι
45. Περί της Έννοιας του Θεού
55. Εξέλιξη και Αγάπη
59. Εξέλιξη ή Ανακύκλωση
65. Η Μοναδικότητα κάθε Στιγμής
69. Το Μεταφυσικό Στοιχείο στους Παράλληλους Βίους του Πλουτάρχου
84. Η Χαρά της Ζωής
89. Η Ατλαντίδα
96. Ο Αληθινός Πολιτισμός
109. Υπάρχει Θάνατος;
121. Θεοσοφία: από τους Νεοπλατωνικούς έως την Μπλαβάτσκι
132. Ο Αποκρυφισμός Υπάρχει; Ποιες Δυνατότητες Έχει;
145. Ο Σκοπός της Ζωής
152. Για μια Πληρέστερη Ζωή
163. Βιογραφικό Σημείωμα

Εισαγωγή

ΟΤΑΝ εκλέχθηκα Πρόεδρος της Θεοσοφικής Εταιρείας εν Ελλάδι το 2024, ένα από τα έργα που είχα προτείνει ήταν η συγκέντρωση και έκδοση των γραπτών του αείμνηστου και αξιότιμου αδελφού μας, Κωστή Μελισσαρόπουλου (1903–1988), ο οποίος διετέλεσε Πρόεδρος της Εταιρείας μας επί 32 έτη (1952–1957 και 1961–1988) και υπήρξε και ο ιδρυτής του περιοδικού μας «Ιλισός».

Με ιδιαίτερη τιμή και χαρά παρουσιάζω αυτή τη συλλογή, η οποία φέρνει ξανά στο φως ένα μέρος του συγγραφικού του έργου, αποτιμώντας ελάχιστο φόρο τιμής στον αείμνηστο αδελφό μας, για την υπηρεσία και την αφοσίωση του στη Θεοσοφική Εταιρεία και τους σκοπούς της.

Υπό αυτό το πνεύμα θα πρέπει να αναγνωσθεί και το τεύχος 33 του περιοδικού «Ιλισός» (Ιούλιος–Αύγουστος 1988), το οποίο είναι αφιερωμένο εξ ολοκλήρου στη μνήμη του. Ανοίγει με ένα λιτό βιογραφικό σημείωμα, το οποίο προσφέρει ένα βασικό χρονολογικό πλαίσιο για την κατανόηση της ζωής και της δράσης του. Η παρούσα εισαγωγή αντλεί στοιχεία από αυτό το υλικό, ενώ παράλληλα αξιοποιεί ανέκδοτες πηγές, κυρίως πρακτικά Στόων στις οποίες διετέλεσε Πρόεδρος, τα οποία διασώθηκαν χάρη στη φροντίδα της αδελφής μας Μαρίας Βασιλοπούλου.

Αν και η δραστηριότητά του εκτείνεται πέρα από το πλαίσιο της Θεοσοφικής Εταιρείας εν Ελλάδι — περιλαμβάνοντας τη συμμετοχή του στη Μεγάλη Στοά της Ελλάδος, στην οποία εντάχθηκε το 1930, τρία χρόνια μετά την είσοδό του στην Εταιρεία μας, όπου έφθασε στον 33ο βαθμό και, στις 17 Δεκεμβρίου 1980, ανέλαβε το αξίωμα του Ανθυπάρχου Μεγάλου Ταξiάρχη — καθώς και ευρύτερη κοινωνική, φιλανθρωπική και πολιτιστική δράση, η παρούσα εισαγωγή επικεντρώνεται στο έργο του εντός της Εταιρείας και στα γραπτά του που περιλαμβάνονται σε αυτή τη συλλογή.

Σύμφωνα με το βιογραφικό σημείωμα, από μικρός είχε μία κλίση προς την φιλοσοφία και «βαθείς κοινωνικές ανησυχίες». Ξεκίνησε τη συγγραφική του πορεία με λογοτεχνικά κείμενα, δημοσιεύοντας διηγήματα στο περιοδικό «Νουμάς» σε ηλικία μόλις 17 ετών. Το άρθρο του «Το Τετράφυλλο Τριφύλλι»¹, αναδεικνύει την τάση του ανθρώπου να αναζητά το νόημα, την αλήθεια ή την ευτυχία σε λανθασμένες κατευθύνσεις, ορμώμενος από την άνεση, την επιθυμία ή την άγνοια. Το *τετράφυλλο τριφύλλι* λειτουργεί ως σύμβολο μιας σπάνιας αλήθειας που εδράζεται στην απλότητα και τη μοναχικότητα, αλλά συχνά παραβλέπεται, καθώς ελάχιστοι είναι πρόθυμοι να υπερβούν τη συνήθεια, τη ψευδαίσθηση και τις επιφανειακές προσδοκίες. Το κείμενο αυτό, ως έκφραση πρώιμης πνευματικής διαίσθησης, αποτέλεσε την έμπνευση για τον τίτλο της παρούσας συλλογής, ενώ το πλήρες άρθρο αναπαράγεται εδώ.

Συνεργάστηκε επίσης με την εφημερίδα «Ελεύθερος Λόγος Πατρών», όπου αποτυπώνονται οι πρώιμες αναζητήσεις του σχετικά με την ευτυχία και το νόημα της ανθρώπινης ύπαρξης. Βραβεύτηκε από το μακροβιότερο λογοτεχνικό περιοδικό της Ελλάδας, τη «Νέα Εστία», το οποίο ιδρύθηκε από τον Κωνσταντίνο Σαραντόπουλο, με διευθυντή τον λογοτέχνη και δημοσιογράφο Γρηγόριο Ξενόπουλο.

Το 1927, σε ηλικία μόλις 24 ετών, έγινε μέλος της Θεοσοφική Εταιρείας. Κατά την περίοδο εκείνη, η οργάνωσή μας ονομαζόταν «Ένωση Ελληνικών Θεοσοφικών Στοών», καθώς δεν διέθετε ακόμη τον απαραίτητο αριθμό Στοών για να αναγνωριστεί ως επίσημο Τμήμα της Θεοσοφικής Εταιρείας με έδρα στο Άντυαρ (Τσενάι) της Ινδίας. Την εποχή εκείνη, παγκόσμια Πρόεδρος ήταν η Άννι Μπέσαντ, ενώ ο Κρισναμούρτι είχε μόλις διαλύσει το Τάγμα του Αστέρα της Ανατολής, με μια ομιλία κατά την οποία δήλωσε ότι «η αλήθεια είναι μια χώρα δίχως μονοπάτι», δήλωση η οποία προκάλεσε τον απεριόριστο θαυμασμό του αδ. Κωστή Μελισσαρόπουλου, που σε όλη τη διάρκεια της ζωής του τον θαύμαζε.

Το 1928, με την ενεργή συμβολή τού αδ. μας Μελισσαρόπουλου, ιδρύθηκε επίσημα η Θεοσοφική Εταιρεία εν Ελλάδι ως Τμήμα της πα-

¹ Μελισσαρόπουλος, Κ. *Νουμάς*, 1920, 709, σ. 294

<https://kosmopolis.library.upatras.gr/index.php/noumas/article/view/88363/87237>

γκόσμιας Θεοσοφικής Εταιρείας και ο χάρτης λειτουργίας της που υπογράφηκε και εκδόθηκε από την ίδια την Άννι Μπέσαντ διακοσμήει την είσοδο της έδρας μας. Ο αδ. Κ. Μελισσαρόπουλος συνέβαλε ουσιαστικά σε αυτή τη διαδικασία και, αναμφίβολα, θα του προσέφερε ιδιαίτερη χαρά το γεγονός ότι, σε δύο μόλις χρόνια από την έκδοση της παρούσας συλλογής, η οργάνωσή μας θα εορτάσει την εκατονταετηρίδα της.

Η πρώτη του ομιλία στη Θεοσοφική Εταιρεία εν Ελλάδι, με τίτλο «Πώς έγινα Θεόσοφος» (1931), αποτυπώνει ήδη με σαφήνεια τον εσωτερικό του προσανατολισμό και τη βαθιά του σύνδεση τόσο με το θεοσοφικό ιδεώδες όσο και με τη Θεοσοφική Εταιρεία και το έργο της.

Από το 1932, ο αδ. Κωστής Μελισσαρόπουλος υπήρξε δραστήριο μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Θεοσοφικής Εταιρείας εν Ελλάδι, ενώ κατά την περίοδο 1935–1938 διετέλεσε Πρόεδρος της Στοάς «Ορφεύς». Κατά το πρώτο έτος της προεδρίας του ανέπτυξε έντονη δράση, προσφέροντας μια σειρά θεμελιωδών διαλέξεων. Συγκεκριμένα, το 1935 παρουσίασε τις ομιλίες «Πώς εννοούμε την Θεοσοφίαν» στις 23 Ιανουαρίου, «Περί των επτά πλανητικών αγγέλων» στις 27 Φεβρουαρίου, που ήταν η ημέρα της εκλογής του, «Από του ανθρώπου προς τον υπεράνθρωπον» στις 20 Μαρτίου και «Το Αστρικόν Πεδίον» στις 17 Απριλίου. Τον κύκλο αυτό ολοκλήρωσαν δύο διαδοχικές εισηγήσεις για το «Νοητικόν Πεδίον» τον Μάιο.

Υπό την καθοδήγησή του, η Στοά «Ορφεύς» μετεξελίχθηκε σε έναν ζωντανό πυρήνα ανταλλαγής ιδεών, σταθερά προσανατολισμένο στη θεοσοφική διδασκαλία και την ανάλυση των επιπέδων της ανθρώπινης ύπαρξης. Το έργο της Στοάς χαρακτήριζε ένας δημιουργικός συγκρητισμός, που συνέθετε τον δυτικό εσωτερισμό, για παράδειγμα τον Ροδοσταυρισμό, την Καμπαλά και τον Χριστιανικό μυστικισμό με ανατολικές θρησκείες όπως ο Βουδισμός και ο Ινδουισμός, και ασκήσει όπως η Γιόγκα, δίνοντας πάντοτε ιδιαίτερη έμφαση στην Αρχαία Ελληνική Σοφία.

Για την αρτιότερη λειτουργία της Στοάς, καθιερώθηκαν εβδομαδιαίες συνεδριάσεις κάθε Παρασκευή με αυστηρά δομημένο πρόγραμμα, σύμφωνα με το οποίο, το πρώτο ημίωρο (19:00–19:30) αφιερωνόταν σε ερωτήσεις και απαντήσεις περί του θεοσοφικού συστήματος, ενώ η κύρια συνεδρίαση (19:30–20:30) περιλάμβανε τις κεντρικές εισηγήσεις πάνω σε θέματα πνευματικής εξέλιξης και εσωτερισμού.

Η Στοά «Νιρβάνα» ιδρύθηκε το 1938 κυρίως από μέλη της Στοάς «Ορφεύς». Το όνομά της, εμπνευσμένο από την ανατολική φιλοσοφία, παραπέμπει στην κατάσταση της υπέρτατης γαλήνης και απελευθέρωσης από τον κύκλο των ενσαρκώσεων. Κατά τα πρώτα έτη λειτουργίας (1938–1939), Πρόεδρος ήταν η αδ. Καλλιόπη Καλβοκορέση και Αντιπρόεδρος ο αδ. Μελισσαρόπουλος, ο οποίος συνέβαλε με την εμπειρία του στην εδραίωση της νέας κατεύθυνσης. Από το 1939 έως το 1958 ανέλαβε ο ίδιος την Προεδρία, καθορίζοντας ουσιαστικά την πορεία της Στοάς για σχεδόν δύο δεκαετίες.

Το 1958 ίδρυσε τη Στοά «Ελευθέρα Σκέψις», στην οποία προέδρευε έως το 1986. Τα ιδρυτικά μέλη της Στοάς αυτής ήταν ο αδ. Κωστής Μελισσαρόπουλος, πρώτος στη λίστα, η αδ. Διονυσία Μελισσαροπούλου και η αδ. Μαρία Μελισσαροπούλου, η αδ. Αιμιλία Ζαρίφη, η οποία είχε εμφανιστεί ως ομιλήτρια στη Στοά «Ορφεύς» ήδη από το 1935, καθώς και, μεταξύ άλλων, οι αδ. Ήβη Σκανδαλάκη, αδ. Νικόλαος Σαρλής και αδ. Ειρήνη Μεταξά. Σημαντικό είναι να αναφέρω ότι η Στοά, όπως και η Θεοσοφική Εταιρεία παγκοσμίως, διακρινόταν για την έμπρακτη προσήλωσή της στην ισότητα των φύλων, με την ενεργό συμμετοχή γυναικών ομιλητριών.

Όπως καταγράφεται στα πρακτικά της Στοάς, η ίδρυσή της πραγματοποιήθηκε με γνώμονα τη διακήρυξη του Διοικητικού Συμβουλίου της παγκόσμιας Θεοσοφικής Εταιρείας περί ελευθερίας της σκέψης:

«Τα υπογεγραμμένα μέλη της Θ.Ε. εν Ελλάδι, έχοντα υπ' όψιν την διακήρυξιν του Διοικητικού Συμβουλίου της παγκοσμίου Θεοσοφικής Εταιρείας περί Ελευθερίας της Σκέψεως, αποφασίζομεν την συσσωμάτωσιν εις μίαν νέαν Θεοσοφικήν Στοάν υπό το διακριτικόν όνομα "Ελευθέρα Σκέψις". Σκοπός τίθεται η πνευματική καλλιέργεια των μελών, η ανάπτυξις της ελευθερίας της σκέψεως και η προσπάθεια εκάστου προς αυτογνωσίαν».

Το 1956 επανεξελέγη Πρόεδρος της Θεοσοφικής Εταιρείας εν Ελλάδι και ίδρυσε το περιοδικό «Ιλισός» δηλώνοντας ότι είναι περιοδικό «ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΣΚΕΨΕΩΣ». Στην ετήσια έκθεσή του προς το Άντναρ περιλαμβάνει μια ενθουσιώδη αναφορά, στην οποία εξηγεί την επιλογή του τίτλου και την πνευματική του σημασία, υπενθυμίζοντας ότι στις όχθες του ποταμού Ιλισού περπάτησαν ο Πλάτων και ο Σωκράτης, συνομιλώντας για τα μεγάλα φιλοσοφικά ζητήματα.

Με σκοπό τη διατήρηση στενών δεσμών με τη διεθνή έδρα της Θεοσοφικής Εταιρείας, στο πρώτο τεύχος του περιοδικού δημοσίευσε δύο άρθρα του Σρι Ραμ, τότε Παγκόσμιου Προέδρου και προσωπικού του φίλου, για τον οποίο έτρεφε βαθύ θαυμασμό.

Θα μπορούσαν να ειπωθούν πολλά ακόμα για το έργο και τις δραστηριότητές του στη Θεοσοφική Εταιρεία εν Ελλάδι, αλλά εστιάζοντας στα γραπτά του και τιμώντας αυτή την πλούσια παρακαταθήκη, η παρούσα συλλογή ξεκινά την περιήγησή της από το δραματικό έργο του αδελφού μας Κωστή Μελισσαρόπουλου, «Ο Κομήτης». Το υλικό είχε την ευγένεια να μας το παραχωρήσει ο αδελφός μας Νίκος Φωκάς, Πρόεδρος της Στοάς «Υπατία». Το έργο τιμήθηκε με το Α΄ Βραβείο στον Καλοκαιρινό Διαγωνισμό του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός» την περίοδο 1949–1950 και εκδόθηκε το 1952.

Πρόκειται για ένα κλασικό δείγμα «Θεάτρου Ιδεών» που πραγματεύεται την υπαρξιακή αγωνία και τον φόβο του θανάτου. Η πλοκή εκτυλίσσεται με φόντο την εμφάνιση ενός κομήτη, η τροχιά του οποίου απειλεί να καταστρέψει τη Γη, αφήνοντας στους ήρωες ελάχιστες ώρες ζωής, από τις έντεκα το βράδυ έως τα μεσάνυχτα. Αυτή η ακραία συνθήκη, σε συνδυασμό με τη δίνη του επερχόμενου Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αναγκάζει τους χαρακτήρες να έρθουν αντιμέτωποι με τη θνησιμότητά τους, εγείροντας υπαρξιακά ζητήματα που αφορούν όλους μας.

Ο αδ. μας συγγραφέας αναδεικνύει την ανάγκη για εσωτερική γαλήνη, ήσυχη συνείδηση, αισιοδοξία και ευδαιμονία, τονίζοντας ότι η αληθινή επιτυχία στη ζωή πηγάζει από τον πλούτο της ανθρώπινης ψυχής και όχι από τα υλικά αγαθά. Το μήνυμα του έργου παραμένει συγκλονιστικά επίκαιρο, καθώς μας υπενθυμίζει, μέσα από τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουμε σήμερα με τον σκοτεινό «πόλεμο των σκιών» να επιστρέφει στην Ευρώπη μετά από δεκαετίες ειρήνης, ότι οφείλουμε να κρατάμε το ηθικό μας ψηλά.

Αναδεικνύοντας την αισιοδοξία της αρχαίας ελληνικής σοφίας, το έργο μάς προτρέπει να αντιμετωπίζουμε τους φόβους μας με λογική και να προσφέρουμε το καλύτερο που μπορούμε, θέτοντας το καίριο ερώτημα:

«Επειδή κάποτε θα πεθάνουμε, πρέπει να μην είμαστε χαρούμενοι όσο ζούμε; Ή ζωή είναι τόσον ωραία!»

Το άρθρο του «Η Νεότητα», που δημοσιεύθηκε στο δεύτερο τεύχος του περιοδικού «Ιλισός», τονίζει ότι αυτή η περίοδος της ζωής μας είναι μια εσωτερική κατάσταση της ψυχής και όχι βιολογική ηλικία. Η νεότητα, δηλαδή, εκφράζεται με θάρρος, ελπίδα και ζωντάνια, καθώς αυτό που πραγματικά γερνά τον άνθρωπο είναι η απώλεια ιδανικών και ο φόβος, όχι τα χρόνια. Την εποχή εκείνη ήταν 53 ετών, και ίσως έγραψε αυτό το άρθρο αντιλαμβανόμενος τη φθορά του χρόνου, διαπιστώνοντας όμως, ταυτόχρονα, ότι τα όνειρα και τα ιδανικά του παρέμεναν ζωντανά και ισχυρά.

Στο άρθρο «Το Άνθος του Λευκού Λωτού» συνδέει τον συμβολισμό αυτού του φυτού με τον καθημερινό μας βίο. Καλεί σε αποδοχή των ατελειών, υπομονή, αυτογνωσία και καλοσύνη προς τους άλλους, τονίζοντας ότι η πνευματική άνθηση επιτυγχάνεται μέσα από συνεχή προσπάθεια και στάση ζωής. Το έγραψε με αφορμή τον εορτασμό της Ημέρας του Λευκού Λωτού, μια ημέρα αφιερωμένη στη μνήμη της Έλενας Πετρόβνα Μπλαβάτσκι, κατά την οποία, σύμφωνα με την παράδοση της Θεοσοφικής Εταιρείας, τιμάται το έργο της και καλωσορίζονται τα νέα μέλη.

Γράφοντας για τα «Αρχαία Μυστήρια: ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ» συνδέει την καλλιέργεια των αρετών με την αληθινή μύηση, τονίζοντας ότι σφυρηλατούσαν τον χαρακτήρα, καλλιεργούσαν το ήθος, τη δικαιοσύνη, την ευσέβεια, και οδηγούσαν τη ψυχή του μνημένου προς την ανώτερη τελείωση.

Στο άρθρο «Η Άποψη της Μετενσάρκωσης» αναφέρεται στην έννοια της αθανασίας και προτείνει τη μετενσάρκωση ως λογική εξήγηση της εξέλιξης της ψυχής και της διαφοροποίησης των ανθρωπινων χαρακτήρων. Αναφέρεται σε ανατολικές ιδέες, όπως οι διδασκαλίες του Βούδα, παρουσιάζοντας το θέμα μέσα από το θεοσοφικό σύστημα της Ε. Π. Μπλαβάτσκι, ιδίως με αναφορές στο αστρικό και το νοητικό σώμα

Στο κείμενο «Θεοσοφία: Από τους Νεοπλατωνικούς έως την Μπλαβάτσκι», παρουσιάζει την Ε. Π. Μπλαβάτσκι ως τη μεγάλη μορφή που επανάφερε τη Θεοσοφία από το κρυφό πεδίο των Μυστηρίων στο προσκήνιο. Τονίζει ότι, με την ίδρυση της Θεοσοφικής Εταιρείας το 1875, έκανε μια τολμηρή και πρωτότυπη κίνηση, δηλαδή «ανέσυρε» τη Θεία Σοφία από τα άδυτα της αρχαίας παράδοσης και την προσέφερε ανοιχτά σε όλη την ανθρωπότητα. Τη συνδέει με την άρση του «πέπλου

της 'Ισιδος» και με τη διάδοση της εσωτερικής γνώσης μέσω των συγγραμμάτων της. Παράλληλα, τη θεωρεί ερμηνεύτρια μιας μη δογματικής, καθολικής πνευματικής σοφίας, βασισμένης στην αδελφότητα, την ελευθερία σκέψης και την ηθική εξέλιξη.

Στο άρθρο «Για μια πληρέστερη ζωή» αναφέρεται σε διαφορετικές πνευματικές και φιλοσοφικές παραδόσεις, προκειμένου να καταδείξει ότι η αναζήτηση του ανώτερου εαυτού, της αυτογνωσίας και της ηθικής μεταμόρφωσης αποτελεί κοινό πυρήνα της αέναης σοφίας. Αναφέρεται στην Χριστιανική παράδοση, κυρίως μέσω του Αποστόλου Παύλου και του Χριστού, με το ρητό «Στενή η πύλη...», αντλώντας από εκεί το μήνυμα της εσωτερικής πάλης, της αγάπης και της στενής οδού προς την Αληθινή Ζωή. Αναφέρεται επίσης στην αρχαία Ελληνική παράδοση με το Δελφικό «Γνώθι σαυτόν», τον Ησίοδο, τον Επίκτητο, τον Αίσιωπο και τον Πλάτωνα, για να φωτίσει το ιδεώδες του μέτρου, της αυτογνωσίας, της αρετής και της πνευματικής πειθαρχίας.

Μνημονεύει ακόμη την Ινδική παράδοση με τη Μπαγκαβάτ-Γκιτά, από όπου κρατά την ιδέα του καθήκοντος χωρίς προσκόλληση στους καρπούς των πράξεων. Τέλος, αναφέρει τον Κρισναμούρτι και το βιβλίο «Στα πόδια του Διδασκάλου», για τη διάκριση ανάμεσα στο αληθινό και το απατηλό. Στην ουσία το άρθρο τονίζει την αυτογνωσία, την κυριαρχία του εαυτού, την καθαρότητα σκέψης και την ανιδιοτελή αγάπη.

Στη παρούσα συλλογή υπάρχουν πολλά ακόμα άρθρα που δεν αναφέρονται εδώ, τα οποία ελπίζω να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για μια ζωή υπηρεσίας προς τα υψηλότερα ιδανικά της αγάπης, της συμπόνιας και της αναζήτησης, όπως αυτά αναδεικνύονται με σαφήνεια στο έργο και το μήνυμά του.

Αφιερώνεται στα μέλη της Θεοσοφικής Εταιρείας εν Ελλάδα, σε όλους τους φιλαλήθεις και σε εκείνους που επιδιώκουν να καλλιεργούν τις αρετές της Αδελφικής Αγάπης και της Αλήθειας, με ευθύτητα βίου, καθαρότητα προθέσεων και ακεραιότητα χαρακτήρα.

Παράλληλα, ως λειτουργήσει και ως υπενθύμιση του έργου που επέτελεσε ο αξιότιμος αδελφός μας, διατηρώντας τη Θεοσοφική Εταιρεία εν Ελλάδα ως Τμήμα της Θεοσοφικής Εταιρείας του Άντυαρ και καλλιεργώντας έναν ζωντανό και αδιάρρηκτο δεσμό με τα διεθνή κέντρα της. Ο δεσμός αυτός συνεχίστηκε από τους διαδόχους του και αποτελεί πολύτιμη παρακαταθήκη. Είθε να τον διαφυλάξουμε και να τον

ενισχύσουμε, ως ένδειξη σεβασμού προς εκείνους που αφιέρωσαν τη ζωή τους σε αυτό το έργο, συνεχίζοντας με συνέπεια την πορεία που μας παρέδωσαν.

Τέλος, σε έναν κόσμο όπου το σκοτάδι συχνά πυκνώνει, το καθήκον μας δεν είναι μόνο να διαφυλάσσουμε και να αναδεικνύουμε το φως, αλλά και να γινόμαστε εμείς οι ίδιοι αυτό το φως και η σοφία που καλούμαστε να σπείρουμε. Πρόκειται για έργο δύσκολο, καθώς η ανθρώπινη φύση παραμένει ατελής. Όμως ακριβώς γι' αυτό, το καθιστά ακόμη πιο αναγκαίο και βαθύτατα ευγενές.

Έρικα Γεωργιάδη, 2026

Σημείωμα της Επιμελήτριας

Η ΣΥΖΗΤΗΣΗ για δημιουργία μιας συλλογής με επιλεγμένα άρθρα του αείμνηστου Αδελφού μας Κωστή Μελισσαρόπουλου από το περιοδικό «Ιλιός», του οποίου υπήρξε ο ιδρυτής, είχε ήδη ξεκινήσει από την Άνοιξη του 2024.

Όμως, οι πολλές εργασίες που έπρεπε να γίνουν, όπως η ανακαίνιση δύο διαμερισμάτων, κύκλοι μαθημάτων, ημερίδες, εορτές, και διάφορες εκδηλώσεις (εκδρομές, εκθέσεις, συνέδρια κλπ), καθυστέρησαν το έργο. Η συγκέντρωση των άρθρων όμως ολοκληρώθηκε και μόλις τώρα καταφέραμε να υλοποιήσουμε την αρχική εκείνη σκέψη.

Με μεγάλη χαρά δέχθηκα να κάνω την πρώτη επιμέλεια των άρθρων που είχε συλλέξει η αδελφή μας Πρόεδρος, Έρικα Γεωργιάδη, για τη δημιουργία ενός τόμου, ο οποίος αφιερώνεται «στα μέλη της Θεοσοφικής Εταιρείας εν Ελλάδι και σε όλους τους αναζητητές της Αλήθειας», όπως η ίδια γράφει στην Εισαγωγή της.

Στα επιλεγμένα, κατά χρονολογική σειρά, αυτά άρθρα από το περιοδικό «ΙΛΙΟΣ», 1956-1964, ο αείμνηστος αδελφός μας Κωστής Μελισσαρόπουλος πραγματεύεται ποικίλα θέματα, π.χ. θεοσοφικά, αρχαιοελληνικής παράδοσης, αποκρυφιστικά, κοινωνικά, ψυχολογικά και άλλα.

Το κείμενό τους έχει μεταφερθεί στο μονοτονικό —εκτός από τα αποσπάσματα από το έργο *Ο Κομήτης*, καθώς και το άρθρο *Τετράφυλλο Τριφύλλι*— και η ορθογραφία τους σε έναν πιο σύγχρονο τρόπο, π.χ. καταλήξεις ουσιαστικών, ρημάτων κλπ., αλλά χωρίς να αλλάξει η δομή των προτάσεων και το ύφος του αρθρογράφου.

Πρέπον και καθήκον μας είναι να θυμόμαστε και να τιμούμε τους πρωτοπόρους αδελφούς μας του Ελληνικού τμήματος της Θεοσοφικής Εταιρείας, ώστε να τους γνωρίσουν τα νεότερα μέλη μας καθώς και τα μελλοντικά.

Ιφιγένεια Κασταμονίτη, 2026

«Ο Κομήτης»

(Αποσπάσματα από το Έργο)

ΣΤΟ ΕΡΓΟ «Ο Κομήτης», ο Κωστής Μελισσαρόπουλος αναπτύσσει τη φιλοσοφία του για μια ζωή γεμάτη γαλήνη και εσωτερική πληρότητα, κυρίως μέσα από τα λόγια του Φίλιππου, της Τζούλιας και του Καθηγητή

Ακολουθούν μερικά από τα πιο χαρακτηριστικά αποσπάσματα που αφορούν την ευτυχία και την ειρηνική διαβίωση:

Φίλιππος προς Κρίτωνα:

«Κι όμως, υπάρχουν άνθρωποι που είναι εύτυχισμένοι χωρίς να έχουν τίποτε απ' αυτά... Και άλλοι, που ενώ τὰ ἔχουν ὅλα, εἶναι δυστυχισμένοι. (...) Σημασία δὲν ἔχει τὸ τί ἔχει κανεὶς, ἀλλὰ τὸ τί εἶναι.»

Φίλιππος:

«Ἡ εὐτυχία δὲν εἶναι κάτι πὸν τὸ βρίσκει κανεὶς ἔξω του. Εἶναι κάτι πὸν τὸ χτίζει μέσα του. Μιὰ ἐσωτερικὴ κατάσταση, μιὰ ἀρμονία.»

Τζούλια:

«Δὲν χρειάζονται πολλὰ πράγματα γιὰ νὰ εἶναι κανεὶς εὐτυχισμένος. Φτάνει νὰ ξέρει νὰ χαίρεται μ' ἐκεῖνα πὸν ἔχει, ὅσο μικρὰ κι ἂν εἶναι. Νὰ χαίρεται τὸν ἥλιο, τὸν ἄερα, τὸ βουνό...»

Καθηγητής:

«Ἡ γαλήνη τῆς ψυχῆς εἶναι τὸ πολυτιμότερο ἀγαθό. Κι αὐτὴ ἡ γαλήνη κερδίζεται μονάχα ὅταν ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ μὲ τοὺς νόμους τῆς ζωῆς.»

Φίλιππος:

«Ὁ πόλεμος μᾶς δίδαξε πὼς ὅλα τὰ ὑλικά ἀγαθὰ μποροῦν νὰ χαθοῦν σὲ μιὰ στιγμή. Ἐκεῖνο πὸν μένει καὶ πὸν κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ σοῦ τὸ πάρει, εἶναι ὁ πλοῦτος τῆς ψυχῆς σου καὶ ἡ ἀγάπη πὸν ἔδωσες.

Τελική σκηνή:

«Άς ζήσουμε λοιπόν με απλότητα, με καλοσύνη και με κατανόηση για τους άλλους. Αυτός είναι ο μόνος τρόπος για να νικήσουμε τον φόβο και να βρούμε την ειρήνη.»

Το Τετράφυλλο Τριφύλλι²

Τ' ΑΓΓΟΝΙΑ μαζεύτηκαν γύρω της, κ' ή καλή γιαγιά άρχινησε, με τή σιγανή, γλυκεία φωνή της:

— Ώρες κι ώρες μακριά άπ' τήν πολιτεία είταν ένα μέρος έρημικό κι άγριο. Σπάνιο πράμα νά περάσει άπό κεί ψυχή ζωντανή. Δέντρα και λουλούδια δέ φυτρώνανε σ' αυτό τόν τόπο. Μόνο τριφύλλι, άγρια χόρτα κι άγκάθια είντουσαν πολλά. Πεταλούδες και πουλιά δέν πετάγανε κεί, πρόβατα και γίδια δέ βόσκανε. Όλος ό τόπος είταν έρημικός κι άγριος, και βασίλευε γύρω μιá νεκρική ήσυχία. Σπάνιο νά περάσει άπό κεί άνθρωπος. Κανένας δέ φρόντιζε για τó μέρος αυτό· τó τριφύλλι δέν ποτιζότανε παρά άπό τή βροχή του Θεού – κ' ή γιαγιά έκαμε τó σταυρό της.

Τó τριφύλλι είτανε πυκνό πυκνό, και μέσα στάλλα τριφύλλια φαινότανε ένα μεγαλύτερο άπό τάλλα, με τέσσερα καταπράσινα φύλλα, ένα τετράφυλλο τριφύλλι.

Ό κόσμος όλος στην πολιτεία—πλούσιοι, φτωχοί, άντρες, γυναίκες, παιδιά, — ψάχνανε νύχτα μέρα για νά τó βρούνε, μέσα στα μεγάλα κι ώραία περιβόλια, μέσα στα ποτιστικά λειβάδια, κι αυτό βρισκότανε σ' αυτό τó άγριο κ' έρημικό μέρος...

Οί μανάδες φυτεύανε σέ γλάστρες τριφύλλι, με τήν έλπίδα νά βγει και κανένα τετράφυλλο, και τά κορίτσια τους σηκωνόντουσαν κάθε πρωί κρυφά για νά τó βρούνε. Τά παλληκάρια γυρίζανε όξω στα περιβόλια, κι όλο ψάχνανε μες στα χορτάρια. Οί άρχοντες αγοράζανε έπίτηδες περιβόλια, κι όλο ψάχνανε... Μά κανένας δέν τόβρισκε τó τετράφυλλο τριφύλλι, γιατί κανένας δέ φαντάστηκε νά πάει στο έρημικό κι άγριο εκείνο μέρος για νά ζητήσει τó τετράφυλλο τριφύλλι.

---

² Μελισσαρόπουλος, Κ. (1920). "Το Τετράφυλλο Τριφύλλι". *Νουμάς*, τεύχος 709, σ. 294. <https://kosmopolis.library.upatras.gr/index.php/noumas/article/view/88363/87237>

Όμως, μιὰ φορά, πέρασε κεί κοντά, ἀπὸ τὸ δρόμο, ἓνα ὠραῖο αὐτοκίνητο μὲ πολλὲς θέσες. Καθόντουσαν μέσα σοβαροὶ κύριοι, καλοντυμένοι, ὁμορφες γυναῖκες μὲ πολλὰ λούσα, παιδάκια φορτωμένα παιγνίδια. Ἀλλὰ τὸ αὐτοκίνητο ἔτρεχε γλήγορα, γλήγορα, μέσα σὲ σύννεφα σκόνης, πέρασε σὰν ἀστραπὴ μπροστὰ ἀπ' τὸ τετράφυλλο τριφύλλι, καὶ χάθηκε μακριά, χωρὶς κανέννας μέσα ἀπ' ταὐτοκίνητο νὰ προφτάσει νὰ δεῖ τὸ τετράφυλλο τριφύλλι.

Μιὰν ἄλλη μέρα, ἓνα ζευγάρι ἀγαπημένων ξεμακρύνθηκε ὡς ἐκεῖ, ψιθυρίζοντας λόγια τῆς ἀγάπης. Οἱ δυὸ ἀγαπημένοι θάβλεπαν ἴσως τὸ τετράφυλλο τριφύλλι· ἀλλὰ μιὰ μεγάλη, σιχαμερὴ μύγα πέταξε μπροστὰ τους βουίζοντας, καὶ τὸ ζευγάρι τῶν ἐρωτευμένων πέρασε καὶ δὲν εἶδε οὔτε αὐτὸ τὸ τετράφυλλο τριφύλλι.

Κι ὁ κόσμος μέσα στὴν πολιτεία, ὅλο ἔψαχνε μὲς στὰ περιβόλια καὶ τὰ ποτιστικά λειβάδια, γιὰ ν᾿βρεῖ τὸ τετράφυλλο τριφύλλι, μὰ κανέννας δὲν τόβρισκε· γιὰτὶ κανέννας δὲ συλλογίστηκε νὰν τὸ γυρέψει σ' αὐτὸν τὸν ἐρημικὸ κι ἄγριον τόπο...

Ἕνας τσοπάνης, ἄλλη μιὰ φορά, πέρασε ἀπὸ κεί, πηγαίνοντας στὰ πράματά του. Μιτῆκε μὲς στὸ τριφύλλι, ξαπλώθηκε, εἶδε τὸ τετράφυλλο, ἀλλὰ δὲν τοῦ κανε καμιὰ ἐντύπωση, γιὰτὶ οὔτε ἤξαιρε τί διαφορὰ εἶχε ἀπὸ τᾶλλα τὰ τριφύλλια. Τὸ ἄφησε λοιπὸν, κ' ἔφυγε κι αὐτὸς χωρὶς νὰν τὸ κόψει.

Κι ὅλο τὸ γύρευε μέσα στὴν πολιτεία ὁ κόσμος, μὰ κανέννας δὲν τόβρισκε, γιὰτὶ κανέννας δὲ σκέφτηκε νὰ τὸ ζητήσει κεί πού εἶτανε...

Τὰ τελευταῖα αὐτὰ λόγια τὰ εἶπε ἡ γιαγιά ἀργά, ἀργά, καὶ σιγανὰ, μὲ τὰ μάτια μισοκλεισμένα. Ἔπειτα ἔγυρε τὸ ἄσπρο τῆς κεφαλῆ πάνω στὸν ὦμο, ἄφησε τὰ χέρια τῆς νὰ κρεμαστοῦνε κάτω, κ' ἔκλεισε τὰ μάτια.

— Λοιπὸν, γιαγιά, δὲν τόβρε κανεῖς τὸ τετράφυλλο τριφύλλι;

Ἀλλὰ ἡ γιαγιά δὲν ἔδωσε καμιὰν ἀπάντηση. Εἶχε ἀποκοιμηθεῖ. Τὰ γόνια λυπηθήκανε καὶ δὲ θέλησαν νὰ ξυπνήσουν τὴν καημένη τὴ γιαγιά. Ἔπειτα καὶ τὸ παραμῦθι δὲν εἶτανε τόσο καλὸ. Δὲν ἔλεγε οὔτε γιὰ ὠραῖα βασιλόπουλα, οὔτε γιὰ φαντάσματα, οὔτε γιὰ ληστές. Αφισαν λοιπὸν τὴν καλὴ γιαγιά νὰ κοιμᾶται, κι ἀρχίνησαν τὰ παιγνίδια καὶ τὰ πηδήματα. Ὑστερ' ἀπὸ λίγο λησμόνησαν ὅλως διόλου τὴν ἱστορία μὲ τὸ τετράφυλλο τριφύλλι, πού κανέννας δὲν τόβρισκε, γιὰτὶ κανέννας δὲν τὸ ζήτηγε κεί πού εἶταν, καὶ πού οὔτε οἱ ἄνθρωποι μὲ τ' αὐτοκίνητο, οὔτε οἱ ἐρωτευμένοι, οὔτε ὁ τσοπάνης τὸ βρήκανε, ἂν καὶ περάσανε τόσο κοντά...

Η Νεότητα³

(Διασκευή)

Η ΝΕΟΤΗΤΑ δεν είναι μία εποχή της ζωής. Είναι μία κατάσταση της ψυχής.

Δεν είναι τα απαλά μάγουλα, τα κόκκινα χείλη, τα ευλύγιστα γόνατα.

Είναι η ζωντανία της φαντασίας, η δύναμη των συναισθημάτων, η δροσερότητα του πνεύματος.

Είναι η επικράτηση του θάρρους επάνω στον φόβο, του πνεύματος που είναι πρόθυμο για περιπέτειες επάνω στη ράθυμη επιθυμία για άνεση.

Αυτά τα χαρακτηριστικά τα συναντούμε κάποτε πιο έντονα σε άνδρες 50 χρονών, παρά σε έφηβους 20 χρονών.

Κανένας δεν γερνάει από μόνο το γεγονός ότι έζησε έναν ορισμένο αριθμό ετών. Γερνούν όσοι πρόδωσαν τα ιδανικά τους.

Τα χρόνια ρυτιδώνουν το δέρμα. Αλλά η παραίτηση από τον ενθουσιασμό ρυτιδώνει την ψυχή.

Η αμφιβολία, η έλλειψη αυτοπεποίθησης, ο φόβος, η απελπισία, αυτά είναι που καμπουριάζουν το σώμα και σκεπάζουν με στάχτη την εσωτερική σπίθα.

Κάθε ανθρώπινο ον, είτε είναι 70 χρονών, είτε 16, μπορεί να έχει μέσα στην καρδιά του τη λαχτάρα του θαυμαστού, τη γλυκιά ενατένιση των άστρων και των ιδεών που λάμπουν σαν άστρα, τη ζωτικότητα να αντιμετωπίζει τις αντιξοότητες, την αιώνια παιδική δίψα να δει «τι θα επακολουθήσει» και τη χαρά του παιγνιδιού της ζωής.

Είστε τόσο νέοι, όσοι είναι η αυτοπεποίθηση που έχετε. Τόσο γέροι, όσοι είναι οι φόβοι σας. Τόσο νέοι όσες είναι οι ελπίδες σας. Τόσο γέροι-όση είναι η απελπισία σας.

---

³ *Γλιός*, έτος 1, Ιούλιος 1956, τεύχος 2, σελίδα 96.

Στο κεντρικότερο σημείο της καρδιάς σας βρίσκεται ένας σταθμός ασυρμάτου. Όσο καιρό δέχεται μηνύματα ωραιότητας, ελπίδας, θάρρους, μεγαλείου και δύναμης, που στέλνουν η γη και ο ουρανός, οι άνθρωποι και το άπειρον, είσθε νέοι. Αλλ' αν οι σύνδεσμοι του σταθμού χαλάσουν από τα χιόνια της αποθάρρυνσης και από τους πάγους της απελπισίας, τότε πραγματικά γεράσατε.

Το Άνθος του Λευκού Λωτού⁴

ΤΟ ΑΝΘΟΣ του Λωτού είναι ένα ωραιότατο εξωτικό άνθος, με πολλαπλό συμβολισμό, που χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα, τόσο από τους Ινδούς σε θρησκευτικές παραστάσεις και τελετές, όσο και από τους αρχαίους Αιγυπτίους.

Ο Λωτός είναι ένα φυτό υδροχαρές. Φύεται άφθονος στις όχθες του Γάγγη, από τον οποίο λέγεται ότι μεταφέρθηκε κατά την αρχαιότητα από τους Αιγυπτίους ιερείς στις όχθες του Νείλου. Ιεροί οι ποταμοί, ιερό και το φυτό. Στους αρχαίους Αιγυπτίους το άνθος του Λωτού αποτελούσε σύμβολο του ανατέλλοντος ηλίου, σύμβολο της γονιμότητας και της ευκαρπίας, σύμβολο της αιωνίας νεότητας, ακόμη δε και σύμβολο της Μετενσάρκωσης. Στις εορτές της Ίσιδος και του Οσίριδος χρησιμοποιούταν ευρύτατα, καθώς και σε έργα Αιγυπτιακής τέχνης, σε διακοσμήσεις Ναών, κιονόκρανων, τοιχογραφιών, αντικειμένων τέχνης και ιδίως κοσμημάτων από χρυσό. Στην Ινδία κοσμεί τις παγόδες και τα αγάλματα των θεών. Οι Ινδικοί θεοί παρίστανται κατά την γέννησή τους ξαπλωμένοι επάνω σε άνθος λωτού. Είναι, λοιπόν, το άνθος του Λωτού συνυφασμένο με τη ζωή των θεών.

Εάν αναζητήσουμε φιλοσοφικότερους συμβολισμούς, θα ανατρέξουμε στις ιερές Βέδες, το πανάρχαιο ιερό βιβλίο των Ινδών και των Βραχμάνων, όπου αναγράφεται:

«Όπως το άνθος του Λωτού, του οποίου οι ρίζες είναι βυθισμένες στη λάσπη, ανοίγει τα πέταλά του στον ήλιο, έτσι και η θεία ψυχή, φυλακισμένη στις υλικές μορφές, υψώνεται προς το φως της υπέρτατης Σοφίας».

Ας χρησιμοποιήσουμε τον συμβολισμό του Λωτού για να προσγειωθούμε. Και είναι πάντα καλό να πατάει κανείς στερεά πάνω στη γη.

---

⁴ *Γλισός* Έτος 1, Ιούλιος 1956, τεύχος 2, σελίδα 123.

Μέσα στη Θ.Ε. ακούμε τα ωραιότερα πράγματα για τον κόσμο του καθαρού αιθέρος, εκεί όπου ο ήλιος λάμπει καθαρός και αμόλυντος, και όπου τα άνθη του Λευκού Λωτού ανοίγουν πασίχαρα τα πέταλά τους στις χρυσαχτίδες του. Ας μη λησμονούμε όμως και ας μη περιφρονούμε τη λάσπη, μέσα στην οποία βυθίζονται οι ρίζες μας. Το άνθος του Λωτού μπορεί να ανθίσει ή να μη ανθίσει ακόμη, αλλά οι ρίζες είναι πάντοτε βυθισμένες στη λάσπη. Δεν πρέπει να περιφρονούμε τη λάσπη, δεν πρέπει να περιφρονούμε τους σπόρους που δεν πέταξαν ακόμη βλαστούς, που δεν άνθισαν ακόμη λουλούδι.

Στη Θ.Ε. δεν υπάρχουν άγιοι. Μακάρι να υπήρχαν. Αλλά φοβούμαι ότι δεν υπάρχουν, όπως δεν υπάρχουν πουθενά. Υπάρχουν όμως άνθρωποι με καλή θέληση. Και αυτό δεν είναι ασήμαντο. Δεν απέβαλαν ακόμη τα πάθη τους, όσοι έρχονται στη Θ.Ε., αλλά μερικοί τα περιόρισαν. Δεν κυριαρχήσαν ακόμη επάνω στον κατώτερο εαυτό τους τα μέλη της Θ.Ε., αλλά μερικά τον χαλιναγώγησαν κάπως, κατά το μέτρο του δυνατού. Τα άλματα στην εξέλιξη δεν είναι εύκολα, ίσως ούτε και δυνατά. Ας μην είμαστε ανυπόμονοι. Και προπαντός ας μην είμαστε ανυπόμονοι για τους άλλους. Ας γίνουμε αυστηρότεροι για τους εαυτούς μας, αλλά επιεικέστεροι για τους άλλους.

Οι άνθρωποι δεν γίνονται άγγελοι από τη μια στιγμή στην άλλη. Χρειάζεται μακρά και συνεχής προσπάθεια. Το άνθος του Λωτού δεν ανθίζει από τη μια στιγμή στην άλλη. Χρειάζεται να τρέξουν πολλά νερά στον Ιερό Γάγγη, ώσπου να ανθίσει ο Λωτός. Αλλά θα ανθίσει, κι αυτό είναι βέβαιο. Και είναι παρηγορητικό. Και είναι μια δυνατή ελπίδα. Ας μη μας απελπίζουν οι ατέλειες, ας μη μας απογοητεύουν οι γήινες προσκολλήσεις. Οι ρίζες του Λωτού είναι βυθισμένες στη λάσπη. Ας το δούμε σαν ψύχραιμοι παρατηρητές και ας το διαπιστώσουμε. Είναι μια πραγματικότητα, από την οποία δεν μπορούμε να αποχωρισθούμε. Αλλά είναι επίσης πραγματικότητα η δυνατότητα να ανθίσει μέσα μας ο Λωτός. Μια ημέρα θα ανθίσει. Και η ημέρα αυτή είναι στο χέρι μας να είναι κοντινή.

Δεν πρόκειται να γίνουμε αμέσως τέλειοι. Ας αρχίσουμε όμως ήρεμα να γινόμαστε διαρκώς καλύτεροι από ό,τι είμαστε. Είναι και αυτό κάτι, και προπάντων μια καλή αρχή. Δεν πρόκειται ν' αποβάλουμε με μιας κάθε ελαττώμα του παρελθόντος. Ας αρχίσουμε όμως με το να βλέπουμε τα ελαττώματά μας και τότε θα θελήσουμε να τα διορθώσουμε. Δεν πρόκειται π.χ. να μην οργισθούμε ποτέ πια, γιατί το ξέ-

ρουμε ότι κάθε οργή είναι αδικαιολόγητη. Αλλ' ας προσπαθήσουμε να οργιζόμαστε όσο το δυνατόν σπανιότερα. Και ας μην κρατάμε κακία. Προπαντός αυτό. Να μη κρατάμε κακία. Να μην είμαστε μνησικάκοι, να μη ζηλοτυπούμε τους άλλους, να μη ζηλοτυπούμε την ευτυχία των άλλων. Να είμαστε πρόθυμοι να μοιραστούμε μαζί τους τις χαρές μας και τις λύπες τους, την κατανόησή μας και την άγνοιά τους, τη δραστηριότητά μας και τη ραθυμία τους, την πίστη μας και τις αμφιβολίες τους, την αγάπη μας και την αδιαφορία τους. Και τότε το άνθος του Λωτού θα ανθίσει.

Δεν πειράζει αν οι ρίζες μας είναι βυθισμένες στη λάσπη. Έως εχθές ήμασταν ολόκληροι βυθισμένοι μέσα σ' αυτήν. Και τώρα το στέλεχος υψώθηκε πάνω από τη λάσπη. Ας μην περιφρονούμε τη λάσπη, ας καλλιεργήσουμε όμως τους χυμούς που θα κάνουν ν' ανθίσει μέσα στην ψυχή μας το άνθος του Λωτού, το άνθος του Λευκού Λωτού, που θ' ανοίξει τα πέταλά του στον ήλιο, έτσι όπως η θεία ψυχή υψώνεται προς το φως της υπέρτατης Σοφίας.

Αρχαία Μυστήρια

ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ⁵

ΤΑ «ΜΥΣΤΗΡΙΑ» είναι θεσμός μέσα στον οποίο καλλιεργείται η «Μυστηριακή Σοφία».

Ούτε η κατ' αίσθηση γνώση, η λεγόμενη «εμπειρία», ούτε η λογική είναι ικανές προς σύλληψη της Αλήθειας. Οι πρώτες αρχές και οι έσχατοι σκοποί δεν είναι δυνατόν να συλληφθούν από την εμπειρία ή τη λογική. Αποτελούν το περιεχόμενο της «Μεταφυσικής», η οποία μελετάται στα Μυστήρια. Συνεπώς, τα Μυστήρια είναι σχολεία μελέτης της Μεταφυσικής. Είναι θεσμός στον οποίο, διά μυστικών συμβολικών τελετουργιών, παρέχεται στους μετέχοντες σε αυτά υψηλή διδασκαλία Μεταφυσικής, δηλαδή διδασκαλία περί των πρώτων αρχών και των εσχάτων σκοπών, με την οποία οι μνημένοι δύνανται να επιτύχουν την πνευματική και ψυχική τους τελειοποίηση. Και όχι μόνον την τελειοποίηση αλλά και την άμεση κοινωνία με τη Θεότητα.

Η καταγωγή των Μυστηρίων χάνεται στα βάθη των αιώνων. Απαντώνται υπό διάφορες μορφές και ονομασίες σε όλους τους λαούς της αρχαιότητας, καθώς και στους νεότερους. Έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, μολονότι η εξωτερική τους μορφή δυνατόν να ποικίλει, ανάλογα τους λαούς και τις εποχές. Ως αρχαιότατα Μυστήρια αναφέρονται τα Αιγυπτιακά, τα Ιουδαϊκά, τα Κρητικά ή Μινωικά, τα Καβείρια στη Σαμοθράκη, των Λυκομιδών στην Αττική, τα Δρυιδικά, τα Θρακικά ή Ορφικά, τα Μυστήρια του Σαβάζιου, του Άττιος και Κυβέλης, τα Μιθραϊκά. Εκείνα όμως για τα οποία έχει γίνει ο περισσότερος λόγος και τα οποία είναι τα ενδοξότερα όλων είναι τα Ελευσίνια, τα οποία τελούνταν υπό την προστασία της ενδοξότερης ελληνικής πόλης, των Αθηνών.

---

⁵ *Ιλιός* έτος 2, Σεπτέμβριος 1957, τεύχος 7, σελίδα 259.

Η εξέταση των Ελευσίνιων Μυστηρίων αποτελεί το θέμα της παρούσας μελέτης. Όπως ήδη είπαμε, τα Μυστήρια δεν απευθύνονται στην εμπειρία ή στη λογική, αλλά στο ψυχικό Είναι του ανθρώπου. Δεν γίνεται, λοιπόν, σε αυτά διδασκαλία απευθυνόμενη στη διάνοια, αλλά επιτελούνται ορισμένες συμβολικές πράξεις, δυνάμενες να υποβάλουν τον μουύμενο και να συγκλονίσουν τον ψυχικό του κόσμο, ούτως ώστε να δυνηθεί να συλλάβει την προσφερόμενη στην ανακάλυψη του Μυστηριακή Σοφία. Παν ό,τι απευθύνεται μόνο στη διάνοια αποτελεί απλώς παροχή πληροφοριών. Ενώ ό,τι απευθύνεται στην ψυχή, μόνον αυτό δύναται να μετουσιωθεί σε πραγματική Γνώση (με κεφαλαίο Γάμμα).

Για τούτο και ο Αριστοτέλης, μιλώντας περί των Μυστηρίων, λέγει ότι η Μύηση «αξιόι τους τελούμενους ου μαθείν τι δει, αλλά παθείν και διατεθήναι.» Η σημασία την οποία οι σοφοί της αρχαιότητας απέδιδαν στα Μυστήρια, καταφαίνεται σε πολλές περικοπές των έργων τους. Ο Πίνδαρος γράφει:

«Όλβιος όστις ιδών κείν' εισ' επί χθον' οίδε μεν βίου τελευτάν, οίδε δε διόσδοτον αρχάν».

Ο Σοφοκλής λέγει ότι είναι τρις ευδαίμονες οι θνητοί, οι οποίοι, αφού δουν τα Μυστήρια, κατέρχονται στο βασίλειο του Άδη. Μόνον αυτοί θα εύρουν εκεί ζωή αληθινή, για τους λοιπούς δεν υπάρχουν παρά πόνοι.

Ο Ευριπίδης λέγει ότι οι Μύστες περιέρχονται σε έκτακτη κατάσταση ευδαιμονίας, άγνωστη στους αμήτους.

Ο Πλάτων λέγει ότι οι θεσπίσαντες τα Μυστήρια δεν ήταν άμοιροι πνευματικού φωτός και ότι γνώριζαν την ανθρώπινη φύση, ότι ο μνημένος θα εύρει μετά θάνατον θέση στην κατοικία των Θεών, ενώ βόρβορος θα περικυκλώνει τις αμήτες ψυχές. Ότι σκοπός των Μυστηρίων είναι να φέρουν τις ψυχές των μνημένων σε επικοινωνία και ένωση με το Θείο.

Ο Ισοκράτης λέγει ότι τα Μυστήρια είναι παν ό,τι προπαντός έχει ανάγκη η ανθρώπινη φύση και ότι τα Μυστήρια έδωσαν τη γλυκύτερη ελπίδα για την τελευταία του βίου.

Ο Κικέρων λέγει ότι εξ όσων αγαθών επιτέλεσαν στην Αθήνα για την κοινωνία των ανθρώπων, ουδέν είναι σπουδαιότερο των Ελευσίνιων Μυστηρίων.

Ο Πρόκλος λέγει ότι τα ιερότατα Μυστήρια της Ελευσίνας εξασφαλίζουν στους Μύστες τους τις καλές υπηρεσίες της Περσεφόνης, όταν λυτρωθούν από τα σώματά τους.

Ο Πλούταρχος λέγει ότι από τα Μυστήρια γνώριζε ότι η ψυχή μετά θάνατον εξακολουθεί να ζει και να αισθάνεται, και ότι η μετά τη Μύηση ζωή αποτελεί μία νέα γέννηση.

Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης λέγει ότι οι κοινωνήσαντες στα Μυστήρια γίνονται ευσεβέστεροι και δικαιότεροι και «κατά παν βελτίονες εαυτών».

Βλέπουμε με πόσο σεβασμό οι αρχαίοι σοφοί μιλούν για τα Ελευσίνια Μυστήρια, ανεξαρτήτως του σεβασμού τον οποίο επεδείκνυε σ' αυτά ολόκληρη η πόλη των Αθηνών.

Βεβαίως υπήρχαν και οι φρονούντες τα αντίθετα. Ο Αλκιβιάδης ενέπαιζε τα Ελευσίνια και τούτο ήταν η αιτία για την οποία δικάσθηκε και καταδικάσθηκε με τις Ερμοκοπίδες. Αργότερα όμως, όταν ανακλήθηκε από την εξορία, θεώρησε ύψιστη τιμή του να προστατεύσει την πομπή των Ελευσίνιων, καθ' όλη τη διαδρομή τους στην Ιερά Οδό από τον στρατό των Λακεδαιμονίων.

Ο κυνικός Διογένης, αρνούμενος την αποτελεσματική επίδραση των Μυστηρίων στην ψυχική καλλιέργεια και στη μεταθανάτια ευδαιμονία, έλεγε:

«Θα έχει, λοιπόν, καλύτερη τύχη ο κλέπτης Παταικίων, από τον Επαμεινώνδα;».

Ορθό το ερώτημα. Αλλά απαντούμε: Ασφαλώς δεν θα έχει. Αλλά ο κλέπτης Παταικίων δεν ήταν μνημένος. Το ότι παρευρισκόταν στα Μυστήρια—κακώς έχοντας εισχωρήσει—δεν σημαίνει τίποτε. Στα Μυστήρια δεν λέγονται μυστικά. Το μυστικό εξάγει ο μνημένος από τα τελούμενα. Η μύηση απευθύνεται στο εσωτερικό του ανθρώπου. Εάν οι θύρες του εσωτερικού ναού παραμένουν κλειστές, ο μνημένος σταματά εκτός των θυρών των Μυστηρίων. Συνεπώς ο κλέπτης Παταικίων δεν είχε πραγματικά μνηθεί. Φρονούμε όμως ακόμη ότι κακώς ο Επαμεινώνδας αναφέρεται ως μη μνημένος. Πιθανόν να μην είχε εισαχθεί στα Ελευσίνια. Αλλ' ο Επαμεινώνδας, με το ήθος το οποίο είχε, και εκ του γεγονότος ότι είχε διδάσκαλο τον Πυθαγόρειο Λύσι, είναι φανερό ότι δεν ήταν άμοιρος της Πυθαγόρειας Μύησης.

Τα Ελευσίνια Μυστήρια τα κατηγόρησαν και οι Χριστιανοί. Δεν γνωρίζουμε κατά πόσον τα απ' αυτούς λεγόμενα δεν αποτελούν υπερ-

βολές εξ αντιδράσεως. Πάντως όμως είναι αναμφισβήτητο ότι επί των Χριστιανικών χρόνων τα Ελευσίνια είχαν εκπέσει και διαφθαρεί. Ήδη, από τα χρόνια των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου, ο Δημήτριος ο Πολιορκητής απαίτησε να μνηθεί και μνήθηκε αντικανονικά, με την εφεύρεση και πρόταση του δημαγωγού Στρατοκλή περί αλλεπάλληλης μετονομασίας των μηνών. Η ιστορία είναι πολύ αστεία και αξίζει να τη διηγηθούμε λεπτομερέστερα.

Επειδή ο Ανθεστηριών κατά τον οποίο τελούνταν τα Μικρά Ελευσίνια, είχε παρέλθει και διέτρεχαν τον Μουνυχιώνα μήνα, ο Στρατοκλής πρότεινε να μετονομάσουν τον Μουνυχιώνα σε Ανθεστηριώνα και να μνήσουν τον Δημήτριο στα Μικρά Ελευσίνια. Ακολούθως να μετονομάσουν εκ νέου τον μήνα σε Βοηδρομιώνα και να μνήσουν τον Δημήτριο στα Μεγάλα Ελευσίνια. Και τέλος να μετονομάσουν τον Μουνυχιώνα, επαναφέροντάς τον στην κανονική του ονομασία. Τούτο έγινε, ανθισταμένου μόνο του δαδούχου Πυθόδωρου. Αυτά συμβαίνουν όταν κυριαρχούν οι δικτάτορες. Κατόπιν πέρασε ο Ρωμαϊκός οδοστρωτήρας. Οι Ρωμαίοι στρατηγοί και αυτοκράτορες απαιτούσαν να μνηθούν. Και όπως χαρακτηριστικώς λέχθηκε: «Δεν χωρεί συζήτηση με τον κύριο τριάκοντα λεγεώνων». Μολονότι λέγεται ότι κατά τις αναγκαστικές αυτές μήσεις περικόπτονταν ορισμένα μέρη της τελετής της μήσης. Εντούτοις ο Νέρων, μητροκτόνος ων, δεν τόλμησε να ζητήσει να μνηθεί, σεβόμενος τα Μυστήρια. Βεβαίως πολλοί Ρωμαίοι αυτοκράτορες, όπως ο Αδριανός και ο Αυρήλιος, ήταν καταλληλότατοι προς μήση.

Όλα τα πράγματα, οι άνθρωποι, οι κινήσεις, οι θεσμοί έχουν ακμή και παρακμή. Κατά τους χρόνους εκείνους τα Ελευσίνια είχαν παρακμάσει. Είχε έλθει και αυτών το φυσιολογικό τέλος. Δεν μας ενδιαφέρει η εποχή της παρακμής τους. Ας τα προσέξουμε κατά τους μακριούς χρόνους της ακμής τους. Τα Ελευσίνια ήταν αφιερωμένα στη λατρεία των Μεγάλων Θεαινών, της Δήμητρας και της Κόρης. Η Δήμητρα είναι η μήτηρ Γη, πηγή της ζωής και ο κοινός όλων τάφος. Περσεφόνη είναι η βλάστηση αλλά συγχρόνως είναι και χθόνια Θεότητα. Η λατρεία της Δήμητρας και της Κόρης είναι η λατρεία της Φύσεως. Τα Ελευσίνια αρχικώς τελούνταν κατά 5ετία, αργότερα ανά 3ετία, 2ετία, και τέλος κατ' έτος.

Η αρχαιότερη γραπτή μαρτυρία αναφερομένη στα Ελευσίνια είναι ο Ομηρικός ύμνος στη Δήμητρα, στο τέλος του οποίου αναφέρεται ότι

η Δήμητρα ήταν η ιδρύτρια των Μυστηρίων της. Ο Πausanίας όμως αναφέρει ως ιδρυτή των Ελευσίνιων Μυστηρίων τον Θράκα Εύμολπο, ο οποίος τα παρέλαβε από τους Ορφικούς γινόμενος ο πρώτος ιεροφάντης τους. Κατά δε τον Διόδωρο τον Σικελιώτη ιδρυτής των Ελευσίνιων Μυστηρίων ήταν ο Εριχθόνιος Ερεχθεύς, ο βασιλιάς των Αθηνών (α' ήταν ο Κέκροψ), που τα παρέλαβε από την Αίγυπτο.

Η τέλεση των Ελευσίνιων αποτελούσε προνόμιο των δύο ιερατικών οικογενειών, των Ευμολπιδών και των Κηρύκων. Τα κυριότερα αξιώματα των τελούντων τα Μυστήρια ήταν του Ιεροφάντη, του Δαδούχου, του Κήρυκα και του Ιερέα του Βωμού. Υπήρχαν επίσης βοηθοί Ιεροφάντες. Στα Ελευσίνια Μυστήρια αρχικά μπορούσαν να μνηθούν μόνο Αθηναίοι πολίτες, εφόσον πληρούσαν ορισμένες προϋποθέσεις ηθικού χαρακτήρα. Αργότερα το προνόμιο αυτό επεκτάθηκε σε όλους τους Έλληνες. Δεν μπορούσαν όμως να προσέλθουν για μύηση «οι τας χείρας μη καθαροί», δηλαδή οι πατροκτόνοι και γενικά δολοφόνοι, και «οι την φωνήν αξύνετοι», δηλαδή οι ξενόγλωσσοι, οι μη Έλληνες, οι βάρβαροι. Εντούτοις, μετά τη Ρωμαϊκή κυριαρχία αυτό δεν ίσχυε.

Το τι ακριβώς επιτελούνταν κατά τα Μυστήρια παρέμεινε άγνωστο. Διότι όχι μόνο υπήρχαν βαριοί όρκοι των μνημένων να μη αποκαλύψουν τίποτε περί των τελούμενων σε αυτά, αλλά υπήρχαν και βαριές ποινές για να υποχρεώσουν στην τήρηση των όρκων. Και αναφέρονται θανατικές καταδίκες από την Αθηναϊκή πολιτεία μνημένων που καταγγέλθηκαν για ακρομυθία. Ο Αισχύλος με την τριλογία του: «Προμηθεύς πυρφόρος – Προμηθεύς δεσμώτης – Προμηθεύς λυόμενος», από την οποία σώζεται μόνο το «Προμηθεύς δεσμώτης», καταγγέλθηκε ότι αποκάλυψε μυστικά των Ελευσίνιων Μυστηρίων και θα καταδικαζόταν σε θάνατο, αν δεν ερχόταν ο ίδιος ο ιεροφάντης ως μάρτυρας υπερασπίσεως, να βεβαιώσει ότι ο Αισχύλος δεν ήταν μνημένος στα Ελευσίνια, ώστε να αποκαλύψει μυστικά τους γράφοντας τον Προμηθέα. Φαίνεται ότι η μεγαλοφυΐα του Αισχύλου κοινώνησε τη Μυστηριακή Σοφία, άνευ μνήσεως. Ουδέν το παράδοξο. Η Μυστηριακή Σοφία δεν παρέχεται από τα Μυστήρια. Τα Μυστήρια βοηθούν απλώς για τη σύλληψή της.

Δεν γνωρίζουμε, λοιπόν, τι ακριβώς επιτελείτο στα Ελευσίνια. Από διάφορες όμως πληροφορίες έχει γίνει μία ανασύσταση της εξωτερικής τουλάχιστον μορφής τους, μετεχούσης ενδεχομένως και πολλής φαντασίας. Θα εκθέσουμε παν ό,τι λέγεται περί των Ελευσίνιων Μυστηρίων, με κάθε επιφύλαξη.

Τα Ελευσίνια διακρίνονταν στα «Μικρά ή Ολείζω» και στα «Μεγάλα». Τα Μικρά ή Ολείζω τελούνταν κατά τον Ανθεστηριώνα (που αντιστοιχεί στον Φεβρουάριο–Μάρτιο) στην Άγρα, στις όχθες του Ιλισού, στον Ναό της Δήμητρας. Οι υποψήφιοι προσέρχονταν λευκοφορεμένοι (σημείο της αγνότητας της ψυχικής τους διάθεσης) και σιωπηλοί, έχοντας συνείδηση της σπουδαιότητας της μύησης. Ο Ιεροκήρυκας καλούσε τους υποψήφιους στο ιερό άλσος που αποτελούσε περίβολο του Ναού, και στον βωμό της Θεάς δίδονταν ο όρκος της μυστικότητας. Ακολουθώς λάμβαναν χώρα τελετουργικοί καθαρμοί. Λευκοφορεμένες ιέρειες σκέπαζαν με πέπλα τους υποψήφιους και τους ανέμιζαν με ριπίδια. Χορευτές, παριστάνοντας τους κορύβαντες, κυμβάλιζαν. Η νύκτα διερχόταν σε σκηνές στο άλσος. Ψάλλονταν διάφοροι Ορφικοί ύμνοι. Την επομένη εσπέρα γινόταν τελετή με βάση τον μύθο του διαμελισμού του Διονύσου Ζαγρέα από τους Τιτάνες.

Ο Διόνυσος είναι η Θεία Ουσία, η ψυχή του Σύμπαντος, καταμεριζόμενη για να ζωογονήσει την άψυχη ύλη στις διάφορες μορφές της. Είναι το Θείο Πνεύμα, κατατυραννισμένο από τους Τιτάνες των ανθρώπινων παθών, μέχρις ότου ο Ζευς κεραυνοβολεί τους Τιτάνες και, με τη βοήθεια του Απόλλωνος και της Αθηνάς, επαναφέρει τον Διόνυσο στην ουράνια σφαίρα. Οι Μύστες περιφέρονταν με δάδες στο δάσος, έτρωγαν επί τυμπάνου και έπιναν ύδωρ από χάλκινο δοχείο. Η βρώση και η πόση αυτή φαίνεται ότι αποτελούσε τύπο της τελετής των Μυστηρίων, διότι διασώθηκε το ρητό:

Εκ τυμπάνου βέβρωκα,
εκ κυμβάλου πέπωκα,
γέγονα Μυστικός.

Τα Ολείζω Μυστήρια, στις Άγρας, αποτελούσαν τον πρώτο βαθμό της Μύησης και την προπαρασκευή για τα Μεγάλα, τα οποία τελούνταν στην Ελευσίνα το φθινόπωρο, όταν ωριμάζουν οι καρποί, κατά τον Βοηδρομιώνα μήνα. Η τελετή άρχιζε στην Αθήνα, με συμμετοχή ολοκλήρου του Αθηναϊκού λαού. Την 14η Βοηδρομιώνος έφθανε από την Ελευσίνα πομπή εφήβων, φέρουσα τα ιερά αντικείμενα, τα οποία έβλεπαν μόνον οι μνημένοι, τα οποία εναπόθεταν στο Ελευσίνιο, όπου τοποθετούσαν και το αγαλμάτιο του Ίακχου.

Την 15η Βοηδρομιώνος συνέρχονταν οι Μύστες υπό τις Στοές του Ελευσίνιου και καλούνταν να απομακρυνθούν «οι χείρας μη καθαροί»

ή «οι την φωνήν αξύνετοι». Την 16η Βοηδρομιώνος ο Κήρυκας φώναζε «Άλαδε Μύσται» και οι Μύστες κατέρχονταν στο Φάληρο για να λουστούν, φέροντες μεθ' εαυτών και χοιρίδιο προς θυσία. Την 17η και 18η οι Μύστες αναπαύονταν νηστεύοντας από ορισμένες τροφές. Την 19η Βοηδρομιώνος η μεγάλη πομπή εκκινούσε από την Ακρόπολη, με άσματα προς τιμή του Ίακχου Αρχηγέτη και με φωνές «Ιώ Ίακχε». Οι Μύστες βάδιζαν στεφανωμένοι με μυρσίνες. Η πομπή διερχόταν τον Κεραμεικό, ακολουθούσε την Ιερά Οδόν, στάθμευε προ του Ναού του Φυτάλου, διερχόταν τη γέφυρα του Κηφισού, όπου υπήρχαν ιερείς με τρομακτικά προσωπεία, και όπου κατά την επιστροφή λάμβαναν χώρα οι «γεφυρισμοί». Εκεί εγκαταλείπονταν οι άμαξες συμβολίζοντας ίσως με τούτο την εγκατάλειψη του σώματος από την ψυχή, καθώς και του φόρτου γενικά των γήινων απασχολήσεων. Την εσπέρα δε έφθαναν στην Ελευσίνα με αναμμένες δάδες. Την 20η Βοηδρομιώνος ο Ιεροφάντης φώναζε «Εκάς οι βέβηλοι» αποδιώχνοντας κάθε ξένο προς τα Μυστήρια, και οι μνημένοι στα Ελευσίνια καθώς και οι υποψήφιοι προς μύηση εισέρχονταν στον ιερό χώρο της Ελευσίνας. Την εσπέρα λάμβανε χώρα η κυρία τελετή της Μύησης ή το Μυστικό δράμα, όπως το ονόμασε ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς.

Τι λάμβανε χώρα κατά την τελετή της Μύησης είναι άγνωστο. Γνωρίζουμε όμως ότι διακρίνονταν τα τελούμενα σε «δρώμενα, δεικνύμενα, λεγόμενα». Επιδεικνύονταν τα «αθλήματα του Βάκχου», δηλαδή κύβος, ρόμβος, σφαίρα, καθρέπτης, καθώς και κουκουναριά, όφεις, ών. Επίσης στάχυ, περί του οποίου λέγονταν ότι «εθερίσθη εν σιγή». Οι Μύστες κρατούσαν θύρσο. Γινόταν συμβολική βρώση και πόση, όπως δεικνύει η περιωσμένη φράση, αποτελούσα ίσως σημείο αναγνωρίσεως:

«Ενήστευσα, έπιον τον κυκεώνα, έλαβον εκ κίστης, εγευσάμενος απεθέμην εις κάλαθον και εκ καλάθου εις κίστην».

Ο Πορφύριος αναφέρει ότι γινόταν ανάγνωση από λίθινο βιβλίο, του οποίου το περιεχόμενο απαγορευόταν να γίνει γνωστό επί ποιινή θανάτου. Σε ένα σημείο της τελετής ο Ιεροφάντης φώναζε: «Ιερόν έτεκε πότνια κούρον, βριμύ βριμή», δηλ. «Τον ιερό γέννησε η σεβάσμια νέο, τον ισχυρό η ισχυρά». Στο τέλος της τελετής της μύησης ο Ιεροφάντης αναφωνούσε «Κογξ ομ παξ», το οποίον λέγεται ότι σήμαινε «Είθε ο ύψιστος πόθος σου να εκπληρωθεί» ή «Επάνελθε στην παγκόσμια πηγή». Ανατρέπονταν δε δύο πήλινα δοχεία, τοποθετημένα το ένα προς την ανατολή και το έτερον προς τη δύση.

Περί του μύθου της τελετής και της διεξαγωγής της υπάρχουν διάφορες αφηγήσεις βασιζόμενες μάλλον σε υποθέσεις. Παρίστατο είσοδος σπηλαίου, στην οποία καθόταν η Περσεφόνη. Η Δήμητρα, ορθή, κρατούσα σκήπτρο και έχουσα καλάθο στην κεφαλή, τη συμβούλευε να μη καταστρέψει την ουράνια ευτυχία της. Να υφαίνει και να παίζει, αλλά να μη βγει από το σπήλαιο και να μη ποθήσει να κόψει λουλούδια της γης και δη νάρκισσο. Το άρωμα του θα γινόταν αιτία να χάσει το φως του ουρανού και αυτήν ακόμη την ανάμνησή του. Η Δήμητρα, αφού έδωσε τις συμβουλές της, φεύγει, οι δε νύμφες χορεύουν και τραγουδούν.

Η Περσεφόνη αναμιγνύεται με τις νύμφες, χορεύει μαζί τους, δρέπει λουλούδια. Μεταξύ αυτών διακρίνει ένα νάρκισσο. Παρά τις οδηγίες της μητέρας της τον κόβει, όπως παρά τις οδηγίες του Ελπί η Εύα έκοψε το μήλο από το δένδρο της Γνώσης του Καλού και του Κακού. Μόλις η Περσεφόνη κόβει τον νάρκισσο, ο ουρανός σκοτεινιάζει, εμφανίζεται ο Πλούτων ή Αϊδωνεύς επί χρυσού άρματος και αρπάζει την Περσεφόνη, η οποία φωνάζει «Μητέρα μου, λύτρωσέ με!».

Ποια είναι η συμβολική σημασία της αρπαγής της Κόρης; Η Περσεφόνη ζούσε στον πνευματικό κόσμο. Αλλά η τάση προς εκδήλωση την ωθεί προς την υλική ζωή και τότε το πνεύμα εμφανίζεται στον κόσμο ενδεδυμένο υλική μορφή.

Η συνέχεια της ιστορίας είναι γνωστή από τη λαϊκή μυθολογία. Η Δήμητρα αναζητούσα την απαχθείσα κόρη της φθάνει στην Ελευσίνα και κάθεται κουρασμένη στο Καλλίχορο ή Παρθένιο φρέαρ. Εκεί έρχονται οι κόρες του Κελεού, βασιλιά της Ελευσίνας, για να αντλήσουν ύδωρ. Ευρίσκουν τη Δήμητρα και την οδηγούν στο ανάκτορο του πατέρα τους. Αλλά η Δήμητρα είναι κατηφής, δεν δέχεται τροφή, και τότε για να την διασκεδάσει η νεαρή Ιάμβη κάνει διάφορες αστειότητες. Η Δήμητρα αναλαμβάνει την ανατροφή του υιού του Κελεού, Δημοφώντα, τον οποίο κατά την νύκτα αλείφει με νέκταρ και αμβροσία και τον θέτει επί της πυράς, για να κάψει τα γήινα στοιχεία. Κάποτε όμως την βλέπει η μητέρα του παιδιού Μετάνειρα, και τότε η Δήμητρα αναγκάζεται να αποκαλύψει την ταυτότητά της, αργότερα δε ιδρύει τα Μυστήρια της Ελευσίνας και θέτει ως πρώτο Ιεροφάντη τον Δημοφώντα, μετονομαζόμενο σε Τριπτόλεμο.

Ο παντεπόπτης Ήλιος έχει αποκαλύψει στη Δήμητρα ποιος άρπαξε την κόρη της, η δε Δήμητρα έχει ξηράνει τους καρπούς, ώστε να μη

φυτρώνουν πλέον φυτά στη γη. Οι άνθρωποι υποφέρουν. Επεμβαίνει ο Ζευς και γίνεται μία συμφωνία να μένει η Περσεφόνη 6 μήνες στα βασίλεια του Άδη και 6 μήνες στον Ουρανό, ή κατ' άλλη εκδοχή 4 μήνες στον Άδη και 8 στον Ουρανό.

Ας επανέλθουμε στην τελετή των Ελευσίνιων. Μετά την αρπαγή της Κόρης, οι Μύστες εισέρχονται στον Ναό, πίνουν ένα ποτό, βλέπουν μορφές ωραίες και τρομερές. Περνούν από σκοτεινούς διαδρόμους, υφίστανται διάφορες δοκιμασίες. Περνούν από τους Κριτές του Άδη, Μίνωα, Αιακό, Ραδάμανθυ. Βλέπουν τον Πλούτωνα και την Περσεφόνη, λυπημένη και θλιμμένη, διότι γνωρίζει πλέον την πίκρα της υλικής ζωής. Η ευγενής μορφή της όμως δείχνει την ουράνια καταγωγή της. Είναι και εδώ βασίλισσα, αλλά βασίλισσα νεκρών και περιμένει την λύτρωσή της. Έξαφνα αντηχούν κύμβαλα και ακούγονται φωνές.

«Ο θάνατος είναι αναγέννηση. Ο Ίακχος επανήλθε. Γεννήθηκε ο δυνατός. Η Δήμητρα περιμένει την κόρη της».

Οι ιέρειες ραντίζουν τους Μύστες, τους ενδύουν λευκά ενδύματα, τους στεφανώνουν με μυρσίνες. Τοιουτοτρόπως αναγεννημένους τους εισάγουν στην αίθουσα του Τελεστηρίου. Ο Ιεροφάντης ίσταται δίπλα στον βωμό. Δίδεται εκεί από τους μνημένους όρκος μυστικότητας «επί ποινή θανάτου», και αναγιγνώσκονται διδασκαλίες από λίθινο βιβλίο. Ο Ιεροφάντης δεικνύει στους μύστες τα αθύρματα του Βάκχου και τον «συλλεγέντα εν σιγή» στάχυ και τους δίδει να φάγουν εκ κίστης. Τέλος αναφωνεί «Κογξ ομ παξ», και η τελετή της Μυήσεως στα Μεγάλα Ελευσίνια τελειώνει.

Πολλοί όμως κρατούν τον θύρσο και τη δάδα, αλλ' ολίγοι είναι Μύστες. «Πολλοί μεν νερθηκοφόροι, παύροι δε τε Βάκχοι». Δεν έχει καμία σημασία η εξωτερική συμμετοχή στα Μυστήρια. Ότι υφίσταται την πραγματική Μύση είναι η ανθρώπινη ψυχή. Και το ποια ψυχή έχει ή δεν έχει μνηθεί, δεν προκύπτει από τη συμμετοχή ή τη μη συμμετοχή σε καμία τελετή. Η διαγωγή, ο τρόπος συμπεριφοράς στην καθημερινή ζωή, αυτός και μόνον αποτελεί τον πραγματικό γνώμονα του βαθμού της μύσεως εκάστου.

Πέραν των Μεγάλων Μυστηρίων φαίνεται ότι υπήρχε και τρίτος βαθμός Μύσης, ο βαθμός του «Επόπτη». Περί της μύσεως αυτής δεν γίνεται πολύς λόγος. Εάν όντως υπήρχε ιδιαίτερη Μύση, φαίνεται ότι τηρούνταν αυστηρώς μυστική. Εκεί παρεχόταν η υψίστη σοφία, εκτυφλωτικό φως. Και όλοι οι οφθαλμοί δεν αντέχουν στο εκτυφλωτικό

φως. Η Μύηση στον βαθμό του Επόπτη γινόταν τουλάχιστον ένα έτος μετά τη μύηση στα Μεγάλα Ελευσίαια. Όσοι ενστερνίζονταν πλήρως τη Μυστηριακή ιδεολογία και εξασκούσαν τη Μυστηριακή αρετή καλούνταν μυστικά στο ιερό της Ελευσίνας και μετά από νέους καθαρμούς και όρκους οδηγούνταν στα υπόγεια του ιερού, όπου λάμβανε χώρα η μύηση στον βαθμό του Επόπτη, αναφερομένη στον κόσμο των Ιδεών, στις πρώτες αρχές και τους έσχατους σκοπούς, στην υπόσταση και τη λειτουργία του Θείου.

Η διδασκαλία των Ελευσίνιων Μυστηρίων είναι η διδασκαλία περί της εξέλιξης της ανθρώπινης ψυχής. Η Περσεφόνη, κόρη του Διός και της Δήμητρας, δηλαδή του Αιθέρος και της Γης, είναι η ανθρώπινη ψυχή. Εράται του ναρκίσσου, δηλαδή επιθυμεί την εκδήλωσή της στον υλικό κόσμο και αρπάζεται από τον Πλούτωνα στον Άδη, διαμένουσα εναλλάξ στον Άδη και τον Ουρανό, μέχρις ότου επανέλθει οριστικά στον Ουρανό. Αποτελεί πράγματι έργο των Μυστηρίων η εξέταση του οντολογικού προβλήματος και της εξέλιξης της ψυχής; Αναμφίβολα, ναι. Και το έργο τούτο επιτελούσαν επιτυχώς τα Ελευσίαια Μυστήρια. Δεν είναι δυνατόν η σοφία των αρχαίων Ελλήνων να έπαιζε με σβούρες και με καθρεφτάκια. Στα Μυστήρια εύρισκαν απάντηση τα φιλοσοφικά προβλήματα και οι ψυχικές ανησυχίες. Καλλιεργούνταν ήθη και σφυρηλατούνταν χαρακτήρες. Δεν ήταν αρκετές οι εξωτερικές διδασκαλίες των φιλοσόφων. Η Μυστηριακή Σοφία, όπως στην αρχή είπαμε, δεν απευθύνεται προς τη διάνοια. Πρόκειται, όπως είπε ο Αριστοτέλης, «Ου μαθείν τι δει, αλλά παθείν και διατεθήναι».

Η Άποψη της Μετενσάρκωσης⁶

ΜΙΛΟΥΜΕ συχνά για «Αθανασία της ψυχής», χωρίς να αναλογιζόμαστε πόσο δύσκολο θέμα θίγουμε. Διότι ούτε τι είναι αθανασία γνωρίζουμε ούτε τι είναι ψυχή. Και τα δύο μόνο τα φανταζόμαστε. Ουδόλως τα γνωρίζουμε. Αθανασία είναι η αιώνια ύπαρξη, δηλαδή μια έννοια ασύλληπτη για τον ανθρώπινο νου. Και ψυχή; Τι είναι ψυχή; Μπορούμε, άραγε, με το κατώτερο να συλλάβουμε το ανώτερο; Με τη σκέψη να συλλάβουμε την έννοια της ψυχής;

Δύσκολα πράγματα, πολύ πιο δύσκολα, εφόσον εκ πρώτης όψεως φαίνονται. Ας προσπαθήσουμε να απλουστεύσουμε το θέμα. Αντί να λέμε «αθανασία της ψυχής», ας πούμε «επιβίωση της ατομικότητας». Ίσως έτσι είναι ευκολότερο να το αντιληφθούμε και να το μελετήσουμε. Ο άνθρωπος πεθαίνει. Το γεγονός του θανάτου του φυσικού σώματος είναι—δυστυχώς—πάρα πολύ γνωστό. Αλλά τι γίνεται με τις ψυχοδιανοητικές ιδιότητες, οι οποίες, πέρα από το φυσικό σώμα, αποτελούν την ατομικότητα κάθε ανθρώπου; Δηλαδή με τα συναισθήματα, τις επιθυμίες, τις σκέψεις, τη βούληση, την αίσθηση της ύπαρξης του Εγώ ως ξεχωριστού όντος μέσα στο σύνολο της φύσης; Όλα αυτά χάνονται με τον θάνατο και τη φθορά του φυσικού σώματος ή εξακολουθούν να υπάρχουν και μετά από αυτήν;

Ο Γκαουτάμα Βούδας, ερωτηθείς αν υπάρχει επιβίωση του Εγώ, αρνήθηκε να απαντήσει. «Ο Μεγάλος Άγιος δεν μίλησε». Και όταν ο μαθητής του Ανάντα, τον ρώτησε την αιτία της σιωπής του, είπε: «Αν απαντούσα ότι υπάρχει, θα δικαίωνα εκείνους που πιστεύουν στη διαρκή ύπαρξη της ζωής. Αν απαντούσα ότι δεν υπάρχει, θα δικαίωνα εκείνους που πιστεύουν στην εκμηδένιση». Με άλλα λόγια κατηγορηματική απάντηση στα μεταφυσικά προβλήματα δεν είναι σκόπιμο να δίδεται, διότι ωθεί σε παρεξηγήσεις.

---

⁶ *Γλίσσος*, έτος 2, Δεκέμβριος 1957, τεύχος 8, σελίδα 331.

Είναι δυνατόν πολλοί να φρονούν ότι τα ψυχοδιανοητικά φαινόμενα είναι αποκλειστικό αποτέλεσμα της λειτουργίας του φυσικού σώματος. Αυτή είναι μια άποψη, σεβαστή όπως και κάθε άλλη. Καθένας είναι ελεύθερος να δέχεται τα συμπεράσματα στα οποία η μελέτη και η σκέψη του τον έχουν οδηγήσει. Άλλοι, όμως, αυτή την άποψη δεν τη δέχονται. Διότι προβάλλουν—πέρα από άλλα θεωρητικά επιχειρήματα—ότι πολλά γεγονότα και περιστατικά, που αποτελούν την ογκωδέστατη βιβλιογραφία του Πνευματισμού, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι ψυχοδιανοητικές εκδηλώσεις συνεχίζονται και μετά τη φθορά του φυσικού σώματος και μετά το φαινόμενο του λεγόμενου θανάτου. Κατά αυτούς, η συγκεκριμένη ατομικότητα, η οποία εκδηλωνόταν στον φυσικό κόσμο μέσω ενός συγκεκριμένου φυσικού σώματος, εξακολουθεί να υπάρχει και μετά τη φθορά του εν λόγω σώματος. Αυτή είναι η επιβίωση της ατομικότητας. Αλλά πρέπει να εξετάσουμε το είδος αυτής της επιβίωσης και—μοιραία—τη διάρκειά της. Άσχημος σκόπελος. Υπάρχει, άραγε, αιωνιότητα σε αυτή την επιβίωση, όπως πολλοί παραδέχονται; Ή μήπως αυτή η επιβίωση έχει κάποια διάρκεια, ένα γίνεσθαι, μία εξέλιξη; Ας εξετάσουμε το ζήτημα αμερόληπτα και με ελεύθερη σκέψη.

Αιωνιότητα επιβίωσης. Δηλαδή μία συντομοτάτη—σε σχέση με την αιωνιότητα—χρονική περίοδο επίγειας ζωής, διερχόμενη ως σκιά όντος και διανυόμενη ως επί το πλείστο ανεύθυνα και συμπτωματικά, η οποία όμως αποφασίζει για μία αιώνια κόλαση ή έναν αιώνιο παράδεισο, κατά κρίση η οποία θα λάβει χώρα σε μία ιστορική στιγμή, με τεκμήρια την εν γένει επίγεια δράση, μολονότι ανεύθυνα και συμπτωματική ως επί το πολύ και ιδίως ως προς τη μεγάλη πλειονότητα των ανθρώπων, οι οποίοι θα καταδικαστούν για πράξεις ή παραλείψεις τις οποίες δεν εκτέλεσαν και την αξιοπιστία των οποίων πολλές φορές αγνοούσαν. Ενώ άλλοι, με σκανδαλώδη εύνοια της τύχης, μόνο και μόνο επειδή δεν επέζησαν κατά τη νηπιακή ηλικία, θα απολαμβάνουν τα αγαθά του παραδείσου, διότι δεν πρόφτασαν να περιπέσουν στα γαμψά νύχια της αμαρτίας. Μια άποψη και αυτή, την οποία ασπάζονται εκατομμύρια άνθρωποι, σεβαστή βεβαίως, αλλά με τόσο ασθενή λογικά επιχειρήματα, ώστε να δικαιολογείται κάθε αμφιβολία.

Τρίτη άποψη: Αιωνιότητα επιβίωσης της ατομικότητας, η οποία δρα και εξελίσσεται χωρίς το φυσικό σώμα, αποκλειστικά εντός της σφαίρας της πνευματικής ζωής. Αλλά τότε, προς τι η επίγεια ζωή; Και πόσο

μηδαμινή καταντά η σημασία της; Οι επιθυμίες και τα συναισθήματα, που οφείλονται στην ύπαρξη και στη λειτουργία του φυσικού σώματος, δεν θα ατροφήσουν με τον χρόνο, κατόπιν της φθοράς και εξαφάνισής του φυσικού σώματος; Και χωρίς αυτά, δεν θα ατροφήσουν στη συνέχεια οι σκέψεις και αυτή ακόμη η συναίσθηση της ατομικής ύπαρξης, ως ξεχωριστής οντότητας στη φύση; Πώς είναι δυνατόν να λειτουργούν στο διηνεκές με τις εντυπώσεις της συντομότητας, ανεύθυνης και συγκεχυμένης επίγειας ζωής;

Τέταρτη άποψη: Επιβίωση της ατομικότητας, η οποία δρα και εξελίσσεται με το φυσικό σώμα, αλλά πέραν της γήινης σφαίρας, σε άλλα ουράνια σώματα. Τότε όμως, γιατί όχι και επί της Γης; Έτσι φθάνουμε στην τελευταία άποψη, των διαδοχικών ενσαρκώσεων επί της Γης, δηλαδή της Μετενσάρκωσης, η οποία αποτελεί έκφραση του θεμελιώδους Νόμου της Περιοδικότητας ή Ανακύκλησης, που λαμβάνει χώρα κατά το μακρόχρονο στάδιο της εξέλιξης μέσα από ανθρώπινες μορφές. Το να θεωρούμε την ιδέα της μετενσάρκωσης—και επομένως της προϋπαρξης—ως εξωφρενική και απαράδεκτη, οφείλεται στις προκαταλήψεις οι οποίες έχουν δημιουργηθεί από τις διάχυτες υλιστικές αντιλήψεις.

Η άποψη της Μετενσάρκωσης, την οποία έχουν ασπασθεί φιλόσοφοι ολκής, είναι η μόνη που μας δίνει λογική εξήγηση σε όλα ανεξαιρέτως τα προβλήματα που προκύπτουν από την εξέταση του θέματος της επιβίωσης της ατομικότητας και αποκαθιστά την έννοια της δικαιοσύνης και της τάξης στην ανθρώπινη ζωή, οι οποίες διασαλεύονται χωρίς τη Μετενσάρκωση.

Πράγματι, πώς θα εξηγήσουμε, χωρίς την προϋπαρξη, την τεράστια διαφορά που παρουσιάζουν οι άνθρωποι ως προς όλες εν γένει τις ψυχοδιανοητικές τους ιδιότητες, ενώ αφετέρου τα φυσικά σώματα όλων λειτουργούν κατά τον ίδιο τρόπο; Πώς ο ένας έχει ζωώδη αισθήματα, ενώ ο άλλος λεπτά και εξευγενισμένα; Πώς ο ένας έχει ασθενέστατη διάνοια, ενώ ο άλλος παρουσιάζει εκπληκτική ευφυΐα; Πώς ο ένας έχει κακούργα ένστικτα, ενώ ο άλλος είναι αγνός και ανίκανος να πράξει κακό; Πώς ο ένας έχει τόσο ελαστική συνείδηση, ενώ ο άλλος είναι αδάμαντος χαρακτήρας; Πώς εξηγούνται αυτές οι τεράστιες διαφορές που παρουσιάζουν οι άνθρωποι ως προς την ηθική και πνευματική τους ανάπτυξη, ενώ φυσιολογικά είναι τόσο όμοιοι; Πώς αλλιώς μπορούν να εξηγηθούν αυτές οι κολοσσιαίες διαφορές, αν όχι με τη διαφορετική ηλικία των ψυχών;

Η θεωρία της κληρονομικότητας ή η θεωρία της επίδρασης του περιβάλλοντος δεν αρκούν. Δεν λέγω ότι δεν έχουν επίδραση—και σημαντική—αλλά δεν αρκούν, διότι υπάρχουν περιπτώσεις που αποδεικνύουν αναντίρρητα την ανεπάρκειά τους. Και πώς θα εξηγηθούν οι έμφυτες καλλιτεχνικές ιδιοσυγκρασίες ή οι ιδιοφυΐες και τα «παιδιά–θαύματα», αν όχι μέσω της Μετενσάρκωσης; Δεν είναι, λοιπόν, η κληρονομικότητα και το περιβάλλον που διαμορφώνουν τον έναν σε έκφυλο ή εγκληματία και τον άλλον σε μεγαλοφυή ή άγιο. Είναι η διαφορά ψυχοπνευματικής ηλικίας, είναι η διαφορά βαθμού εξέλιξης, είναι η διαφορά αριθμού ενσαρκώσεων, σε συνδυασμό με την αξιοποίησή τους.

Αλλά ας εξηγήσουμε αναλυτικότερα τον τρόπο λειτουργίας της Μετενσάρκωσης. Και προς άρση κάθε παρεξήγησης, ας γίνει σαφής η διάκριση μεταξύ Μετενσάρκωσης και Μετεμψύχωσης. Μετεμψύχωση συνήθως ονομάζεται η θεωρία κατά την οποία η ανθρώπινη ψυχή, μετά τον θάνατο, φυλακίζεται ενίοτε σε σώμα ζώου. Μια τέτοια αντίληψη είναι απαράδεκτη για την άποψη της Μετενσάρκωσης, η οποία αρνείται ένα τόσο τεράστιο άλμα οπισθοδρόμησης της εξέλιξης από το ανθρώπινο στάδιο και πάλι προς το ζωικό. Διότι η εξέλιξη προχωρεί προοδευτικά, από τις ατελέστερες μορφές προς τις τελειότερες.

Κατά την άποψη της Μετενσάρκωσης, ο άνθρωπος είναι ένα ον πολυσύνθετο και συνεπώς είναι χονδροειδής η διαίρεσή του σε υλικό σώμα και σε άυλη ψυχή. Το υλικό σώμα είναι ο εξωτερικότερος φορέας της συνείδησης. Όταν διά του θανάτου αποβληθεί, η ζωή συνεχίζεται με εξωτερικότερο φορέα ή περίβλημα, το λεγόμενο αστρικό σώμα, το οποίο είναι η έδρα των επιθυμιών, των συγκινήσεων και των συναισθημάτων. Συνεπώς, το ανθρώπινο ον εξακολουθεί, κατά κάποιον τρόπο, και μετά θάνατον να επιθυμεί και να συναισθάνεται. Και εφόσον οι επιθυμίες και τα συναισθήματα αναφέρονται στη λειτουργία του υλικού σώματος, είναι προφανές ότι παραμένοντας ανικανοποίητες, δημιουργούν μια δυσάρεστη κατάσταση, η οποία παρατείνεται μέχρι τη φθορά και τη διάλυση και του αστρικού σώματος. Αυτό αποτελεί έναν δεύτερο θάνατο. Και τότε η συνείδηση—η ψυχή—συνεχίζει τη ζωή της με εξωτερικότερο φορέα το νοητικό σώμα, έδρα των σκέψεων, των απαλλαγμένων από επιθυμία. Το νοητικό σώμα επεξεργάζεται την πείρα που αποκτήθηκε από τη διανυθείσα επίγεια ζωή, μέχρις ότου και το νοητικό σώμα ή περίβλημα. φθαρεί και πεθάνει.

Τοιουτοτρόπως η δράση στον φυσικό κόσμο τελειώνει με τη φθορά του φυσικού σώματος. Η συναισθηματική ζωή τελειώνει αργότερα με τη φθορά του αστρικού σώματος. Και η διανοητική ζωή τελειώνει με τη φθορά του νοητικού σώματος. Τότε η συνείδηση της ατομικότητας, απαλλαγμένη από τους τρεις φορείς της επίγειας ενσάρκωσης, αφομοιώνει την πείρα που απέκτησε από αυτήν και επεξεργάστηκε, και με τον τρόπο αυτό κάνει ένα μικρό ή μεγαλύτερο βήμα στην εξέλιξή της, ανάλογα με την ποιότητα και την ποσότητα της εμπειρίας που αποκομίστηκε από την επίγεια ζωή και αφομοιώθηκε. Δηλαδή, η επί της Γης ενσάρκωση χρησιμεύει για την εξέλιξη της διαρκώς εξελισσόμενης ατομικότητας ή της ψυχής, που υποκρύπτεται πίσω από την προσωπικότητα.

Ακολούθως, η ατομικότητα θα περιβληθεί εκ νέου διαδοχικά ένα νέο περίβλημα νοητικής ύλης, ένα νέο περίβλημα αστρικής ύλης και ένα νέο περίβλημα φυσικής ύλης, και τοιουτοτρόπως γεννιέται ένας νέος άνθρωπος, περικλείοντας όμως μέσα του την ίδια παλαιά ψυχή. Η βαθύτερη ψυχοσύνθεση του, ο έμφυτος χαρακτήρας του, που είναι ανεπηρέαστος από τη μόρφωση και τις συνθήκες της ζωής, είναι αποτέλεσμα της επεξεργασίας του παρελθόντος, δηλαδή των προηγούμενων ενσαρκώσεων της ψυχής, αλλά οι σκέψεις, οι επιθυμίες και τα συναισθήματα είναι ένας άγραφος χάρτης και θα διαμορφωθούν από τις περιστάσεις της νέας ενσάρκωσης.

Μια νέα ημέρα ανατέλλει, η παιδική ηλικία της οποίας είναι το πρωί, η ώριμη ηλικία είναι η μεσημβρία και η γεροντική το εσπέρας. Θα επακολουθήσει η αναπαυτική νύχτα του λεγόμενου θανάτου και μια νέα ημέρα και πάλι θα ανατείλει. Και έτσι, μέσα από αλληπάλληλες επί της Γης ενσαρκώσεις, η εξελισσόμενη μέσω αυτών ατομικότητα—η ψυχή—ακολουθεί την εξελικτική της πορεία της προς τον προορισμό της, να αποβεί Θείο Ον, δηλαδή να πραγματοποιήσει μια κατάσταση Ελευθερίας, Ευδαιμονίας και Αλήθειας ασύλληπτων για τη σημερινή περιορισμένη ανθρώπινη αντίληψη.

Όστε η ατομικότητα—όπως τόσο παραστατικά γράφει η Μπλαβάτσκυ—είναι σαν ένας ηθοποιός που παίρνει διάφορες προσωπικότητες, παίζει πολλούς ρόλους στο θέατρο της ζωής, χωρίς βεβαίως οι ρόλοι που κάθε φορά υποδύεται να αποτελούν το Εγώ του ηθοποιού. Κάθε βίος είναι και μια θεατρική παράσταση, που παίζεται για μία μόνο βραδιά. Ο ηθοποιός αρχίζει από μικρούς ρόλους κομπάρσου, ρόλους

στρατιωτικού ή ακόλουθου. Έπειτα υποδύεται τον Άριελ και τον Πουκ. Έπειτα παίζει τον Μάκβεθ και τον Σάυλοκ. Ακολουθως τον Ρωμαίο, τον Άμλετ, τον Βασιλιάς Ληρ. Και εγκαταλείπει τη σκηνή αφού παίζει και τον ρόλο του μάγου Πρόσπερο. Έτσι, όπως η μέλισσα από κάθε λουλούδι, συλλέγει η ψυχή από κάθε γήινη προσωπικότητα, εντός της οποίας ενσαρκώνεται, το νέκταρ από τις πνευματικές ικανότητες που αναπτύσσονται, και τον αφομοιώνει σε ένα σύνολο.

Ας διερωτηθούμε γιατί δεν θυμόμαστε τις προηγούμενες ενσαρκώσεις μας; Μήπως θυμάται κανείς τα γεγονότα του πρώτου έτους της ζωής του; Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν τα έζησε. Αλλά και άλλα σημαντικά γεγονότα του βίου συμβαίνει να κοιμούνται στα βάθη της μνήμης. Δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν. Πέραν τούτου, όμως, άλλος είναι ο λόγος για τον οποίο δεν υπάρχει μνήμη. Ποιος θα έπρεπε να θυμάται; Η μνήμη είναι λειτουργία του νοητικού σώματος, μεταβιβαζόμενη μέσω του εγκεφάλου στη συνείδηση του φυσικού σώματος. Αλλά όπως το φυσικό σώμα, έτσι και το νοητικό, μέσω του οποίου λειτουργεί η σκέψη, η μνήμη και οι άλλες νοητικές ενέργειες, είναι—όπως είπαμε—νέες, καινούργιες σε κάθε ενσάρκωση. Κατά συνέπεια, η μνήμη γεγονότων προηγούμενης ενσάρκωσης δεν είναι δυνατόν να υπάρχει. Υπάρχει όμως η επίδραση των γεγονότων επάνω στην ψυχή, η οποία αφομοιώνει την πείρα που απέκτησε από τα γεγονότα και τη μετουσιώνει διαπλάθοντας τον χαρακτήρα, σε έμφυτες τάσεις, σε αυθόρμητες έλξεις και αποστροφές. Ωστε η μνήμη, λογικό είναι να μην υπάρχει, εκτός αν, μολονότι υφίσταται το φυσικό σώμα, η συνείδηση κατορθώσει να εισχωρήσει στα εσώτατα της ψυχής, εκεί όπου υπάρχει ζώσα ολόκληρη η ιστορία του παρελθόντος. Αλλά αυτή είναι σπάνια περίπτωση.

Υπό το φως της Μετενσάρκωσης, το φοβερό πρόβλημα του θανάτου προσλαμβάνει μια εντελώς διαφορετική όψη. Δεν υπάρχει πλέον θάνατος, με τη συνήθη έννοια, δεν υπάρχει τέρμα της ζωής, αλλά μια αδιάκοπη ανανέωσή της επάνω στη Γη, μια συνεχής και αδιάκοπη εξέλιξη της ψυχής. Ο φόβος του θανάτου εξαφανίζεται, παραχωρώντας τη θέση του σε μια χαρούμενη ενατένιση του αιώνιου μέλλοντος, σε μια χαρωπή αλλά σοβαρή, ενεργητική και γόνιμη αντιμετώπιση της ζωής, που είναι το σχολείο της ψυχής. Καμία προσπάθεια για την Αλήθεια, τη Δικαιοσύνη και τον Ανθρωπισμό δεν χάνεται, διότι μετουσιώνεται σε εξευγενισμό της ψυχής. Καμία θυσία για σκοπό γενναίο και

υψηλό δεν είναι μάταιη, διότι δικαιώνεται στον πνευματικό κόσμο. Ο άνθρωπος δρα ελεύθερος, διότι απελευθερώνεται από τον φόβο του θανάτου, από τον φόβο του εκμηδενισμού και της ανυπαρξίας.

Η Μετενσάρκωση δεν είναι δυνατόν να κατανοηθεί σε όλη της την έκταση και το βάθος, χωρίς μακρά και επίπονη μελέτη. Εδώ επιχειρήθηκε μια προσπάθεια απλής σκιαγράφησης της. Όποιος επιθυμεί, μπορεί να μελετήσει εκτεταμένα το θέμα, ελεύθερος να συναγάγει τα δικά του συμπεράσματα. Η ελευθερία της σκέψης πρέπει να είναι πάντοτε απεριόριστη.

Πληροφοριακό Σημείωμα για τον Κρισναμούρτι⁷

Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ και ποιητής Τζίντου Κρισναμούρτι (Τζίντου είναι το οικογενειακό του όνομα) γεννήθηκε στις 11 Μαΐου 1896 στο Μαντανάπαλ, πλησίον στην πόλη Μαντράς της Ινδίας, από οικογένεια της τάξης των Βραχμάνων. Ήταν το όγδοο παιδί της οικογένειας και γι' αυτό πήρε το όνομα Κρισναμούρτι, διότι Ινδική συνήθεια είναι το όγδοο παιδί να παίρνει το όνομα Κρισναμούρτι, προς τιμήν του θεού Κρίσνα. Σε ηλικία 12 ετών τον συνάντησε η πρόεδρος της Θεοσοφικής Εταιρείας, Dr Annie Besant, η οποία—με την ενορατική διαίσθηση που είχε—διέγνωσε την πνευματική δυναμικότητα του μικρού Κρισναμούρτι και ανέλαβε την επιμέλεια της ανατροφής και της μόρφωσής του.

Ο Κρισναμούρτι ουδέποτε έφαγε κρέας και ουδέποτε δοκίμασε καπνό ή οιοσπνευματώδη. Είναι λιτοδίαιτος και διάγει πάντοτε απλή και άμεμπτη ζωή πραγματικού φιλοσόφου. Το 1909 έγραψε ένα μικρό βιβλίο, μεγάλης αξίας, που είχε παγκόσμια απήχηση και σημείωσε πολλές εκδόσεις (δύο και στα ελληνικά). Είναι το περίφημο βιβλιαράκι «Στα Πόδια του Διδασκάλου», στο οποίο εκθέτει συνοπτικά την ηθική πλευρά των Θεοσοφικών διδασκαλιών, που του έδωσε ο πνευματικός Διδάσκαλός του, σχετικά με τις αρετές που απαιτούνται για τη Μύηση. Αργότερα έγραψε την «Ατραπό», ένα θαυμάσιο ποιητικό έργο.

Ο Κρισναμούρτι έλαβε τη μόρφωση του Ευρωπαϊκού πολιτισμού στην Αγγλία και υπηρέτησε εθελοντικά σε μια υγειονομική υπηρεσία στο δυτικό μέτωπο κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1914–1918). Το 1925 ο αγαπημένος του αδελφός Νιτυανάντα, με τον οποίο μεγάλωσαν μαζί, πέθανε στην Αμερική ύστερα από μακρά ασθένεια, κατά

---

⁷ *Γλισός* έτος 3, Οκτώβριος 1958, τεύχος 11, σελίδα 178.

την οποία ο Κρισναμούρτι βρισκόταν στο πλευρό του. Αυτό του προξένησε μια μεγάλη θλίψη, αλλά συγχρόνως του προκάλεσε μια αφύπνιση συνειδήσεως.

Η Dr Annie Besant είχε ιδρύσει στις 11 Ιανουαρίου 1911 το «Τάγμα του Αστέρος στην Ανατολή», με τον σκοπό να παρασκευάσει τα πνεύματα για τη διδασκαλία και το έργο του Κρισναμούρτι, για τον οποίο η Besant και πολλά Μέλη της Θεοσοφικής Εταιρείας πίστευαν ότι θα ήταν ο μελλοντικός «Παγκόσμιος Εκπαιδευτής». Το 1927 η Besant διακήρυξε ότι ο Αστήρ ανέτειλε, δηλαδή ότι ο Κρισναμούρτι είχε πραγματοποιήσει την απολύτρωσή του και άρχισε το έργο του ως ενσάρκωση του Παγκόσμιου Εκπαιδευτή.

Μετά δύο χρόνια αργότερα, στις 3 Αυγούστου 1929, ο Κρισναμούρτι, θεωρώντας όλες ανεξαιρέτως τις πνευματικές οργανώσεις σαν εμπόδιο για την κατανόηση της Αλήθειας και επιθυμώντας να διαλύσει κάθε παρεξήγηση σχετικά με το άτομό του—τον ονόμαζαν Μεσσία, νέο Χριστό κ.λπ.—διέλυσε το «Τάγμα του Αστέρος», του οποίου ήταν αρχηγός, καθώς και τους δεσμούς του με τη Θεοσοφική Εταιρεία,⁸ και εξακολούθησε να εκθέτει τις απόψεις του, χωρίς καμία αυθεντία, απευθυνόμενος προς όλους τους ανθρώπους χωρίς καμία διάκριση. Συγχρόνως παραιτήθηκε από κάθε προσωπική περιουσία.

Έτσι, ο Κρισναμούρτι, χωρίς μαθητές, χωρίς περιουσία, χωρίς δεσμούς με καμία Οργάνωση ή Εταιρεία, απλός, λιτός, ανθρώπινος πραγματικός καλλιτέχνης της ζωής, ταξιδεύει σε όλο τον κόσμο, πηγαινόντας όπου τον καλούν όσοι ενδιαφέρονται για τη διδασκαλία του, και εκθέτει—είτε στις πόλεις, σε δημόσιες αίθουσες, είτε σε κατασκηνώσεις στο ύπαιθρο, κάτω από τα δέντρα—τις απόψεις του για τη ζωή και την αλήθεια, που την ονόμαζε επίσης πραγματικότητα, πληρότητα, απελευθέρωση, θεό, σοφία ή ευδαιμονία. Στην Ελλάδα έχει έρθει τέσσερις φορές:

Τον Δεκέμβριο του 1930, όταν έδωσε διάλεξη στο θέατρο «Ολύμπια» με θέμα «Ο άνθρωπος και το Εγώ».

Τον Ιούνιο του 1933, όταν οργανώθηκε πενθήμερη συγκέντρωση των φίλων του, 1–5 Ιουνίου, στο Καστρί της Κηφισιάς, όπου ο Κρισναμούρτι έκανε πέντε ομιλίες κάτω από τα πεύκα, και έδωσε επίσης μια διάλεξη στις 7 Ιουνίου, στο κινηματοθέατρο του «Πάλλας».

⁸ Η Dr A. Besant και οι περισσότεροι από τους αρχηγούς της Θεοσοφικής κίνησης ουδέποτε έπαψαν να πιστεύουν ότι ο Κρισναμούρτι είναι ο «Παγκόσμιος Εκπαιδευτής».

Τον Μάρτιο του 1954, όταν έμεινε υπό αυστηρό ιγκόννιτο στην Εκάλη και είχε επί δύο εβδομάδες συνομιλίες με τους ενδιαφερόμενους για τη φιλοσοφία του σε τακτικές συναντήσεις της ομάδας.

Τον Σεπτέμβριο του 1956, όταν έμεινε στην Αθήνα και έδωσε τρεις διαλέξεις στον «Παρνασσό», 24, 26 και 30 Σεπτεμβρίου, και μία συνέντευξη στον Τύπο.

Τα βιβλία του Κρισναμούρτι με τις μελέτες του ή τις ομιλίες του στις διάφορες χώρες του κόσμου, από τότε που παραιτήθηκε από κάθε περιουσία, εκδίδονται με επιμέλεια του οργανισμού «Krishnamurti Writings, Inc.», ο οποίος του παρέχει τα μέσα μια πολύ στοιχειώδους συντήρησης και της κίνησής του.

Στα Ελληνικά έχουν εκδοθεί, εκτός από τα παλαιότερα έργα του, «Στα Πόδια του Διδασκάλου» και «Η Ατραπός», τα βιβλία: «Το Βασίλειο της Ευδαιμονίας», «Η Πηγή της Σοφίας», «Η διάλυση του Τάγματος του Αστέρος», «Ο άνθρωπος και το Εγώ» (εξαντλημένο). Επίσης έχει εκδοθεί το περιοδικό «Δελτίον Αστέρος» από Ιούλιο 1930 μέχρι και 1933, καθώς και «Ομιλίες εις Οχάιο–1934». Από τα τελευταία έργα και λεγόμενά του έχουν μεταφραστεί στα Ελληνικά οι «10 Ομιλίες του 1944» και οι «Στοχασμοί πάνω στη ζωή» (1957). Πωλούνται από τον εκδοτικό συνεταιρισμό «Θεοσοφικές Εκδόσεις» και στα μεγάλα βιβλιοπωλεία των Αθηνών.

Όσο για τις ομιλίες που έκανε στην Ελλάδα μεταπολεμικά, περίληψη των συνομιλιών της Εκάλης (1954) δημοσίευσε ο «ΙΛΙΣΟΣ» στο πρώτο τεύχος του 1956, ολόκληρο δε το κείμενο των ομιλιών του 1956 δημοσιεύθηκε στα τεύχη 3–4 του 1956 του «ΙΛΙΣΟΥ».

Στο παρόν τεύχος δημοσιεύεται απάνθισμα των ομιλιών του Κρισναμούρτι, από τα παλαιότερα έντυπα, πάνω στα βασικά θέματα της φιλοσοφίας του. Έτσι οι αναγνώστες του «ΙΛΙΣΟΥ» θα μπορέσουν να έρθουν σε επαφή απευθείας με τον Διδάσκαλο, γιατί είναι πολύ δύσκολο να συνοψίσει οποιοσδήποτε άλλος τις απόψεις του Κρισναμούρτι χωρίς τον κίνδυνο παρανόησης ή παρεξήγησης. Ο Κρισναμούρτι είναι ένα από τα φωτεινότερα πνεύματα της εποχής μας, ίσως και κάθε εποχής. Έχει ιδιάζουσα ευαισθησία και εσωτερικότητα. Είναι ο άνθρωπος που αντίκρισε τη ζωή και τα προβλήματά της με εντελώς καινούριο τρόπο. Η σκέψη του είναι απλή, καθαρή, διαυγής. Δεν ελίσσεται μέσα σε θεωρίες. Αντιμετωπίζει το κάθε πρόβλημα καθαρά και ξάστερα, χωρίς καμία προκατάληψη, χωρίς έτοιμο γνώμονα δεοντολογίας, χωρίς προσχηματισμένες ιδέες.

Προσπαθεί να δείξει στον άνθρωπο ότι η δυστυχία που τον δέρνει προέρχεται από τα δεσμά που ο ίδιος έχει χάλκεψε στον εαυτό του. Πρέπει, λοιπόν, ο ίδιος να απαλλαγεί από αυτά και όχι να περιμένει κάποιον άλλον για να τον σώσει. Βασική του άποψη είναι ότι ο άνθρωπος πρέπει να στραφεί προς τα έσω και να αντικρίσει τον εαυτό του όπως πραγματικά είναι, και όχι με την ψευδαίσθηση του όπως θα ήθελε να είναι. Αντικρίζοντας το «όπως είναι», υπάρχει ελπίδα να διαλυθεί κάθε αυταπάτη και να βρεθεί η ρίζα του κακού.

Μόνον μέσα από τον εαυτό μας μπορούμε να έχουμε μια πλήρη προσέγγιση στη ζωή, μια ολοκληρωμένη αντίληψη της πραγματικότητας. Κάθε ξένη θεωρία είναι άχρηστη και παραπλανητική. Καμία πολιτική ή κοινωνική επανάσταση δεν μπορεί να μεταμορφώσει τον άνθρωπο. Μόνο η πλήρης και βαθιά γνώση του εαυτού, το πλήρες «Γνώθι σαυτόν» θα επιφέρει μια βαθιά εσωτερική μεταμόρφωση και θα απελευθερώσει το άτομο από τα εγωκεντρικά του κίνητρα. Η κοινωνία θα απαλλαγεί από τη βία και τη σύγκρουση, μόνον όταν το ανθρώπινο άτομο απελευθερωθεί από την εσωτερική του σύγκρουση και από την ιδέα της χωριστικότητας που τον δεσμεύει.

Εκείνο που αποτελεί τη διδασκαλία του δεν είναι ένα φιλοσοφικό σύστημα (είναι τελείως αντίθετος προς οποιαδήποτε συστηματοποίηση σκέψης και προς οτιδήποτε δογματισμό), αλλά η προσπάθεια να βοηθήσει τον καθένα να ενεργήσει μια εσωτερική «νοήμονα επανάσταση» και να ελευθερωθεί από την άκριτη αποδοχή των εκ παραδόσεως πεποιθήσεων και αξιών, να ανακαλύψει μόνος του πώς λειτουργεί η νοημοσύνη και να αντιληφθεί σαφώς ποια είναι τα ψυχολογικά αίτια που τον εμποδίζουν να κατανοήσει τον εαυτό του και τη ζωή, δηλαδή να αντιληφθεί την αλήθεια και, κυρίως, να την καταστήσει βίωμα. Και σαν κύριο εμπόδιο υποδεικνύει την πλάνη του «Εγώ», που διαχωρίζει το άτομο από το σύνολο της ζωής, και επομένως εμποδίζει την πραγματοποίηση της πληρότητας και της ευδαιμονίας.

Περὶ τῆς Ἐννοίας τοῦ Θεοῦ⁹

ΣΥΧΝΑ γίνεται λόγος για τον Θεό. Οι ἄνθρωποι τον αναφέρουν με κάποια επιπόλαιη οικειότητα, σαν να πρόκειται για κάτι αντικειμενικά γνωστό, και του αποδίδουν διάφορες ιδιότητες: «Πανάγαθος, παντογνώστης, παντοδύναμος, δίκαιος, ελεήμων». Αλλ' ἔχουν πράγματι ὅλοι οι ἄνθρωποι μέσα στη συνείδησή τους την ἴδια ἔννοια του περιεχομένου τῆς λέξης «Θεός»; Ασφαλώς ὄχι. Καθένας ἔχει τῆ δική του. Κάθε ἄνθρωπος, ανεξαρτήτως θρησκείας, με διαφορετικό τρόπο αντιλαμβάνεται τὴν ἔννοια, τοῦ Θεοῦ, τὴν υπόσταση και τὴν οὐσία τῆς Θεότητας. Και ἔχω τὴ γνώμη, ὅτι δεν εἶναι τόσο διαφορετικὴ ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ ἀπὸ θρησκεία σε θρησκεία, ὅσο εἶναι στὴν ἀντίληψη ἐκείνων που ἀνήκουν στὴν ἴδια θρησκεία, ὅταν πρόκειται για ἄτομα που βρίσκονται σε διαφορετικὲς βαθμίδες πνευματικῆς ἐξέλιξης.

Στὴν ἀντίληψη ἐκείνων που εἶναι πνευματικὰ ἀνώριμοι, ὅσο κι ἀν ἀνήκουν σε τελείως διαφορετικὲς θρησκείες, μπορούμε να πούμε ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ συμπίπτει περισσότερο, παρά στὴν ἀντίληψη ὁμοθρήσκων, που εἶναι ὅμως διαφορετικῆς βαθμίδας ἐξέλιξης. Ἐπίσης, συμπίπτει ἐνίοτε ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ ἀνάμεσα στους μυστικούς των διαφόρων θρησκειῶν ἢ φιλοσοφικῶν σχολῶν. Ἐντούτοις, ἀκόμη και ἀνάμεσα σ' αὐτούς, θα εἶναι πολὺ δύσκολο να βρεθοῦν δύο ἄνθρωποι που ν' ἀποδίδουν τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἔννοια στὴ λέξη «Θεός». Εἶναι ἴσως ευκολότερο να συμφωνήσουν οἱ ἀφιλοσόφητοι σε μιὰ ἀνεξέταστη, ἀσαφῆ, ὁμιχλώδη και ἀνθρωπομορφικὴ ἀντίληψη περὶ Θεοῦ, ἀν και σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσῃ—που εἶναι και ἡ πιο συνηθισμένη—μέγα γεννιέται ζήτημα ἀν μπορεῖ να γίνεῖ λόγος περὶ «ἔννοιας τοῦ Θεοῦ». Ἡ ἐρευνα για τὴν ἔννοια τοῦ Θεοῦ ἔχει να ἀντιπαλέψῃ με ἰδέες βαθιά ριζωμένες, ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἀκόμη ἡλικία, που ὁ ἄνθρωπος τις προ-

---

⁹ *Γλίσος*, ἔτος 3, Δεκέμβριος 1958, τεύχος 12.

σλαμβάνει ανεξέταστα, όπως τις δίνει το περιβάλλον του, και τις θεωρεί θεόπεμπτες και ακλόνητες.

Δεν έχουμε καμία πρόθεση να τις κλονίσουμε σε όποιον αγαπά περισσότερο τον Πλάτωνα από την Αλήθεια. Πώς μπορούμε όμως να κάνουμε μια έρευνα, αν δεν θέσουμε υπό αμφισβήτηση τη γνώση μας για το αντικείμενο της έρευνας μας; Αν δεν το εξετάσουμε θαρρετά και ελεύθερα από κάθε δέσμευση του παρελθόντος, από κάθε προγενέστερη ιδέα που έχουμε σχηματίσει γι' αυτό, είτε από τις προηγούμενες μελέτες μας είτε—προ πάντων και συνηθέστατα—από τις ανεξέταστα σχηματισμένες αντιλήψεις, που διαμορφώθηκαν κάτω από την επιρροή της γνώμης των άλλων και ιδίως της κοινής γνώμης, που ακολουθούν οι άλλοι;

Ελπίζω οι αναγνώστες του «ΙΛΙΣΟΥ» έχουν πνεύμα ελεύθερο από τις δεσμεύσεις του παρελθόντος και από τις γνώμες των άλλων, ελεύθερο από τυφλές πεποιθήσεις, και πρόθυμο να εξετάσει και να κρίνει αμερόληπτα την κάθε ιδέα κατά την αξία της, να κρατήσει ό,τι αξίζει να κρατηθεί και ν' απορρίψει ό,τι αξίζει να απορριφθεί. Το κριτήριο πρέπει να είναι η ελεύθερη σκέψη, η αλήθεια και η διαίσθηση, αλλά με γνώση ότι το κριτήριο υφίσταται επίσης τη μεταβολή της εξέλιξης, την επίδραση της ψυχοπνευματικής ωρίμανσης. Ας μη παρερμηνευθούν, λοιπόν, από κανέναν όσα γράφουμε, αλλά ας υποστούν τον απροκάλυπτο και αμερόληπτο έλεγχο της ελεύθερης κρίσης των αναγνωστών.

Κατά τη μακρινή πορεία της εξέλιξης της ανθρωπότητας, αναπτύχθηκαν και διαδόθηκαν πολλές και διαφορετικές αντιλήψεις περί Θεού. Εντούτοις, οι μυστικίζοντες ερευνητές κάθε εποχής είχαν πάντοτε μια διαφορετική αντίληψη από τον πνευματικό όχλο. Αντίληψη πνευματική και πλατύτερη, την οποία οι πολλοί δεν ήταν δυνατόν να παρακολουθήσουν. Μέσα στις μυστικές σχολές και κάτω από τον προστατευτικό πέπλο της σιγής των Μυστηρίων αναζητούσαν την αληθινή έννοια του Θεού και ανέπτυσαν πλατύτερες αντιλήψεις, που καλύπτονταν κάτω από την εύγλωττη σιγή των συμβόλων και τον ποιητικό μύθο της αλληγορίας. Αλλά από καιρό σε καιρό, ένας Μεγάλος Μύστης, ένας αληθινός Διδάσκαλος, ένας από τους πρεσβύτερους Υιούς του Θεού, εξερχόταν από τα βάθη των ιερών και αποκάλυπτε «από τα δώματα» όσα ήταν αποκρυμμένα από καταβολής κόσμου. Πόσοι από τον λαό, πόσοι από τους πολλούς, πόσοι από τους στενής αντίληψης μορφωμένους, ήταν σε θέση να εννοήσουν όσα Αυτός έλε-

γε; Τα περισσότερα παρερμηνεύονταν, παραμορφώνονταν, διαστρεβλώνονταν, από τους ίδιους τους μαθητές τους, όπως πολύ παραστατικά γράφει ο Κίπλινγκ στο θαυμάσιο ποίημά του «Ο Μαθητής»...

Απ' όσα, λοιπόν, δίδασκε ένας Μύστης, κατασκευάζονταν με τον καιρό, από τους μαθητές του ή από τους μαθητές των μαθητών του, μια θρησκεία, μια αίρεση, μια σχολή. Και ο όχλος, ο ενθουσιασμένος από την προσωπικότητα του Διδασκάλου, παραμόρφωνε πιο πέρα από άγνοια και τυφλό φανατισμό, τη διδασκαλία του Μύστη, πολλές φορές ασχημονώντας σε βάρος της αγνής ιδεολογίας του.

Πώς μπορεί λοιπόν να γίνει σοβαρός λόγος περί εξέτασης της έννοιας του Θεού στην αντίληψη του πνευματικού όχλου; Αλλά σε κάθε εποχή, σε κάθε θρησκεία και σε κάθε αίρεση, εμφανίζονται μυστικίζοντες ερευνητές και αυτοί είναι που ερευνούν αποτελεσματικά για την έννοια του Θεού. Πλην όμως, η μυστικιστική γνώση είναι όπως η δημιουργική δύναμη του καλλιτέχνη. Δεν μεταδίδεται. Μόνο να μιλάμε μπορούμε γι' αυτήν. Ο σοφιστής Γοργίας έλεγε ότι ουδέν υπάρχει, αλλά και αν υπάρχει, είναι ακατανόητο στον άνθρωπο. Αλλά και αν είναι κατανοητό, δεν μπορεί να εξηγηθεί σε άλλον.

«Ουδέν έστιν. Ει και έστιν, ακατάληπτον ανθρώπω. Ει και καταληπτόν, αλλά τότε ανερμήνευτον τω πέλας».

Μπορούμε, λοιπόν, όχι να κατανοήσουμε την αληθή έννοια του Θεού, αλλά μόνο να συζητήσουμε γύρω από αυτήν. Αυτή η συζήτηση πιθανόν να βοηθήσει μερικούς να διαμορφώσουν απόψεις και γνώμες, ίσως συντελέσει στο να διαλυθούν μερικές πλάνες, δηλαδή να βγουν από τον πνευματικό αγρό μερικά ζιζάνια, για να μπορέσει να ξεπεταχθεί το στάρι. Δεν μπορούμε να κάνουμε το στάρι να φυτρώσει. Μπορούμε μόνο να βγάλουμε μερικά ζιζάνια, ώστε να διευκολύνουμε το στάρι να φυτρώσει. Για να μελετήσουμε την έννοια του Θεού, θα ανατρέξουμε επί τροχάδην στις διάφορες θρησκείες, συλλέγοντας αγκάθια και ρόδα.

Ποια είναι, άραγε, η έννοια του Θεού στην αντίληψη των άγριων πρωτόγονων φυλών;

Πολλά έχουν λεχθεί περί φετιχισμού, περί ανιμισμού, περί εξιλαστήριων ανθρωποθυσιών, περί λατρείας των πνευμάτων των προγόνων, και περί διαφόρων ακατανόητων συμβόλων και φετίχ, στα οποία οι άγριοι πιστεύουν. Εντούτοις, σε μερικές φυλές, παράλληλα προς τις ταπεινές αντιλήψεις περί της έννοιας του Θεού, υπάρχει η ιδέα πίστης

σε ένα μεγάλο Ον, του οποίου σύμβολο είναι ο Ουρανός, διότι ουδέν άλλο μπορεί να υπάρξει ομοίωμά του. Στο υπέρτατο αυτό Θείο Ον, το «Μεγάλο Πνεύμα», ουδεμία προσευχή φθάνει, ουδεμία θυσία προσφέρεται. Πρόκειται, άραγε, περί πρωτόγονης λατρείας ή μήπως μάλλον περί ωχρού λειψάνου μεγάλης διδασκαλίας του παρελθόντος, στην οποία ή έννοια της Θεότητας ήταν εξόχως υψηλή;

Δύο τύποι λατρείας προήλθαν από την πολύ παλιά αρχαιότητα. Η λατρεία του Ήλιου και ή λατρεία γενικώς της Φύσης. Ο Ήλιος, η πηγή της ζωής, της θερμότητας, του φωτός. Τι φυσικότερο από το να λατρευτεί σαν Θεός; Το βρίσκουμε στις αρχαίες λατρείες, όχι μόνο της Ασίας και της Ευρώπης, αλλά και της Αμερικής, όπου οι Ίνκας, στο Περού, ήταν οι «Υιοί του Ήλιου». Ο Ήλιος, με μορφή χρυσού δίσκου, βρίσκεται στους ναούς τους, που τους κατέστρεψαν για να κλέψουν το χρυσάφι τους οι Ισπανοί κατακτητές. Ποια ήταν όμως η έννοια της θεότητας του Ήλιου; Ήταν ο Ήλιος Θεός ή ήταν το ορατό σύμβολο της αοράτου Θεότητας; Ασφαλώς κάθε ηλιολάτρης δίνει τη δική του έννοια στη θεότητα του Ήλιου. Οι Ινδοί βυθίζονται στα νερά του Γκαγκά (Γάγγη) πριν την ανατολή, και όταν ο Ήλιος ανατέλλει, στρέφονται προς αυτόν και αναπέμπουν την εξής προσευχή:

«Εσένα, Ήλιε, λατρεύω, τη δόξα του ακτινοβόλου Θεού.

Είθε το φως σου να φωτίζει τη διάνοιά μου!».

Και επειδή βεβαίως το φως του υλικού Ήλιου δεν είναι δυνατόν να φωτίζει τη διάνοια του ανθρώπου, είναι φανερό ότι ο Ήλιος χρησιμοποιείται εδώ σαν σύμβολο της αοράτου Θεότητας. Εκτός από τη λατρεία του Ήλιου, κατά την αρχαιότητα αναπτύχθηκε γενικώς η λατρεία της Φύσης. Ο Παγανισμός, ή λατρεία των Δρυιδών, η θρησκεία των αρχαίων Ελλήνων, είναι κατ' ουσία η λατρεία της Φύσης, που εκδηλώνεται με διάφορες μορφές. Είναι τόση η ομορφιά της Ελληνικής Μυθολογίας, ώστε αν αρχίσουμε να μιλάμε γι' αυτήν, δε θα τελειώσουμε εύκολα.

Ποια έννοια είχαν οι αρχαίοι μας πρόγονοι περί Θεού; Ασφαλώς καθένας τη δική του. Άλλη έννοια είχε Ο Σωκράτης ή ο Πλάτων ή ο Αισχύλος και άλλη οι Βοιωτοί αγρότες ή ο Δήμος των Αθηναίων. Άλλοι θεωρούσαν την Αθηνά σαν ανθρωπόμορφη Θεά και άλλοι σαν σύμβολο της Σοφίας ή της Υγείας ή της Εργασίας. Η Ελληνική Μυθολογία προσωποποιεί κατά τον πιο θελκτικό και ποιητικό τρόπο τις δυνάμεις της Φύσης, υλικές και πνευματικές. Οι μεμνημένοι καθόλου δεν δυσκο-

λεύονταν, να ανευρίσκουν πίσω από τα σύμβολα, τις ηθικές και πνευματικές αλήθειες, που περικλείουν.

Εγκαταλείποντας τις φυσικές θρησκείες, ερχόμαστε σε τρεις μεγάλες θρησκείες της αρχαιότητας, που περιέχουν πολλή σοφία. Την Ινδουιστική ή Βραχμανική, την Εβραϊκή και την Ζωροαστρική. οι θρησκείες αυτές λέγονται και «Εθνικές», διότι κάθε μια την ακολουθεί ένα έθνος. Οι Ινδοί, οι Εβραίοι, οι Πέρσες. Κάθε μια απ' αυτές, παράλληλα προς τη λαϊκή της πλευρά, περιέχει βαθύτατη φιλοσοφία και παρουσιάζει την έννοια του Θεού κατά τρόπον υψηλά πνευματικό. Ο Βραχμανισμός είναι Η κατ' εξοχήν πανθειστική θρησκεία. Ο Βράχμαν λέγει:

«Δημιούργησα τον κόσμο από ένα μέρος του εαυτού μου, και παραμένω».

Όλες οι μορφές είναι εκδηλώσεις ενός μέρους της ύπαρξης του και φέρνουν την ευλογία της παρουσίας του. Αλλά, μέσα και πέραν από όλες τις μορφές, ο Βράχμαν, ή το «Παραμπραχμάν», παραμένει αιώνιος και αμετάβλητος.

«Είμαι η αρχή, το μέσον και το τέλος όλων των όντων».

Εξάλλου, ολόκληρος ο υπαρκτός κόσμος δεν είναι παρά μια πλάνη, μια ΜΑΓΙΑ, ένα όνειρο. Είναι «το όνειρο του Βράχμαν», ο οποίος αποτελεί τη μοναδική Πραγματικότητα. Σε Αυτόν τα πάντα θα συγχωρευθούν όταν τελειώσει η «Ημέρα του Βράχμαν» και έλθει η «Μεγάλη Νύχτα» .

Η Εβραϊκή θρησκεία μας είναι γνωστότερη, γιατί συνδέεται με τον Χριστιανισμό. Μας είναι, δηλαδή, γνωστότερη η Παλαιά Διαθήκη, γιατί πολύ λίγα πράγματα γνωρίζουμε για την Καμπάλα, το Ταλμούδ, το Ζοχάρ, που με τόση επιμέλεια τα μελετούν οι μορφωμένοι Ραβίνοι. Η Παλαιά Διαθήκη αποτελείται από πολλά βιβλία, που μας παρουσιάζουν διαφορετική μεταξύ τους την εικόνα του Θεού. Στη Γένεση, ο Θεός περιπατεί με την εσπερινή δρόσο στον Παράδεισο και είναι Θεός εθνικός των Εβραίων, εκδικητικός και ζηλότυπος, απαιτώντας «οφθαλμόν αντί οφθαλμού και οδόντα αντί οδόντος», αγαπών τους αγαπώντας και μισών τους μισώντας, μέχρι τρίτης και τέταρτης γενεάς». Στους ψαλμούς όμως συναντούμε υψηλή έννοια της Θεότητας, την ιδέα: Θεού παγκοσμίου και πανταχού παρόντος.

«Πού πορευθή από του πνεύματός Σου και από του προσώπου Σου πού φύγω;

Εάν αναβώ εις τον ούρανόν, Συ εκεί εί.

Εάν καταβώ εις τον Άδην, πάρει ... » (Ψαλμός Δαυίδ, ΡΑΘ)

Εξάλλου όμως, στους ψαλμούς συναντούμε την τρομερή ιδέα.:

«Και ανελείς πάντας τους θλίβοντας την ψυχή μου, ότι σος δούλος ειμί».

Για τη θρησκεία: του Ζωροάστρη, δεν γνωρίζομε πολλά πράγματα. Υπάρχει σ' αυτήν η ιδέα του αντιμαχόμενου Καλού και Κακού, που βρίσκονται σε αιώνια πάλη, καθώς και η Ιδέα του πυρός, σαν συμβόλου της Θεότητας, ιδέα που απαντάται και στην Ελληνική Μυθολογία, με τον Προμηθέα: τον Ήφαιστο και τους Μυστηριακούς Καβείρους, καθώς και στον Βραχμανισμό με τη μορφή του Θεού AGNI.

Μετά τις Εθνικές θρησκείες της αρχαιότητας, στις οποίες πρέπει να προσθέσουμε τις σχετικώς νεότερες του Κομφουκίου και του Λάο-Τσε, που είναι μάλλον κοινωνικοφιλοσοφικές διδασκαλίες παρά θρησκείες, ερχόμαστε στις λεγόμενες παγκόσμιες θρησκείες, δηλαδή στον Βουδισμό, στον Χριστιανισμό και στον Ισλαμισμό. Ο Βουδισμός διαιρείται σε Βόρειο και σε Νότιο. Στον Βόρειο Βουδισμό υπάρχει η ιδέα του Θεού ή του Ουράνιου Βούδα. Στον Νότιο Βουδισμό κάθε ιδέα περί Θεού είναι απορριπτέα και η λατρεία αποδίδεται στον τελειοποιηθέντα άνθρωπο.

Στον Χριστιανισμό η κεντρική ιδέα περί Θεού είναι η του Ουράνιου Πατρός, του οποίου πάντες είμαστε τέκνα. Ο Θεός αυστηρότητας και δικαιοσύνης των Εβραίων, καθίσταται Θεός μακροθυμίας και συγγνώμης από τους Χριστιανούς. Στη δε Σαμαρείτιδα, ο Ιησούς έδωσε την υψηλότερη έννοια, που είναι δυνατόν να συλληφθεί περί Θεού:

«Πνεύμα ο Θεός και τους προσκυνούντας αυτόν εν πνεύματι και αληθεία δη προσκυνείν».

Άλλες, ενδιαφέρουσες στη μελέτη μας, περικοπές από την Καινή Διαθήκη είναι:

«Θεόν ουδείς εώρακε πώποτε» (Ιω. Α-18).

«Εγώ και ο Πατήρ μου εν εσμέν» (Ιω. 1-30).

«Εγώ εν τω Πατρί μου και υμείς εν εμοί καγώ εν υμίν» (Ιω. ΙΔ- 20).

«Το πνεύμα πάντα ερευνά και τα βάθη του Θεού» (Παύλου προς Κορινθ. Α'. Β-10).

«Ουκ οίδατε ότι ναός Θεού εστέ και το πνεύμα του Θεού οικεί εν υμίν;» (προς Κορινθ. Α'. Γ-16).

«Πας ο αγαπών εκ του Θεού γεγέννηται και γινώσκει τον Θεόν. Ο μη αγαπών ουκ έγνω τον Θεόν, ότι ο Θεός αγάπη εστί» (Α' επιστ. Ίωάννου, Δ. 7-8).

Και τέλος, τα αθάνατα λόγια του Αποστόλου των Εθνών από τον βράχο του Αρείου Πάγου:

«Ο Θεός, ο ποιήσας τον κόσμον και πάντα τα εν αυτώ ούτος ουρανού και γης Κύριος υπάρχων, ουκ εν χειροποιήτοις ναοίς κατοικεί, ουδέ υπό χειρών ανθρώπων θεραπεύεται προσδεόμενος τίνος, αυτός διδούς πάσι ζωήν και πνοήν κατά πάντα ... Εν αυτώ γαρ ζώμεν και κινούμεθα και εσμέν».

Επιμείναμε περισσότερο στον Χριστιανισμό, όχι μόνον γιατί μας είναι γνώριμος, αλλά και γιατί οι ιδέες αυτές, περί της ουσίας του Θεού είναι άφθαστες σε ωραιότητα και μεγαλείο. Στον Ισλαμισμό, ο Θεός είναι ο Δίκαιος και Ελεήμων. Απλώνει την ευλογία του σ' όλα τα όντα. Υπήρχε όταν ακόμη δεν υπήρχε τίποτε άλλο. Είναι το φως χωρίς σκοτάδι, η ζωή χωρίς θάνατο, η γνώση χωρίς άγνοια. Όπως είναι σήμερα θα παραμείνει για πάντα.

Βλέπουμε ότι οι μυστικίζουσες ιδέες δεν λείπουν από καμιά θρησκεία. Ο μυστικιστής ανευρίσκει τον Θεό «εν εαυτώ». Κατά τους μυστικιστές, Θεός είναι η ζωή του Σύμπαντος. Η μία και μοναδική. Η ίδια που ζωογονεί κάθε ον, οσονδήποτε και αν είναι αδύνατο, παιδικό, ανεξέλικτο. Αν θέλουμε να φθάσουμε τον Θεό, θα τον πλησιάσουμε μέσα από τον Εαυτό μας. Στα μυχιαϊότατα της ύπαρξής μας, θα αναζητήσουμε και θ' ανεύρουμε τον Θεό. Αν δεν τον ανεύρουμε εκεί, δεν θα τον ανεύρουμε πουθενά. Εάν όμως αντιληφθούμε εντός ημών το Αιώνιο, δεν θα παύσουμε να το βλέπουμε παντού τριγύρω μας. Η άμεση γνώση του εντός ημών Θεού, θα μας δώσει τη δύναμη και τη χαρά της αγνής-καθαρής ζωής. Τότε ο Θεός παύει να είναι μια αφηρημένη θεολογική έννοια και καθίσταται βίωμα. Άνθρωπος-Φύση-Θεός καθίστανται μια αδιάσπαστη ενότητα. Είναι το τέρμα της προσωπικής ζωής και η αφετηρία της καθολικής, της παγκοσμίου, της Θείας. Είναι ή επάνοδος του Υιού στους κόλπους του Πατρός. «Εγώ και ο Πατήρ μου εν εσμέν».

Ανατρέξαμε στις θρησκείες και στη μυστικίζουσα φιλοσοφία. Καλό είναι να δούμε τι λέει και η ακαδημαϊκή φιλοσοφία, η «θύραθεν» φιλοσοφία. Εξετάζοντας η φιλοσοφία το θεολογικό πρόβλημα διαμόρφωσε πέντε μεγάλα συστήματα: Θεϊσμός, Δυισμός, Πανθεισμός, Πανενθεισμός, Αθεΐα.

Ο Θεϊσμός δέχεται, ότι ο Θεός είναι προσωπικός και υπερκοσμικός, υπάρχων εκτός του κόσμου, τον οποίον δημιούργησε κατά την ελευ-

θέρα του θέληση και πάνω στον οποίον συνεχώς επενεργεί, κυβερνώντας τον κατά την ελεύθερη βούλησή του. Ο Δυισμός δέχεται επίσης, ότι ο Θεός είναι προσωπικός και υπερκοσμικός, δημιουργός του κόσμου και των φυσικών νόμων, στους οποίους όμως έχει αναθέσει τη λειτουργία του σύμπαντος, χωρίς ο ίδιος να επεμβαίνει. Ο Πανθεισμός δέχεται Θεό απρόσωπο και ενδοκοσμικό. Θεός και κόσμος συμπίπτουν και ταυτίζονται. Το παν μετέχει της Θείας Ουσίας. Ο Θεός «εν πασι» και τα πάντα Θεός. Η υλική Φύση είναι ανάπτυξη της Ουσίας του Θεού.

Ο Πανενθεισμός δέχεται Θεό υπερκοσμικό και συγχρόνως ενδοκοσμικό, Θεό περιλαμβάνοντα εν εαυτώ τον κόσμο, διά του οποίου εκδηλώνει ένα μέρος του Εαυτού του, χωρίς να εξαντλείται «εν τω κόσμω», υπάρχων πέραν και υπεράνω του σύμπαντος. Τα πάντα ζουν εν τω Θεώ, μετά του Θεού, διά του Θεού. Θεός είναι η τα πάντα περιλαμβάνουσα Θεία Συνείδηση. Η Αθειά, εξάλλου, αρνείται την ύπαρξη Θεού και υπερφυσικών όντων. Ο κόσμος δεν δημιουργήθηκε υπό ουδενός, διότι υπάρχει αιώνιος, άφθαρτος και άνευ προνοίας. Λειτουργεί σύμφωνα με τους φυσικούς νόμους, οι οποίοι αφ' εαυτών μηχανικά διαμορφώθηκαν.

Εξετάσαμε επιτροχάδην την έννοια του Θεού στις διάφορες θρησκείες, στη μυστικίζουσα φιλοσοφία, και στην ακαδημαϊκή φιλοσοφία. Καιρός να εξετάσουμε την έννοια του Θεού, όπως την αντιλαμβάνεται και η Θεοσοφική σκέψη. Θα την εκθέσω, φυσικά, όπως διοχετεύεται από τη δική μου κατανόηση, χωρίς καμμία αξίωση, ότι η δική μου κατανόηση είναι η πληρέστερη. Καθένας που εκθέτει μια αντίληψη, μοιραία τη χρωματίζει με τη δική του προσωπικότητα. Και όταν προσπαθεί να μεταδώσει μια μεγάλη διδασκαλία, μοιραία της αφαιρεί ένα μέρος του μεγαλείου της και της ομορφιάς της. Η Θεοσοφία, λοιπόν, όπως διοχετεύεται από τη δική μου μικρή κατανόηση, δεν παραδέχεται την ύπαρξη προσωπικού, εξωκοσμικού, ανθρωπόμορφου Θεού, που δεν είναι όπως γράφει η Μπλαβάτσκι στο «Κλειδί της Θεοσοφίας») παρά η γιγάντια σκιά του ανθρώπου, και όχι πάντα στην ανώτερη έκφρασή της.

Παραδέχεται μια παγκόσμια Θεία ΑΡΧΗ, ρίζα των όλων, από την οποία τα πάντα απορρέουν και στην οποία τα πάντα θα βυθιστούν κατά το τέλος; του «Μεγάλου Κύκλου» της Ύπαρξης. Αυτή η «Θεία Αρχή» και το «Θείο Τέρμα» νομίζω ότι είναι ο Βράχμαν ή το Παραβραχμάν της Βεντάντα, ταυτόσημος με τον ΑΜΜΩΝ-ΡΑ των Αιγυπτί-

ων, με το ΑΪΝ-ΣΟΦ της Καββάλα, με το ΤΑΟ του Λάο Τσε. Είναι του Θαλή το ΥΔΩΡ, του Αναξίμανδρου το ΑΠΕΙΡΟΝ, του Αναξίμενη ο ΑΗΡ, του Πυθαγόρα η ΜΟΝΑΣ, του Ηρακλείτου το ΑΕΙΖΩΟΝ ΠΥΡ, του Ξενοφάνους ο ΕΙΣ ΘΕΟΣ, του Παρμενίδη το ΕΝ ΟΝ, του Εμπεδοκλή η ΙΕΡΗ ΦΡΗΝ, του Δημοκρίτου το ΠΛΗΡΕΣ, του Αναξαγόρα ο ΝΟΥΣ. Είναι το ΑΓΑΘΟΝ του Πλάτωνα, το ΚΙΝΟΥΝ ΑΚΙΝΗΤΟ του Αριστοτέλη, το ΠΥΡ των Στωικών, το ΠΡΩΤΟΝ του Πλωτίνου, ο ΒΥΘΟΣ των Γνωστικών, ο ΘΕΙΟΣ ΓΝΟΦΟΣ του Διονυσίου Αρεοπαγίτη, ο ΠΑΤΗΡ των Χριστιανών. Είναι του Εριγένα και του Έκκαρτ το ΠΕΡΟΥΣΙΟΝ ΜΗΔΕΝ, του Σπινόζα η ΟΥΣΙΑ, του Λάιμπνιτς η ΜΟΝΑΣ, του Εγέλου η ΙΔΕΑ, του Μπερξόν η ΖΩΤΙΚΗ ΟΡΜΗ, του Κρισναμούρτι η ΑΛΗΘΕΙΑ ή η ΖΩΗ.

Όλες αυτές οι ονομασίες νομίζω ότι είναι διαφορετικές εκφράσεις της μιας Θείας ΑΡΧΗΣ, διάφορες προσπάθειες έκφρασης ή μάλλον συνόψισης σε μια λέξη της έννοιας του Θεού.

Θεός, λοιπόν, κατά τη Θεοσοφία, είναι η μοναδική, άπειρη, άναρχη και αιώνια Ουσία. Υπάρχει εντός και εκτός και πέραν του Σύμπαντος. Είναι ο μοναδικός ΝΟΜΟΣ ο δίδων την ώθηση για την εκδήλωση των αιώνιων και αμετάβλητων νόμων, ενώ ο Ίδιος παραμένει στο πεδίο του Απολύτου, αποτελώντας την πηγή του Α ι ω ν ί ο υ Γ ί γ ν ε σ θ α ι. Είναι ο Αιώνιος οικοδόμος ενός αδιάκοπα εξελισσόμενου Σύμπαντος. Οικοδόμος και όχι Δημιουργός, διότι το Σύμπαν δεν δημιουργείται, αλλά αναδύεται από την ίδια του ουσία, όπως γράφει η Μπλαβάτσκι. Η δημιουργία είναι το έργο του αιώνιου ΝΟΜΟΥ της περιοδικότητας, που κατά την αρχή ενός νέου Κύκλου Ζωής εκπέμπει μια ενεργό δημιουργική δύναμη, τον Λόγο, ενώ η μοναδική ΑΡΧΗ παραμένει πάντοτε άγνωστη και ακατανόητη.

«Δημιούργησα τον κόσμο με ένα μέρος του εαυτού μου, και παραμένω».

Όταν φθάσει η ώρα της μεγάλης νύχτας, ο Λόγος θα πάψει να σκέπτεται και να θέλει την ύπαρξη του Σύμπαντος, και τότε το παν θα επανέλθει στην ανεκδήλωτη υπόσταση της Ύπαρξης, την οποία ο περιορισμένος ανθρώπινος νους αντιλαμβάνεται σαν μηδέν και ανυπαρξία. Συνεπώς, ο Θεός της Θεοσοφίας δεν ευρίσκεται στον Ουρανό, στον Παράδεισο ή σε οποιοδήποτε χειροποίητο Ναό.

«Πνεύμα ο Θεός και τους προσκυνούντες αυτόν εν πνεύματι και Αληθεία δει προσκυνείν».

Ευρίσκεται πανταχού, σε κάθε μόριο του ορατού και αοράτου κόσμου, και περιλαμβάνει τα πάντα.

«Εν αυτώ ζώμεν και κινούμεθα και εσμέν».

Είναι η ωθούσα προς ανέαη εξέλιξη Ζωή, η παντοδύναμη, πάνσοφη και πανταχού παρούσα. δημιουργική Πνοή. Είναι η τα πάντα συνέχουσα και ζωογονούσα Δύναμη. Συνεπώς, ο Θεός ενοικεί και στον άνθρωπο.

«Ουκ οίδατε ότι ναός Θεού εστέ και το Πνεύμα. του Θεού οικεί εν υμίν;».

Ο Ερμής ο Τρισμέγιστος λέγει:

«Ο Όσιρις είναι στους Ουρανοί, αλλά ο Όσιρις είναι επίσης στα βάθη της καρδιάς των ανθρώπων. Όταν ο Όσιρις που βρίσκεται στην καρδιά του ανθρώπου, ενωθεί με τον Όσιρι που βρίσκεται στους Ουρανοί, τότε ο άνθρωπος γίνεται Θεός, και ο Όσιρις, που ήταν κομματιασμένος, ξαναγίνεται Ένας».

Είθε ο κάθε άνθρωπος να κατορθώσει μια μέρα να ανακαλύψει ο ίδιος την αληθή έννοια του Θεού. Θα καταστεί τότε κάτι περισσότερο από άνθρωπος. Ίσως να καταστεί τότε, κατά κάποιον τρόπο, ο ίδιος ένας Θεός.

Εξέλιξη και Αγάπη¹⁰

Η ΖΩΗ του ανθρώπου συνίσταται στο να ενεργεί, να αισθάνεται, να σκέφτεται, να αισθάνεται και να αγαπά, διότι και η φύση του είναι τετραπλή: υλιστική, αισθηματική, διανοητική και πνευματική. Και τις τέσσερις αυτές πλευρές πρέπει να τις προσέχουμε και να τις καλλιεργούμε, ώστε να εξελίσσονται προς το τελειότερο, σε αρμονία προς την όλη πορεία της ζωής, που είναι εξέλιξη. Ο άνθρωπος είναι ένα μικρό τμήμα της παγκόσμιας ζωής, που έχει αναπτυχθεί βραδύτατα, κατόπιν μακρότατης πορείας εξέλιξης, εν μέσω δυσκολιών και αντιξοοτήτων, για να φθάσει στην υλική, αισθηματική, διανοητική και πνευματική κατάσταση, στην οποία ευρίσκεται σήμερα και από την οποία προχωρεί προς ένα τελειότερο μέλλον.

Είναι θαυμαστό να αναλογιστεί κανείς τι έχει επιτύχει ο άνθρωπος και τι είναι δυνατόν ακόμη να επιτελέσει στο υλικό και στο πνευματικό πεδίο. Εντούτοις, δεν δύναται να κάνει τη γη να στρέφεται ταχύτερα ή βραδύτερα γύρω περί τον άξονά της, ή να περιφέρεται με διαφορετική ταχύτητα περίξ του ήλιου. Πρέπει να μελετά τους νόμους της φύσης και να κάνει καλή χρήση των γνώσεων που αποκομίζει. Να ακολουθεί ό,τι συμβάλλει στην εξέλιξη και να αποφεύγει ό,τι την επιβραδύνει.

Η σκληρότητα, η κακία, η μισαλλοδοξία, ο πόλεμος είναι τρομερές μάστιγες, που ταλανίζουν την ανθρωπότητα και επιβραδύνουν την εξελικτική πορεία της προς μια ανώτερη ζωή. Μερικοί θεωρούν τον πόλεμο ως ένα αναγκαίο κακό και νομίζουν ότι είναι δυνατόν να αποτελέσει κάποια λύση σε δημιουργημένες δυσχερείς καταστάσεις. Δεν υπάρχει μεγαλύτερη πλάνη. Κανένας πόλεμος δεν έλυσε δυσχερή προβλήματα. Απεναντίας, τα περιέπλεξε, τα πολλαπλασίασε και δημιούργησε τρομερές συνέπειες για την πνευματική εξέλιξη των ανθρώπων.

---

¹⁰ *Ιλιός*, έτος 4 , Ιούνιος 1959, τεύχος 14, σελίδα 101.

Το ίδιο ισχύει για κάθε σκληρότητα. Καμία τιμωρία δεν θεράπευσε ποτέ ούτε καλυτέρευσε ποτέ, έναν κακούργο, ούτε έκανε ασφαλέστερη την κοινωνία. Όσο αυστηρότερες οι ποινές, τόσο τρομερότερα τα εγκλήματα. Δεν είναι η κακία που θεραπεύει το κακό, αλλά η καλοσύνη και η συμπόνια. Είναι βεβαίως πολύ ευκολότερο να τιμωρούμε παρά να διδάσκουμε. Να επιβάλλουμε ποινές στα αποτελέσματα, παρά να θεραπεύουμε τις αιτίες. Όλες οι τιμωρίες είναι σκληρές, αναποτελεσματικές και βλακώδεις. Κανένα ποτέ παιδί δεν έγινε καλύτερο με τις τιμωρίες που του επιβάλλονταν.

Ο άνθρωπος κατέχει θείες δυνατότητες. Αλλά περιβάλλεται από τόσο πυκνή ύλη, ώστε βλέπουμε παρά τη σκοτεινή όψη του. Εντούτοις, ο εσωτερικός άνθρωπος συνεχώς εξελίσσεται. Είναι ένας Θεός εν τω γίνεσθαι. Αλλά ευρίσκεται ακόμη πολύ μακριά από τη θεοποίησή του, όπως το μικρό παιδί ευρίσκεται πολύ μακριά από την ενηλικίωσή του, όπως ο καρπός μακριά από την ωρίμανσή του όσο είναι ακόμη μικρός και άγουρος.

Είμαστε υλικά όντα και δεν πρέπει να ντρεπόμαστε γι' αυτό. Με τα πόδια στερεωμένα γερά πάνω στη Μητέρα-Γη μπορούμε να πετάξουμε ασφαλέστερα στις υψηλές σφαίρες της διάνοιας και στις ακόμη υψηλότερες του καθαρού πνεύματος. Ο άνθρωπος της ύλης ενεργεί με υλικά κριτήρια, ο αισθηματίας κινείται από το συναίσθημα, ο διανοητής από τη σκέψη και ο πνευματικός άνθρωπος από την αγάπη. Οσοδήποτε σπουδαία και αν είναι η επιστήμη, δεν μας βοηθά να συνδεθούμε με τη ζωή. Η αγάπη όμως το επιτυγχάνει. Η αγάπη οδηγεί τα βήματά μας προς την κατανόηση και την αρμονία. Μας βοηθά περισσότερο παντός άλλου για να κατακτήσουμε την αμάθεια και την πρόληψη, διότι αποκαλύπτει την εσωτερική όψη των πραγμάτων. Η αγάπη μας βοηθά για να γνωρίσουμε τους ανθρώπους, μας φέρει σε επαφή με τον εσωτερικό Είναι του ανθρώπου, με τον εσωτερικό του πλούτο, τον οποίο δεν στερείται και ο πιο φτωχότερος των ανθρώπων. Η αγάπη είναι ακατάβλητη δύναμη, μυστηριώδης ενέργεια, πολυτιμότερο αγαθό. Είναι δημιουργός και αναμορφωτής της ζωής. Η αγάπη γεμίζει και ομορφαίνει τη ζωή. Πόσο μελαγχολική καθίσταται η ζωή όταν δεν υπάρχει αγάπη. Η αγάπη είναι το άνθος της κατανόησης.

Η εξέλιξη βαδίζει από την άγνοια προς τη γνώση, από το σκότος προς το φως, από το κακό προς το καλό, από τον χωρισμό προς την ενότητα, από τον εγωισμό προς την αυτοθυσία, από την αλληλοεξό-

ντωση προς την αγάπη. Ποιος μπορεί να αρνηθεί την εξέλιξη και την ακατάβλητη δύναμή της; Αναμφίβολα βαδίζει αργά, όταν την κρίνουμε με τα ανθρώπινα μέτρα. Αλλά γιατί να είμαστε ανυπόμονοι;

Οι στιγμές της φύσης είναι αιώνες και οι ημέρες της δημιουργίας είναι κοσμολογικές περιόδους. Οι μορφές των όντων γεννιούνται και πεθαίνουν αδιάκοπα, αλλά η ζωή που τις εμπυχώνει είναι αθάνατη και αιώνια. Διαμέσου των μορφών εξελίσσεται η ζωή. Ο σοφός δεν αιχμαλωτίζεται από τις μορφές. Ατενίζει προς τη ζωή η οποία κρύβεται κάτω από κάθε μορφή.

Ο αιώνιος οδοιπόρος βαδίζει ακούραστα την ατραπό της ζωής. Τα λάθη, οι λοξοδρομίες, οι αποτυχίες είναι τα σκαλοπάτια που οδηγούν στην επιτυχία. Τα εμπόδια, οι ασθένειες, οι πτώσεις, οι κακοτυχίες δεν αποθαρρύνουν εκείνον που είχε την ευτυχία να επιτύχει ένα οραματισμό του τέρματος, έστω κι αν ο οραματισμός διήρκεσε μία μόνο στιγμή. Το τέρμα είναι η κορυφή του βουνού. Είναι η ζωή στην ελευθερία, είναι η ζωή της Αλήθειας, της Ενότητας και της Αγάπης.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΔΙΑΛΟΓΙΣΜΟΥ

1. Συγκέντρωση της σκέψης επί της αρετής της αγάπης προς όλα τα όντα.
2. Συγκέντρωση της σκέψης επί του φυσικού σώματος ως οργάνου του εν υμίν πνεύματος. Ζωογόνηση εκ των ένδον, προς διατήρηση υγείας και δύναμης.
3. Συγκέντρωση της συνείδησης επί του συναισθηματικού πεδίου (αστρικό σώμα). Αποβολή των πονηρών και παροδικών συναισθημάτων και εξευγενισμός συναισθημάτων και επιθυμιών. Συμπάθεια προς τους πάσχοντες, ακτινοβολία αγάπης.
4. Συγκέντρωση της συνείδησης επί του νοητικού πεδίου. Αποβολή εγωιστικών και επιπόλαιων σκέψεων. Καλλιέργεια απρόσωπης λειτουργίας της σκέψης.
5. Συγκέντρωση της συνείδησης επί εικόνας τέλει ανθρώπου, με αγαθοεργή θέληση, καθαρή σκέψη, ανιδιοτελή αγάπη.
6. Ανύψωση της συνείδησης σε κόσμο ιδεών. Αίσθηση χαράς και ελευθερίας.
7. Συνείδηση καθολικής Αγάπης προς όλα τα όντα.

8. Συνείδηση παγκόσμιας Ενότητας (Θεότητας – Φύσης – Ανθρωπότητας – Όλων των όντων).
9. Συγχώνευση συνείδησης στην Παγκόσμια Συνείδηση.
10. Μακαριότητα Ενότητας, Αγάπης και Ταπεινοφροσύνης.

Εξέλιξη ή Ανακύκληση¹¹

ΣΤΑ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΑ ιδίως προβλήματα, είναι πολύ πιο εύκολο να γίνονται ερωτήσεις και να διατυπώνονται απορίες, παρά να δίνονται απαντήσεις. Εντούτοις, και η διατύπωση ερωτημάτων, όταν ορθώς τίθενται, είναι μια ουσιώδης προώθηση για την επεξεργασία του προβλήματος στο οποίο αναφέρονται.

Υπάρχουν ορισμένες ερωτήσεις οι οποίες είναι πραγματικά βασανιστικές για πολλούς ερευνητές των μεταφυσικών ζητημάτων. Και μερικοί σταματούν απελπισμένοι, προσκόπτοντας σ' αναπάντητα ερωτήματα. Έτσι, πολλοί από όσους ασχολούνται με τα μεταφυσικά ερωτούν: Το παν εξελίσσεται». Αυτό είναι φανερό. Αλλά μαζί με τις εξελισσόμενες υλικές μορφές και τις εξελισσόμενες ψυχοπνευματικές οντότητες, εξελίσσεται επίσης και το Θείον; Ή παραμένει σε στατική τελειότητα;

Ένα άλλο βασανιστικό ερώτημα είναι: Η ανθρώπινη ψυχή εξελίσσεται, μέχρις ότου αποβεί φωτεινό και ελεύθερο πνεύμα. Από εκεί και πέρα, όμως, τι γίνεται; Εξακολουθεί επ' άπειρον να εξελίσσεται; Ή παραμένει σε στατική τελειότητα; Ή ενώνεται με την παγκόσμια ψυχή, τον Λόγο του Σύμπαντος;

Και εάν οι ανθρώπινες ψυχές είναι σπινθήρες που εκπέμφθηκαν από τη Θεία Φλόγα (όπως διδάσκει η Θεοσοφία), γιατί το Θείον καταμερίζεται; Γιατί το τέλειο καθίσταται ατελές; Γιατί το πνεύμα ενδύεται ύλη; Πώς εξηγείται αυτή η πτώση; Προς τι το ατελεύτητο ταξίδι της εξελισσόμενης ανθρώπινης Ψυχής; Διατηρεί αυτή επ' άπειρον την αυτοτέλειά της ή οι σπινθήρες επανέρχονται στη Θεία Φλόγα; Επανέρχόμενοι την εμπλουτίζουν και την τελειοποιούν, ή παραμένει η Θεία Φλόγα αμετάβλητη στην αιωνιότητα;

---

¹¹ *Ιλιός*, έτος 4, Δεκέμβριος 1959, τεύχος 16, σελίδα 317.

Το υλικό Σύμπαν υπήρχε πάντοτε και θα υπάρχει πάντοτε; Ή δημιουργήθηκε κάποτε εκ της ανυπαρξίας υλικού κόσμου και θα επανέλθει κάποτε στην ανυπαρξία; Στη μία ή στην άλλη περίπτωση, ο όπισθεν αυτού υφιστάμενος Λόγος εξελίσσεται και αυτός ή παραμένει αμετάβλητος; Για το Σύμπαν, για το Θείον, για την τελική τύχη της ανθρώπινης ψυχής, υπάρχει ατελεύτητη εξέλιξη ή υπάρχει ανακύκλωση; Ιδού μερικά βασανιστικά και άλυτα ερωτήματα, που άπειρες φορές ακούγονται από όσους ασχολούνται με τη μελέτη των μεταφυσικών προβλημάτων. Αλλά μήπως είναι βασανιστικά και άλυτα, διότι κακώς τίθενται; Ζητάμε να λύσουμε με τη διάνοια προβλήματα τα οποία ξεφεύγουν από τις δυνατότητές της.

Πώς είναι δυνατόν ο εκ γενετής τυφλός να αντιληφθεί την ομορφιά ενός ηλιοβασιλέματος, όσο ζωηρά και αν του το περιγράψουν; Πώς είναι δυνατόν ο εκ γενετής στερούμενος όσφρηση να αντιληφθεί διά περιγραφής τη μυρωδιά ενός ρόδου ή ενός κρίνου; Πώς είναι δυνατόν αντιληφθεί, από περιγραφές, το άρωμα ενός ρόδου ή ενός κρίνου; Πώς είναι δυνατόν ένας κωφάλαλος να αντιληφθεί το θέλγητρο μιας μουσικής συναυλίας; Πώς είναι δυνατόν ο άνθρωπος να αντιληφθεί την ουσία του Λόγου του Σύμπαντος και να σχηματίσει ιδέες και γνώμες για τη ζωή και την εξέλιξη του Θείου; Κατ' ανάγκη, η αντίληψη την οποία δύναται να σχηματίσει ο άνθρωπος επάνω σε τέτοια μεταφυσικά προβλήματα, δεν μπορεί να είναι πλήρης. Θα είναι ελλιπής, θα είναι ασαφής.

Εξάλλου, η αντίληψη την οποία ενδέχεται να σχηματίσει δεν μπορεί να είναι προϊόν διανοητικής μόνο επεξεργασίας. Θα πρέπει να είναι απόρροια και διαίσθησης, ενόρασης. Δηλαδή, γνωσιολογικού οργάνου, το οποίο δεν είναι ακόμη ανεπτυγμένο στον συνήθη άνθρωπο.

Εντούτοις, δεν δυνάμεθα να θέσουμε όρια στην ελεύθερη σκέψη του ανθρώπου, ο οποίος έχει πάντοτε το αναφαίρετο δικαίωμα να ερευνά και να σκέπτεται. Είναι όμως πολύ πιο εύκολο—όπως στην αρχή είπαμε—να διατυπώνει ερωτήσεις, παρά να δίνει ικανοποιητικές απαντήσεις σε τέτοιου είδους μεταφυσικά προβλήματα.

Γενικώς παραδεκτή και πλέον εύπεπτη είναι η άποψη της αέναης εξέλιξης. Το Σύμπαν υφίσταται ανέκαθεν και θα υπάρχει στο διηνεκές. Τα ηλιακά συστήματα δημιουργούνται και καταστρέφονται, αλλά το Σύμπαν παραμένει. Η ανθρώπινη ψυχή, δημιούργημα των λειτουργιών της Φύσης, υφίσταται μία ανοδική εξέλιξη, επιτελεί μία εξελικτική

πορεία. Εκκινώντας προ αμνημονεύτων αιώνων, από την αδιαφοροποίητη Ουσία, διήλθε, κατά το απώτερο παρελθόν, διά ατελέστερων υλικών μορφών (ορυκτών, φυτικών, ζωικών), συνεχώς προοδεύοντας διά μετενσαρκώσεων.

Στο παρόν στάδιο της εξέλιξής της ενσαρκώνεται μόνον σε ανθρώπινες μορφές, προσδεμένη πάντοτε στον τροχό των γεννήσεων και των θανάτων. Μετενσαρκώνεται αλληλοδιαδόχως σε διάφορα ανθρώπινα σώματα, σε ποικίλες φυλές και σε αμφοτέρα τα γένη, προσλαμβάνουσα πείρα εκ των συμβάντων των διαφόρων επιγείων βίων. Η πείρα αυτή, κατά την μεταξύ δύο ενσαρκώσεων διαβίωση σε πνευματικότερους κόσμους, μετουσιώνεται σε διαμόρφωση του λεγομένου εμφύτου χαρακτήρα και των πνευματικών ιδιοτήτων της ψυχής. Τοιουτοτρόπως, η εξελισσόμενη αθάνατη ανθρώπινη ψυχή ή ψυχοπνευματική οντότητα, καθίσταται διαρκώς τελειότερη, πλέον ελεύθερη, περισσότερο υπεύθυνη, περισσότερο φωτεινή, περισσότερο ενσυνείδητη της αληθούς φύσης της, περισσότερο απαλλαγμένη από τις ορμές του υλικού σώματος και τα σκοτεινά πάθη. Τοιουτοτρόπως, η ανθρώπινη ψυχή καθίσταται, μετά πάροδο ατελεύτητων αιώνων, πνεύμα ελεύθερο και φωτεινό, όπως υπήρξαν οι πρωτοπόρες ψυχές των Μεγάλων Μυστών. Το πνεύμα θα εξακολουθήσει την περαιτέρω εξέλιξη σε φωτεινότερους κόσμους, άγνωστους και ασύλληπτους σήμερα γι' εμάς, ίσως σε άλλες ουράνιες σφαίρες.

Πέραν όμως της άποψης της αέναης εξέλιξης, υπάρχει και η άποψη της ανακύκλησης ή μυστικής ένωσης με το Θείον, από το οποίο απέρρευσαν οι ανθρώπινες ψυχές, για να ενωθούν εκ νέου με αυτό κατά το τέρμα της εξέλιξής τους. Η άποψη αυτή συμπίπτει με την προηγούμενη σε ό,τι αφορά τη διαδρομή της εξέλιξης της ανθρώπινης ψυχής, την οποία θεωρεί συντελεσμένη—ούτως ειπείν—επί του ανιόντος τόξου του κύκλου της ανακύκλησης. Η διαφορά των δύο απόψεων παρουσιάζεται στην αφετηρία και στο τέρμα της πορείας της εξέλιξης. Η περί διαδρομής της εξέλιξης διά μετενσαρκώσεων άποψη συμπίπτει. Αντί της αέναης όμως εξέλιξης, στην Ανακύκληση έχουμε επαναφορά ή μετουσίωση στην παγκόσμια Ψυχή, στην Αιώνια Φλόγα, από την οποία εκπέμφθηκαν οι σπινθήρες που αποτελούν τις ανθρώπινες ψυχές. Η ατομική ψυχή συγχωνεύεται στην παγκόσμια Ψυχή. Είναι η άποψη των Μυστικών περί μυστικής ένωσης στο Υπερούσιο Μηδέν (Έκκαρτ) ή το Απόλυτο Μηδέν (Εριγένα). Είναι η διάλυση του ανθρωπίνου Εγώ

στο Μέγα Σύνολο, η είσοδος στο Νιρβάνα, η ένωση της σταγόνας της ατομικής ύπαρξης στον Ωκεανό της καθολικής Ζωής. Η απορρόφηση στο Βραχμάν. Η συγχώνευση στο ΤΑΟ. Η επαναφορά στους κόλπους του πατρός.

«Εγώ και ο Πατήρ μου εν εσμέν». Εξήλθον παρά του πατρός, ελήλυθα εις τον κόσμον, πάλιν αφήμι τον κόσμον και πορεύομαι προς τον πατέρα».

Μερικοί από τους προσωκρατικούς Έλληνες φιλοσόφους—οι οποίοι στο σύνολό τους ιδιαιτέρως ασχολήθηκαν με το πρόβλημα της πρώτης αρχής και της αρχής των όντων—υποστηρίζουν την ανακύκλωση. Πρώτος ο Αναξίμανδρος την δίδαξε, θεωρώντας ως πρωταρχική ουσία το άπειρον—στοιχείο άμορφο, άφθαρτο και αθάνατο— από το οποίο τα πάντα προέρχονται, για να επανέλθουν σε αυτό κατά το τέλος της μορφικής των ύπαρξης. Ο Αναξίμενης επίσης παραδεχόταν περιοδική δημιουργία και καταστροφή των κόσμων. Το ίδιο και ο Ηράκλειτος, ο σκοτεινός Εφέσιος. Δίδασκε ότι ο κόσμος είναι αιώνιος, γεννημένος από το «αείζωο πυρ». Αλλά στο τέλος της κοσμικής περιόδου προορίζεται να επανέλθει στην εκπύρωση, για να σχηματισθεί ένας νέος κόσμος, με ατελεύτητη εναλλαγή «χρησιμοσύνης και κόρου». Ως τμήμα του θείου πυρός θεωρούσε την ανθρώπινη ψυχή. Κατά τη γνώμη μερικών και οι Ορφικοί δίδαξαν την ανακύκλωση. Αλλά περί της διδασκαλίας των Ορφικών ουδέν δύναται με βεβαιότητα να λεχθεί, διότι η Ορφική διδασκαλία, ως Μυστηριακή, παρέμεινε στο σύνολό της μυστική.

Ας δούμε τώρα τι λέγει επί του θέματος η Θεοσοφία. Η Η. Ρ. Blavatsky στο «Το κλειδί της Θεοσοφίας» (σελ. 97) γράφει:

«Δεν πιστεύουμε σε δημιουργία, αλλά σε περιοδικές διαδοχικές εκδηλώσεις του σύμπαντος, από την εξωτερίκευση στην αντικειμενική μορφή του είναι σε κανονικά κοσμικά διαστήματα, που καθένα έχει μία απέραντη διάρκεια».

Και παρακάτω.

«Όπως ο ήλιος ανατέλλει και φωτίζει στον αντικειμενικό μας ορίζοντα, ερχόμενος από το υποκειμενικό διάστημα, που είναι για μας στους αντίποδες, έτσι και το σύμπαν αναδύεται περιοδικά στο πεδίο της αντικειμενικότητας, προερχόμενο από το πεδίο της υποκειμενικότητας, που είναι στους αντίποδες του πρώτου. Αυτό είναι ο 'Κύκλος της Ζωής'. Και όπως ο ήλιος βασιλεύει και χάνεται κάτω από τον ορί-

ζοντα, έτσι και το σύμπαν εξαφανίζεται σε κανονικές περιόδους, όταν κατέβει η 'Παγκόσμια Νύκτα'. Οι Ινδουιστές ονομάζουν αυτή την εναλλαγή 'Ημέρες και Νύκτες του Βράχμα' ή Μανβαντάρα και Πραλάγια (διάλυση). Στη Δύση μπορούν να ονομαστούν καλύτερα Παγκόσμιες Ημέρες και Νύκτες. Σε μια τέτοια Νύκτα το Όλο είναι μέσα στο Όλο. Κάθε άτομο έχει επιστρέψει στην ομοιογένεια».

Ας μου επιτραπεί να αντιγράψω και μερικές σειρές, που συνοψίζουν τη Θεοσοφική άποψη, από το βιβλίο μου «Εισαγωγή στη Θεοσοφία» κεφ. ΙΑ' «Η δημιουργία του Ηλιακού συστήματος» (σελ. 126):

«Και τώρα γεννάται το μεγάλο ερώτημα: Τι θα γίνει όταν τελειώσουν οι έβδομες Αλυσίδες και των επτά Συστημάτων Εξέλιξης; Απλούστατα, το Ηλιακό μας Σύστημα θα τερματίσει τη διαδρομή του. Ο κόσμος αυτός με τον οποίο ο Ηλιακός Λόγος εκφράζει ένα τμήμα του Εαυτού του, θα καταστραφεί. Και ο Ηλιακός Λόγος θα ξαναγυρίσει σε ανεκδήλωτη κατάσταση Ύπαρξης. Πιθανότατα θα ξαναρχίσει δημιουργώντας ένα καινούργιο κόσμο. Θα μετενσαρκωθεί σ' ένα νέο Ηλιακό Σύστημα, το οποίο με τη σειρά του κι αυτό θα καταστραφεί. Δημιουργία και κατάλυση μορφών. Εκδήλωση κι Ανεκδήλωτο, Ημέρα και Νύκτα, Εκπνοή και Εισπνοή. Αυτή είναι η λειτουργία, η εκδήλωση της Ζωής του Λόγου. Κί' όπως ένα Ηλιακό Σύστημα, έτσι και το Σύμπαν. Όπως ο Ηλιακός Λόγος, έτσι και ο Κοσμικός Λόγος. Εκπνέει και δημιουργείται το Σύμπαν. Εισπνέει, και το Σύμπαν απορροφάται στην ανεκδήλωτη κατάσταση».

Και το συμπέρασμα ποιο; Εξέλιξη ή Ανακύκλωση; Κατά την ταπεινή μου γνώμη ουδείς υπάρχει λόγος να ασχολείται ο άνθρωπος με όλα αυτά τα ακανθώδη και άλυτα μεταφυσικά προβλήματα. Ας επανέλθουμε στην γη, μεταξύ των ανθρώπων. Είτε εξέλιξη, είτε ανακύκλωση υπάρχει στο απώτερο, για τον σημερινό άνθρωπο, που μοχθεί και πονάει, η μόνη πραγματικότητα είναι τα προβλήματα που αντιμετωπίζει καθημερινώς στον πρακτικό βίο, κυρίως τα προβλήματα της ίδιας αυτού διαγωγής. Δηλαδή, πώς πρέπει να συμπεριφέρεται προς τους συνανθρώπους του. Με τα δόντια και με τα νύχια, από την άποψη του ατομικού συμφέροντος, ή με κατανόηση και αγάπη, από την άποψη των αδελφικών σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων; Τούτο είναι το ζωτικό πρόβλημα που πρέπει τώρα να λύσουμε, όχι το τι θα γίνει στο τέρμα της εξέλιξης.

Είτε στο διηνεκές συνεχίζεται η εξέλιξη, είτε διαγραμμίζεται επί του ανιόντος τόξου της ανακύκλωσης, λίγο ενδιαφέρει όλους εμάς σήμερα

και ουδεμία πρακτική αξία δύναται να έχει. Ας αφήσουμε, λοιπόν, κατά μέρος τη λύση των τέτοιας φύσης μεταφυσικών προβλημάτων και ας καλλιεργήσουμε αδελφικές, ορθές σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους. Αυτή είναι η πραγματική εξέλιξη του ψυχοπνευματικού μας Είναι. Αυτό είναι το έργο το οποίο έχουμε να εκπληρώσουμε κατά το παρόν στάδιο της εξέλιξης, κατά το οποίο είμαστε προσδεμένοι στον τροχό των μετενσαρκώσεων. Το μέσον της πορείας μάς ανήκει. Άγρυπνοι ας το προσέξουμε και ας εκτελέσουμε το καθήκον μας. Η αφετηρία και το τέρμα ανήκουν στους Θεούς.

Η Μοναδικότητα κάθε Στιγμής¹²

Ο ΕΦΕΣΙΟΣ φιλόσοφος Ηράκλειτος (544–484 π.Χ.) θεωρείται ένας από τους βαθύτερους φιλοσόφους, που άντλησε τις φιλοσοφικές του ιδέες από τις διδασκαλίες των Ελευσίνιων και των Ορφικών Μυστηρίων. Έγραψε βιβλίο «Περί Φύσεως», στο οποίο χρησιμοποιεί ιερατικές φράσεις, πλούσιες σε εικόνες, βραχύλογες και σκοτεινές σαν χρησμούς Μαντείου, και ονομάσθηκε γι' αυτό «Ηράκλειτος ο σκοτεινός». Λέγεται ότι ο Σωκράτης όταν διάβασε το βιβλίο του είπε:

«Όσα εννόησα είναι εξάιρετα. Υποθέτω το ίδιο να συμβαίνει και για όσα δεν εννόησα».

Εντούτοις ο Ηράκλειτος μάς έχει δώσει ωραιότατα και σαφέστατα κείμενα.

«Κόσμον τόνδε, τον αυτόν απάντων, ούτε τις θεών, ούτε ανθρώπων εποίησεν, αλλ' ην αεί και έστι και έσται, πυρ αείζων».

Το γνωστότερο από τα αποφθέγματα του είναι το περίφημο «πάντα ρει». Θεωρεί ο Ηράκλειτος τον κόσμο σαν ενιαίο Όλο, το οποίο ούτε γεννήθηκε, ούτε θα πεθάνει, αλλά βρίσκεται σε διαρκή ροή, σε αδιάκοπη εναλλαγή μορφών. Το κάθε τι αλλάζει, περνάει από διαφορετικές καταστάσεις, μεταβάλλεται. «Πάντα χωρεί και ουδέν μένει». Δεν είναι δυνατόν — λέγει — να μπει κανείς δυο φορές στον ίδιο ποταμό, γιατί τα νερά του συνεχώς αλλάζουν.

Πρώτος, λοιπόν, ο Ηράκλειτος μάς υποδεικνύει ότι η κάθε στιγμή στη ζωή του ανθρώπου είναι μοναδική, ότι δεν έχει την όμοιά της, ότι δεν είναι δυνατόν να υπάρξει μια δεύτερη στιγμή ίδια με την πρώτη, διότι εντωμεταξύ πολλά έχουν αλλάξει. Ας προσέξουμε αυτή την άποψη, όχι μόνο από θεωρητικής πλευράς, αλλά κυρίως από πλευράς του πρακτικού βίου, της διαγωγής του ανθρώπου στην καθημερινή

---

¹² *Ιλιός*, έτος 5, Σεπτέμβριος 1960, τεύχος 19 σελίδα 214.

του ζωή. Διότι καμμιά φιλοσοφική ιδέα δεν έχει ουσιώδη αξία για τον άνθρωπο, αν δεν έχει επίδραση στην καθημερινή διαγωγή του, στην επαφή του και στις σχέσεις του με τους συνανθρώπους.

Δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν δυο ίδιες στιγμές στη ζωή του ανθρώπου, διότι εντωμεταξύ όχι μόνο το περιβάλλον έχει αλλάξει, αλλά και ο ίδιος ο άνθρωπος έχει μεταβληθεί. Το περιβάλλον έχει αλλάξει. Άλλες εξωτερικές συνθήκες, άλλες αντικειμενικές καταστάσεις, άλλες ατμοσφαιρικές και μετεωρολογικές επιδράσεις, ακόμη και άλλες αστρολογικές επιρροές. Αλλά και ο ίδιος ο άνθρωπος έχει μεταβληθεί. Το φυσικό του σώμα και η φυσική του διάθεση μεταβάλλονται συνεχώς. Οι επιθυμίες, οι συγκινήσεις, οι τάσεις, οι σκέψεις, οι ιδέες, η ψυχολογία, η νοοτροπία, όλα συνεχώς μεταβάλλονται. Η μεταβολή δεν υποπίπτει εύκολα στην αντίληψη, διότι είναι συνεχής, καθίσταται όμως σαφώς αισθητή όταν συγκριθούν δύο σχετικά απομακρυσμένες χρονικές καταστάσεις. Πώς είναι, λοιπόν, δυνατόν να υπάρξουν δύο ίδιες στιγμές στη ζωή του ανθρώπου; Δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν δύο καθ' όλα όμοιοι άνθρωποι.

Πώς είναι, λοιπόν, δυνατόν με ελαφρά τη συνείδηση να λέμε «Ας αναβάλουμε για μια άλλη φορά»; Είναι δυνατόν να υπάρξει μια ίδια «άλλη φορά»; Πρέπει να ζήσεις την κάθε στιγμή της ζωής, διότι η στιγμή φεύγει ανεπανόρθωτα. Δεν μπαίνουν δύο φορές στο ίδιο ποτάμι, ούτε κολυμπάνε στα ίδια νερά. Αν δεν μπεις μια στιγμή που σου παρουσιάστηκε ευκαιρία, δεν μπορείς να μπεις μια άλλη στιγμή. Δεν θα είναι το ίδιο ποτάμι. Αν δεν ενεργήσεις αυτή τη στιγμή κατ' αυτόν τον τρόπο, δεν μπορείς να ενεργήσεις μια άλλη στιγμή, διότι όλα θα έχουν αλλάξει, δεν θα ξαναυπάρξουν οι ίδιες ακριβώς περιστάσεις, και συ ο ίδιος δεν θα είσαι ο ίδιος όπως ήσουν εκείνη τη μοναδική στιγμή. Δεν είναι δυνατόν να αισθανθείς, δεν είναι δυνατόν να σκεφθείς δύο φορές κατά τον ίδιον ακριβώς τρόπο. Μπορείς να αντιγράψεις, αλλά η αντιγραφή δεν είναι πρωτότυπη εργασία. Το αντίγραφο δεν μπορεί ποτέ να είναι ίδιο με το πρωτότυπο.

Όλα μεταβάλλονται. «Πάντα χωρεί και ουδέν μένει». Όλα αλλάζουν. Γεωλογικές μεταβολές, τεχνικές μεταβολές. Οι αρχαίοι Ναοί πέφτουν σε ερείπια. Τα σημερινά μνημεία θα είναι τα ερείπια του μέλλοντος. Ανάμεσα στη γενική αλλαγή του περιβάλλοντος, τι θεωρείται το πιο σταθερό; Η απάντηση είναι εύκολη και δεν επιδέχεται αμφισβήτηση. Το πιο σταθερό φαινόμενο, ανάμεσα στο διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλ-

λον, είναι η γωνιώδης απόσταση των απλανών αστερών. Κοιτάζοντας τον αστεροσπαρμένο ουρανό, βλέπουμε αναλλοίωτους τους αγαπημένους μας αστερισμούς. Χιλιάδες χρόνια ήταν ίδιοι. Χιλιάδες χρόνια θα είναι ίδιοι. Έτσι τους έβλεπαν οι Χαλδαίοι, οι Φοίνικες, οι Αχαιοί. Έτσι θα τους βλέπουν οι μακρινοί μας απόγονοι, εάν εξακολουθούν να ζουν επάνω στην επιφάνεια της Γης και βλέπουν τα άστρα (διότι κίνδυνος είναι να ζουν στα έγκατα της Γης, πρωτόγονοι ή μηχανικώς «εξελιγμένοι»). Η μεγάλη Άρκτος, η μικρή Άρκτος, ο Ωρίων, ο Κύκνος, ο Τοξότης, ο Σκορπιός, ο Νότιος σταυρός (αόρατος στο δικό μας βορεινό ημισφαίριο), οι Δίδυμοι, ο Κύων, οι Πλειάδες και όλα τα άλλα ανεκτίμητα στολίδια του νυκτερινού ουρανού θόλου, είναι αμετάβλητα στις μεταξύ τους αποστάσεις. Και όμως... τίποτε δεν μεταβάλλεται με τόση ιλιγγιώδη ταχύτητα, όσο οι μεταξύ τους αποστάσεις των αστερών του ίδιου αστερισμού. Απομακρύνονται—ή πλησιάζουν—ο ένας από τον άλλον με αφάνταστη ταχύτητα, αλλά η τρομακτική τους απόσταση από το ηλιακό μας σύστημα δεν μας αφήνει να αντιληφθούμε τις μεταβολές των αστερισμών, που τους βλέπουμε πλανερά αμετάβλητους, στην κορυφή μιας πλασματικής και ανύπαρκτης σταθερότητας. Πώς τα φαινόμενα εξαπατούν.

Ας δούμε τώρα τι λέει ένας φιλόσοφος του καιρού μας, ο Κρισναμούρτι. Μερικοί μπορεί να τα θεωρήσουν άσχετα προς το θέμα μας, άλλοι όχι.

«Για να επιτύχετε την απολύτρωση πρέπει να βρίσκεστε σε διαρκή επανάσταση. Η σημερινή ημέρα πρέπει να διαφέρει από τη χθεσινή. Οι ιδέες σας πρέπει ν' αναπτύσσονται από ημέρα σε ημέρα. Θα μπορείτε να γνωρίσετε τη διαρκή ευτυχία, αν—κατανοώντας το νεκρό βάρος και την τυραννία του παρελθόντος—έχετε την ισχυρή απόφαση ν' αλλάξετε τον εαυτό σας σήμερα. Η αιωνιότητα είναι η βαθιά ενατένιση του παρόντος. Αν έχετε την ικανότητα να εννοείτε το παρόν σε όλη τη σημασία του, με όλο τον πλούτο του, με την πληρότητά του, τότε έχετε κατανοήσει όλο τον χρόνο. Να ζείτε ολοκληρωτικά στο παρόν. Ο χρόνος είναι μια πλάνη. Το σύνολο της υπάρξεως περιέχεται σε ένα και μόνο δευτερόλεπτο βαθιάς κατανόησης». Μονάχα με την πληρότητα της ζωής μέσα στο παρόν θα βρείτε την αθανασία. Εκείνο που έχει σημασία δεν είναι η εξέταση τού μετά θάνατον, αλλά το να ζει κανείς πλήρως και τελείως στο παρόν».

Είναι η αλλαγή χρήσιμη; Μα αν δεν υπήρχε αλλαγή, δεν θα υπήρχε εξέλιξη. Θα υπήρχε το τέλμα της στασιμότητας. Η αλλαγή είναι ο παράγοντας της εξέλιξης. Είναι η ανανέωση. Είναι, όχι η ανύπαρκτη στατική, αλλά η δυναμική αιωνιότητα. Κάτω από την πίεση του Νόμου της εξέλιξης όλα αλλάζουν. Ο ανόητος ανθίσταται στο κύμα της εξέλιξης και συντρίβεται κάτω από την πίεση της ακαταμάχητης δύναμής του. Ο νουνεχής συμβαδίζει με την εξέλιξη, συμπορευόμενος με αρμονία με αυτήν. Ο σοφός προηγείται της εξέλιξης, τελώντας εν γνώσει των φυσικών νόμων που υπαγορεύουν την πορεία της. Να μη κάνουμε όμως το λάθος να νομίσουμε για εξέλιξη εκείνο που δεν είναι, παρά η λεγόμενη «μόδα». Η μόδα δεν είναι εξέλιξη. Είναι πιθηκισμός. Είναι παθητική συμμόρφωση με το γειτονικό. Δεν είναι δημιουργική αλλαγή, δεν είναι ανανέωση. Οι μισοπεθαμένοι άνθρωποι φοβούνται την αλλαγή και συμμορφώνονται με το γειτονικό. Οι ζωντανοί επιθυμούν και προκαλούν τη δημιουργική αλλαγή. Ο Δρ. Αραντέιλ γράφει:

«Μην αφήνετε κανένα να σας πει ότι δεν μπορεί να αλλάξει. Ότι δεν έχει τίποτε να αλλάξει. Ότι δεν είναι τώρα καιρός για αλλαγή. Ότι δεν ωφελεί η αλλαγή. Ότι είναι πολύ ηλικιωμένος για αλλαγή. Ότι φοβάται να αλλάξει. Αν δεν αλλάξετε, τότε πάτε προς τα πίσω. Εάν δεν βρίσκετε τίποτε να αλλάξετε, τότε δεν γνωρίζετε τον εαυτό σας. Εάν δεν είναι τώρα καιρός για αλλαγή, τότε δεν θα είναι ποτέ. Εάν δεν βλέπετε καλό στην αλλαγή, τότε δεν περιμένετε τίποτε καλό από τη ζωή. Εάν φοβάστε να αλλάξετε, τότε φοβάστε ν' αναπτυχθείτε».

Ας επανέλθουμε στο θέμα της μοναδικότητας κάθε στιγμής. Είπαμε ότι δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν δύο «ίδιες» στιγμές. Πρέπει, τάχα, να λυπούμαστε γι' αυτό; Όχι βέβαια, εκτός αν είμαστε εραστές της στασιμότητας. Κρίμα που δεν χρησιμοποιήσαμε την κάθε στιγμή. Κρίμα που την αφήσαμε να πάει χαμένη. Αλλά δεν ωφελεί να στεκόμαστε στο παρελθόν και να κλαίμε τις χαμένες στιγμές, τις χαμένες ευκαιρίες. Η ζωή προχωρεί. Όποιος σταματάει αποκόπτεται απ' αυτήν. Οι στιγμές δεν είναι ίδιες. Διαδέχεται η μία την άλλη. Ας αφήσουμε αποφασιστικά εκείνες που πέρασαν. Ας μη αναβάλουμε την κατανόηση και τη δράση, περιμένοντας εκείνες που θα έλθουν. Ας ζήσουμε κατά τον πληρέστερο τρόπο εκείνες που τώρα περνούμε. Ας νιώσουμε τη ζωντάνια και την ωραιότητα, ας νιώσουμε τη μοναδικότητα της κάθε στιγμής της ζωής μας. Η ζωή δεν μας περιμένει. Ας συντονισθούμε με το ρυθμό της, που δεν είναι ποτέ στατικός. Η κάθε στιγμή είναι μοναδική. Ας τη νιώσουμε, ας τη ζήσουμε, ας τη χαρούμε.

Το Μεταφυσικό Στοιχείο στους Παράλληλους Βίους του Πλουτάρχου¹³

Ολόκληρη η δοθείσα στον «Παρνασσό» διάλεξη.

Ο ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ W. Ridley εχάραξε, 1826
(Βιβλιοθήκη Δημ. Γούναρη)

ΤΗΝ 9η Ιανουαρίου 1961 δόθηκε στη μεγάλη αίθουσα του ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ η 9η διάλεξη της περιόδου 1960–61 του Φιλολογικού και Αρχαιολογικού Τμήματος του Συλλόγου, κατά την οποία μίλησε ο διευθυντής του ΙΛΙΣΟΥ, κ. Κωστής Μελισσαρόπουλος, με θέμα:

«Το μεταφυσικό στοιχείο στους Παράλληλους Βίους του Πλουτάρχου».

Ο πρόεδρος του Φιλολογικού Τμήματος του «Παρνασσού», καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Γ. Θ. Ζώρας, προλόγισε για λίγο την ομιλία, η οποία δόθηκε εν συνεχεία ενώπιον ευρύτατου και εκλεκτού ακροατηρίου, προκαλώντας ζωηρό ενδιαφέρον.

Στην αρχή, ο ομιλητής ανέφερε ότι στο έργο του Πλουτάρχου αφθονεί το Μεταφυσικό ή Παραψυχολογικό στοιχείο, του οποίου η καταγραφή παρουσιάζει ενδιαφέρον, διότι ακόμη και στην εποχή μας—

---

¹³ *Ιλισός*, έτος 6, Ιανουάριος- Μάρτιος 1961, τεύχος 21, σελίδα 4.

εποχή της πυρηνικής ενέργειας και προετοιμασίας διαπλανητικών ταξιδιών»—η Επιστήμη δεν έχει προχωρήσει αισθητά στην περιοχή όπου δρουν ανεξήγητες δυνάμεις της ανθρώπινης ψυχής. Μίλησε κατόπιν με συντομία για τον βίο του βιογράφου των διάσημων ανθρώπων της Ιστορίας, για το έργο του, για να προχωρήσει κατόπιν στην καταγραφή κατά κατηγορίες, του μεταφυσικού υλικού των «Παράλληλων Βίων». Η συνέχεια της ομιλίας δίδεται χάριν των φίλων του ΙΛΙΣΟΥ, ιδιαιτέρως της επαρχίας και του εξωτερικού, ολόκληρη κατωτέρω.

ΟΝΕΙΡΑ

Δεν υπάρχει σχεδόν βίος όπου να μην αναφέρει παράδοξα γεγονότα, τα οποία ανάγονται στη σφαίρα της Μεταφυσικής ή της Παραψυχολογίας. Ας αρχίσουμε από τα όνειρα. Ο Πλούταρχος αναφέρει πλείστα όνειρα τα οποία έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ιστορία.

Ο Θεμιστοκλής είδε όνειρο το οποίο του έσωσε τη ζωή από εχθρική ενέδρα. Και άλλο το οποίο του υπέδειξε τον δρόμο προς την Περσία.

Ο Περικλής είδε στον ύπνο του την Αθηνά, η οποία του υπέδειξε τον τρόπο θεραπείας του τεχνίτη που είχε πέσει και τραυματίστηκε σοβαρά κατά την ανέγερση των Προπυλαίων της Ακρόπολης. Γι' αυτό στήθηκε στην Ακρόπολη, μετά τα προπύλαια, το άγαλμα της Αθηνάς-Υγείας.

Στον Βίο του Κοριολάνου αναφέρεται ότι κάποιος Τίτος Λατίνος, άνθρωπος σοβαρός και καθαρός από κάθε δεισδαιμονία, και πολύ περισσότερο από κάθε αγυρτεία, είδε για τρίτη φορά το ίδιο όνειρο, μέχρι ότου έπαθε παράλυση, και τότε πείστηκε να οδηγηθεί επάνω σε φορείο στη Σύγκλητο, σύμφωνα με την εντολή του ονείρου, για να καταγγείλει βεβήλωση ιερής πομπής του Καπιτωλίου Διός, που έγινε από μια άγρια τιμωρία ενός δούλου. Μόλις διηγήθηκε το όνειρο, θεραπεύτηκε από την παράλυση, ενώ η Σύγκλητος ανεξήγητα εύρηκε και τιμώρησε τον σκληρό κύριο του δούλου και αποφάσισε την επανάληψη της πομπής που είχε βεβηλωθεί.

Στον Βίο του Τιμολέοντα αναφέρονται όνειρα των ιερειών, σύμφωνα με τα οποία οι Θεές των Μυστηρίων, Δήμητρα και Περσεφόνη, βοήθούσαν την εκστρατεία για την απελευθέρωση της Σικελίας, που ήταν ιερή γη για την Περσεφόνη.

Ένα άλλο όνειρο περιγράφεται με χαριέστατο τρόπο στον Βίο του Πελοπίδα. Ο Πελοπίδας, πριν από τη μάχη των Λεύκτρων είδε όνειρο

στο οποίο πήρε εντολή, αν θέλει να νικήσει, να θυσιάσει μια ξανθή παρθένο. Επειδή το πρόσταγμα του φάνηκε φοβερό και άνομο, συμβουλευτήκε τους μάντεις και τους άρχοντες, από τους οποίους άλλοι τον συμβούλεψαν να υπακούσει, αναφέρονται άλλα παραδείγματα τέτοιων θυσιών, και άλλοι τον απέτρεψαν από μια τόσο βάρβαρη θυσία. Και ο Πλούταρχος προσθέτει ότι το να πιστεύουμε πως οι θεοί χαίρονται με το αίμα και τους φόνους ανθρώπων, είναι ανόητο. Αν όμως οι θεοί είναι τέτοιοι, τότε είναι ανάξιοι λατρείας. Γιατί μόνο σε άρρωστες και μοχθηρές ψυχές φυτρώνουν άτοπες και σκληρές επιθυμίες. Ο Πελοπίδας βρισκόταν σε αμηχανία, όταν μια μικρή φοράδα με ξανθή χαιτή ξέφυγε από την αγέλη και σταμάτησε κοντά τους. Τότε ο μάντης Θεόκριτος είπε στον Πελοπίδα:

«Να, ήρθε το θύμα. Ας μη ζητούμε άλλη παρθένο. Θυσίασε αυτήν που σου στέλνει ο θεός».

Ο Κίμων είδε όνειρο, που εξηγήθηκε σαν όνειρο θανάτου και επαλήθευσε καθώς και ο Αλκιβιάδης, έχοντας στο πλευρό του την εταίρα Τιμάνδρα, καθώς και ο Ευμένης, και ο Σύλλας, και ο Πομπήιος, και ο Δημοσθένης, και ο Μέγας Αλέξανδρος και ο Δημήτριος ο Πολιορκητής.

Ο Λούκουλλος, πολιορκώντας τη Σινώπη, είδε στον ύπνο του να του λένε: «Προχώρησε, Λούκουλλε. Θέλει να σου μιλήσει ο Αυτόλυκος». Όταν ξύπνησε, δεν μπορούσε να καταλάβει τι σήμαινε το όνειρο. Αλλά την ημέρα εκείνη κυριεύθηκε η Σινώπη, στην οποία εισερχόμενος αντικρίζει άγαλμα του Αυτόλυκου. Και ο Πλούταρχος προσθέτει ότι ο Λούκουλλος θυμήθηκε τότε τη συμβουλή του Σύλλα να μη θεωρεί κανένας τίποτε τόσο αξιόπιστο και βέβαιο, όσο εκείνο που αναγγέλλεται στα όνειρα.

Τέλος, θα αναφέρουμε ένα καταπληκτικό όνειρο του Κικέρωνα. Ο περίφημος ρήτορας είδε στον ύπνο του ότι κάλεσε στο Καπιτώλιο μερικά παιδιά συγκλητικών, γιατί επρόκειτο ο Ζευς να διαλέξει ανάμεσα απ' αυτά έναν ηγεμόνα της Ρώμης. Τα παιδιά, άγνωστα στον Κικέρωνα, περνούσαν ένα-ένα κοντά στον Δία, που τα κοίταγε προσεκτικά και τα έδιωχνε. Σ' ένα όμως παιδί άπλωσε το χέρι και είπε:

«Ρωμαίοι, αυτός θα είναι το τέλος των εμφύλιων πολέμων σας, όταν γίνει ηγεμόνας σας».

Ο Κικέρων πρόσεξε τη μορφή του παιδιού. Και την άλλη μέρα συναντάει στο Πεδίον του Άρεως ένα παιδί, ακριβώς όπως το είχε δει στον ύπνο του. Το πλησιάζει και το ρωτάει ποιοι είναι οι γονείς του. Το παιδί

ήταν ο Οκταβιανός, ο μετέπειτα Αύγουστος Καίσαρας, ο Α΄ Αυτοκράτορας των Ρωμαίων. Από την πρώτη συνάντησή τους ο Κικέρων του φερόταν με μεγάλη στοργή. Αυτό όμως δεν εμπόδισε τον μελλοντικό αυτοκράτορα να τον συμπεριλάβει, κατ' απαίτηση του Αντωνίου, στον κατάλογο των 200 προγραφέντων από την τριανδρία Οκταβιανού, Αντωνίου και Λεπίδου.

ΟΡΑΜΑΤΑ

Αφήνοντας τα όνειρα, ας περάσουμε στα οράματα.

Στον Βίο του Θησέα αναφέρεται ότι, κατά τη μάχη του Μαραθώνα, πολλοί είδαν τη μορφή του Θησέα να βαδίζει ένοπλος επικεφαλής των Αθηναίων.

Στον Βίο του Θεμιστοκλή αναφέρεται ότι, ενώ γινόταν η ναυμαχία της Σαλαμίνας, μεγάλη λάμψη άστραψε από το μέρος της Ελευσίνας και φωνές βοερές ακούστηκαν, όπως όταν πολλοί συνοδεύουν την ιερή πομπή του μυστικού Ιάκχου.

Επίσης, είδαν να βγαίνει φως από τα ιερά της Ελευσίνας οι στρατιώτες του Αγησιλάου, ενώ βάδιζαν κατά του Πειραιά, και τους κατέλαβε φόβος και φρίκη.

Στον Βίο του Κοριολάνου αναφέρεται ότι οι Διόσκουροι εφάνηκαν έφιπποι στην αγορά της Ρώμης και ανήγγειλαν μια Ρωμαϊκή νίκη.

Στον Βίο του Δίωνος αναφέρεται η εμφάνιση μιας φοβερής γυναίκας, η οποία προκάλεσε μεγάλη ταραχή στον Πλατωνικό φιλόσοφο Δίωνα, και έπειτα από μερικές ημέρες αργότερα βρήκε τραγικό θάνατο ο έφηβος γιος του.

Τέλος, στον Βίο του Ιουλίου Καίσαρα, καθώς και του Βρούτου, διαβάζουμε για τη γνωστή καταπληκτική εμφάνιση φοβερού, αλλόκοτου φαντάσματος στη σκηνή του Βρούτου, ο οποίος στην αρχή τα χάνει, αλλ' αμέσως συνέρχεται και ρωτά:

«Ποιος άνθρωπος ή ποιος δαίμονας είσαι; Τι ζητάς εδώ που ήρθες;»

Το φάντασμα—όπως αναφέρεται στον Βίο Ιουλίου Καίσαρα—απαντά:

«Ο κακός σου δαίμονας, Βρούτε. Θα με δεις στους Φιλίππους».

Ή, όπως αναφέρεται στον Βίο του Βρούτου:

«Η κακή σου τύχη, Βρούτε. Θα με δεις στους Φιλίππους».

Ο Βρούτος, ψύχραιμος, ανταπαντά: «Θα σε δω».

Αμέσως το φάντασμα χάθηκε. Ο Βρούτος συζητά το γεγονός με τον Κάσσιο. Ο Κάσσιος λέγει ότι όλα αυτά είναι πλάσματα της φαντασίας,

όπως συμβαίνει και με τα όνειρα, που αρχίζουν από μικρή αφορμή και η φαντασία τα μετατρέπει σε απατηλές εικόνες. Δεν είναι πιθανό να υπάρχουν δαίμονες. Και αν υπάρχουν, να έχουν μορφή και φωνή ανθρώπου. Αυτά λέγει ο Κάσσιος. Αλλά τη νύχτα που προηγείται της μοιραίας μάχης των Φιλίππων, το φάντασμα εμφανίζεται εκ νέου στον Βρούτο, με την ίδια μορφή, και σιωπηλό αυτή τη φορά απομακρύνεται.

Ας δούμε όμως τι λέει ο Πλούταρχος στην αρχή του Βίου του Δίωνα. Μιλώντας για τον Βρούτο και τον Δίωνα, σημειώνει ότι το πιο παράδοξο είναι πως ο Θεός και στους δύο προανήγγειλε τον θάνατο μ' ένα φάντασμα. Και όμως, όσοι δεν τα αποδέχονται αυτά, λένε ότι σε κανέναν άνθρωπο που είναι στα καλά του δεν φανερώνονται φαντάσματα, θεού ομοιώματα, αλλά μονάχα παιδιά ή γυναικούλες ή άνθρωποι άρρωστοι προσελκύουν αυτά τα κούφια και αλλόκοτα φαντάσματα, γιατί έχουν μέσα τους κακό δαίμονα, τη δεισιδαιμονία. Αν όμως ο Δίων και ο Βρούτος, που ήταν άνθρωποι σοβαροί και φιλόσοφοι, και δεν παρασύρονταν εύκολα από κανένα πάθος, ώστε να κάνουν σφάλμα, ούτε εύκολα γίνονταν υποχείριοι, έφτασαν σε τέτοια κατάσταση από τα φαντάσματα, ώστε να τα διηγηθούν και στους άλλους, τότε δεν ξέρω αν αναγκαστούμε και εμείς να παραδεχθούμε τη γνώμη των παλαιών, γνώμη πολύ παράξενη. Δηλαδή, ότι τα κακά δαιμόνια, επειδή φθονούν τους καλούς ανθρώπους, προσπαθούν να τους φοβίσουν κάνοντας την αρετή τους να θορυβείται και να παρασύρεται, γιατί φοβούνται, ότι αν οι καλοί αυτοί άνθρωποι μείνουν μέχρι τέλους ακέρατοι στην εκτέλεση του καλού, θα βρουν μετά τον θάνατό τους καλύτερη τύχη από εκείνα.

ΟΙΩΝΟΙ

Αφήνοντας τα οράματα, ας περάσουμε στα σημεία και τις οιωνοσκοπίες, που αφθονούν στους Παράλληλους Βίους.

Εμφανίσεις γυπών καθορίζουν τον τρόπο που θα κτιστεί η Ρώμη και ανακηρύσσουν βασιλιά τον Νουμά Πομπήλιο. Ασπίδες βάφονται με αίμα, δώρατα αγαλμάτων μετακινούνται, αγάλματα μετατοπίζονται και ιδρώνουν. Ακόμη και πύρινοι άνθρωποι εμφανίζονται να πετούν στον αέρα και πύρινες σφαίρες πέφτουν από τον ουρανό στα στρατόπεδα. Οιωνοσκοπία σώζει τον Φάβιο Μάξιμο από ενέδρα του Αννίβα. Θεϊκά σημεία συνοδεύουν τον Τιμολέοντα στην εκστρατεία για

την απελευθέρωση της Σικελίας. Το πέπλο της Αθηνάς σχίζεται, για την ιεροσυλία να υφανθεί ανάμεσα στον Δία και την Αθηνά η μορφή του Δημητρίου και του Αντίγονου. Διάφορα σημεία προαναγγέλλουν την καταστροφή του Αντωνίου. Νερά ποταμών και λιμνών τaráσσονται και φουσκώνουν. Αετοί και μέλισσες προαναγγέλλουν τη νίκη του Οκταβίου. Ένας δύστυχος ταύρος κατακρεουργείται από τους στρατιώτες, διότι θεωρείται κακός οiwνός. Η γυναίκα του Καίσαρα και οι μάντιες έντονα προσπαθούν να τον αποτρέψουν από το να μεταβεί στη Σύγκλητο κατά τη μοιραία εκείνη ημέρα των Ειδών του Μαρτίου, διότι οι θυσίες και οι οiwνοί ήταν απαίσιοι.

Ο Πλούταρχος αναφέρει τα γεγονότα, χωρίς τις περισσότερες φορές να προχωρεί σε κρίσεις. Εντούτοις, φανερά αποδοκιμάζει τις δεισιδαιμονίες και τις αγυρτείες. Αναφέραμε στο κεφάλαιο των ονειρών τη φράση του «άνθρωπος σοβαρός και καθαρός από κάθε δεισιδαιμονία και πολύ περισσότερο από κάθε αγυρτεία». Στον Βίο του Λουκούλλου, σαν συνέπεια της κατάργησης των χρυσών και αργυρών νομισμάτων, γράφει:

«Στη Λακωνική δεν πλησίαζε ούτε σοφιστής, ούτε επιχειρηματίας κοινών γυναικών, ούτε μάντης αγύρτης».

Στον Βίο του Καμίλλου γράφει:

«Το να πιστεύει κανείς τυφλά σε τέτοια πράγματα και το να μην πιστεύει καθόλου, είναι και τα δύο σφαλερό, εξαιτίας της ανθρώπινης αδυναμίας, που δεν έχει όρια, ούτε αυτοκυριαρχία, αλλά παρεκτρέπεται και φθάνει άλλοτε σε δεισιδαιμονία και θρησκοληψία, κι άλλοτε περιφρόνηση των θείων. Γι' αυτό, το καλύτερο είναι η αποχή από κάθε υπερβολή».

Στον Βίο του Αλεξάνδρου γράφει ότι αφού ο Μέγας Αλέξανδρος, κατά τα τέλη της ζωής του, παραδόθηκε στα θεία, ταραχή και φόβος κατέλαβε τη διάνοιά του και το παραμικρό ασυνήθιστο πράγμα, το θεωρούσε υπερφυσικό σημείο. Τα ανάκτορα γέμισαν από ανθρώπους που έκαναν θυσίες, καθαρμούς και ζητούσαν μαντείες. Και προσθέτει: Είναι βέβαια πράγμα φοβερό η απιστία στα θεία και η περιφρόνησή τους, αλλά επίσης φοβερή είναι και η δεισιδαιμονία, η οποία γέμισε τον Αλέξανδρο, από τότε που τον κυριεύσε ο φόβος και η αβουλία.

Και στον Βίο του Περικλή αναφέρει ότι ο Περικλής, άρρωστος όπως ήταν από την επιδημία, έδειξε σε φίλο του κάποιο φυλακτό, που του είχαν κρεμάσει στο λαιμό οι γυναίκες, θέλοντας να αποδείξουν μ' αυτό

σε ποιο σημείο καταντάει ο άνθρωπος, αφού ανέχεται κι αυτήν ακόμη τη γυναικεία ανοησία των φυλακτών.

Ο Πλούταρχος καυτηριάζει τη δεισιδαιμονία που γεννάει τον φόβο από τις εκλείψεις Ηλίου ή Σελήνης, που τις θεωρεί απλά φυσικά φαινόμενα.

Στον Βίο του Περικλή αναφέρεται έκλειψη Ηλίου. Ο Περικλής βρισκόταν σ' ένα πλοίο, ο κυβερνήτης του οποίου καταταράχθηκε. Τότε ο Περικλής του σκεπάζει το πρόσωπο με τη χλαμύδα και τον ρωτάει αν αυτό προαναγγέλλει καμία μεγάλη συμφορά. Όταν ο πλοίαρχος απάντησε αρνητικά, ο Περικλής ξαναρώτησε:

«Τι διαφέρει λοιπόν εκείνο από τούτο, εκτός από το ότι εκείνο που προκάλεσε το γενικό σκοτάδι είναι μεγαλύτερο από τη χλαμύδα;»

Εντούτοις, ο Νικίας, στις Συρακούσες, κατατρόμαξε από την έκλειψη Σελήνης, και ματαίωσε την αναχώρηση του πλοίων, που θα έσωζε τους ατυχείς Αθηναίους από τη Σικελική καταστροφή. Ο Πλούταρχος προσθέτει ότι πρώτος ο Αναξαγόρας πραγματεύτηκε σε σύγγραμμα με μεγαλύτερη σαφήνεια και με περισσότερο θάρρος για το φως και τη σκιά της Σελήνης. Αλλά η θεωρία του ήταν ακόμη απόρρητη, γιατί δεν ανέχονταν στην Αθήνα τους φυσικούς και τους μετεωρολόγους. Γι' αυτό ο Πρωταγόρας εξορίστηκε, ο Αναξαγόρας φυλακίστηκε και ο Σωκράτης θανατώθηκε.

Στον Βίο του Αιμιλίου Παύλου περιγράφεται επίσης έκλειψη Σελήνης. Οι Μακεδόνες τη θεώρησαν απαίσιο οϊωνό. Οι Ρωμαίοι σήκωναν δάδες προς τον ουρανό, καλώντας τη Σελήνη να ξαναφανεί. Και ο Πλούταρχος προσθέτει:

«Ο Αιμίλιος, όχι πως δεν γνώριζε τις εκλειπτικές ανωμαλίες, που φέρνουν τη Σελήνη σε καθορισμένα χρονικά διαστήματα, εκεί που κινείται, να μπαίνει στη σκιά της Γης και να κρύβεται, μέχρι που να περάσει από το σκοτεινό μέρος και να ξαναφανεί στο φως του Ηλίου, αλλά επειδή πολλά τα απέδιδε στους θεούς και αγαπούσε τις θυσίες και τις μαντείες, μόλις είδε την αρχή της έκλειψης θυσιάσε έντεκα μοσχάρια».

Και στον Βίο του Δίωνα περιγράφεται έκλειψη Σελήνης και ο Πλούταρχος προσθέτει:

«Στον Δίωνα και στους άλλους δεν φάνηκε καθόλου παράξενο, γιατί υπολόγιζαν τις περιόδους και τη συνάντηση της σκιάς με τη Σελήνη και την παρέμβασή της Γης προς τον Ήλιο. Οι στρατιώτες όμως ταραχτήκαν».

ΠΡΟΡΡΗΣΕΙΣ

Ας δούμε τώρα μερικές ενδιαφέρουσες προρρήσεις του μέλλοντος.

Στον Βίο του Καμίλλου αναφέρεται ότι ο Μάρκος Καιδίκιος, άνθρωπος τίμιος και χρηστός, βαδίζοντας στην καινή οδό, άκουσε βροντερή φωνή να του λέγει:

«Πήγαινε, Μάρκε, στους άρχοντες και πες τους να περιμένουν σε λίγο καιρό τους Γαλάτες».

Οι άρχοντες γέλασαν. Αλλά σε λίγο καιρό έφτασαν οι Γαλάτες και κυρίευσαν τη Ρώμη, καταστρέφοντας οικίες και ιερά. Μετά την αποχώρηση των Γαλατών, ο Κάμιλλος στο σημείο εκείνο όπου ακούστηκε η φωνή, έκτισε Ναό της Φήμης.

Στον Βίο του Αιμιλίου Παύλου αναφέρονται πολλές περιπτώσεις, κατά τις οποίες, γεγονότα που συνέβησαν μακριά, γνωστοποιήθηκαν σε χρόνο που δεν μπορούσε να καλύψει τις μεγάλες αποστάσεις. Η πανωλεθρία του Περσέα από τον Αιμίλιο Παύλο, ο οποίος έγινε κύριος της Μακεδονίας, γνωστοποιήθηκε στη Ρώμη αρκετές ημέρες πριν φτάσει αγγελιαφόρος. Το ίδιο λέγεται ότι συνέβη με την ταυτόχρονη νίκη στις Πλαταιές και στη Μυκάλη κατά των Βαρβάρων.

Όταν ο Ιούλιος Καίσαρ νίκησε τον Πομπήιο στα Φάρσαλα της Θεσσαλίας, ο Γάιος Κορνήλιος, άνθρωπος έμπειρος της μαντικής τέχνης, συμπολίτης και γνώριμος του συγγραφέα Λιβίου, παρατηρούσε τους οιωνούς στην Πάδουα της Ιταλίας. Και πρώτα-πρώτα, όπως λέγει ο Λίβιος, μάντευσε την ώρα της μάχης και είπε σε όσους ήταν παρόντες ότι τελείωσε πια ο εμφύλιος πόλεμος. Όταν επανέλαβε τις παρατηρήσεις του, αναπήδησε με ενθουσιασμό φωνάζοντας: «Νικάς, Καίσαρ!». Οι παρόντες εξεπλάγηκαν. Τότε εκείνος έβγαλε από το κεφάλι του το στεφάνι που φορούσε και ορκίστηκε ότι δεν θα το ξαναφορέσει πριν τα πράγματα μαρτυρήσουν για τη μαντική του τέχνη.

Στον Βίο του Αλκιβιάδη, καθώς και του Νικία, αναφέρεται ότι προκειμένου να γίνει η εκστρατεία της Σικελίας, ο Σωκράτης και ο αστρονόμος Μέτων δεν προέβλεπαν κανένα καλό από αυτήν την εκστρατεία, ο μεν Σωκράτης διότι τον ειδοποίησε το δαιμόνιο που επικοινωνούσε μαζί του, ο δε Μέτων, είτε διότι σκέφθηκε καλά σχετικά με την έκβαση της εκστρατείας, είτε διότι μεταχειρίστηκε κάποια μαντική μέθοδο. Μάλιστα για τον Μέωνα λέγεται ότι προσποιούμενος πως τρελάθηκε, έκαψε το σπίτι του και κατόπιν παρακάλεσε το λαό, αφού κάποια συμφορά έπαθε, να επιτραπεί στον γιο του να μη λάβει μέρος στην εκστρατεία.

Στον Βίο του Αριστείδη περιγράφεται ότι, πριν από τη μάχη των Πλαταιών, ο Αριστείδης έλαβε χρησμό του Μαντείου των Δελφών, ότι θα νικήσουν οι Έλληνες, αν προσευχηθούν στον Δία, στην Κιθαιρώνια Ήρα, στον Πάνα και στις Σφραγίτιδες νύμφες, αν θυσιάσουν στους γενάρχες των Πλαταιών, και αν πολεμήσουν στην πεδιάδα της Ελευσίνας Δήμητρας και Κόρης. Ο χρησμός θεωρήθηκε αλληλοσυγκρουόμενος, διότι οι Σφραγίτιδες νύμφες και οι γενάρχες βρίσκονταν στις Πλαταιές, ενώ η πεδιάδα Δήμητρας και Κόρης στην Ελευσίνα. Τότε ο στρατηγός Αρίμνηστος είδε στον ύπνο του τον Δία, ο οποίος του είπε ότι πλανώνται στην ερμηνεία του χρησμού, διότι πλησίον των Πλαταιών βρίσκεται το μέρος που ορίζει ο χρησμός, και να το ζητήσουν. Αναζητώντας, ανακάλυψαν ότι στις υπώρειες του Κιθαιρώνα υπήρχε αρχαιότατος ναός της Ελευσίνας Δήμητρας και Κόρης.

Στον ίδιο Βίο αναφέρεται ότι στη μάχη των Πλαταιών σκοτώθηκε ο Μαρδόنيος με πέτρα στο κεφάλι, όπως είχαν προφητεύσει το Μαντείο του Αμφιαραείου και το Μαντείο του Τροφωνίου Διός.

Στον Βίο του Πύρρου προφητεύεται με οιωνοσκοπία ο θάνατος του γιου του, καθώς και ο δικός του θάνατος, για τον οποίο είχε δοθεί παλαιός χρησμός ότι θα πεθάνει όταν δει λύκο να πολεμάει με ταύρο. Λοιπόν, όταν κυρίευσε το Άργος, μόλις έφτασε στην Αγορά αντίκρισε χάλκινο αφιέρωμα, αποτελούμενο από μαχόμενους λύκο και ταύρο. Τότε θυμήθηκε τον χρησμό και ήθελε να φύγει από το Άργος, αλλά τον βρήκε στο κεφάλι το κεραμίδι που του έριξε μια γυναίκα και έτσι ο χρησμός εκπληρώθηκε.

Και στον Μάριο, όταν ήταν νέος και άσημος, δόθηκε μαντεία ότι θα γίνει ο ενδοξότερος από τους ανθρώπους και θα λάβει επτά φορές την υπέρτατη εξουσία. Και πράγματι επτά φορές εξελέγη ύπατος.

Αλλά και για τον Σπάρτακο (Κράσος 8), τον μετέπειτα αρχηγό της εξέγερσης των δούλων, η γυναίκα του, που γνώριζε τη μαντική και τα όργια του Διονύσου, του εξήγησε ένα όνειρο που είδε μόλις έφτασε δούλος στη Ρώμη, και του είπε ότι θα αποκτούσε μεγάλη και φοβερή δύναμη, η οποία όμως δεν θα κατέληγε σε ευτυχισμένο τέλος.

Και για τον Λύσανδρο υπήρχε παλαιός χρησμός που έλεγε:

«Τον οπλίτη που κελαηδά, απόφυγέ τον. Φύγε μακριά από τον δράκοντα».

Λοιπόν, ο Λύσανδρος φονεύθηκε μόλις διάβηκε ένα ποτάμι που οι Φωκαείς το ονόμαζαν Οπλίτη και εκείνος που τον σκότωσε είχε χαραγμένο στην ασπίδα του έναν δράκοντα.

Στον Βίο του Αντωνίου αναφέρεται ότι ένας Αιγύπτιος μάντης είπε στον Αντώνιο ότι, ενώ η τύχη του είναι λαμπρότατη, επισκιάζεται από την τύχη του Οκταβίου. Και πράγματι, όταν έπαιζε ζάρια με τον Οκτάβιο ή έκαναν κοκορομαχίες ή ορτυκομαχίες, πάντοτε κέρδιζε ο Οκτάβιος. Και ο Πλούταρχος πιο κάτω γράφει το εξής αξιοσημείωτο:

«Διότι ήταν πεπρωμένο να τα νικήσει όλα ο Οκτάβιος».

Συνεπώς ο Πλούταρχος πίστευε στο πεπρωμένο. Διότι και στον Βίο του Μαρκέλλου αναφέρει ένα στίχο του Πινδάρου:

«Το πεπρωμένο της μοίρας ούτε φωτιά ούτε σιδερένιο τείχος μπορεί να το εμποδίσει».

Αλλά και στον Βίο του Αλεξάνδρου, όταν ο Αλέξανδρος οδυρόταν για τον θάνατο του Κλείτου, που τον σκότωσε ο ίδιος μεθυσμένος, ο μάντης Αρίστανδρος, για να τον παρηγορήσει, του υπενθύμισε το όνειρο που είχε δει ο Αλέξανδρος και που φανέρωνε ότι όλα αυτά ήταν προ πολλού κανονισμένα από τη μοίρα.

Αλλά το πεπρωμένο έντονα διαγράφεται στην περιγραφή του φόνου του Ιουλίου Καίσαρα:

«Είναι ευκολότερο—γράφει ο Πλούταρχος—να προλέγει κανείς το πεπρωμένο, παρά να φυλάγεται από αυτό».

Ένας μάντης είχε συμβουλεύσει τον Ιούλιο Καίσαρα να φυλάγεται από μεγάλο κίνδυνο κατά τις Ειδούς του Μαρτίου (15 Μαρτίου). Κατά τη μοιραία εκείνη ημέρα, ο Καίσαρ, πηγαίνοντας στη Σύγκλητο, συνάντησε τον μάντη και του είπε ειρωνικά:

«Ήλθαν οι Ειδοί του Μαρτίου».

Ο μάντης απάντησε: «Ήλθαν, αλλά δεν παρήλθαν».

Την προηγούμενη νύχτα η γυναίκα του Καίσαρα, η Καλπουνία, είχε εφιάλτη στον ύπνο της, διότι είδε ότι σκότωσαν τότε τον Καίσαρα. Όταν ξημέρωσε, πίεζε τον Καίσαρα να μη βγει από το σπίτι του, αναβάλλοντας τη συνεδρίαση της Συγκλήτου. Αλλά και οι ιερείς του έλεγαν ότι τα ιερά δεν ήταν αίσια. Ο Αρτεμίδωρος, που είχε πληροφορηθεί τη συνωμοσία, του έφερε έγγραφο καταγγελίας και του την έδωσε λέγοντας:

«Διάβασε, Καίσαρα, μόνος και γρήγορα, γιατί περιέχει πράγματα μεγάλα και ενδιαφέροντα για σένα».

Ο Καίσαρας κρατούσε το έγγραφο στα χέρια του και επιχείρησε πολλές φορές να το διαβάσει, αλλά εμποδιζόταν από το πλήθος που τον πλησίαζε, κι έτσι μπήκε στη Σύγκλητο και έπεσε στα χέρια των συνωμοτών.

Επειδή έγινε λόγος για τους μαντικούς χρησμούς, είναι χρήσιμο να πούμε ότι οι χρησμοί των Μαντείων δεν είχαν αποκλειστικά μαντικό χαρακτήρα, αλλά γενικά συμβουλευτικό.

Ο Λυκούργος πήγε στους Δελφούς να ζητήσει γνώμη για τη θεσμοθεσία του. Ο χρησμός τον αποκάλεσε «θεοφιλή», δηλαδή φίλο των θεών, και «θεό μάλλον ή άνθρωπο». Εδώ βλέπουμε ότι το Μαντείο δίνει πλατύτερο περιεχόμενο στη λέξη «Θεός». Αξιοσημείωτο είναι ότι ο χρησμός για τη Σπαρτιατική Γερουσία έχει δημοκρατικές τάσεις, αντίθετα προς τον ολιγαρχικό χαρακτήρα του Σπαρτιατικού πολιτεύματος. Το Μαντείο είπε:

«Να συγκαλείς τη Συνέλευση, από πανσέληνο σε πανσέληνο, να προτείνεις νόμους, να τους υποβάλλεις σε έλεγχο και ο λαός να έχει την ισχύουσα γνώμη και εξουσία».

Ο Πλούταρχος αναφέρει ότι ο Λύσανδρος προσπάθησε να επωφεληθεί την πίστη στα Μαντεία και να εξαγοράσει τους ιερείς διαφόρων Μαντείων. Αλλά απέτυχε παντού και προκάλεσε την αγανάκτηση των ιερέων.

Και ο Σερτώριος ενέπαιζε τους ανθρώπους και τα θεία, με ένα άσπρο ελάφι που είχε και διέδιδε ότι του έφερνε θεϊκά μηνύματα.

Θρασύτερος ο Σύλλας, χωρίς δισταγμούς για τα θεία, έστειλε τον Κάφι να αρπάξει τους θησαυρούς των Δελφών. Ο Κάφης δίσταζε και όταν μερικοί του είπαν ότι ακούστηκε να αντηχεί η κιθάρα του Απόλλωνα, έγραψε στον Σύλλα, με την ελπίδα να τον αποτρέψει από την αρπαγή. Αλλά ο Σύλλας απάντησε ότι απορεί πώς ο Κάφης δεν κατάλαβε ότι το να τραγουδά ο θεός είναι σημείο πως χαίρεται και όχι πως οργίζεται. Να πάρει, λοιπόν, με θάρρος τα αφιερώματα, γιατί ο θεός τα δίνει με ευχαρίστηση.

ΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

Για τα Μυστήρια και τις Μήσεις ο Πυθαγόρειος Πλούταρχος έτρεφε βαθύτατο σεβασμό.

Στον Βίο Θησέα γράφει ότι ο Θησέας φρόντισε να μνηθεί ο Ηρακλής και να υποβληθεί, πριν από τη Μύηση, στον απαιτούμενο καθαρισμό.

Στον Βίο Νουμά αναφέρεται ότι ο Νουμάς υπήρξε ακροατής του Πυθαγόρα και ότι του άρεσε να ζει στην εξοχή, περιδιαβάζοντας στα άλση και σε ερημικούς τόπους. Εκεί συναναστρεφόταν τις Μούσες και ήλθε σε ερωτικές σχέσεις με τη νύμφη Εγερία, η οποία τον ερωτεύτηκε,

τον κατέστησε «σοφό περί τα θεία», καθώς επίσης του υπαγόρευε τη νομοθεσία του. Στο σημείο αυτό ο Πλούταρχος γράφει πολλά για τις σχέσεις, ερωτικές ή μη, μεταξύ θεών και ανθρώπων.

Ο Νουμάς είχε απαγορεύσει στους Ρωμαίους να λατρεύουν παραστάσεις θεών ανθρωπόμορφες. Έτσι οι Ρωμαίοι επί 170 χρόνια έχτιζαν Ναούς και βωμούς χωρίς αγάλματα και μορφικές παραστάσεις, ξεκινώντας από την άποψη ότι δεν είναι δυνατόν να υπάρξει ορθή αντίληψη του Θείου παρά μόνο με τη νόηση. Αλλά και οι θυσίες που καθιέρωσε ο Νουμάς, επηρεασμένος από τις Πυθαγόρειες ιδέες, ήταν θυσίες αναίμακτες και γίνονταν με αλεύρι και σπονδές κρασιού.

Στον Βίο Νουμά αποδίδεται η καθιέρωση, μεταξύ των Ρωμαίων, της λατρείας του Πυρός, το οποίο—όπως γράφει ο Πλούταρχος στον Βίο Καμίλλου—θεωρείται πηγή των πάντων, σύμβολο της αιώνιας δύναμης που διακοσμεί το Σύμπαν. Στο Πυρ οφείλεται η κίνηση. Και η δημιουργία είναι κίνηση, ή τουλάχιστον γίνεται με την κίνηση.

Το ιερό Πυρ το φύλαγαν στη Ρώμη οι Εστιάδες παρθένες, οι οποίες είχαν ορκιστεί να διαφυλάσσουν την αγνότητά τους. Αλλά δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις (Φάβιος, 18) που τάφηκαν ζωντανές Εστιάδες, επειδή είχαν παύσει να είναι παρθένες.

Οι Εστιάδες φύλαγαν επίσης και τα Σιβυλλικά βιβλία, τα οποία, κατά τον θάνατο του Νουμά, τα είχαν θάψει μαζί του. Δώδεκα ιεροφαντικά βιβλία και άλλα δώδεκα ελληνικά, φιλοσοφικού περιεχομένου, όπως γράφει ο Πλούταρχος. Έπειτα από 400 χρόνια μεγάλες βροχές ξεσκέπασαν τις λάρνακες και αποκαλύφθηκαν τα βιβλία, τα οποία διάβασε ο στρατηγός Πετίλιος και ανέφερε στη Σύγκλητο ότι δεν έβρισκε θεμιτό και ευλαβικό να πληροφορηθούν οι πολλοί το περιεχόμενό τους. Κατόπιν τούτου αποφάσισαν να τα κάψουν.

Υπήρχε και η φήμη—λέει ο Πλούταρχος (Καμίλλος)—ότι μεταξύ των φυλασσόμενων από τις Εστιάδες παρθένες ήταν και τα ιερά βιβλία της Σαμοθράκης, δηλαδή των Καβείριων Μυστηρίων, τα οποία είχε μεταφέρει ο Δάρδανος στην Τροία και τα καθιέρωσε με μυστηριώδεις τελετές. Όταν κυριεύθηκε η Τροία, τα διέσωσε ο Αινείας και τα μετέφερε στο Λάτιο, μαζί με το Τρωικό Παλλάδιο.

Την ιερότητα του Πυρός τη βρίσκουμε και στους Έλληνες (Αριστείδης). Μετά την καταστροφή των Περσών στις Πλαταιές, το Μαντείο των Δελφών έδωσε εντολή να σβήσουν όλες τις φωτιές, τις οποίες είχε μολύνει η βαρβαρική κατοχή, και να τις ανάψουν με καθαρό πυρ, το

οποίο θα έπαιρναν από την κοινή Εστία των Ελλήνων, δηλαδή τους Δελφούς. Τότε ο Ευρίδας έφθασε τρέχοντας στους Δελφούς, και αφού υποβλήθηκε σε καθαρμό και τον στεφάνωσαν με δάφνη, έλαβε από τον βωμό το Ιερό Πυρ και το έφερε τρέχοντας στις Πλαταιές, όπου αφού το παρέδωσε, έπεσε νεκρός, όπως ο αγγελιοφόρος του Μαραθώνα.

ΑΡΙΘΜΟΛΟΓΙΑ

Αξιοσημείωτες είναι οι γνώσεις του Πυθαγόρειου Πλουτάρχου σχετικά με τη Γη, για την οποία – εκτός εκείνων που αναφέραμε για τις εκλείψεις – γράφει στον Βίο Νουμά ότι ούτε ακίνητη είναι, ούτε βρίσκεται στο κέντρο της περιστροφικής κίνησης, αλλά είναι μετέωρη και κινείται κυκλικά, γύρω από το πυρ, το οποίο οι Πυθαγόρειοι ονομάζουν Εστία ή Μονάδα, και ότι η Γη δεν αποτελείται ούτε από τα κυριότερα ούτε από τα αρχικά στοιχεία του κόσμου. Προσθέτει επίσης ότι αυτά τα στοχάστηκε και ο Πλάτων σε μεγάλη ηλικία.

Και η αριθμολογία δεν είναι άγνωστη στον Πλούταρχο. Στον Βίο Φαβίου Μαξίμου γράφει ότι ο Φάβιος έταξε στους θεούς να οργανώσει μουσικές και θεατρικές παραστάσεις, δαπανώντας 333 σεστέρτια, 333 δηνάρια και 1/3 δηναρίου διότι–προσθέτει–ο αριθμός 3 είναι τέλειος και πρώτος των περιττών και αρχή της πολλότητας. Και στον Βίο Θησέα γράφει ότι ο Ποσειδώνας πανηγυρίζεται την όγδοη ημέρα εκάστου μήνα, επειδή η οκτάδα, πρώτος κύβος αριθμού άρτιου και διπλάσιος του πρώτου τετραγώνου, χαρακτηρίζει το μόνιμο και ασφαλές της δύναμης του Θεού, τον οποίο ονομάζουμε Ασφάλιο και Γαήοχο.

ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ

Αλλά και η αστρολογία δεν του ήταν άγνωστη. Στον Βίο Ρωμύλου γράφει ότι μπορούμε να προβλέψουμε τη ζωή ενός ανθρώπου, γνωρίζοντας τον χρόνο της γέννησής του, και αντίστροφα. Γνωρίζοντας, δηλαδή, τα γεγονότα της ζωής του, να βρούμε τον χρόνο της γέννησής του. Και επειδή υπήρχε αμφισβήτηση για τη χρονολογία γέννησης του Ρωμύλου, ανέθεσαν στον μαθηματικό Ταράντιο να ορίσει την ημέρα και ώρα της γέννησής του, καθώς και της κτίσης της Ρώμης.

ΤΟ ΘΕΙΟΝ

Υπάρχει και μία, μοναδική νομίζω, νεκρομαντεία, που αναφέρεται στον Βίο Κίμωνος. Ο Πausanίας, κατά λάθος μαχαίρωσε μια νέα κόρη Κλεονίκη, που την είχε αναγκάσει να πηγαίνει στο κρεβάτι του. Από τότε το φάντασμά της δεν τον άφηνε να ησυχάσει. Κάθε νύχτα πήγαινε στον ύπνο του και του έλεγε σε εξάμετρο στίχο:

«Σπεύδε για δίκη. Η αναίδεια είναι κακό πράγμα για τους άνδρες».

Τότε ο Πausanίας κατέφυγε σε νεκρομαντείο, σε «πνευματιστική συνεδρίαση» θα λέγαμε σήμερα, όπου προσκάλεσε την ψυχή της Κλεονίκης και την παρακάλεσε να σταματήσει την οργή της. Εκείνη του είπε ότι γρήγορα θα σταματήσουν τα βάσανά του, μόλις γυρίσει στη Σπάρτη. Ο Πλούταρχος προσθέτει ότι τα λόγια της ήταν υπαινιγμός για τον μελλοντικό άθλιο θάνατό του.

Πριν τελειώσουμε, ας ρίξουμε μια ματιά στις αντιλήψεις του Πλούταρχου για το Θείον και με την αρετή.

Στον Βίο Αριστείδου γράφει:

«Το Θείον διαφέρει από τους ανθρώπους κατά την αθανασία, τη δύναμη και την αρετή. Θειότερη είναι η αρετή. Διότι δύναμη μεγάλη έχουν και οι σεισμοί, οι κεραυνοί, οι ορμητικοί άνεμοι, οι πλημμυρισμένοι ποταμοί. Αλλά δικαιοσύνη και ευθύτητα έχει μόνο η Θεία Φύση. Οι άνθρωποι επιθυμούν την αθανασία, που δεν ανήκει στην ανθρώπινη φύση, καθώς και τη δύναμη, που εξαρτάται από την τύχη. Αλλά την αρετή, που είναι το μοναδικό από τα Θεία αγαθά που μπορούν και οι άνθρωποι να το έχουν, την θέτουν σε κατώτερη μοίρα».

Και στον Βίο Ρωμύλου σημειώνει:

«Να παραγνωρίζουμε τη θειότητα της αρετής είναι ανόσιο, αλλά και να αναμιγνύουμε τη γη με τον Ουρανό, είναι μωρό. Όπως λέει ο Πίνδαρος, όλα τα σώματα υποκύπτουν στον παντοδύναμο θάνατο. Ζωντανό μένει μόνο της ζωής το είδωλο, διότι αυτό προέρχεται από τους θεούς. Απ' αυτούς προήλθε, και σ' αυτούς θα ξαναγυρίσει η ψυχή, όχι μαζί με το σώμα, αλλά όσο περισσότερο απαλλαγεί από το σώμα και γίνει καθαρή και αγνή. Οι ψυχές, σύμφωνα με τη Θεία δικαιοσύνη, μεταβάλλονται από δαίμονες σε Θεούς, μόνο αν καθαριστούν τελείως όπως γίνεται κατά την τελετή των Μυστηρίων, και εάν εξαγνιστούν, αποφεύγοντας καθετί το θνητό και υποκείμενο σε πάθη».

Και στον Βίο Πελοπίδα:

«Ο Ηρακλής και ο Διόνυσος, λόγω της αρετής τους, απέβαλαν τη θνητή φύση, που υπακούει στα πάθη, και κατέστησαν αθάνατοι».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Και τώρα, ποιο είναι το συμπέρασμα;

Διαπιστώσαμε ότι το μεταφυσικό στοιχείο πραγματικά αφθονεί στους «Παράλληλους Βίους» του Πλουτάρχου. Είναι πολλά τα ανεξήγητα συμβάντα που τόσο ζωηρά και ζωντανά περιγράφονται από τον Πλούταρχο. Καθένας είναι βεβαίως ελεύθερος να δώσει τις εξηγήσεις εκείνες, τις οποίες η μελέτη του και ο φιλοσοφικός του προσανατολισμός τού υπαγορεύουν. Πιθανότατα όλα αυτά τα δυσεξηγήτα φαινόμενα, όσα δεν είναι αγυρτείες ή δεισιδαιμονίες, να είναι εκδηλώσεις που προέρχονται από συγγενείς ιδιότητες της ανθρώπινης ψυχής, η οποία περικλείει απεριόριστες δυνατότητες, που βρίσκονται ακόμη σε λανθάνουσα κατάσταση. Ότι γνωρίζουμε είναι μηδαμινό σε σύγκριση απέναντι εκείνου που δεν γνωρίζουμε.

Ας μη παραδεχόμαστε τυφλά τίποτε. Ας μη απορρίπτουμε τυφλά τίποτε. Ας εξετάζουμε και ας ερευνούμε τα πάντα με πνεύμα ελεύθερο από προσχηματισμένες ιδέες και δεισιδαιμονίες. Καθετί που συμβαίνει, δεν μπορεί παρά να είναι σύμφωνο με τους νόμους της φύσης. Εμείς όμως αγνοούμε το σύνολο των φυσικών νόμων. Μερικά φαινόμενα μάς φαίνονται υπερφυσικά. Δεν υπάρχει όμως τίποτε που να είναι υπερφυσικό. Δεν είναι δυνατόν να υπάρχει. Υπάρχει μόνο άγνοια. Δεν φάγαμε ολόκληρους τους καρπούς του δένδρου της Γνώσης. Και πιθανόν μερικά πράγματα να μην είναι διδακτά. «Ου τα πάντα τοις πάσι ρητά», όπως έλεγαν οι Πυθαγόρειοι. Πιθανόν να πρέπει να αναβλύσει εκ των ένδον η δυνατότητα να τα αντιληφθούμε. Μήπως η δυνατότητα να δημιουργούμε καλλιτεχνήματα ή να έχουμε την αίσθηση των καλλιτεχνημάτων είναι και αυτή διδακτή;

Το Μυστήριο της Ζωής υπάρχει τριγύρω μας και εντός ημών. Ίσως μια ημέρα καθένας από εμάς να το ανακαλύψει ο ίδιος, ακούγοντας το άφωνο-βουερό τραγούδι της ψυχής του.

Η Χαρά της Ζωής¹⁴

Κόκκινη κλωστή δεμένη
Στην ανέμη τυλιγμένη
Δωσ' της κλότσο να γυρίσει
Παραμύθι ν' αρχινήσει.

ΜΙΑ ΦΟΡΑ κι έναν καιρό, ένας ρήγας και μια ρήγισσα, που πολλά χρόνια δεν είχαν παιδιά, απέκτησαν ένα πανέμορφο αγόρι. Βούιξε το παλάτι απ' τις χαρούμενες φωνές και τα τραγούδια, ενώ οι σάλπιγγες και τα τύμπανα χαιρέτιζαν τον νέο διάδοχο που ήρθε στον κόσμο. Την τρίτη μέρα έφθασαν οι μοίρες να μοιράνουν το παιδί. Η πρώτη του έδωσε υγεία και ομορφιά. Η δεύτερη πλούτη. Αλλά η τρίτη του έδωσε κατάρρα:

«Όλα τα καλά θα έχεις, παιδί μου, μονάχα τη χαρά της ζωής δεν θάχεις».

Τ' άκουσε ο Ρήγας και τρόμαξε. Τι να' ναι τάχα αυτή η «χαρά της ζωής» που δεν θάχε το ρηγόπουλο με τα τόσα είχε χαρίσματα και πλούτη;

Το βασιλόπουλο μεγάλωνε μέσα στα βελούδα και στα ροδόφυλλα, ανάμεσα σε σκλάβες και παιδόπουλα. Αλλά στα χείλη του δεν άνθιζε το χαρούμενο γέλιο των παιδιών. Τι παιχνίδια, τι νταντάδες, τι παλιάτσοι. Μα το βασιλόπουλο έμενε πάντα μελαγχολικό κι ανόρεχτο. Έτσι μεγάλωσε κι έγινε παλικάρι, χωρίς να γνωρίσει τη χαρά.

Ο Ρήγας φώναζε όλους τους γιατρούς και τους μάγους του παλατιού και της χώρας.

«Δώστε του χρυσάφι και στολίδια», είπαν μερικοί. Ο Ρήγας τού χάρισε όλους τους θησαυρούς του παλατιού. Το βασιλόπουλο σπατάλησε άσωτα τα πλούτη, αλλά χαρά δεν ένωσε στην ψυχή του.

---

¹⁴ *Γλισός*, έτος 6, Απρίλιος-Ιούνιος 1961, τεύχος 22, σελίδα 114.

«Ίσως να ζητάει αγάπες», είπαν άλλοι. Η Ρήγισσα προσκάλεσε στο παλάτι νέες κοπέλες, πεντάμορφες κι έδωσε χορούς και ξεφαντώματα. Το βασιλόπουλο χόρευε, διασκεδάσε, μα η ψυχή του έμενε κλειστή στην ευτυχία.

«Δώστε του βιβλία να διαβάσει. Η μάθηση μπορεί να του φέρει τη χαρά», συμβούλεψαν άλλοι. Του έδωσαν βιβλία και δασκάλους, εξηγητές των θαυμάτων της πλάσης και της τέχνης. Αλλά το βασιλόπουλο έμεινε αδιάφορο και μελαγχολικό.

Οι γιατροί και οι μάγοι απελπίστηκαν. «Να κάνει ταξίδια», είπαν για τελευταία προσπάθεια.

Το βασιλόπουλο έφυγε, πήγε μακριά, σε τόπους ωραίους και παράξενους. Είδε τα θαύματα της φύσης και της τέχνης που είχε διαβάσει στα βιβλία του, είδε βουνά και θάλασσες, πολιτείες και παλάτια, κήπους και μνημεία, αλλά τίποτε δεν του έδωσε τη χαρά.

«Δεν υπάρχει, λοιπόν, πουθενά η ευτυχία;»

Έφτασε σε χώρες μακρινές, πολύ μακρινές, εκεί που μιλούν τα πουλιά και τα ζώα.

Είδε δύο περιστέρια πάνω σ' ένα κλαδί να γουργουρίζουν. Τα ρώτησε:

«Εσείς νιώθετε χαρά στη ζωή σας;»

«Πολύ μεγάλη», αποκρίθηκαν τα περιστέρια, και με μικρά αναπηδήματα πλησίασαν πιο κοντά το ένα με το άλλο.

«Κι εσύ τι λες;» ρώτησε έναν περήφανο αετό.

«Ω! Να πετάς ψηλά στον ουρανό, πάνω από τις πολιτείες και τα βουνά, τι μεγαλείο και τι χαρά!», αποκρίθηκε ο αετός.

«Κι εσύ, ψιψίνα μου, είσαι ευχαριστημένη;» ρώτησε μια γάτα που ήταν ξαπλωμένη μεμισόκλειστα μάτια δίπλα στο τζάκι.

Η γάτα τεντώθηκε νωχελικά και νιαούρισε:

«Τι καλό να 'χεις ζέστη, να καλοτρώνω και να γλυκοκοιμάσαι!»

Έπειτα το βασιλόπουλο ρώτησε ένα αηδόني:

«Πόσο νιώθεις χαρούμενο;»

Το αηδόني απάντησε:

«Πόσο νιώθω χαρούμενο!—κελάηδησε το αηδόني—τραγουδώ την αγάπη και την άνοιξη, τα νιάτα και τα λουλούδια, τις ομορφιές της φύσης και τις καλοσύνες της ψυχής. Ένα ατέλειωτο τραγούδι είναι η ζωή μου, και δεν χρειάζομαι παρά μια σταλίτσα φαΐ».

Ύστερα ρώτησε ένα παγόني. Αυτό άνοιξε την ουρά του, γύρισε αργά με καμάρι και είπε:

«Ιδές τι ωραίο που είμαι! Πώς να μην είμαι ευτυχισμένο;»

Το βασιλόπουλο παραξενεύτηκε. Όστε τα πουλιά και τα ζώα είναι ευτυχισμένα, αυτά νιώθουν τη χαρά της ζωής που για μένα είναι άγνωστη.

Γύρισε στο παλάτι.

«Μήπως όλοι στον κόσμο είναι σαν τα πουλιά και τα ζώα ευτυχισμένοι; Ας ρωτήσουμε και τους ανθρώπους».

Ρώτησε κάτι ψαράδες.

«Χαρά της ζωής; Πού να βρεθεί τέτοιο πράγμα για μας; Φτώχεια και κακομοιριά, άλλο τίποτε, μα για χαρά κι ευτυχία μη ρωτάς», του είπαν οι ψαράδες.

Ρώτησε έναν πλούσιο έμπορο.

«Τα πλούτη δεν φέρνουν χαρά, αλλά σκοτούρα και ανησυχίες», αποκρίθηκε ο πραγματευτής.

Έπειτα ρώτησε ένα νιόπαντρο ζευγάρι.

«Ο κόσμος έχει βάσανα και πίκρες η αγάπη», αποκρίθηκαν και οι δυο με μια φωνή.

Ύστερα το βασιλόπουλο ρώτησε τον γέρο βεζύρη του πατέρα του.

«Όσο ψηλότερα είναι κανέννας, τόσο μακρύτερα από την ευτυχία και τη χαρά», αποκρίθηκε ο βεζύρης.

Ρώτησε κι έναν φιλόσοφο μ' άσπρα μαλλιά.

«Η ευτυχία δεν ανήκει σ' αυτόν τον κόσμο», του είπε ο φιλόσοφος.

Το βασιλόπουλο ησύχασε. Να, που απ' όλους τους ανθρώπους κανέννας δεν ήταν πραγματικά ευχαριστημένος από τη ζωή του. Όπως ένιωθε αυτός, έτσι και οι άλλοι, δε νιώθανε την περίφημη αυτή «χαρά της ζωής». Και ο φιλόσοφος βεβαίωσε πως ούτε που υπάρχει σ' αυτόν τον κόσμο. Τώρα πώς τα πουλιά και τα ζώα είναι ευτυχισμένα, αυτό βέβαια είναι πολύ περίεργο, αλλά τι να περιμένει κανέννας από πουλιά και ζώα. Αυτά δεν έχουν λογικό, όπως ο άνθρωπος.

Το βασιλόπουλο έχασε κάθε ελπίδα από τη ζωή κι απόμεινε σώμα δίχως ψυχή. Δεν περίμενε παρά τον θάνατο. Ίσως πέρα από τον τάφο να βρίσκεται η ευτυχία που δεν υπάρχει σ' αυτόν τον κόσμο.

Μαραμένο το βασιλόπουλο, σαν λουλούδι δίχως νερό, έπεσε άρρωστο. Οι γιατροί και οι μάγοι ξαναμαζεύτηκαν γύρω στο κρεβάτι του. Αλλ' όπως δεν μπόρεσαν την πρώτη φορά να του δώσουν τη χαρά της ζωής, έτσι και τώρα δεν μπορούσαν να τον κρατήσουν σ' αυτή τη ζωή δίχως χαρά. Το βασιλόπουλο βάδιζε αργά προς τον θάνατο. Οι γιατροί

και οι μάγοι δεν άφηναν πια το κρεβάτι του. Αυτό, αδιάφορο για όλα, περίμενε το λυτρωμό. Ήταν στα τελευταία του. Έπεσε σε λήθαργο και είδε ένα όνειρο. Το όνειρο του βασιλόπουλου ήταν το ακόλουθο:

Είδε ένα βαθύ και πλατύ ποτάμι. Πανώρια κι απέραντα περιβόλια με σκιερά δέντρα και μεθυστικά λουλούδια ήταν στις όχθες του. Πολύχρωμες πεταλούδες πετούσαν πάνω απ' τα λουλούδια. Ο ήλιος έλαμπε ολόθερμα στον ουρανό. Γλυκολάλητα πουλιά κελαηδούσαν ανάμεσα στα δέντρα των απέραντων κήπων. Μέσα στο ποτάμι με τις πανώριες όχθες, έπλεε μια μικρή βάρκα, σάπια και βρώμικη, χωρίς κουπιά. Και μέσα σ' αυτή ήταν ένας άνθρωπος που το πρόσωπό του έμοιαζε πολύ με το δικό του—του βασιλόπουλου—μαζί όμως έμοιαζε με όλων των ανθρώπων το πρόσωπο. Ο άνθρωπος αυτός φαινόταν ανήσυχος και κοιτούσε με αηδία τη βάρκα του. Πού και πού, έριχνε και καμιά βιαστική ματιά στα θολωμένα νερά του ποταμού. Μα ούτε μια φορά δεν σήκωσε τα μάτια του να κοιτάξει τις μαγευτικές όχθες ή τον καταγάλανο ουρανό.

Το ποτάμι ήταν πλατύ και το ρεύμα αργό. Γι' αυτό η βάρκα έπλεε σιγά-σιγά. Αλλ' όσο προχωρούσε το ποτάμι, τόσο στένευε και το ρεύμα δυνάμωνε, και η βάρκα προχωρούσε πιο γρήγορα. Ο άνθρωπος, μέσα στη μικρή και σάπια βάρκα, μόνον αυτήν κοιτούσε μ' αηδία, και δεν έριχνε ούτε μια ματιά στις πανέμορφες όχθες. Το πρόσωπό του έμοιαζε πολύ με το δικό του, μαζί όμως έμοιαζε και με όλων των ανθρώπων.

Το ποτάμι στένεψε πάρα πολύ. Το ρεύμα έγινε ορμητικό. Αλλά και ο ουρανός συννέφιασε. Οι πανώριες όχθες κρύβονταν πίσω από ψηλούς βράχους. Ξαφνικά ο άνθρωπος μέσα στη βάρκα σήκωσε το κεφάλι και κοίταξε πίσω. Είδε μακριά, κείθε που είχε περάσει, τον καταξάστερο ουρανό και τις μαγευτικές όχθες. Παραξενεύτηκε. Θέλησε να σταθεί και να γυρίσει πίσω, να προσέξει όλα εκείνα τα θαυμάσια. Αλλά η βάρκα δεν είχε κουπιά και το ρεύμα είχε γίνει ακράτητα ορμητικό. Λίγο πιο εμπρός ακουγόταν η βοή ενός καταρράκτη. Ο άνθρωπος έβγαλε μια κραυγή φόβου κι επιθυμίας:

«Δεν θέλω να πέσω στον καταρράκτη! Θέλω να γυρίσω πίσω, θέλω να δω και να θαυμάσω τις μαγευτικές όχθες που πέρασα μπροστά τους χωρίς να τις προσέξω. Θέλω να νιώσω...»

Η βάρκα έφτασε στον καταρράκτη. Ο άνθρωπος αγριεμένος, σήκωσε τα χέρια.

Το βασιλόπουλο έβγαλε μια άγρια φωνή και ξύπνησε. Ανασηκώθηκε στο κρεβάτι. Οι γιατροί και οι μάγοι τρομαγμένοι τον κοίταζαν.

«Κ' εγώ»—φώναξε το βασιλόπουλο—«θέλω να ζήσω! Θέλω να νιώσω την ευτυχία και τη χαρά της κάθε στιγμής της ζωής! Θέλω να θαυμάσω τις πανέμορφες όχθες που πέρασα μπροστά τους αδιάφορος. Θέλω...»

Το βασιλόπουλο πνιγόταν. Έφερε τα χέρια στον λαιμό, ανατρίχιασε σύγκορμο, και ξανάπεσε βαρύ στο κρεβάτι.

Οι νεκρικές λαμπάδες φώτιζαν τώρα την ωχρή μορφή του βασιλόπουλου, γαλήνια, λες και βρήκε την ευτυχία που ζητούσε, ή σαν να παραδέχθηκε την αδυναμία του να τη βρει.

Η Ατλαντίδα¹⁵

Απόψεις επί της νέας θεωρίας του καθηγητή Α. Γ. Γαλανόπουλου.

ΚΑΤΑ τη συνεδρίαση της Ακαδημίας Αθηνών της 1ης Δεκεμβρίου 1960, ο Ακαδημαϊκός κ. Ιωάννης Τρικκαλινός προέβη σε ανακοίνωση ενδιαφέρουσας μελέτης του καθηγητή Σεισμολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Α. Γ. Γαλανόπουλου επί του μεγέθους και της γεωγραφικής θέσης της Ατλαντίδος.

Οι απόψεις του κ. Γαλανόπουλου εξετέθησαν και στο εν Ελσίνκι διεθνές γεωφυσικό συνέδριο, όπως ανέφερε ο «Ιλιός» στα Χρονικά του τεύχους Δεκεμβρίου 1960. Ήδη η ανακοίνωση στην Ακαδημία Αθηνών κυκλοφόρησε, εκτός εμπορίου, σε ανάτυπο, με πολλές ενδιαφέρουσες υποσημειώσεις και παραπομπές. Έτσι επανερχόμαστε επί ενός παμπάλαιο επίμαχου θέματος, το οποίο δεν έπαψε να απασχολεί μόνο τους επιστήμονες αλλά και να ασκεί ακαταμάχητη γοητεία στους παντός είδους μελετητές τους εσωτερισμού και της αποκρυφολογίας.

Ας δούμε πρώτα ποιες είναι οι απόψεις του καθηγητή κ. Α. Γαλανόπουλου.

Πρόκειται για μια νέα και αξιοσημείωτη θεωρία, κατά την οποία ο Πλάτων, αναφέροντας στον «Κριτία» τις διαστάσεις της «Βασιλικής Πολιτείας» 3.000 στάδια κατά μήκος και 2.000 στάδια κατά πλάτος, καθώς και στον «Τίμαιο» 9000 έτη από τον καταποντισμό της Ατλαντίδος, περιέπεσε σε αριθμητικό λάθος, είτε του Σόλωνος είτε των Αιγυπτίων ιερέων, μεταβολής των εκατοντάδων σε χιλιάδες. Συνεπώς, οι διαστάσεις της «Βασιλικής Πολιτείας» ήταν στην πραγματικότητα 300 και 200 και 200 στάδια, όπως ακριβώς είναι οι διαστάσεις τις νεογενούς λεκάνης της κεντρικής Κρήτης, και όχι 3.000 και 2.000 στάδια. Επίσης,

---

¹⁵ *Ιλιός* έτος 6, Σεπτέμβριος 1961, τεύχος 23, σελίδα 225.

η καταβύθιση της Ατλαντίδος έλαβε χώρα όχι 9000 έτη προ του Σόλωνος, όπως αναφέρεται στον «Τίμαιο», αλλά 900 έτη. Τοιουτοτρόπως η περιγραφή της Πλατωνικής Ατλαντίδος ανταποκρίνεται στα γεωφυσικά στοιχεία της περιοχής της νήσου Σαντορίνης, της οποίας η άλλοτε νήσος Στρογγύλη ήταν η στον «Κριτία» περιγραφόμενη «Μητρόπολη», όπως και της νεογενούς λεκάνης της κεντρικής Κρήτης, όπου βρισκόταν η στον «Κριτία» περιγραφόμενη «Βασιλική Πολιτεία». Ο δε καταποντισμός έγινε όχι κατά την 10η χιλιετηρίδα, αλλά μόνο 900 έτη προ του Σόλωνος, δηλαδή κατά το 1.500 περίπου π.Χ., όταν πράγματι συνέβη καταβύθιση από ηφαιστειακή έκρηξη, της άλλοτε νήσου Στρογγύλης, με επακόλουθα συμπίπτοντα με τις περιγραφές του Πλάτωνος και τις περί κατακλυσμού του Δευκαλίωνος μυθολογικές παραδόσεις.

Σοβαρό επιχείρημα που συνηγορεί υπέρ της άποψης αυτής είναι ότι η χάλκινη εποχή αναφέρεται στην περίοδο 3.990 έως 2100 π. Χ, η δε ορειχάλκινη στο 2.100 έως 1.200 π. Χ. Συνεπώς, πώς είναι δυνατόν εάν η Ατλαντίδα καταποντίστηκε την 10η π. Χ. χιλιετηρίδα, να ήταν σε αυτήν γνωστός ο χαλκός και ο ορείχαλκος, όπως σαφώς αναφέρεται στον «Κριτία»; Εξάλλου ο Ποσειδών λατρευόταν στη Θήρα, του οποίου μέγας Ναός αναφέρεται και περιγράφεται από τον Πλάτωνα ότι υπάρχει στην Ατλαντίδα. Επιπλέον, παρατηρείται σε υποσημείωση ότι κατά την «Ωγυγία» (έκδοση 1818 στη Βιέννη) ο μυθολογικός Δευκαλίων, γιος του Προμηθέα και ανιψιός του Άτλαντα (του πρώτου βασιλιά της μητρόπολης της Ατλαντίδας), βασίλευσε το 1541 π.Χ., ο δε αναφερόμενος κατακλυσμός έλαβε χώρα το 1529, στα χρονικά δηλαδή όρια όπου τοποθετείται η καταβύθιση της νήσου Στρογγύλης.

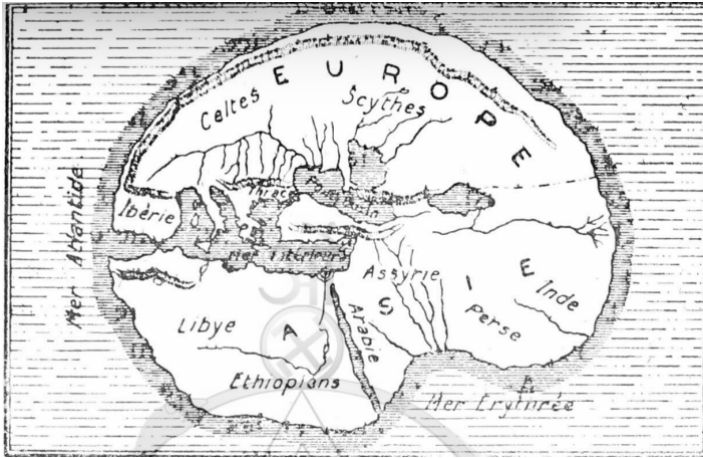
Ως προς την τοποθέτηση της Ατλαντίδος «εκείθεν των Ηρακλείων στηλών», δικαιολογείται η αφήγηση του Πλάτωνος με την υπόθεση ότι «Ηράκλειες στήλες» δεν ήταν μόνο το σημερινό Γιβραλτάρ, αλλά, δεδομένης της δράσης του Ηρακλή κυρίως στην Πελοπόννησο, «Ηράκλειες Στήλες» ονομάζονταν επίσης και τα ακρωτήρια Ταίναρο και Μαλέας. Πάντα τα λοιπά σημεία της αφήγησης του Πλάτωνος χαρακτηρίζονται στη μελέτη ως ορθά και ακριβή, αποδεικνύοντας

«α' ότι ο θεός Πλάτων δεν ήταν μυθοπλάστης, αλλ' άνθρωπος καλής πίστης, ο οποίος δέχθηκε ως ορθούς τους, σε τρία χειρόγραφα του Σόλωνος αναφερόμενους αριθμούς, και β' ότι το μέγα και θαυμαστό κράτος της Ατλαντίδος υπήρξε πράγματι και μάλιστα στο κέντρο της Ανατολικής Μεσογείου, κοιτίδας του Αρχαίου Ελληνικού Πολιτισμού».

Είναι βεβαίως και αυτή η άποψη, αξιοσέβαστη όπως όλες.

Η ΑΤΛΑΝΤΙΣ ΣΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ;

Από την ανακοίνωση του καθηγητή Γαλανόπουλου: «Ίχνη της διώρυγας και των λιμένων της Μητροπόλεως της Ατλαντίδος, όπως φαίνονται αυτές στον πυθμένα της Καλδέρας της νήσου Σαντορίνης.» Ανάγλυφο από τον ακαδημαϊκό Ι. Τρικκαλίνο, επί τη βάσει βυθομετρήσεων του Αγγλικού Ναυαρχείου το 1916, που βρίσκεται στο Γεωλογικό Μουσείο του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ο κόσμος των αρχαίων επί Ηροδότου

Ας ξανασκύψουμε όμως άλλη μια φορά στον «Κριτία» και στον «Τίμαιο».

Από τον «Κριτία» παρατηρούμε τα εξής σκοτεινά για την αναφερόμενη άποψη σημεία:

1. Δεν προκύπτει ότι άλλη είναι η «Μητρόπολη» και άλλη η «Βασιλική Πολιτεία» και μάλιστα ότι αυτές βρίσκονταν σε διαφορετικά νησιά. Απεναντίας, κατ' επανάληψη γίνεται λόγος περί μίας μόνης μεγάλης νήσου, της οποίας περιγράφεται η αρχαία Μητρόπολη και η πεδιάδα. Αναφέρονται δέκα βασιλείς, αλλά και οι δέκα στην αυτή μεγάλη νήσο, μολονότι οι βασιλείς εξουσίαζαν και πολλές άλλες νήσους στο πέλαγος.
2. Σαφώς αναγράφεται ότι ο κατακλυσμός για τον οποίο γίνεται λόγος συνοδευόμενος από σεισμούς, ήταν ο τρίτος πριν από τον κατακλυσμό του Δευκαλίωνος.

3. Αναφέρεται ότι στη νήσο υπήρχε μεγάλη ποσότητα ελεφάντων. Αλλά στον Μινωικό και γενικά τον Αιγαίο χώρο δεν νομίζουμε ότι απαντώνται ελέφαντες.
4. Αναγράφεται ότι η νήσος ονομάστηκε Ατλαντίς και το πέλαγος Ατλαντικό.
5. Αναφέρεται ότι στον δίδυμο αδελφό του Άτλαντος έτυχε κλήρος να λάβει το άκρο της νήσου προς το μέρος των Ηρακλείων στηλών και της Γαδειρικής χώρας, η οποία έλαβε το όνομα από την πόλη Γάδαιρα (το σημερινό Κάδιξ το οποίο βρίσκεται στην Ισπανική παραλία του Ατλαντικού).

Εκ τούτων όλων δεν έπεται ότι η καταποντισθείσα Ατλαντίδα δεν είναι η Στρογγύλη νήσος της Σαντορίνης, ή η νεογενής λεκάνη της κεντρικής Κρήτης. Πιθανόν να είναι άλλη. Αλλά σε κάθε περίπτωση δεν είναι ορθή και ακριβής—όπως χαρακτηρίζεται στη μελέτη του κ. Γαλανόπουλου—η αφήγηση του Πλάτωνος καθόλα αυτής τα σημεία, εκτός της χρονολογίας της καταβύθισης και των διαστάσεων της Βασιλικής Πολιτείας.

Ας έλθουμε και στον «Τίμαιο», από τον οποίο λογικότερο κρίνουμε να αντιγράψουμε σε μετάφραση μερικές περικοπές, θέτοντας αυτές στην κρίση του αναγνώστη.

«Άκουσε, λοιπόν, Σωκράτη, την πιο παράδοξη ιστορία, αλλά και την πιο αληθινή, όπως τη διηγήθηκε κάποτε ο Σόλων, ο σοφότερος από τους επτά σοφούς».

«Ο Σόλων διηγήθηκε ότι όταν πήγε εκεί (στην Αίγυπτο), του έκαναν μεγάλες τιμές και ότι ρωτώντας για τα παλιά τους πολύξερους σ' αυτά Αιγύπτιους ιερείς, έμαθε πράγματα, που ούτε αυτός γνώριζε ούτε κανένας άλλος από τους Έλληνες. Και θέλοντας κάποτε να μάθει απ' αυτούς τα παλιά, άρχισε να μιλάει για όσα στην Ελλάδα θεωρούνται αρχαιότατα για τον Φορωνέα, που λέγεται ότι υπήρξε ο πρώτος άνθρωπος, και για τη Νιόβη, και μετά τον κατακλυσμό να μυθολογεί για τον Δευκαλίωνα και την Πύρρα, πώς διασώθηκαν και να κάνει τη γενεαλογία των απογόνων τους, αναφέροντας και τον αριθμό των ετών που έγιναν όλα αυτά. Τότε ένας από τους ιερείς, πολύ γέροντας, είπε: 'Σόλων, Σόλων, σεις οι Έλληνες είστε πάντοτε παιδιά και Έλληνας γέροντας δεν υπάρχει'. Ακούγοντας αυτά ο Σόλων είπε: 'Πώς το εννοείς αυτό;' 'Είστε όλοι νέοι στις ψυχές'—αποκρίθηκε ο γέροντας

ιερέας—'γιατί δεν έχετε σ' αυτές από παλιά παράδοση καμία δοξασία και γνώση που να έχει γίνει με τον χρόνο πολύ παλιά. Αιτία αυτού του πράγματος είναι η εξής: Πολλές και με πολλούς τρόπους συνέβησαν και θα συμβούν καταστροφές ανθρώπων, με φωτιά και με νερό οι μεγαλύτερες, και με πολλά άλλα μέσα άλλες μικρότερες».

«Όσα συμβαίνουν είτε σε σας, είτε σε μας, είτε σε άλλη χώρα, αν έγινε κάτι καλό ή μεγάλο ή άλλο αξιοσημείωτο, όλα είναι εδώ γραμμένα από παλαιά και διατηρούνται στους ναούς. Εκείνα όμως που αφορούν τη δική σας πολιτεία και των άλλων, πάντοτε μόλις τύχει ν' αναπτυχθούν με γράμματα και με όλους εκείνους τους θεσμούς που χρειάζονται οι πόλεις, και να πάλι, μετά τον συνηθισμένο αριθμό των ετών, σαν μια επιδημία έρχεται εναντίον τους με ορμή το ρεύμα του ουρανού και από σας αφήνει μόνον τους αγράμματους και απαίδευτους, ώστε πάλι γίνεστε νέοι εξαρχής, χωρίς να γνωρίζετε τίποτε από όσα συνέβησαν στους παλιούς χρόνους, είτε σ' αυτή τη χώρα, είτε στη δική σας. Οι γενεαλογίες που ανέφερες, ω Σόλων, για όσα συνέβησαν σε σας, καθόλου δεν διαφέρουν από παιδιάστικους μύθους. Και πρώτα απ' όλα σεις θυμάστε ένα μονάχα κατακλυσμό, ενώ συνέβησαν πολλοί κατά το παρελθόν. Κι ακόμη δεν γνωρίζετε ότι στη χώρα σας γεννήθηκε το ωραιότερο και καλύτερο γένος που υπήρξε ποτέ μεταξύ των ανθρώπων, από το οποίο κι εσύ και όλη η πόλη κατάγεται. Αλλά εσείς δεν το μάθατε γιατί όσοι από τους προγόνους σας σώθηκαν επί πολλές γενεές παρέμειναν αγράμματοι. Γιατί ήταν κάποτε, ω Σόλων, πριν από το μεγάλο κατακλυσμό, η σημερινή πόλη των Αθηναίων αρίστη πολιτεία και για πόλεμο και για όλα τα άλλα.»

Όταν άκουσε αυτά ο Σόλων θαύμασε και παρακάλεσε τους ιερείς να του διηγηθούν ακριβώς και κατά σειρά για τους παλιούς του συμπολίτες. Και ο ιερέυς αποκρίθηκε:

«Δεν έχω λόγο να αρνηθώ, ω Σόλων, αλλά για χάρη σου και για χάρη της πόλης σου, θα μιλήσω, και προπάντων για χάρη της Θεάς, η οποία έθρεψε κι εκπαιδευσε και την πόλη σας και τη δική μας, παίρνοντας το σπέρμα σας από τη Γη και τον Ήφαιστο, πρωτύτερα όμως τη δική σας κατά χίλια έτη, κι αργότερα τη δική μας. Για την ίδρυση της πόλης μας στα ιερά μας βιβλία είναι γραμμένος ο αριθμός οκτώ χιλιάδες χρόνια. Αλλά για τους συμπολίτες σου, που υπήρξαν πριν από εννέα χιλιάδες χρόνια, θα σου φανερώσω με λίγα λόγια και τους νόμους τους και από τα έργα τους το μεγαλύτερο απ' όλα».

«Λένε οι γραφές μας ότι κάποτε η πόλη σας κατέστρεψε μια πολύ μεγάλη δύναμη, που είχε προσβάλει συγχρόνως ολόκληρη την Ευρώπη και την Ασία, ξεκινώντας απ' έξω, από το Ατλαντικό πέλαγος. Γιατί τότε από το πέλαγος εκείνο μπορούσε κανείς να περάσει, γιατί υπήρχε νήσος μπροστά στο στόμιο που εσείς ονομάζετε 'στήλες του Ηρακλή'. Και η νήσος αυτή ήταν μεγαλύτερη από τη Αφρική μαζί και την Ασία, και απ' αυτήν μπορούσε κανείς τότε να πάει και στις άλλες νήσους, και απ' εκεί σε όλη την απέναντι ήπειρο, που είναι γύρω απ' εκείνη τη θάλασσα, που είναι πραγματική θάλασσα. Γιατί το μέρος αυτό, που είναι μέσα στο στόμιο του πορθμού, φαίνεται μάλλον σαν λιμάνι με στενή είσοδο, ενώ εκείνη είναι πραγματικός ωκεανός. Και η στεριά που την περιβάλλει μπορεί πολύ σωστά να λέγεται ήπειρος. Σ' αυτή, λοιπόν, τη νήσο Ατλαντίδα, σχηματίστηκε μεγάλη και θαυμαστή δύναμη από βασιλιάδες, που εξουσίαζε όλη τη νήσο και πολλές άλλες νήσους και μέρη της ηπείρου. Κι ακόμη εξουσίαζε από το μέρος της εσωτερικής θάλασσας στην Αφρική μέχρι την Αίγυπτο, και στην Ευρώπη μέχρι την Τυρρηνία. Όλη αυτή η δύναμη ενώθηκε κ' επιχείρησε κάποτε ορμητικά να υποδουλώσει και τη δική σας χώρα και τη δική μας, και όλες όσες είναι δώθε από το στενό. Και τότε, ω Σόλων, η δύναμη της πόλης σας φάνηκε καθαρά σε όλους τους ανθρώπους. Γιατί υπερέχοντας απ' όλους στο θάρρος και σε όλες τις πολεμικές τέχνες, στην αρχή έχοντας την αρχηγία των Ελλήνων κι έπειτα, αναγκαστικά μονάχη, όταν οι άλλοι την εγκατέλειψαν, αφού έφθασε στον χειρότερο κίνδυνο, νίκησε τους επιδρομείς και σήκωσε τρόπαια, όσους δεν υποδουλώθηκαν ακόμη τούς εμπόδισε να υποδουλωθούν, και τους άλλους όλους, που κατοικούμε δώθε από τις στήλες του Ηρακλή, γενναία όλους τους ελευθέρωσε. Αργότερα όμως συνέβησαν πολύ μεγάλοι σεισμοί και κατακλυσμοί, ήλθε μια μέρα και μια νύχτα φοβερή, και όλη αυτή η μαχητική τάξη σας με μιας βυθίστηκε κάτω από τη Γη. Και η νήσος Ατλαντίς επίσης βυθίστηκε κάτω από τη θάλασσα και χάθηκε. Γι' αυτό τώρα η θάλασσα εκείνη είναι εκεί αδιάβατη και ανεξερεύνητη, γιατί εμποδίζει η πολλή λάσπη που σχημάτισε η καθίζηση της νήσου».

Αυτά γράφει ο Πλάτων. Και νομίζουμε ότι δεν συμπίπτουν με το περιεχόμενο της ανακοίνωσης στην Ακαδημία αξιοσημείωτης μελέτης, ανεξαρτήτως του πιθανολογούμενου αριθμητικού λάθους του Πλάτωνος, του Σόλωνος ή των Αιγυπτίων ιερέων.

Το συμπέρασμα ποιο; Ότι η ιστορικότητα της Ατλαντίδας και του καταποντισμού της, καθώς και η ακρίβεια της Πλατωνικής αφήγησης, παραμένει πάντοτε το μεγάλο άγνωστο. Εκτός πλέον εάν πιστέψει κανείς τις απόκρυφες παραδόσεις.

Ο Αληθινός Πολιτισμός¹⁶

ΤΙ ΕΙΝΑΙ πολιτισμός; Τι εννοούμε λέγοντας ότι ένα άτομο ή ένας λαός είναι πολιτισμένος; Ποια είναι τα στοιχεία και τα γνωρίσματα του πολιτισμού; Ποιες οι εκδηλώσεις του και οι καρποί του; Ποιος είναι ο αληθινός πολιτισμός;

Πολλοί άνθρωποι και λαοί θεωρούνται πολιτισμένοι, ενώ άλλοι χαρακτηρίζονται απολίτιστοι, άγριοι ή υπανάπτυκτοι, κατά τη λέξη της μόδας. Είναι ενδιαφέρον να εξετάσουμε πώς πρέπει να εκδηλώνεται μια ανθρώπινη ψυχή, πώς πρέπει να είναι οργανωμένη μια κοινωνία, για να τις χαρακτηρίσουμε δικαίως πολιτισμένες. Ας δούμε τι είναι πολιτισμός, σύμφωνα με τα γενικώς παραδεδεγμένα. Πολλοί ορισμοί έχουν δοθεί στη λέξη «Πολιτισμός». Ας ανοίξουμε τα εγκυκλοπαιδικά λεξικά.

«Πολιτισμός είναι η κατάσταση της κοινωνίας που ανταποκρίνεται στις προϋποθέσεις οι οποίες απαιτούνται διά βίου, όπως τον απαντούμε στις πόλεις.»

Ποιες είναι όμως οι προϋποθέσεις που απαιτούνται διά βίου όπως τον απαντούμε στις πόλεις; Αυτό ακριβώς είναι το πρόβλημά μας.

«Πολιτισμός είναι η κατάσταση της κοινωνίας, που διαφέρει στο ύφος, στις παραδόσεις και στην ευμάρεια, από την αγρία, τη βάρβαρη και τη ημιβάρβαρη ζωή».

Ποια όμως είναι η βάρβαρη και ποια η μη βάρβαρη ζωή; Αυτό ακριβώς πρέπει να εξετάσουμε.

«Πολιτισμός είναι η κατάσταση της κοινωνίας που διαμορφώνεται σαν αποτέλεσμα ενεργειών, οι οποίες τείνουν στη υλική και πνευματική ανύψωση του ανθρώπινου γένους».

---

¹⁶ *Γλίσος*, έτος 7, Ιανουάριος-Μάρτιος 1962, τεύχος 25, σελίδα 49.

Αλλά σε τι συνίσταται η πνευματική ανύψωση, και ποιες είναι οι εκδηλώσεις που τη χαρακτηρίζουν;

«Πολιτισμός είναι η ημερότητα του ήθους και η ευπροσηγορία».

Αλλά ημερότητα και ευπροσηγορία είναι καλοί τρόποι συμπεριφοράς. Δεν αρκούν για να συστήσουν πολιτισμό. Είναι απλώς εκδηλώσεις του.

«Πολιτισμός είναι η προαγωγή των βιωματικών όρων και ο εξευγενισμός της ζωής που εκδηλώνεται με τα έργα της τέχνης, της επιστήμης και της φιλολογίας, καθώς και με τις κοινωνικές και τις πολιτικές παραδόσεις.»

Από πού όμως πηγάζει ο εξευγενισμός της ζωής; Και μήπως τα έργα της τέχνης, της επιστήμης και της φιλολογίας είναι οι εύχυμοι καρποί του πολιτισμού και όχι αυτός ούτος ο πολιτισμός;

«Πολιτισμός είναι το άθροισμα των σκοπών στους οποίους αποβλέπει η ανθρώπινη δράση ή το άθροισμα των αξιών και των αγαθών, τα οποία προάγονται από την ανθρώπινη δράση».

Αλλά το κίνητρο που έχει σήμερα η ανθρώπινη δράση είναι για τη μεγάλη πλειοψηφία εγωκεντρικό και σαν τέτοιο δεν δημιουργεί βέβαια πολιτισμό. Από τη παράθεση τόσων ορισμών για τον πολιτισμό, που κανένας απ' αυτούς δεν μας ικανοποιεί απόλυτα, γίνεται φανερό πόσο λίγο συνεννοούμεθα όλοι αναμεταξύ μας, όταν μεταχειριζόμαστε τη λέξη «πολιτισμός».

Θέλοντας οι επιστήμονες να διακρίνουν διάφορες διαβαθμίσεις στην εξέλιξη του πολιτισμού, χρησιμοποιούν μεγάλες κατακτήσεις του ανθρώπου σαν σταθμούς της εξέλιξης του πολιτισμού, σταθμούς που χωρίζουν μεγάλο χρόνο και διαστήματα στη ζωή της ανθρωπότητας. Έτσι η ιστορία του πολιτισμού διακρίνει επτά μεγάλες περιόδους, που τις διαιρεί σε τρεις κατηγορίες. Οι τρεις κατηγορίες είναι: Η άγρια κατάσταση της ανθρωπότητας, η βάρβαρη, και η πολιτισμένη.

Στην άγρια, καθώς και στη βάρβαρη κατηγορία, υπάγονται ανά τρεις περίοδοι, που ονομάζονται κατώτερη, μέση και νεότερη. Στην πολιτισμένη κατηγορία δεν υπάρχει διάκριση περιόδων.

Ας δούμε ποιες είναι οι μεγάλες κατακτήσεις της ανθρωπότητας, που θεωρούνται σαν σταθμοί διαχωρίζοντες τις κατηγορίες και τις περιόδους που αναφέραμε:

Η παλαιά περίοδος της άγριας κατηγορίας αρχίζει από τη δημιουργία γλωσσικής επικοινωνίας με έναρθρους φθόγγους. Οι άνθρωποι

αρχίζουν να συνεννοούνται στοιχειωδώς μεταξύ τους με μια πρωτόγονη γλώσσα. Είναι η αρχή του σχηματισμού της ανθρώπινης κοινωνίας. Αρχίζει η ιστορία του πολιτισμού, η παλαιά περίοδος της άγριας κατηγορίας.

Τα χρόνια, οι αιώνες περνούν. Ο άνθρωπος επινοεί τρόπο για να ανάβει φωτιά. Η φωτιά ζεσταίνει, η φωτιά φωτίζει τις σκοτεινές νύχτες, η φωτιά διώχνει τα άγρια θηρία και προστατεύει τους καταυλισμούς των ανθρώπων. Αρχίζει η μέση περίοδος της άγριας κατηγορίας.

Τα χρόνια, οι αιώνες περνούν. Η εφευρετικότητα της ανθρώπινης διανοίας ωριμάζει. Ο πέλεκυς δεν είναι αρκετός για την καταπολέμηση των εχθρών και για το κυνήγι των ζώων. Μια μεγάλη εφεύρεση σημειώνει τη μετάβαση από τη μέση στη νεότερη περίοδο της άγριας κατηγορίας: Η εφεύρεση του τόξου με τα βέλη.

Ο αγριάνθρωπος απέκτησε τη δυνατότητα συνεννοήσεως με τους συνανθρώπους του. Απέκτησε οικογενειακή εστία, με το να γνωρίζει να ανάβει φωτιά. Έχει ένα ισχυρό όπλο με το οποίο μπορεί να σκοτώνει από μακριά. Έτσι ο φόβος του λιγοστεύει. Μπορεί αποτελεσματικότερα να υπερασπίζεται το οικογενειακό του άσυλο. Καιρός να βελτιώσει την κατοικία του και την εγκατάστασή του. Έτσι μια καινούρια μεγάλη εφεύρεση έρχεται να σημειώσει τη μετάβαση από την παλαιά περίοδο της βάρβαρης κατηγορίας. Η πηλοπλαστική. Ο άνθρωπος έπαψε να είναι άγριος. Είναι μόνον βάρβαρος.

Με την πηλοπλαστική απέκτησε μόνιμη εγκατάσταση. Τώρα έχει ανάγκη από βοηθούς. Εξημερώνει τα ζώα και εφαρμόζει άρδευση του εδάφους. Έτσι προχωρεί στη μέση περίοδο της βάρβαρης κατηγορίας. Αργότερα θα μεταβεί στη νεότερη περίοδο με τη μεγάλη εφεύρεση της τήξεως των μετάλλων. Είναι η βιομηχανία της βαρβάρου κατηγορίας.

Και φθάνουμε στη εφεύρεση εκείνη που σημειώνει τη μετάβαση στην περίοδο του πολιτισμού. Είναι η εφεύρεση της γραφής. Σπουδαία εφεύρεση, παρ' όλες τις αντιρρήσεις του Φτωχοπρόδρομου, που απελπισμένος αναφωνεί «ανάθεμα τα γράμματα και εκείνον που τα βρήκε!»

Αλλά δεν είναι μόνον ο Φτωχοπρόδρομος που καταριέται την εφεύρεση που σημειώνει την απαρχή του πολιτισμού. Ο Πλάτων στον «Φαίδρο», λίγες σελίδες πριν από το τέλος, βάζει στο στόμα του Σωκράτη τα ακόλουθα:

«Άκουσε ότι κοντά στη Ναύκρατι της Αιγύπτου γεννήθηκε κάποιος από τους παλαιούς θεούς, του οποίου το όνομα ήταν Θευθ. Αυτός

πρώτος εφεύρε τους αριθμούς και τους λογαριασμούς και τη γεωμετρία και την αστρονομία, ακόμη και τα παιχνίδια με πεσσούς και με κύβους και τέλος και τη γραφή. Της Αιγύπτου βασιλιάς τότε ήταν ο Θαμούν, κατοικώντας στη μεγάλη πόλη, που οι Έλληνες καλούν Αιγύπτια Θήβα και τον Θεό αυτής Άμμωνα. Σ' αυτόν λοιπόν ήλθε ο Θευθ και εξέθεσε τις τέχνες του, υποστηρίζοντας ότι έπρεπε να μεταδοθούν στους Αιγυπτίους. Ο Θαμούν τον ρώτησε ποια ωφέλεια παρέχει εκάστη τέχνη του. Και ενώ ο Θευθ ανέπτυξε τις εφευρέσεις του, ο Θαμούν άλλες έψεγε και άλλες επαινούσε. Αλλά θα χρειαζόταν μακρύς λόγος για να εκθέσουμε τα πολλά επιχειρήματα υπέρ ή εναντίον εκάστης τέχνης. Όταν έφθασε στη γραφή, είπε ο Θευθ: 'Τούτο δα το μάθημα, ω βασιλεύ, θα κάμει τους Αιγυπτίους σοφότερους και μνημονικότερους. Διότι ευρέθη της μνήμης και της σοφίας το φάρμακο'. Τότε ο Θαμούν αποκρίθηκε: Εφευρικότατε Θευθ, άλλος μεν έχει τη δύναμη να επινοεί την τέχνη, άλλος δε να κρίνει ποιον μέρος ωφελείας ή βλάβης θα λάβουν οι μέλλοντες να εφαρμόσουν την τέχνη. Και τώρα εσύ, επειδή είσαι πατήρ των γραμμάτων και αγαπάς το έργο σου, είπες κρίση αντίθετη προς τη δύναμή σου. Διότι τα γράμματα θα παρέχουν λησμοσύνη στις ψυχές, επειδή θα παραμεληθεί η άσκηση του μνημονικού, διότι έχοντας οι άνθρωποι πεποίθηση στη γραφή θα θυμούνται τα πράγματα εκ των έξωθεν, διά ξένων σημείων, και όχι εκ του εσωτερικού των αυτοί αφ' εαυτών. Λοιπόν δεν είπες φάρμακο μνήμης, αλλά υπομνήσεως. Και στους μαθητές παρέχεις φανταστική σοφία και όχι αλήθεια. Διότι αναγιγνώσκοντας πολλά, χωρίς διδασκαλία, θα φαντάζονται ότι είναι πολυμαθείς, ενώ ως επί το πλείστο θα είναι αμαθείς και ανυπόφοροι στις σχέσεις τους, επειδή θα έχουν γίνει αντί σοφών, δοκησίσοφοι.'»

Αυτά γράφει ο Πλάτων. Και τώρα συνεχίζουμε με την εξέταση του πολιτισμού.

Όπως η δημιουργία της γλώσσας με έναρθρους λόγους είναι η απαρχή της προϊστορίας του πολιτισμού, έτσι η εφεύρεση της γραφής είναι η απαρχή της περιόδου του πολιτισμού.

Μεγάλοι σταθμοί στη διαδρομή της περιόδου του πολιτισμού θεωρούνται η εφεύρεση της πυρίτιδος—μια τελειοποίηση του τόξου—η οποία απελευθερώνει τον άνθρωπο από τη δουλεία του φεουδαρχισμού. Η εφεύρεση της πυξίδας, η οποία πλαταίνει τα όρια του γνωστού κόσμου και επιτρέπει τις μακρινές θαλασσοπλοΐες και την ανακάλυψη νέων κόσμων. Η εφεύρεση της τυπογραφίας, η οποία επιτρέπει την

εκλαϊκευση των γνώσεων και διευκολύνει τη διανοητική επικοινωνία. Η εφεύρεση του τηλεσκοπίου και του μικροσκοπίου, με τα οποία μελετάται ο μακρόκοσμος και ο κόσμος των μικροβίων. Η ανακάλυψη της δύναμης του ατμού, η οποία επιφέρει την τελειοποίηση των μηχανών και διευκολύνει τον ανθρώπινο βίο. Η ανακάλυψη του ηλεκτρισμού και οι εφευρέσεις που προέκυψαν με τις πολλαπλές εφαρμογές του (τηλέγραφος, τηλέφωνο, ηλεκτρικό φως, κινηματογράφος, ηλεκτρική κίνηση). Με γεωμετρική πρόοδο και με γιγαντιαία βήματα βαδίζει η εξέλιξη και πολλαπλασιάζονται οι επινοήσεις του ανθρώπινου νου.

Σημειώνουμε ακόμη την εφεύρεση της φωτογραφίας, την ανακάλυψη του ραδίου, την ανακάλυψη του παυσίπονων, την κατάκτηση του αέρος, την εφεύρεση του ασυρμάτου τηλεφώνου, του ραδιοφώνου και της τηλεοράσεως, την αλματική πρόοδο των επιστημών και ιδίως στον τομέα της ιατρικής, της φυσικής, της χημείας, της βιολογίας, την ανακάλυψη των αντιβιοτικών και τελευταίως τη διάσπαση του ατόμου και την κολοσσιαία πυρηνική ενέργεια που αποδεσμεύεται απ' αυτήν, καθώς και την ενδεχόμενη κατάκτηση του διαστήματος.

Αλλά μήπως όλη αυτή η θαυμαστή πορεία της εξελίξεως του πολιτισμού αναφέρεται στην εξωτερική του μόνον πλευρά, μήπως όλη αυτή η καταπληκτική πρόοδος—που είναι βεβαίως ανυπολόγιστα σημαντική—είναι πρόοδος του υλικού μόνο μέρους της ζωής, και μήπως αλλού πρέπει να στραφούμε και ν' αναζητήσουμε τα εσωτερικά στοιχεία και τα γνωρίσματα του αληθινού πολιτισμού, δηλαδή της εσωτερικής του όψεως και όχι μόνον της εξωτερικής επιφανείας του;

Μήπως επίσης είναι λάθος να θεωρούνται σαν πολιτισμός οι εξωτερικές εκδηλώσεις του και οι καρποί του, που είναι η φιλολογία και τα έργα τέχνης, οι επιτεύξεις της επιστήμης και η ανάπτυξη της φιλοσοφίας; Οι λαμπρές αυτές εκδηλώσεις του ανθρώπινου πνεύματος αποτελούν τα εξαίσια εύοσμα άνθη της ανάπτυξης του πολιτισμού, χωρίς αυτά και μόνο αυτά να απαρτίζουν τον αληθινόν πολιτισμό. Πρέπει να αναζητήσουμε τις ρίζες του πολιτισμού και να μην περιοριζόμαστε να θαυμάζουμε μόνον τα άνθη του. Όταν οι ρίζες είναι γερές και δυνατές, τότε η ανθοφορία δεν θα βραδύνει να εκδηλωθεί με τη σταθερότητα της λειτουργίας των φυσικών νόμων.

Ποιες, λοιπόν, είναι οι ρίζες και το θεμέλιο ενός αληθινού πολιτισμού και πώς θα διακρίνουμε αν ένας άνθρωπος ή ένας λαός είναι αληθινά πολιτισμένος ή αν είναι επιφανειακά μόνον πολιτισμένος και

στο βάθος άγριος, βάρβαρος ή ημιβάρβαρος; Πώς θα εργασθούμε για να στερεώσουμε τα θεμέλιά του, να δυναμώσουμε τις ρίζες του; Προς ποια κατεύθυνση θα εργασθούμε, αν θέλουμε να είμαστε οι εργάτες του και οι σκοποί του, όπως είναι ανθρώπινο χρέος κάθε μέλους του κοινωνικού συνόλου; Ας δώσουμε επί τέλους έναν ορισμό στον πολιτισμό, που να μας καθοδηγεί κατά το δυνατόν.

Η λέξη πολιτισμός του παράγεται από τη λέξη πολίτης, πόλις, δηλώνει το σύνολο των άγραφων νόμων που ρυθμίζουν τις σχέσεις των ανθρώπων, οι οποίοι κατοικούν στις πόλεις, δηλαδή τις κοινωνικές σχέσεις, με τρόπον ώστε να υπάρχει αρμονική συμβίωση. Επομένως πολιτισμός είναι η αρμονική κοινωνική ζωή. Όταν σε μια κοινωνία διαπιστώσουμε ύπαρξη αρμονικής ζωής των ανθρώπων, που αποτελούν την κοινωνία, τότε μπορούμε αδίστακτα να πούμε ότι αυτή η κοινωνία είναι πολιτισμένη. Τα μέλη της μπορούν επιτυχώς ν' αποτελέσουν «πόλη». Επίσης, αν ένας άνθρωπος ζει αρμονικά και διατηρεί την αρμονία στις σχέσεις του με τους άλλους ανθρώπους, τότε ο άνθρωπος αυτός πολιτισμένος.

Καθρέπτης, λοιπόν, του πολιτισμού κάθε ανθρώπου είναι ο τρόπος της ζωής του και της συμπεριφοράς του προς τους άλλους ανθρώπους και προς τον εαυτόν του. Αν ο τρόπος της ζωής του είναι αρμονικός, αν δεν δημιουργεί δυσαρμονία τριγύρω του, τότε αυτός ο άνθρωπος είναι αληθινά πολιτισμένος. Αν ο τρόπος της ζωής του δεν είναι αρμονικός, αν η συμπεριφορά του δημιουργεί δυσαρμονία, τότε ο άνθρωπος αυτός δεν είναι αληθινά πολιτισμένος.

Το ίδιο και για την κοινωνία. Αν η κοινωνική διαβίωση ενός λαού είναι αρμονική, πραγματικά αρμονική και όχι καταπιεσμένη ή υποκριτική, τότε ο λαός που αποτελεί αυτήν την κοινωνία είναι λαός αληθινά πολιτισμένος. Αν η κοινωνική διαβίωση δεν είναι αρμονική, αν κυριαρχεί ο φόβος, η καταπίεση, η υποκρισία, η δυσαρμονία, τότε ο λαός αυτός δεν είναι αληθινά πολιτισμένος, όσες και αν είναι οι τελειοποιήσεις των μηχανών που μεταχειρίζεται για την συγκοινωνία του ή για την ψυχαγωγία του, είτε για να καθίσταται επίφοβος στους άλλους λαούς. Για να είναι αρμονική η κοινωνική διαβίωση πρέπει να βασίζεται στη δικαιοσύνη. Για να κρίνουμε, λοιπόν, αν μια κοινωνία είναι πολιτισμένη, πρέπει να μελετήσουμε τη νομοθεσία της, τους θεσμούς της, τα ήθη της. Αν βασίζονται πραγματικά στη δικαιοσύνη, τότε υπάρχουν οι προϋποθέσεις αληθινού πολιτισμού.

Υπάρχουν τριών ειδών άνθρωποι: Οι άγριοι, οι πολιτισμένοι και οι άγιοι. Άγριοι είναι εκείνοι που για κίνητρο της δράσης τους έχουν τον εγωισμό. Πολιτισμένοι είναι εκείνοι που για κίνητρο της δράσεως τους έχουν την αίσθηση του καθήκοντος, το σεβασμό της δικαιοσύνης. Άγιοι είναι εκείνοι που για κίνητρο της δράσεως τους έχουν την Αγάπη και που κάθε τους κίνηση είναι εκδήλωση της Αγάπης που πλημμυρίζει την καρδιά τους. Οι άγριοι δρουν με τη βία. Οι πολιτισμένοι με τη δικαιοσύνη. Οι άγιοι με την Αγάπη και την αυταπάρνηση. Οι πολιτισμένοι, λοιπόν, διακρίνονται από την αυθόρμητη προσήλωσή τους στη δικαιοσύνη. Η κοινωνία τους θα είναι συγκροτημένη με βάση τη δικαιοσύνη. Οι νόμοι μιας τέτοιας κοινωνίας πολιτισμένων ανθρώπων θα είναι δίκαιοι. Κανείς δε θα σκέπτεται να τους παραβεί ή να τους δολιευθεί. Οι υφιστάμενοι θεσμοί της και τα καθιερωμένα ήθη της θα ανταποκρίνονται προς το δίκαιο. Δεν θα το υπερφαλαγγίζουν, δεν θα το διαστρεβλώνουν. Όστε η νομοθεσία, οι θεσμοί και τα ήθη αποτελούν τον δείκτη του πολιτισμού μιας κοινωνίας και όχι οι τέχνες, τα γράμματα, οι επιστήμες και η φιλοσοφία, που είναι τα άνθη του πολιτισμού και όχι αυτός ούτος ο πολιτισμός.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟ

Μ' άλλα λόγια, ο πολιτισμός είναι το κοινωνικό συμβόλαιο. Αν το κοινωνικό συμβόλαιο βασίζεται πραγματικά στη δικαιοσύνη και στην ηθική, τότε υπάρχει αληθινός πολιτισμός. Αν το κοινωνικό συμβόλαιο είναι άδικο ή ανήθικο ή αν παραβιάζεται ασύστολα ή υποκριτικά, τότε δεν υπάρχει αληθινός πολιτισμός. Πώς όμως θα κρίνουμε αν το κοινωνικό συμβόλαιο, η νομοθεσία, οι θεσμοί και τα ήθη βασίζονται στο δίκαιο και στην ηθική; Πώς θα γνωρίσουμε και θα ανακαλύψουμε ποιο είναι το πραγματικό δίκαιο και η πραγματική ηθική; Μήπως δεν το ξέρουμε ότι το δίκαιο και η ηθική είναι συμβατικές έννοιες που ποικίλλουν αναλόγως με τον τόπο και τον χρόνο;

Ναι, το συμβατικό δίκαιο και η συμβατική ηθική ποικίλλουν κατά τόπους και κατά καιρούς. Αλλά πιο πέρα από το συμβατικό δίκαιο και τη συμβατική ηθική, υπάρχει το Φυσικό Δίκαιο και η Φυσική Ηθική, το δίκαιο δηλαδή και η ηθική που βασίζονται στους νόμους της φύσης. Και επειδή οι νόμοι της φύσης είναι σταθεροί, το Φυσικό Δίκαιο και η Φυσική Ηθική δεν μεταβάλλονται κατά τόπους και κατά καιρούς. Αλλά πώς θ' ανακαλύψουμε το Φυσικό Δίκαιο και τη Φυσική Ηθική;

Υπάρχει κανών δικαίου και ηθικής επάνω στον οποίο να βασισθούμε για να κρίνουμε τις πράξεις τις δικές μας και των άλλων ανθρώπων; Βεβαίως υπάρχει. Ο κανών αυτός είναι:

«Μην κάνεις στους άλλους ό,τι δεν θέλεις να κάνουν οι άλλοι σε σένα. Κάνε στους άλλους ό,τι θέλεις να κάνουν οι άλλοι σε σένα».

Να ένας βασικός κανών δικαίου και ηθικής, που μένει ανεπηρέαστος από το χρόνο και από το γεωγραφικό μήκος και πλάτος. Επάνω σ' αυτόν μπορεί να βασισθεί νομοθεσία, που ν' ανταποκρίνεται στο δίκαιο, να καλλιεργηθούν ήθη και να διαμορφωθούν θεσμοί που ν' ανταποκρίνονται στην ηθική. Μπορεί να οικοδομηθεί αληθινός πολιτισμός, αρμονική κοινωνική συμβίωση.

ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΑΓΡΙΩΝ

Στις κοινωνίες των αγρίων επικρατεί το δίκαιο του ισχυρότερου. Ο δυνατότερος ή ο σκληρότερος ή ο εξυπνότερος της φυλής γίνεται αρχηγός της. Έχει την καλύτερη καλύβα, τρώει την εκλεκτότερη τροφή, χαιρέται την ωραιότερη γυναίκα. Πολεμά τους εχθρούς του και με μεγάλη ικανοποίηση τους κατακρεουργεί. Κάνει στους άλλους ό,τι δεν θα ήθελε να κάνουν οι άλλοι σ' αυτόν. Σ' αυτή την κοινωνία δεν υπάρχει αρμονία, δεν υπάρχει πολιτισμός.

Είναι, άραγε, ανάγκη να παρουσιάζεται τόσο έντονα χρωματισμένο το παράδειγμα της κοινωνίας των αγρίων; Μήπως και πολλές από τις κοινωνίες που θεωρούνται και ονομάζονται πολιτισμένες κάνουν ακριβώς ό,τι και οι άγριοι, αλλά με πιο λεπτούς, με πιο ύπουλους τρόπους; Μήπως και σ' αυτές επίσης οι ισχυρότεροι, καρπύονται τα πλουσιότερα κτήματα, νέμονται τα υλικά αγαθά, απολαμβάνουν τα πνευματικά αγαθά, αφαιρούν ή περιορίζουν τη ζωή των άλλων ανθρώπων, δεσμεύουν την υλική και πνευματική ελευθερία τους, και γενικά δεν φέρονται στους άλλους όπως θα ήθελαν να φέρονται οι άλλοι σ' αυτούς;

Αν υπήρχε αληθινός πολιτισμός, αν επικρατούσε το Φυσικό Δίκαιο και η Φυσική Ηθική, δεν θα υπήρχε σκληρότητα στον κόσμο, δεν θα υπήρχε απανθρωπιά, δεν υπήρχε καταπίεση, δεν θα υπήρχε εκμετάλλευση, δεν θα υπήρχε αδικία. Δεν θα γίνονταν πόλεμοι μεταξύ των διαφόρων λαών. Ο πόλεμος, που είναι η ωμότερη μορφή ομαδικής βίας και καταστροφής, θα είχε καταδικασθεί στη συνείδηση όλων των ανθρώπων σαν εκδήλωση αγριότητας και σαν έγκλημα, που γεννά πολλά άλλα εγκλήματα. Αλλά, δυστυχώς, δεν υπάρχει ακόμη στον κόσμο αληθινός πολιτισμός.

Η βία είναι ακόμη σήμερα ο υπέρτατος νόμος των ανθρώπινων κοινωνιών. Πρέπει να παραχωρήσει κάποτε τη θέση της στη δικαιοσύνη και στο σεβασμό των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ο ΟΗΕ διακήρυξε τα ανθρώπινα δικαιώματα. Εντούτοις, οι περισσότερες ανθρώπινες κοινωνίες δεν τα μετουσίωσαν ακόμη σε πράξη. Δεν αποτέλεσαν ακόμη θεσμούς στις σύγχρονες κοινωνίες. Και όμως, ο σεβασμός των ανθρώπινων δικαιωμάτων, που είναι τα φυσικά δικαιώματα του ανθρώπου, αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση της ύπαρξης μιας πολιτισμένης ανθρώπινης κοινωνίας. Χωρίς το σεβασμό των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου, δεν είναι δυνατόν να υπάρξει αρμονική συμβίωση, δεν είναι δυνατόν να υπάρξει πολιτισμένη κοινωνία.

ΤΑ ΦΥΣΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ποια είναι τα φυσικά δικαιώματα του ανθρώπου; Είναι το δικαίωμα της ζωής και της διατήρησής της. Το δικαίωμα της φυσιολογικής και υγιεινής ανάπτυξης του φυσικού σώματος. Της καλλιέργειας της διανοίας και της ανάπτυξης της ηθικής συνείδησης. Το δικαίωμα του σεβασμού της προσωπικής ελευθερίας. Το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της ελευθερίας του λόγου και της έκφρασης, της ελευθερίας της συνείδησης. Το δικαίωμα της συμμετοχής στον καταρτισμό της νομοθεσίας και της εκλογής και του ελέγχου των κυβερνήσεων.

Τα δικαιώματα αυτά συνοδεύονται πάντοτε από αντίστοιχες υποχρεώσεις σεβασμού των δικαιωμάτων των άλλων. Και η ελευθερία καθενός σταματά αυτόματα εκεί όπου αρχίζει η ελευθερία των άλλων, ώστε να υπάρχει αρμονική συμβίωση. Στη διαδρομή της Ιστορίας και του πολιτισμού, εκεί όπου τα δικαιώματα αυτά αναγνωρίστηκαν και εξασκήθηκαν ειλικρινά και ελεύθερα, εκεί σημειώθηκε αρμονική κοινωνική συμβίωση και άνθησε πολιτισμός. Εκεί γεννήθηκαν ελεύθεροι άνθρωποι, αξιοπρεπείς, ενάρετοι και γενναίοι. Ακριβώς όπως περιγράφει ο Περικλής στον Επιτάφιο του για την πόλη των Αθηνών. Διότι εκεί οι δυνατότητες καθενός εκδηλώθηκαν ελεύθερα και αναπτύχθηκαν αβίαστα. Καθένας βρήκε το δρόμο του, ανάλογα με τη κλίση του και τοποθετήθηκε στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς να παραβιάζει την αρμονία του. Τοιουτοτρόπως δημιουργήθηκαν οι απαραίτητες προϋποθέσεις και άνθησαν τα γράμματα και οι τέχνες, οι επιστήμες και η φιλοσοφία.

Αντιθέτως, εκεί όπου επιβλήθηκε τυραννία, εκεί όπου το δικαίωμα της ζωής και της ελεύθερης ανάπτυξης της διανοίας και της συνείδη-

σης αμφισβητήθηκε, εκεί όπου δεν υπήρχε σεβασμός προς το άνθρωπο και τα φυσικά του δικαιώματα, εκεί όπου εμποδίσθηκε η ελευθερία της σκέψης, η ελευθερία του λόγου και της έκφρασης, η ελευθερία της συνείδησης, εκεί όπου επιβλήθηκε αναγκαστικά μια λατρεία κατ' επιταγή ή ορισμένες καθ' υπαγόρευση αντιλήψεις και η σκέψη δεσμεύτηκε, εκεί όπου οι άνθρωποι έχασαν την πολιτική τους ελευθερία και υποδουλώθηκαν σε ξένους κατακτητές ή σε εσωτερικούς τυράννους, εκεί η κοινωνική διαβίωση δεν υπήρξε αρμονική, έστω και αν υπήρχε επιφάνεια ησυχίας. Γιατί και στα νεκροταφεία υπάρχει ησυχία, αλλά δεν υπάρχει ζωή. Εκεί όπου οι άνθρωποι δεν υπήρξαν ελεύθεροι και η σκέψη δεσμεύτηκε, εκεί δεν σημειώθηκε ποτέ τίποτα μεγάλο ή γενναίο. Όπου υπάρχει τυραννία δεν εφαρμόζεται ο κανών: «Μην κάνεις στους άλλους ό,τι δεν θέλεις να κάνουν οι άλλοι σε σένα». Δεν υπάρχει αρμονική κοινωνική συμβίωση, δεν υπάρχει αληθινός πολιτισμός.

Όστε πολιτισμός είναι ο ανθρωπισμός. Αν θέλουμε να συμβάλουμε στην ανάπτυξη αληθινού πολιτισμού, πρέπει να αγωνισθούμε για την αναγνώριση και το σεβασμό των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Για το δικαίωμα της ζωής και της ελευθερίας, για το δικαίωμα της καλλιέργειας της διανοίας και της συνείδησης. Να εργασθούμε για την αρμονική κοινωνική συμβίωση. Κάθε μια δράση, σκέψη ή επιθυμία μας να μην γεννά δυσαρμονία. Να καταστήσουμε τον εαυτό μας μια δώρα που να κυλά μέσα απ' αυτήν αβίαστα η ζωή. Και να σκορπίζουμε ολόγυρά μας την Αγάπη, που είναι η ανώτερη και ωραιότερη μορφή της Αρμονίας.

Ο ΑΠΟΚΡΥΦΙΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

Ο Αποκρυφισμός, ερμηνεύοντας την άνθιση και πτώση των πολιτισμών, την ακμή και παρακμή των πόλεων και των λαών, ισχυρίζεται ότι στις πόλεις εκείνες όπου ανθεί ο πολιτισμός, όπου υπάρχουν συνθήκες αρμονικής διαβίωσης, όπου επικρατεί το δίκαιο και ο ανθρωπισμός, στις πόλεις εκείνες ενσαρκώνονται εξελιγμένες ψυχές, διότι εκεί βρίσκουν όρους ζωής κατάλληλους για τον υψηλό βαθμό της εξέλιξής τους. Και η ενσάρκωση των εξελιγμένων ψυχών μέσα σε μια πολιτισμένη κοινωνία ανυψώνει ακόμη περισσότερο τη στάθμη του πολιτισμού της κοινωνίας αυτής και αυξάνει την ακμή της. Ενώ, αντιθέτως, στις πόλεις όπου ακμάζουν τα πάθη, όπου επικρατεί ανηθικότητα, σκληρότητα και αδικία, εκεί ενσαρκώνονται ανεξέλικτες ψυχές, με πρωτόγονα

πάθη, ενώ απομακρύνονται απ' αυτές οι εξελεγμένες ψυχές, και έτσι επέρχεται ραγδαία η παρακμή.

Πραγματικά, πώς να ζήσουν υψηλού βαθμού εξελεγμένα όντα στην αθλιότητα της σημερινής μας κοινωνικής ζωής; Μπορεί κανείς να ισχυρισθεί ότι υπάρχει σήμερα πολιτισμός, ότι υπάρχει αρμονικός κοινωνικός βίος, όταν οι περισσότεροι άνθρωποι είναι αδιάφοροι—αν όχι εχθρικοί—για τους διπλανούς τους, όταν δεν συγκινούνται για τις λύπες και τις χαρές τους, δεν ενδιαφέρονται για τον πόνο τους, δεν ασχολούνται με τα προβλήματα που τους τυραννούν; Πώς μπορούμε να ευτυχήσουμε, όταν αδιαφορούμε για τον διπλανό μας; Η ευτυχία γεννιέται από την ανάκλαση των προσπαθειών μας και της αγάπης μας για τους άλλους. Εννοούμε διαρκή και αληθινή ευτυχία, και όχι πρόσκαιρη διασκέδαση ή ηδονή ή πρόσκαιρη ικανοποίηση κάποιας φιλοδοξίας. Το κυνήγι της ευτυχίας από τον άνθρωπο είναι ατελεύτητο. Τοποθετεί την ευτυχία του σε κάποιο σκοπό, και μόλις τον επιτύχει, μόλις τον φθάσει, βλέπει ότι η ευτυχία του μετατοπίστηκε σ' έναν άλλο σκοπό, σε μια επόμενη επιδίωξη. Και το κυνήγι της ευτυχίας εξακολουθεί ατελεύτητο και ανεπίτευκτο. Διότι η ευτυχία απομακρύνεται από τον άνθρωπο που την κυνηγάει για τον εαυτό του. Ενώ, αντίθετα, η ευτυχία προσεγγίζει προς τον άνθρωπο που σκορπίζει αγάπη, διότι η ευτυχία και η αγάπη συνταυτίζονται, ενώ η ευτυχία και ο εγωισμός δεν μπορούν να συνυπάρξουν.

ΕΓΩΚΕΝΤΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΑΝΘΡΩΠΙΑ

Ο εγωισμός, ο εγωκεντρισμός, είναι η βασική αιτία της δυστυχίας των ανθρώπων. Πώς μπορεί ο εγωκεντρικός να είναι πολιτισμένος; Ο Σοπενχάουερ γράφει ότι ο άνθρωπος είναι διατεθειμένος να σφάξει τον διπλανό του, μόνο και μόνο για να γυαλίσει τα παπούτσια του με το λίπος του σφαγμένου. Είναι μόνον μια φραστική υπερβολή; Ας αναλογισθούμε τον τελευταίο παγκόσμιο πόλεμο, τη σκληρότητα και την απανθρωπιά που σκόρπισε σε όλο τον κόσμο και που δηλητηρίασε τις ψυχές. Αναλογισθείτε τους εξολοθρευτικούς βομβαρδισμούς των αμάχων στις ανυπεράσπιστες μεγαλουπόλεις, την απηνή εξόντωση των Ιουδαίων, τις ομαδικές εκτελέσεις και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης με τους σκελετωμένους ανθρώπους, τους θαλάμους αερίων και τα δερμάτινα είδη από ανθρώπινο δέρμα.

Πώς είναι δυνατόν να συγχωρεθεί η αγριότητα του πολέμου; Πώς

είναι δυνατόν να συνυπάρχει πόλεμος και πολιτισμός; Να συνυπάρχει προετοιμασία πολέμου και πολιτισμός; Ο πόλεμος είναι η υπέρτατη μορφή της δυσαρμονίας, ενώ ο πολιτισμός είναι η αρμονική κοινωνική ζωή. Πώς μπορεί να υπάρξει πολιτισμός όταν υπάρχει πείνα και αθλιότητα; Όταν διαπαλαίουν παιδιά; Όταν υπάρχει ακαταλόγιστη διαφορά πλούτου και πενίας; Όταν ακμάζει το εμπόριο της λευκής σαρκός και το λαθρεμπόριο ναρκωτικών;

Η ΘΑΝΑΤΙΚΗ ΠΟΙΝΗ

Θα αναφέρω άλλο ένα δείγμα έλλειψης αληθινού πολιτισμού και ανθρωπισμού στη νομοθεσία των πολιτισμένων κοινωνιών μας. Τον αποτρόπαιο θεσμό της θανατικής ποινής.

Πώς μπορεί μια πολιτισμένη νομοθεσία να τιμωρεί το έγκλημα δι' εγκλήματος; Διότι η αφαίρεση της ανθρώπινης ζωής, σε κάθε περίπτωση αποτελεί έγκλημα. Και κανείς ποτέ σκοπός δεν εξαγιάζει τα μέσα. Δεν επιτρέπεται σε μια πολιτισμένη κοινωνία να εκτελεί εν ψυχρώ φόνο, για να τιμωρήσει το έγκλημα του φόνου. Ο οποιοσδήποτε εγκληματίας είναι ψυχικά και διανοητικά άρρωστος. Η πολιτισμένη κοινωνία δεν πρέπει βέβαια να τον αφήσει ελεύθερο και ασύδοτο, διότι αποτελεί κίνδυνο για τους συνανθρώπους του. Θα τον περιορίσει αναγκαστικά, για να του αφαιρέσει τη δυνατότητα να βλάψει και θα προσπαθήσει να τον θεραπεύσει. Αλλά δεν θα του αφαιρέσει τη ζωή, δεν θα του στερήσει τη δυνατότητα να συνέλθει και να μετανοήσει για το έγκλημα του. Επιπλέον, η θανατική ποινή είναι ανεπανόρθωτη, και γι' αυτό η πολιτισμένη ανθρώπινη συνείδηση την αποκρούει, διότι η δικαστική πλάνη ουδέποτε δύναται να αποκλεισθεί και είναι φοβερό να θανατωθεί αθώς εξ αιτίας δικαστικής πλάνης.

Εξ άλλου, η θανατική ποινή, αντί να περιορίσει, μάλλον ενισχύει το έγκλημα, διότι ηρωοποιεί τους εκτελούμενους εγκληματίες στην αντίληψη πολλών ανόητων και δηλητηριάζει απαίσια την ατμόσφαιρα. Η αγρία ποινή του θανάτου πρέπει να καταργηθεί σαν λείψανο σκληρής ανάγκης του παρελθόντος. Η σημερινή συναισθηματική, αλλά και η ορθολογική αντίληψη, την αποκρούει. Η κακία και το έγκλημα δεν καταπολεμούνται με την αγριότητα. Αντιθέτως, ενισχύονται. Η κακία καταπολεμείται αποτελεσματικά μόνον με την καλοσύνη.

ΚΑΛΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗ

Ο Βούδας δίδαξε:

«Σ' εκείνον που αναίτια μου προξενεί κακό, θ' απαντήσω περιβάλλοντάς τον με την ανεπιφύλακτη αγάπη μου. Όσο περισσότερο κακό θα μου κάνει, τόσο περισσότερο καλό θα του ανταποδίδω. Ποτέ το μίσος δεν καταστέλλεται με το μίσος, αλλά με την αγάπη».

Και ο Λάο-Τσε:

«Τον καλό άνθρωπο θα τον υποδεχθώ με καλοσύνη. Αλλά και εκείνον που δεν είναι καλός, θα τον υποδεχθώ επίσης με καλοσύνη. Τον φιλάργυρο να τον διδάσκετε με τη δύναμη της γενναιοδωρίας και τον ψεύτη με τη δύναμη της φιλαλήθειας».

Και ο Διδάσκαλος της Ναζαρέτ στην επί του Όρους ομιλία του:

«Όστις σε ραπίσει επί την δεξιάν σιαγόνα, στρέφον αυτώ και την άλλην».

«Αγαπάτε τους εχθρούς υμών, ευλογείτε τους καταρώμενους υμάς, καλώς ποιείτε τοις μισούσιν υμάς».

Η δύναμη της αγάπης είναι ακαταγώνιστη. Την καλοσύνη θα επιτύχουμε μόνον με απεριόριστη καλοσύνη. Η ευτυχία της ανθρωπότητας, η πολιτισμένη κοινωνία δεν είναι δυνατόν να βασισθεί στη σκληρότητα και στον εγωκεντρισμό. Πρέπει να βασισθεί στην καλοσύνη, στον αλτρουισμό, στην αγάπη. «Αγαπάν και υπηρετείν». Αυτό πρέπει να είναι το σύνθημα και το έμβλημα κάθε πολιτισμένης κοινωνίας. «Αγαπάν και υπηρετείν». Αυτό είναι το γνώρισμα του αληθινά πολιτισμένου ανθρώπου, που δεν δημιουργεί δυσαρμονία τριγύρω του, που είναι αρμονικό κύτταρο στη ζωή στη ζωή του κοινωνικού συνόλου. «Αγαπάν και υπηρετείν». Αυτή πρέπει να είναι η ενεργητική συμβολή μας στην αρμονική κοινωνική συμβίωση, δηλαδή στον πολιτισμό.

Υπάρχει Θάνατος;¹⁷

ΥΠΑΡΧΕΙ για τον φιλόσοφο άνθρωπο θάνατος;

Να ένα δυσκολοαπάντητο ερώτημα, στο οποίο οφείλουμε να δώσουμε μια απάντηση. Διότι η απάντηση που θα δώσει καθένας θα ρυθμίσει τον τρόπο με τον οποίο θα αντιμετωπίσει τη ζωή. Απ' αυτήν θα εξαρτηθεί ο τρόπος του βίου, οι βιονομικοί κανόνες, τους οποίους οφείλει ν' ακολουθήσει ο άνθρωπος στην καθημερινή ζωή, εάν θέλει να είναι ο βίος του αρμονικός και ν' ανταποκρίνεται στην κοσμοθεωρία την οποία ισχυρίζεται ότι παραδέχεται.

Λοιπόν, υπάρχει θάνατος; Για να δοθεί σωστή απάντηση σε οποιοδήποτε πρόβλημα, είναι ανάγκη να κατανοηθεί πλήρως το δοθέν πρόβλημα, να συνειδητοποιηθεί το περιεχόμενό του. Διότι χωρίς να διευκρινισθεί πλήρως το τιθέμενο πρόβλημα, δεν είναι δυνατόν να δοθεί σωστή λύση. Όταν, λοιπόν, διατυπώνουμε το ερώτημα εάν υπάρχει θάνατος, είναι απαραίτητο να διευκρινίσουμε τι εννοούμε λέγοντας «θάνατος».

Τι είναι θάνατος; Τι είναι εκείνο που πεθαίνει; Πεθαίνει βέβαια το υλικό σώμα, η εξωτερική μορφή του ανθρώπου. Αυτό είναι φανερό και αναντίρρητο. Αλλά άραγε ο άνθρωπος αποτελείται μόνον από το υλικό του σώμα; Ή μήπως υπάρχει και άλλο ή και άλλα στοιχεία του ανθρώπου, ανεξάρτητα από το υλικό του σώμα, τα οποία να επιζούν και μετά την αποσύνθεση του υλικού σώματος; Τρομερό ερώτημα, στο οποίο ο μελετητής του θέματος που καταπιαστήκαμε πρέπει να δώσει μια απάντηση, χωρίς την οποία δεν μπορεί να προχωρήσει.

Εάν κανείς πιστεύει ότι όλες οι εκδηλώσεις του ανθρώπου οφείλονται και γεννιούνται από το υλικό του σώμα, τότε είναι φανερό ότι με την αποσύνθεση του υλικού σώματος το ανθρώπινο ον εξαφανίζεται.

---

¹⁷ *Ιλιός*, έτος 7, Απρίλιος-Ιούνιος 1962, τεύχος 26, σελίδα 113.

Τότε θάνατος είναι η φθορά του υλικού σώματος. Τότε θάνατος υπάρχει. Εάν όμως ένα μέρος των εκδηλώσεων του ανθρώπινου όντος, όπως είναι τα συναισθήματα, οι επιθυμίες, οι καλλιτεχνικές συγκινήσεις, οι σκέψεις, η βούληση, δεν έχει την πηγή του στο υλικό σώμα, αλλά σε κάποιο αόρατο στοιχείο που συνυπάρχει με το υλικό σώμα, είτε θέλετε να το ονομάσουμε «ψυχή», είτε «πνεύμα», είτε οπωσδήποτε το ονομάσουμε, τότε προβάλλει το ερώτημα μήπως με τη φθορά του υλικού σώματος συγκαταστρέφεται και η αόρατη αυτή πηγή ενεργείας στον άνθρωπο, ή μήπως η πηγή αυτή ενεργείας εξακολουθεί να υπάρχει και μετά την αποσύνθεση του υλικού σώματος;

Οπότε θα συμπεράνουμε ότι θάνατος δεν είναι η ολοκληρωτική φθορά του ανθρώπινου όντος, αλλά μόνον η φθορά του υλικού του σώματος. Δηλαδή ότι υπάρχει ένας υλικός φορέας, ο οποίος αποσυντίθεται κατά τον λεγόμενο θάνατο, αλλ' ότι παράλληλα υπάρχει και ένα πνευματικό στοιχείο, το οποίο δεν φθείρεται με τον λεγόμενο θάνατο. Σ' αυτή την περίπτωση, στο ερώτημα εάν υπάρχει θάνατος, είμαστε υποχρεωμένοι να απαντήσουμε ότι υπάρχει θάνατος για το υλικό σώμα του ανθρώπου, αλλά ο θάνατος του υλικού σώματος δεν περιλαμβάνει το πνευματικό στοιχείο που ενυπάρχει στον άνθρωπο.

Συνεπώς, για τον άνθρωπο που ταυτίζει την ύπαρξή του με το υλικό του σώμα υπάρχει θάνατος. Για τον άνθρωπο όμως ο οποίος ταυτίζει την ύπαρξή του με το «εν εαυτώ» πνευματικό στοιχείο δεν υπάρχει θάνατος, όταν το σώμα πεθαίνει. Επομένως, το πρόβλημα μετατίθεται, αφ' ενός μεν στο εάν υπάρχει πνευματικό στοιχείο «εν τω ανθρώπω», στο οποίο να οφείλονται ορισμένες εκδηλώσεις της ύπαρξής του, αφ' ετέρου δε στο εάν ο άνθρωπος ταυτίζει την ύπαρξή του με το υλικό του σώμα ή με το «εν εαυτώ» πνευματικό στοιχείο.

Ποιες είναι οι εκδηλώσεις του ανθρώπου οι οποίες οφείλονται, όχι στο υλικό του σώμα, αλλά στο «εν εαυτώ» πνευματικό στοιχείο; Είναι κατά πρώτον τα συναισθήματα: Αγάπη, συμπάθεια, υπερηφάνεια, ζηλοτυπία, μίσος, περιφρόνηση, οίκτος, αφοσίωση, σεβασμός. Είναι εκδηλώσεις του συναισθηματικού ή θυμικού μέρους του ανθρώπου, το οποίο δρα ανεξάρτητα από το υλικό σώμα, μολονότι επηρεάζεται αναμφισβήτητα από τις λειτουργίες και την εν γένει κατάσταση του υλικού σώματος.

Είναι, κατόπιν, η διανοητική λειτουργία, οι κραδασμοί της σκέψης, η νοητική ικανότητα, που δρα επίσης ανεξάρτητα από το υλικό σώμα,

από το οποίο όμως επίσης επηρεάζεται. Δηλαδή, το υλικό σώμα επιτρέπει ή εμποδίζει τη νοητική λειτουργία να εκδηλωθεί, διότι η νοητική λειτουργία εκδηλώνεται με τους ερεθισμούς του υλικού εγκεφάλου και με τη λειτουργία του νευρικού συστήματος; Είναι ακόμη οι καλλιτεχνικές συγκινήσεις, η αγαλλίαση στην έκσταση ενός πίνακα τέχνης ή αγάλματος ή κάθε ομορφιάς, ή στην εναλλαγή των ήχων και την αρμονία ή στην παρακολούθηση ενός ποιήματος ή μιας τραγωδίας του Αισχύλου ή του Σαίξπηρ, ή στη δημιουργία κάθε είδους αριστουργήματος, ή και απλώς στην ειλικρινή και ανιδιοτελή προσπάθεια μιας καλλιτεχνικής δημιουργίας. Και είναι επίσης η θρησκευτική έκσταση ή μια δημιουργική έμπνευση ή μυστικιστική ανύψωση ή οι λεγόμενες ψυχικές λειτουργίες, μια διαίσθηση, ένας οραματισμός, μια εξάντληση του Αληθινού, του Ωραίου, του Αγαθού.

Οι παράδοξες και ανεξερεύνητες αυτές εκδηλώσεις της ανθρώπινης ψυχής, επηρεάζονται μεν αναμφιβόλως, δεν οφείλονται όμως στο υλικό φθαρτό σώμα. Οφείλονται—όπως νομίζουμε—στο πνευματικό στοιχείο, το οποίο συνυπάρχει μαζί με το υλικό σώμα και φαίνεται πολύ πιθανόν να συνεχίζει την ύπαρξή του και μετά τον θάνατο του υλικού σώματος. Οι θρησκείες το ονομάζουν «ψυχή». Και αποδίδουν στην ψυχή την ιδιότητα της αθανασίας. Δεν θα εισέλθουμε σε δογματικές συζητήσεις. Προσπαθούμε να χρησιμοποιήσουμε τη λογική, αν και είναι όργανο ανεπαρκές για τη σύλληψη των μεταφυσικών αληθειών και της ύπατης Πραγματικότητας. Είναι όμως το μόνο που διαθέτουμε επί του παρόντος και αυτό πρέπει να χρησιμοποιούμε μέχρις ότου αναπτυχθούν κάποτε—αν αναπτυχθούν—οι ψυχικές δυνάμεις που φωλιάζουν μέσα μας, όπως είναι η διαίσθηση ή η ενόραση.

Ας δούμε τι πρέσβευαν οι αρχαίοι Έλληνες σχετικά με τον θάνατο.

Κατά πρώτον θεωρούσαν τον θάνατο δίδυμο αδελφό του Ερέβους και της Νυκτός¹⁸. Κατά τους Ορφικούς, είχαν αδελφή την Λήθη. Ο θάνατος δεν πρέπει να ταυτίζεται με τον Άδη ή Αϊδωνέα, που είναι ο βασιλεύς των νεκρών, ούτε με τον πορθμέα Χάροντα. Η γνωστή παράσταση του θανάτου σαν σκελετού που κρατεί στο χέρι δρέπανο, είναι ξένη προς την Ελληνική σκέψη, δημιούργημα πολύ μεταγενέστερο, βαρβαρικής νοοτροπίας. Οι Έλληνες παρίσταναν τον ύπνο σαν

¹⁸ (Σημ. της Επιμελήτριας): Κατά την Ησιόδειο *Θεογονία*, ο Θάνατος ήταν δίδυμος αδελφός του Ύπνου, και γιος του Ερέβους και της Νυκτός.

αγένειο νεανία και τον θάνατο σαν γενειοφόρο άνδρα, και τους δύο φτερωτούς.

Ο λαός πίστευε ότι οι κήρες καταφέρουν το θανατηφόρο κτύπημα, ο δε ψυχοπομπός Ερμής οδηγεί τις ψυχές στο βασίλειο των νεκρών. Ο Άδης ή Αϊδωνεύς ή χθόνιος Ζευς είναι υιός του Κρόνου και της Ρέας. Μοιράστηκε την εξουσία με τους αδελφούς του Δία και Ποσειδώνα. Ο Ζευς έλαβε τον Ουρανό και τη Γη, ο Ποσειδών τη θάλασσα και ο Άδης τον κάτω κόσμο, το σκοτεινό βασίλειο των νεκρών. Βασιλεύει εκεί με τη σύζυγό του Περσεφόνη, την κόρη της Δήμητρας, που την άρπαξε στη Σικελία, ενώ έπαιζε σε ανθισμένο λειμώνα.

Ο Άδης ή Αϊδωνεύς είναι τρομερός θεός. Τον φοβούνται οι άνθρωποι και οι θεοί. Δεν τολμούν να προφέρουν το όνομά του και μεταχειρίζονται γι' αυτόν ευφημιστικές επωνυμίες: Πολυδέγμων, Πολυδέκτης, Πολυδέγμων, Αγησίλαος, Παγκοίτης, Εύβουλος, Ίφθιμος, Κρατερός, Κλυμένος, Αδάμαστος, Πελώριος, Αμείλιχιος, Μέλας, Στυγερός, Αδημητός, Ζαγρεύς, Πλούτων.

Το βασίλειο των νεκρών βρίσκεται στα έγκατα της Γης ή στη χώρα των Κιμμερίων πέρα από τη θάλασσα, που καλύπτεται από ζόφο και ομίχλη. Εκεί κατοικούν οι σκιές των νεκρών σε ασφόδελο λειμώνα. Ο τρικέφαλος Κέρβερος φρουρεί την πύλη του βασιλείου των νεκρών απαγορεύοντας την έξοδο. Τέσσερις ποταμοί διαβρέχουν το βασίλειο του Άδη. Η Στυγξ, ο Αχέρων, ο Περιφλεγέθων, ο Κώκυτος. Υπάρχει επίσης η πηγή της Λήθης, που σχηματίζει πέμπτο ποταμό, από τα ύδατα της οποίας έπιναν οι ψυχές και λησμονούσαν τον επίγειο βίο τους.

Ο γέρων πορθμέας Χάρων περνά με το πλοιάριό του, διά του Αχέρωντος ποταμού και της Αχερουσίας λίμνης, τους νεκρούς λαμβάνοντας από τον καθένα έναν οβολό. Οι νεκροί είναι σκιές και είδωλα. Ο ψυχοπομπός Ερμής τους οδηγεί στο Δικαστήριο των νεκρών, που το αποτελούν ο Μίνωας, ο Αιακός και ο Ραδάμανθυς. Το Δικαστήριο των τριών Κριτών κρίνει τον επίγειο βίο εκάστου και τον αποστέλλει στα Ηλύσια πεδία ή τις νήσους των Μακάρων, όταν πρόκειται περί αγαθού ανδρός, ή στα Ερεβώδη Τάρταρα, όπου είναι ο τόπος μαρτυρίου για τους μεγάλους ενόχους. Πέντε ήρωες, ο Ηρακλής, ο Θησέας, ο Πειρίθους, ο Ορφέας και ο Οδυσσεύς κατέβησαν ζωντανοί στο βασίλειο των νεκρών, καθένας για ειδικό λόγο. Στην Οδύσσεια (Νέκυια) περιγράφεται η συνομιλία του Οδυσσέα με τις σκιές των νεκρών, που γίνεται έπειτα από ειδική διαδικασία. Αρχαιοτάτη περιγραφή νεκρομαντείας, πνευματιστικής συνεδρίασης, όπως θα λέγαμε σήμερα.

Όλα αυτά ο ασεβέστατος, αλλά και πνευματωδέστατος Λουκιανός τα ειρωνεύεται με χιουμοριστικό τρόπο στους Νεκρικούς Διαλόγους του. Εκτός όμως της ειρωνείας του για τις μυθολογικές δοξασίες, κατηγοριάζει ευστοχοτάτα όλες τις ανθρώπινες ματαιοδοξίες και ανοησίες.

Δεν αντέχω στον πειρασμό να μεταφέρω εδώ μερικά αποσπάσματα από τους Νεκρικούς Διαλόγους.

Ο κυνικός Διογένης στέλνει μήνυμα στον Μένιππο να έλθει στον Άδη, όπου έχει να γελάσει πολύ περισσότερο, παρά με τα εγκόσμια. Διότι επάνω στη Γη η γνώση είναι ακόμη διστακτική και πολλή η αμφιβολία για τα μετά θάνατον. Ενώ στον Άδη δεν θα πάψει να γελάει με την καρδιά του, όταν θα βλέπει τους πλούσιους, τους μεγιστάνες και τους βασιλείς να είναι τόσο ευτελείς, ώστε μόνον από το κλάμα να ξεχωρίζουν από τους άλλους. Και στους πλούσιους παραγγέλλει: Γιατί, ανόητοι, φυλάτε τα χρυσάφι; Γιατί βασανίζεσθε να λογαριάζετε τόκους και να μαζεύετε τάλαντα, αφού ένας μόνον οβολός θα σας χρειασθεί για να έλθετε σε λίγο στον Άδη.

Ο Χάρων λέγει στους νεκρούς ότι το πλοιάριο είναι μικρό, κάνει νερά και κινδυνεύει να βυθισθεί, ενώ σεις ήλθατε πολλοί συγχρόνως και κουβαλάτε μαζί σας πολλά πράγματα. Πρέπει, λοιπόν, να τα πετάξετε όλα τα περιττά. Να πετάξετε το κάλλος της μορφής και τα μαλλιά τα πυκνά και το κοκκινάδι στα μάγουλα. Ε! ποιος είναι αυτός εκεί με την πορφύρα και το διάδημα;

— Είναι ο τύραννος Λάμαχος.

— Γιατί, Λάμαχε, ήλθες με τόσες αποσκευές;

— Έπρεπε, λοιπόν, να έλθω γυμνός εγώ, ένας βασιλιάς;

— Βασιλεύς δεν είσαι πλέον, αλλά νεκρός. Όστε να τ' αφήσεις αυτά.

— Ιδού σπέρνω τον πλούτο.

— Και την αλαζονεία ν' απορρίψεις καθώς και την υπεροψία, διότι θα δώσουν πολύ βάρος στο πλοιάριο. Αλλά και την σκληρότητα, τη μωρία, το θράσος, την οργή και αυτά να τ' αφήσεις. Και συ, Κράτων, άφησε τον πλούτο και την τρυφηλότητα και μη φέρνεις μαζί σου, τα πολυτελή σου σάβανα, ούτε τα αξιώματα των προγόνων σου. Εγκατάλειψε την ευγένεια, τη δόξα και τους τίτλους που σου απένεμε η πόλη, καθώς και τις επιγραφές των ανδριάντων σου, και να μη θυμάσαι ότι σου κατασκεύασαν μεγάλο τάφο, διότι κι αυτά βαρύνουν αν τα θυμάσαι.

— Και αυτός ο σοβαρός και αγέρωχος, με τα σηκωμένα φρύδια, που φαίνεται βυθισμένος σε σκέψεις, ποιος είναι;

— Είναι κάποιος φιλόσοφος ή μάλλον αγύρτης, γεμάτος από ψεύδη. Όστε γδύσε τον κι αυτόν και θα ιδείς πολλά γελοία να κρύβονται κάτω από το ένδυμά του.

— Απόβαλε πρώτα τη σοβαρότητα του ήθους, και έπειτα όλα τα άλλα. Πόση αλαζονεία και πόση αμάθεια, φιλονικία, ματαιοδοξία, ερωτήσεις αιγιματικές, λόγοι σκοτεινοί και πολύπλοκες έννοιες! Αλλά και πόση ματαιοπονία, κενολογία, φλυαρία και μικρολογία! Βλέπω να έχεις και χρυσάφι, ηδυπάθεια, αναισχυντία, οργή, τρυφηλότητα. Τα βλέπω αυτά, αν και φροντίζεις να τα κρύβεις. Άφησε το ψεύδος και την έπαρση, καθώς και την ιδέα ότι είσαι καλύτερος από τους άλλους. Γιατί αν εισέλθεις με όλα αυτά, ποιο πλοίο, ακόμη και με 50 κουπιά, μπορεί να σε χωρέσει; Αλλά κρύβεις και κάτι απ' όλα βαρύτερο και από τη μασχάλη σου, την κολακεία, που τόσο σου χρησίμευσε στη ζωή.

Εκτός όμως από τις λαϊκές δοξασίες και τις μυθολογικές παραδόσεις των Ελλήνων, υπήρχαν ευρύτατα διαδεδομένα—στην αρχαία Ελλάδα και τα λεγόμενα «Μυστήρια».

Στον Υμηττό της Αττικής, κοντά στη σημερινή Μονή Καισαριανής, λειτουργούσαν τα αρχαιότατα μυστήρια των Λυκομειδών. Στη Σαμοθράκη, τη Θάσο, τις Θήβες και σε πολλά άλλα μέρη τα Καβείρια. Στη Θράκη, και απ' εκεί σε ολόκληρο τον Ελληνισμό, τα Διονύσια και τα Ορφικά. Στην ιερή Ελευσίνα, με την προστασία της πόλης της Παλλάδος, τα ιερότατα Μυστήρια της Δήμητρας και της Κόρης, τα περίφημα Ελευσίνια.

Τι ακριβώς δίδασκαν στα Μυστήρια, κάτω από τον πέπλο της σιγής και του συμβολισμού, δεν είναι γνωστόν, διότι οι μεμνημένοι τηρούσαν, μετ' αυστηρότητας τον όρκο της σιγής, να μη τα αποκαλύπτουν. Φαίνεται όμως ότι για τον θάνατο και τη μετά τον θάνατο πορεία της ψυχής δίδασκαν τη Μετενσάρκωση, την οποία ο Πυθαγόρας κατέστησε κεφαλαιώδες δόγμα της διδασκαλίας του στο περιώνυμο Ομακοείο τους. Και ο Εμπεδοκλής επίσης δίδασκε τη Μετενσάρκωση. Αλλά και ο θεός Πλάτων, στον περίφημο διάλογό του «Φαίδων», όπου διαπραγματεύεται το θέμα περί αθανασίας της ψυχής, υποστηρίζει την Ορφική και Πυθαγόρεια διδασκαλία της παλιγγενεσίας της ψυχής.

Κατά τη θεωρία της Μετενσάρκωσης, την οποία συντόμως θα αναπτύξουμε, ο άνθρωπος αποτελείται από το υλικό σώμα, που όλοι γνωρίζουμε ότι είναι φθαρτό, και από την ψυχή ή το πνευματικό ον, που εμπυχώνει το υλικό σώμα και του δίνει ζωή. Το πνευματικό αυτό ον,

ο αληθινός άνθρωπος, δεν πεθαίνει με τον θάνατο, αλλ' απλώς χάνει το υλικό σώμα και εξακολουθεί τη ζωή του χωρίς εκδήλωση στον υλικό κόσμο. Το πνευματικό ακολουθεί μια μακρά διαδρομή εξέλιξης. Κατά τη διαδρομή αυτή άλλοτε ζει στον πνευματικό κόσμο χωρίς υλικό σώμα, και άλλοτε προσκολλάται σ' ένα υλικό σώμα, κατά τη στιγμή της σύλληψης, και ζει μέχρι τον θάνατο έναν επίγειο βίο. Η εναλλαγή της ζωής του πνευματικού όντος, άλλοτε στον υλικό κόσμο με ένα θνητό σώμα, και άλλοτε στον πνευματικό κόσμο χωρίς υλικό σώμα, αποτελεί τη Μετενσάρκωση.

Η Μετενσάρκωση συμφωνεί με τον νόμο της περιοδικότητας, κατά τον οποίο η ημέρα διαδέχεται τη νύκτα και η νύκτα την ημέρα. Χειμώνας, Άνοιξη, Καλοκαίρι, Φθινόπωρο, και πάλι Χειμώνας. Τα δένδρα ανθοφορούν, καρποφορούν, ρίχνουν τα φύλλα για να επαναλάβουν την ίδια ιστορία τον επόμενο χρόνο. Τα πτηνά, τα έντομα, βιολογικές λειτουργίες, οι κηλίδες του ήλιου, ακολουθούν νόμους περιοδικότητας. Τον ίδιο νόμο ακολουθεί και το φαινόμενο της ζωής. Τη διαδέχεται ο θάνατος και τον θάνατο πάλι ζωή. Το ίδιο σε μικρογραφία επαναλαμβάνεται καθημερινά με τον ύπνο και με το ξύπνημα.

Η θεωρία της Μετενσάρκωσης αποκαθιστά την έννοια της δικαιοσύνης και της τάξης στην κοινωνική ζωή, οι οποίες, χωρίς τη Μετενσάρκωση, διασαλεύονται εκ θεμελίων. Πώς να εξηγήσουμε, χωρίς την προϋπαρξη, την τεράστια διαφορά που παρουσιάζουν οι άνθρωποι σε όλες τους τις ψυχοδιανοητικές ιδιότητες, ενώ τα υλικά τους σώματα λειτουργούν σχεδόν ομοιότυπα; Πώς ο ένας έχει ζωώδη αισθήματα, ενώ ο άλλος έχει τόσο λεπτά και εξευγενισμένα; Πώς ο ένας έχει ασθενική διάνοια, ενώ ο άλλος παρουσιάζει καταπληκτική νοητική δύναμη; Πώς ο ένας έχει κακούργα ένστικτα, ενώ ο άλλος είναι αγνός και ανίκανος να κάμει κακό; Πώς ο ένας έχει τόση ελαστική τη συνείδηση, ενώ ο άλλος είναι αδέκαστος; Πώς εξηγούνται αυτές οι τεράστιες διαφορές που παρουσιάζουν οι άνθρωποι στην ηθική και πνευματική τους ανάπτυξη, ενώ φυσιολογικώς είναι τόσο ομοιοί;

Πώς μπορούν να εξηγηθούν αυτές οι καταπληκτικές διαφορές, αν όχι στη διαφορετική ηλικία και στην πείρα των ψυχών; Η θεωρία της κληρονομικότητας ή η θεωρία της επίδρασης του περιβάλλοντος δεν αρκούν. Όχι ότι δεν έχουν σημαντική επίδραση, αλλά δεν αρκούν. Υπάρχουν άλλες περιπτώσεις που αποδεικνύουν αναντίρρητα την ανεπάρκειά τους. Και πώς θα εξηγηθούν οι έμφυτες καλλιτεχνικές ιδιο-

συγκρασίες οι ιδιοφυΐες, και τα παιδιά—θαύματα, εάν όχι με τη θεωρία της Μετενσάρκωσης; Δεν είναι η κληρονομικότητα και το περιβάλλον που διαμορφώνουν τον ένα σε έκφυλο ή εγκληματία και τον άλλον σε μεγαλοφυΐα ή σε άγιο. Είναι η διαφορά του ψυχοπνευματικού βαθμού τελείωσης ή η διαφορά αριθμού ενσαρκώσεων.

Διότι κάθε ενσάρκωση επάνω στη Γη χρησιμεύει για την εξέλιξη της ψυχής, η οποία υπάρχει εντός του υλικού σώματος. Για την ψυχή κάθε ενσάρκωση αποτελεί μια καινούργια ημέρα που ανατέλλει. Το πρωινό είναι η παιδική ηλικία, το μεσημέρι η ώριμη, και η εσπέρα η γεροντική ηλικία. Θα επακολουθήσει η αναπαυτική νύκτα του λεγομένου θανάτου, και μια καινούργια ημέρα θα ανατείλει και πάλι. Όπως η μέλισσα από κάθε λουλούδι, έτσι και η ψυχή συλλέγει από κάθε γήινη ενσάρκωσή της το νέκταρ από τις πνευματικές ικανότητες που αναπτύσσονται και το αφομοιώνει κατά την αναπαυτική νύκτα του θανάτου.

Να διερωτηθούμε γιατί δε θυμούμαστε τις προγενέστερες ενσαρκώσεις μας; Μήπως θυμάται κανείς τα γεγονότα του πρώτου έτους της ηλικίας του; Τούτο δεν σημαίνει ότι δεν το διάνυσε. Αλλά και άλλα σημαντικά γεγονότα του βίου συμβαίνει να κοιμούνται στα βάθη της μνήμης. Δεν έπεται ότι δεν υπάρχουν. Δεν είναι όμως αυτός ο λόγος για τον οποίον δεν ενθυμούμεθα τις προηγούμενες ενσαρκώσεις μας. Κάτω από το φως της Μετενσάρκωσης το φοβερό πρόβλημα του θανάτου παίρνει μια τελείως διαφορετική όψη. Δεν υπάρχει πια θάνατος, δεν υπάρχει τέρμα της ζωής, αλλά μια αιώνια ανανέωσή της επάνω στη Γη, μια συνεχής και αδιάκοπη εξέλιξη της ψυχής, του πνευματικού όντος. Ο φόβος του θανάτου εξαφανίζεται παραχωρώντας τη θέση του σε μια χαρωπή ενατένιση του αιώνιου μέλλοντος, σε μια χαρωπή, αλλά σοβαρή, ενεργητική και γόνιμη αντιμετώπιση της ζωής, που είναι το σχολείο της ζωής. Καμία προσπάθεια για την Αλήθεια, τη Δικαιοσύνη και τον Ανθρωπισμό δεν χάνεται, διότι μετουσιώνεται σε εξευγενισμό της ψυχής. Ο άνθρωπος δρα ελεύθερος, διότι απελευθερώνεται από τον φόβο του θανάτου, από τον φόβο του εκμηδενισμού και της ανυπαρξίας.

Ας εξετάσουμε τώρα τι φρονούσε περί του θανάτου και της αθανασίας της ψυχής η φιλοσοφία ενός άλλου αρχαίου, ευγενούς, πολιτισμένου και φιλοσοφημένου λαού, των Ινδών.

Και οι Ινδοί πίστευαν στην αθανασία της ψυχής και στην τελειοποίησή της, που συντελείται με τη μετενσάρκωση σε διάφορα αλληλοδι-

άδοχα σώματα. Θα παραθέσουμε ένα απόσπασμα από τη Μπαγκαβάτ-Γκιτά, το ιερό βιβλίο των Βραχμάνων, το οποίο αποτελεί επιτομή της σοφίας των Βεδών και είναι ένα επεισόδιο της Μαχαμπαράτα, του αρχαιοτάτου και γιγαντιαίου Σανσκριτικού Έπους, που αριθμεί 200.000 στίχους.

Στην αρχή της Γκιτά, προτού αρχίσει η περίφημη μάχη κοντά στη λίμνη Κουρουξέτρα, μεταξύ των Πανδοιδών και των εξάδελφων των Κουρουβών, ο ακαταγώνιστος πολεμιστής του στρατοπέδου των Πανδοιδών, Αρζούνα, κάτι ανάλογο με τον δικό μας Αχιλλέα του Τρωικού πολέμου, καταλαμβάνεται από αθυμία, αναλογιζόμενος το αίμα που θα χυνόταν από συγγενείς και φίλους εξ αμφοτέρων των παρατάξεων κατά την επικείμενη μάχη. Τότε ο αρματηλάτης του Κρίσνα του μιλάει για την εκτέλεση του καθήκοντος και για την αθανασία της ψυχής, η οποία είναι απρόσβλητη από τα υλικά σώματα.

Αλλά ας δούμε το κείμενο.

«Εσύ λυπάσαι για όσα δεν είναι άξια λύπης, και λες σοφά λόγια. Αλλ' οι σοφοί ουδέποτε λυπούνται ούτε για εκείνους που πεθαίνουν ούτε για εκείνους που ζουν. Εγώ, εσύ και όλοι αυτοί εδώ οι βασιλείς και ηγεμόνες λαών, δεν υπήρξε καιρός που δεν υπήρχαμε, ούτε θα υπάρξει καιρός που δεν θα υπάρχουμε. Όλοι και πάντοτε υπήρχαμε και πάντοτε θα υπάρχουμε.

«Όπως η ψυχή παραμένει η ίδια στο σώμα του ανθρώπου κατά την παιδική ηλικία και κατά τη νεότητα και κατά την γερατειά, έτσι και μετά το θάνατο άλλο σώμα παίρνει. Ώστε ο σοφός δεν ταράζεται ούτε με τη γέννηση, ούτε με την καταστροφή του σώματος.

«Εκείνο που ζωογονεί το κάθε τι, μάθε πως δε φθείρεται, κι αυτό το άφθαρτο κανείς δεν μπορεί να το καταστρέψει. Μονάχα τα σώματα καταστρέφονται και μόνον αυτά μπορούν να πεθάνουν. Αλλά η ψυχή είναι αιώνια, αθάνατη, άπειρη, ακατάλυτη, απεριόριστη.

«Όποιος νομίζει ότι η ψυχή μπορεί να καταστρέψει ή να καταστραφεί, τίποτε δεν γνωρίζει. Γιατί η ψυχή ούτε καταστρέφει, ούτε καταστρέφεται.

«Η ψυχή δεν γεννιέται, ούτε πεθαίνει, ούτε μεταβάλλεται, γιατί είναι άπλαστη, αγέννητη, αιώνια, αμετάβλητη, άφθαρτη, άναρχη, αναλλοίωτη, δεν καταστρέφεται όταν το σώμα πεθαίνει.

«Γιατί όπως ο άνθρωπος πετάει τα παλιά του ρούχα για να φορέσει άλλα καινούργια, έτσι και η ψυχή εγκαταλείπει τα παλιά σώματα για να πάρει άλλα νεότερα.

«Την ψυχή το σπαθί δεν την κόβει, η φωτιά δεν την καίει, το νερό δεν την μουσκεύει, ο αέρας δεν την ξεραίνει.

«Αφού, λοιπόν, ξέρεις πως η ψυχή είναι απρόσβλητη, αμετάθετη, άναρχη αόρατη, άφθαρτη, δεν πρέπει να λυπάσαι.

«Αλλά κι αν ακόμη είχες την ιδέα πως η ψυχή γεννιέται και πεθαίνει, πάλι και τότε δε θάπρεπε να λυπάσαι.

«Γιατί εκείνου που γεννιέται είναι βέβαιος ο θάνατος, καθώς κι εκείνου που πεθαίνει η γέννηση. Ώστε δεν πρέπει να λυπάσαι για κάτι που είναι αναπόφευκτο.

«Τα σώματα που προέρχονται από την ύλη, πάλι στην ύλη διαλύονται, ορατά μονάχα ανάμεσα στη γέννηση και στον θάνατο. Πώς, λοιπόν, μπορείς να θρηνείς γι' αυτά;»

Τώρα ας σταματήσουμε για λίγο στο Χριστιανισμό.

Οι πρώτοι Χριστιανοί, οι οποίοι είχαν τη φλόγα της πίστης, θεωρούσαν τον θάνατο σαν έναν απλό ύπνο και είχαν καθιερώσει την ωραιότατη έκφραση «εκοιμήθη», όταν ήθελαν να πουν ότι κάποιος πέθανε. Δεν υπήρχε στους πιστούς αυτούς και αγνούς Χριστιανούς ούτε φόβος ούτε απέχθεια για το, σύμφωνα με τη σημερινή μας νοοτροπία, φρικιαστικό φαινόμενο του θανάτου. Πίστευαν ακράδαντα στην αιώνια εν Χριστώ ζωή. Και αντιμετώπιζαν με θαυμαστή καρτερία τα βασανιστήρια και τον θάνατο, για να διαδηλώσουν την πίστη τους προς τον Εσταυρωμένο, του οποίου την Ανάσταση θεωρούσαν προ-άγγελο και υπόσχεση και της δικής τους Ανάστασης στην αιώνια ζωή.

Η νεκρώσιμος ακολουθία μάς δίνει ωραιότατες φιλοσοφικές εικόνες του θανάτου, σαν κοινού τέρματος της ανθρώπινης δραστηριότητας γύρω από τα μάταια και τα φευγαλέα, σαν ισοπεδωτού όλων των ανθρώπινων διακρίσεων.

«Πάντα ματαιότης τα ανθρώπινα, όσα ουχ υπάρχει μετά θάνατον. Ου συνοδεύει ο πλούτος, ου παραμένει η δόξα. Επελθών γαρ ο θάνατος, πάντα τούτα εξηφάνισε. Και είδον τα οστά τα γεγυμνωμένα και είπον· Άρα τις εστίν Βασιλεύς ή στρατιώτης, πλούσιος ή πέννης, δίκαιος ή αμαρτωλός;»

Εντούτοις και όλοι όσοι συχνότατα ακούνε τις φιλοσοφικές αυτές αλήθειες, δεν παύουν να παραμένουν προσκολλημένοι στις μάταιες διακρίσεις, στο ακατάπαυστο κυνήγι του χρήματος, στις απατηλές λάμπεις του πρόσκαιρου κόσμου, με τον οποίο λίγο-πολύ όλοι θεωρούμε αναπόσπαστα συνδεδεμένη την ύπαρξή μας. Αλλά και η υπερ-

βολική περιφρόνηση του θανάτου και των αγαθών της επίγειας ζωής, ενδέχεται να οδηγήσει σε επικίνδυνους φανατισμούς και σε παρανοήσεις, όπως π.χ. ότι ο κόσμος στερείται πάσης αξίας ή ότι μετά θάνατον αποκτάται παντογνωσία και ότι αντικρίζεται ο Θεός πρόσωπο προς πρόσωπο.

Πριν τελειώσουμε, ας δούμε τι έχει πει σχετικά με το θέμα του θανάτου ένας σύγχρονος φιλόσοφος, ο Κρισναμούρτι, ο οποίος αναζητεί πάντοτε το ουσιώδες, καταδικάζοντας την πολυπραγμοσύνη και την φυγή από τη ζέουσα πραγματικότητα του παρόντος.

«Γιατί θέλετε να ξέρετε τι γίνεται μετά θάνατον; Όσο περισσότερο ενδιαφέρεσθε για το μέλλον, τόσο λιγότερο ενδιαφέρεσθε για το παρόν. Όταν κατανοήσετε τη ζωή, θα έχετε νικήσει τον θάνατο.» (Δελτ. Αστέρος, Ιούλιος 1930).

«Όπως το άνθος μαραίνεται, έτσι μαραίνεται και το σώμα. Δεν υπάρχει τίποτα φοβερό σ' αυτό. Ο θάνατος είναι φοβερός μόνον όταν προσκολλάσθε στην εξωτερική μορφή, που δεν είναι παρά η έκφραση της ζωής. Αλλ' αν αγαπάτε την ίδια τη ζωή, τότε η έκφρασή της δεν σας δεσμεύει.» (Δελτ. Αστέρος, Μαρτίου 1931).

«Όσο περισσότερο ασχολείσθε με τον θάνατο και με το υπερπέραν, τόσο λιγότερο συναντάτε τη Ζωή, που βρίσκεται αιωνίως μέσα στο παρόν. Όσον αναβάλλετε την κατανόηση του παρόντος, δεν θα κατανοήσετε ποτέ. Για να κατανοήσετε το αιώνιο παρόν, πρέπει να ζείτε εντατικά, πρέπει να αναλύετε, να εξετάζετε, να σκέπτεσθε, να βρίσκετε την ουσία κάθε πείρας της ζωής. Και όταν ανακαλύψετε την αληθινή αξία όλων των πραγμάτων, τότε τα μικρά προβλήματα που τώρα σας βασανίζουν, θα εξαφανισθούν.» (Δελτ. Αστέρος, Ιανουάριος 1932)

«Είτε υπάρχει συνέχιση της ατομικότητας μετά θάνατον, είτε όχι, αυτό δεν έχει σημασία. Μιλώ για την Αθανασία, για την Αιωνιότητα, που βρίσκονται πάντοτε μέσα στο παρόν, και όχι για τη συνέχιση της προσωπικής περιορισμένης συνείδησης. Εκείνος που διαρκώς ασχολείται με την ιδέα του θανάτου, είναι ο ίδιος ο μισοπεθαμένος. Εκείνος που διαρκώς ρωτάει τι είναι πιο πέρα από τον θάνατο, έχει ήδη το ένα του πόδι μέσα στον τάφο. Μόνο με την πληρότητα της ζωής μέσα στο παρόν, θα βρείτε την αθανασία. Εκείνο που έχει σημασία δεν είναι η εξέταση τού μετά τον θάνατο, αλλά το να ζει κανείς πλήρως και τελείως στο παρόν.» (Δελτ. Αστέρος, Ιούλιος 1933).

Λοιπόν, υπάρχει ή δεν υπάρχει θάνατος;

Ας συνοψίσουμε την άποψή μας, την οποία στην αρχή αναπτύξαμε:

Εφόσον συνδέουμε αδιάσπαστα την ύπαρξή μας με το επιφανειακό και το πρόσκαιρο, δηλαδή με το υλικό σώμα μας, του οποίου αναπόφευκτο τέρμα γνωρίζουμε ότι είναι η αποσύνθεση, φανερό είναι ότι υπάρχει για μας θάνατος. Εάν όμως συνδέσουμε την ύπαρξή μας όχι με το υλικό σώμα, αλλά με το εν ημίν πνευματικό στοιχείο, του οποίου η ζωή δεν τερματίζεται με την αποσύνθεση του υλικού σώματος, φανερό είναι ότι δεν υπάρχει για μας θάνατος.

Διότι εκείνο που πεθαίνει και αποσυντίθεται είναι η υλική μορφή. Ενώ το πνευματικό στοιχείο, η λεγόμενη «ψυχή», είναι απρόσβλητο από τον θάνατο. Εκεί βρίσκεται ο πραγματικός Άνθρωπος. Εκεί, λοιπόν, στο εν ημίν πνευματικό στοιχείο και την εκδήλωσή του στην καθημερινή ζωή πρέπει να συγκεντρώσουμε την προσοχή μας, εάν θέλουμε να χάσει ο θάνατος τη σημασία του. Εάν θέλουμε να μην υπάρχει θάνατος, αλλά ολοκληρωμένη ζωή στο αιώνιο παρόν.

Ένας Κινέζος φιλόσοφος ονειρεύτηκε πως ήταν πεταλούδα και ύστερα ξύπνησε. Και αναρωτήθηκε: ήταν ένας φιλόσοφος που είχε ονειρευτεί πως ήταν πεταλούδα ή μια πεταλούδα που τώρα ονειρευόταν ότι ήταν φιλόσοφος;

ΘΕΟΣΟΦΙΑ¹⁹

Από τους Νεοπλατωνικούς έως την Μπλαβάτσκι

Η ΙΔΡΥΤΡΙΑ της Θεοσοφικής Εταιρίας Έλενα Πετρόβνα Μπλαβάτσκι, επεξηγώντας τις λέξεις «Θεοσοφία», λέγει ότι, όπως «Θεογονία» είναι η γενεαλογία των Θεών, έτσι «Θεοσοφία» είναι η σοφία των Θεών, δηλαδή των Θείων Όντων. Όστε Θεοσοφία δεν είναι η σοφία του Θεού αλλά η Θεία Σοφία, που κατέχουν τα Θεία Όντα, η Γνώση την οποία κατέχουν περί των Θείων πραγμάτων οι μεμνημένοι.

Ο Ελληνικός όρος «Θεοσοφία» καθιερώθηκε τον 7^ο αιώνα μ.Χ. από τους νεοπλατωνικούς φιλοσόφους (Αμμώνιο Σακκά και τους μαθητές του Πλωτίνο, Πορφύριο, Ιάμβλιχο), οι οποίοι έδωσαν το εκλεκτικό Θεοσοφικό σύστημα. Αλλά ο Διογένης Λαέρτιος αποδίδει τον όρο «Θεοσοφία» στον Αιγύπτιο ιερέα Ποτ-Άμμων, που έζησε τον 4^ο αιώνα προ Χριστού. Το εκλεκτικό Θεοσοφικό σύστημα των νεοπλατωνικών δεχόταν την ύπαρξη μιας υπέρτατης Θείας Ουσίας που είναι απρόσιτη στον ανθρώπινο νου, από την οποία απέρρευσε κάθε μορφή και άορατη ύπαρξη. Δεχόταν επίσης ότι ο άνθρωπος είναι αθάνατος και δεκτικός άπειρης τελειοποίησης. Ότι με την αγνότητα της ζωής του μπορεί να μνηθεί στα Θεία Μυστήρια και να γνωρίσει τη λειτουργία του σύμπαντος, καθώς και την πραγματική φύση του ανθρώπου, δηλαδή τον μακρόκοσμο και τον μικρόκοσμο. Αυτά πρέσβευε το εκλεκτικό Θεοσοφικό σύστημα των νεοπλατωνικών.

Αλλά πολύ πριν από την καθιέρωση του όρου, είτε από τον Ποτ-Άμμων, είτε από τους νεοπλατωνικούς, η Θεοσοφία, δηλαδή η γνώση των σοφών περί των Θείων πραγμάτων, αποτελούσε την εσωτερική

---

¹⁹ *Ιλιός*, έτος 7, Οκτώβριος -Δεκέμβριος 1962, τεύχος 28, σελίδα 260.

διδασκαλία των Μυστηρίων. Τι ήταν τα Μυστήρια της αρχαιότητας; Δεν είναι δυνατό να έχουμε αυθεντική απάντηση, Γνωρίζουμε μόνο ότι τα Μυστήρια λειτουργούσαν σε πλείστες χώρες της αρχαιότητας και ότι επέσυραν τον σεβασμό των σοφών. Υπήρχαν Μυστήρια σε Ινδία και Κίνα, Αιγυπτιακά, Ιουδαϊκά, Φρυγικά, Μιθραϊκά. Από τα Ελληνικά γνωστότερα είναι τα Μυστήρια τα Καβείρια, τα Ορφικά, τα Δελφικά και τα Ελευσίνια. Μερικοί παρουσιάζουν τα αρχαία Μυστήρια σαν μια χονδροειδή απάτη των ιερέων, σε βάρος των αφελών. Από το σεβασμό όμως που μιλούν γι' αυτά οι αρχαίοι σοφοί, ο ανεπηρέαστος από τα υλιστικά ρεύματα ή τη θρησκευτική προκατάληψη ερευνητής μπορεί να αντιληφθεί την ηθική και ψυχουργική αποστολή τους, καθώς και τη σοφία που περιείχαν.

Σκοπός των Μυστηρίων ήταν να χειραγωγήσουν την ανθρώπινη ψυχή στην πορεία της τελειοποίησής της. Να μύησουν όσους είχαν καθαρή σκέψη, άψογη ηθική και αγνές προσθέσεις στις αλήθειες της Φύσης που τις γνώριζαν τα Θεία Όντα, οι σοφοί περί τα Θεία, οι θεοφιλείς και «εγγύς Θεών οικούντες». Και τούτο διότι η γνώση των θείων νόμων δεν εγκατέλειψε ποτέ τους αγαπημένους των Θεών. Αλλά η «Θεία Γνώση» δεν ήταν δυνατόν να είναι φανερή και προσιτή στους πολλούς. Οι μεμυημένοι την φύλαγαν προσεκτικά στα βάθη των Τελεστηρίων, στα άδυτα των Μυστηρίων, για να μη βεβηλωθεί από τους ανάξιους να την ατενίσουν.

Τα αρχαία Μυστήρια, καθώς και οι Πυθαγόρειοι, οι Νεοπλατωνικοί, οι Γνωστικοί, οι Αλχημιστές, οι Ναΐτες και οι Ροδόσταυροι γνώριζαν πολύ καλά τη Θεοσοφία και αυτήν ακριβώς δίδασκαν, με διαφορετικές βέβαια κάθε φορά εκφράσεις, προσεκτικοί πάντοτε κατά τον αυστηρότερο τρόπο, ώστε να μη μεταδοθεί η Θεία Σοφία σε ανέτοιμους να δεχθούν το εκτυφλωτικό φως της.

Η Έλενα Πετρόβνα Μπλαβάτσκι, ιδρύοντας το 1875 τη Θεοσοφική Εταιρία, έκανε μια πρωτότυπη τολμηρή προσπάθεια, έναν πειραματισμό προσαρμοσμένο στον αγώνα της διάδοσης των φώτων. Ανέσυρε τη Θεοσοφία από τα βάθη των Μυστηρίων και την έφερε στο προσκήνιο της ζωής. Την προσέφερε με εμπιστοσύνη σε ολόκληρη την ανθρωπότητα. Ανασήκωσε με ανδρεία τον πέπλο της Ίσιδος και το μυστικό Φως έλαμψε στον κόσμο. Γκρέμισαν με στιβαρά χέρια τους φραγμούς επιφυλακτικότητας, που κρατούσαν απόκρυφα τα μυστικά των θείων νόμων από το πολύ πλήθος. Και ενώ άλλοτε η αρχαία

Σοφία, η απόκρυφη γνώση, δίδονταν με το σταγονόμετρο στα άδυτα των Μυστηρίων, την προσέφερε τώρα η Μπλαβάτσκι, με τα θεοσοφικά συγγράμματά της σε μεγάλες ποσότητες και σε προς όλους.

Εντούτοις, τα μυστήρια της λειτουργίας του σύμπαντος και της εξέλιξης του ανθρώπου, τα μυστήρια του μακρόκοσμου και του μικρόκοσμου, από την ίδια τους τη φύση είναι αυστηρά αποκλεισμένα από τους ανέτοιμους να τα εννοήσουν. Οι πέπλοι της Ίσιδος κατέπεσαν, αλλά η Ίσις παραμένει πάντοτε αθέατη στα βάθη των βέβηλων, που αντιπαρέρχονται απρόσεκτοι και αδιάφοροι.

Η Θεοσοφία διδάσκει τη Θεία προέλευση του ανθρώπου και το ομοιούσιό του με τη Θεία Ουσία. Δίνει έτσι το κλειδί της πραγματοποίησης του ονείρου των μυστικιστών, δηλαδή της συνειδητής ένωσης του ανθρώπου με τη Θεότητα. Επομένως η Θεοσοφία είναι σχολείο μυστικισμού. Αλλά είναι συγχρόνως και σχολείο αποκρυφισμού, διότι προσφέρει στους σπουδαστές της τη δυνατότητα να γνωρίσουν τους αόρατους κόσμους και τους απόκρυφους φυσικούς νόμους, που ρυθμίζουν τη λειτουργία του σύμπαντος και την εξέλιξη του ανθρώπου. Ακούραστα όμως η Θεοσοφία διακηρύσσει ότι η εξέλιξη του ηθικού όντος πρέπει να βαδίζει παράλληλα με την εξέλιξη του διανοητικού όντος, γιατί αν καθυστερήσει η ηθική εξέλιξη απέναντι της διανοητικής εξέλιξης, προκύπτουν τεράστιοι κίνδυνοι. Από τη γνώση των απόκρυφων φυσικών νόμων απορρέουν βιονομικοί κανόνες, τους οποίους είναι απαραίτητο να ακολουθεί εκείνος που θέλει να μνηθεί στη Θεία Σοφία. Οι βιονομικοί αυτοί κανόνες αναφέρονται στην κάθαρση και αγνότητα του σώματος και της ψυχής, των πράξεων, των αισθημάτων και των σκέψεων, στην εξαφάνιση των εγωιστικών τάσεων, στην ανάπτυξη ανυπόκριτης, αληθινής ζωντανής και ενεργητικής αγάπης προς όλα τα όντα, στην αρμονική συμμόρφωση με τους φυσικούς νόμους της ζωής.

Η Θεοσοφία δεν είναι θρησκεία, δεν έχει δόγματα, ούτε Ιερατείο, ούτε υπόσχετα σωτηρία, ούτε ζητά πιστούς. Να πούμε ότι είναι σύνθεση όλων των θρησκειών, θα ήταν ίσως τολμηρό. Μπορούμε όμως να πούμε ότι είναι ο εσωτερισμός κάθε θρησκείας, η ουσία, η βάση και η κρυμμένη ζωή κάθε θρησκείας, ανεξάρτητα από τις εξωτερικές μορφές. Αν από κάποια θρησκεία λείπει η Θεία Σοφία, που υπάρχει στον εσωτερισμό κάθε θρησκείας, η θρησκεία αυτή θα ξεπέσει σε ειδωλολατρία. Η Θεοσοφία δεν έχει δικές της τελετουργίες, γιατί στέκεται

ψηλότερα από τις εξωτερικές εκδηλώσεις της λατρείας. Ο απέραντος ουρανός είναι ο Ναός της και το ασίγαστο τραγούδι της φύσης η τελετουργία της. Σέβεται όμως κάθε τελετουργία, καθώς επίσης σέβεται κάθε θρησκευτική πίστη και κάθε πεποίθηση. Η Ε. Π. Μ. γράφει:

«Δεν είμαστε ιδιαίτερα προσκολλημένοι σε καμμιά θρησκεία, σε καμμιά φιλοσοφία. Συλλέγουμε το καλό όπου το συναντήσουμε. Τα μέλη της Θεοσοφικής Εταιρείας είναι ελεύθερα να πρεσβεύουν οποιαδήποτε θρησκεία ή φιλοσοφία προτιμούν».

Η Θεοσοφία, λοιπόν, δεν είναι θρησκεία. Η Θεοσοφία δεν έχει δόγματα. Η Αλήθεια υπάρχει επάνω από τα δόγματα. Η Θεοσοφική Εταιρεία έχει σαν έμβλημά της τη φράση «Ουδεμία θρησκεία υπέρτερη της Αληθείας». Η ηθική της Θεοσοφίας είναι η πρακτική της Θεοσοφίας και συνίσταται στον εξαγνισμό της βούλησης, της διάνοιας, των επιθυμιών και των πράξεων. Όχι στην καταπίεση, στην καταστολή και στον εξαναγκασμό, αλλά στον εξαγνισμό, που συντελείται με τη βαθιά κατανόηση και με την εξαφάνιση του εγωισμού. Συνίσταται επίσης στον απεριόριστο σεβασμό της ελευθερίας, της σκέψης, του λόγου, της ελευθερίας της συνείδησης. Στην ειλικρινή αγάπη προς όλα ανεξαιρέτως τα όντα. Στην προσφορά της υπηρεσίας και της θυσίας για τους άλλους.

«Θεοσοφικό καθήκον»

—γράφει η Ε. Π. Μ.—

«να δρέπουμε στον δρόμο μας τα ρόδα, με σκοπό να προσφέρουμε το άρωμά τους στους άλλους, αν είναι απαραίτητο να στερηθεί κάποιος την χαρά της ευωδίας τους, κρατώντας για τον εαυτό μας τα αγκάθια».

Η Θεοσοφία είναι αντίθετη προς κάθε ιδέα μισαλλοδοξίας ή φανατισμού και αποστρέφεται τις διχόνοιες. Σέβεται τις αντίθετες γνώμες. Επιθυμεί ν' αντικατασταθεί στον κόσμο η καχυποψία με την εμπιστοσύνη, η απληστία με την προσφορά, ο ανταγωνισμός με τη συνεργασία, το μίσος με την αγάπη. Κηρύσσει την παγκόσμια αδελφότητα, χωρίς διαφορές φυλής, πίστης, φύλου, τάξης ή χρώματος. Και για την πραγματοποίηση ενός πυρήνα της παγκοσμίου αδελφότητας στο πρακτικό πεδίο ιδρύθηκε και υπάρχει η Θεοσοφική Εταιρεία στον κόσμο. Η Θεοσοφική Εταιρεία συγκεντρώνει άνδρες και γυναίκες από όλες τις φυλές, τις πίστεις και τις κοσμοθεωρίες σε ένα κοινό σκοπό: την έρευνα της αληθείας και την παγκόσμια αδελφότητα, την αγάπη για τον άνθρωπο, για κάθε άνθρωπο και για όλα τα όντα.

Η Θεοσοφία, με το ότι είναι μη δογματική, δεν έχει μια απόλυτα καθορισμένη διδασκαλία. Γιατί η Αλήθεια δεν είναι δυνατόν ν' αποκρυσταλλωθεί σε δόγματα. Η ζωή δεν είναι ποτέ στατική. Είναι δυναμική, πάλλουσα, συνεχώς δημιουργική. Ευρίσκεται σε διαρκή ροή. Είναι ένα αιώνιο Γίγνεσθαι. Επομένως και η Θεοσοφία δεν είναι ένα καθορισμένο γνωσιολογικό σύστημα, αλλά η συνεχής έρευνα για την κατανόηση του συνόλου της Θείας Σοφίας, έρευνα που επεκτείνεται σε όλα τα πεδία της ανθρώπινης έρευνας.

Εντούτοις υπάρχουν μερικές διδασκαλίες, μερικές αντιλήψεις και απόψεις διακεκριμένων θεόσοφων μελετητών, σχετικά με τους νόμους της λειτουργίας του σύμπαντος και της εξέλιξης του ανθρώπου, σαν υλικής και πνευματικής οντότητας, που αποτελούν τη λεγόμενη θεοσοφική διδασκαλία. Αλλ' η διδασκαλία αυτή δεν προβάλλεται σαν δογματική, ούτε μονοπωλεί την αλήθεια, ούτε διεκδικεί το αλάθητο. Απεναντίας, με την πεποίθηση ότι οι αλήθειες του πνευματικού κόσμου είναι αδύνατον να συλληφθούν συνολικά από την περιορισμένη ανθρώπινη διάνοια, δεν κουράζεται να τονίζει ότι ολόκληρη η θεοσοφική διδασκαλία δεν είναι, παρά μία αδέσμευτη προσπάθεια μετάφρασης και μεταφοράς του οράματος της πραγματικότητας του πνευματικού κόσμου στον κόσμο των φαινομένων. Μόνο μ' αυτή την έννοια δίνεται η θεοσοφική διδασκαλία και ανήκει σε κάθε σπουδαστή της το ηράκλειο έργο να διεισδύσει στο βάθος των διδασκαλιών της και να συλλάβει τη ζωντανή πραγματικότητα που κρύβεται κάτω από τα νεκρά σύμβολα των λέξεων.

Η Θεοσοφική διδασκαλία ξεκινά από την άποψη ότι δεν υπάρχει παρά μία, μοναδική και ενιαία ζωή, που είναι η ζωή του παντός. Όλα τα κατά μέρος όντα είναι τεμαχισμένες εκδηλώσεις της μοναδικής ενιαίας ζωής στον κόσμο των φαινομένων, στον κόσμο της σχετικότητας. Ο άνθρωπος, σαν τμήμα της μοναδικής ενιαίας Θείας ζωής, μπορεί ν' απελευθερωθεί από τους πέπλους της αγνοίας και να λάβει επίγνωση της αληθινής φύσης του. Τότε θα εννοήσει ότι η παγκόσμια αδελφότητα δεν είναι απλώς μία συναισθηματική ή ηθική έννοια, αλλά είναι φυσικός νόμος. Η αλληλεγγύη όλων των ανθρώπων είναι η ηθική συνέπεια του φυσικού νόμου της αδελφότητας. Η ύπαρξη της μοναδικής ενιαίας ζωής και η παγκόσμια αδελφοσύνη αποτελούν τις θεμελιώδεις αλήθειες της Θεοσοφίας.

Μία άλλη θεμελιώδης Θεοσοφική διδασκαλία είναι η ύπαρξη λεπτότερων κόσμων, με διαφορετική σύσταση και υφή της ύλης που τους αποτελεί. Αυτοί οι κόσμοι είναι αόρατοι για τα μάτια του φυσικού σώματος, ορατοί όμως για τα μάτια της ψυχής. Οι λεπτότεροι αυτοί κόσμοι αποτελούν πεδία εξέλιξης της ανθρώπινης συνείδησης, που έρχεται σε επαφή μαζί τους με τα λεπτότερα περιβλήματά της. Διότι η συνείδηση, εκτός από το φυσικό σώμα, έχει και άλλα, λεπτότερα περιβλήματα της ομοούσιας με την ουσία του παντός ψυχής του, όχι μόνο κατά το διάστημα της επίγειας ζωής του, αλλά και μετά τον λεγόμενο θάνατό του.

Άλλες θεμελιώδεις θεοσοφικές διδασκαλίες είναι η εξέλιξη, η Μετενσάρκωση και το Κάρμα. Σ' αυτούς τους φυσικούς νόμους υποτάσσονται όλα τα όντα, απ' αρχής μέχρι τέλους του κύκλου της εκδήλωσης. Πώς λειτουργεί ο νόμος της εξέλιξης;

Κάθε ον αποτελεί ένα τμήμα της μοναδικής ενιαίας παγκόσμιας ζωής. Είναι ένας σπινθήρας που αναπήδησε από την αιώνια Φλόγα, μία ακτίνα που εκπορεύτηκε από το κέντρο της Ύπαρξης, με το οποίο όμως είναι πάντοτε αδιάσπαστα ενωμένη. Εντούτοις, στον κόσμο της εκδήλωσης εμφανίζεται σαν ξεχωριστή μονάδα, περιβαλλόμενη από υλικά σώματα τα οποία την κρατούν δεσμευμένη στον κόσμο της ύλης. Εξέλιξη είναι η βαθμιαία απελευθέρωση της μονάδας ή πνεύματος ή ψυχής ή συνείδησης από τα δεσμά των υλικών οχημάτων της (φυσικού, αστρικού κ.λπ.). Η εξέλιξη προχωρεί κατά στάδια.

Η δράση της αρχίζει φανερή από το ορυκτό βασίλειο, για να περάσει σιγά-σιγά στο φυτικό. Και όταν το φυτικό βασίλειο δεν είναι πια σε θέση να συγκρατήσει τη ζωή που σκιρτάει για ενεργητικότερη εκδήλωση, τότε η ζωή περνάει στο επόμενο στάδιο εξέλιξης, την εκδήλωση στο ζωικό βασίλειο. Η μονάδα-πνεύμα-ψυχή-συνείδηση έχει τώρα για υλικό εξωτερικό περίβλημα μορφές του ζωικού βασιλείου, στην αρχή ατελέστερες και απλούστερες, που με την πάροδο των χιλιετηρίδων εξελίσσονται σε τελειότερους και πολυπλοκότερους οργανισμούς, κατάλληλους για να εκδηλώσουν πληρέστερα την ολοένα εξελισσόμενη ζωή, την ολοένα πλουτιζόμενη σε πείρα ψυχή. Έτσι φθάνουμε στα τελειότερα είδη του ζωικού βασιλείου. Και τότε συντελείτε το επόμενο μεγάλο βήμα της εξέλιξης. Η μετάβαση από το ζωικό βασίλειο στο ανθρώπινο. Η μονάδα-πνεύμα-ψυχή-συνείδηση ατομικοποιείται και έχει τώρα για υλικό εξωτερικό περίβλημα ένα ανθρώπινο σώμα. Δεν

θα εκδηλωθεί πια με μορφές του ζωικού βασιλείου. Έτσι ο άνθρωπος είναι μία ατομικότητα, πέραν της εμφανούς προσωπικότητας, προΐόν μιας μακρότατης υλικής και πνευματικής εξέλιξης, εκδήλωση μιας πνευματικής μονάδας που συνεχώς εξελίσσεται ή μάλλον που ολοένα απελευθερώνεται.

Η εξέλιξη στο ανθρώπινο βασίλειο συνεχίζεται με αλληπάλληλες μετενσαρκώσεις της ατομικότητας, σε αλληλοδιάδοχες προσωπικότητες, χωρίς διάκριση φύλου και φυλής, σύμφωνα με τον νόμο της Μετενσάρκωσης. Ποιος είναι ο νόμος της Μετενσάρκωσης και πώς λειτουργεί; Το θέμα αυτό, αφ' ενός προσελκύει πολύ ενδιαφέρον, αφ' ετέρου σκανδαλίζει πολλούς. Γι' αυτό αξίζει να το εξετάσουμε κάπως αναλυτικότερα. Γιατί, άραγε, σκανδαλίζει; Άλλους διότι επηρεάζονται από τις υλιστικές αντιλήψεις, που είναι πάντοτε πολύ δυνατές και αποκρούουν καθετί άλλο πέρα από τον φυσικό κόσμο μέσα στον οποίο σήμερα ζούμε, άλλους διότι επηρεάζονται από τη σφαλερή αντίληψη ότι η Μετενσάρκωση είναι αντιχριστιανική διδασκαλία και φοβούνται να τη μελετήσουν.

Οι θεόσοφοι δεν έχουν καμμία πρόθεση προπαγάνδας της ιδέας της Μετενσάρκωσης. Καμμία σημασία δεν έχει αν πολλοί ή λίγοι παραδέχονται ή απορρίπτουν την ύπαρξη ενός φυσικού νόμου. Οι φυσικοί νόμοι λειτουργούν χωρίς να λαμβάνουν υπόψιν τη γνώμη της πλειοψηφίας. Κανένας λόγος δεν υπάρχει να παραδεχθεί κανείς τη Μετενσάρκωση, αν η κατανόησή του την αποκρούει. Δεν πρόκειται, λοιπόν, να προπαγανδίσουμε τη θεωρία της Μετενσάρκωσης. Απλώς να την εκθέσουμε συνοπτικά.

Ο νόμος της Μετενσάρκωσης δεν είναι, παρά ο νόμος της Περιοδικότητας. Εναλλαγή θανάτου και ζωής, εκδήλωσης και ανεκδήλωτου, υλικού και πνευματικού βίου. Το πνευματικό Ον, ο αληθινός άνθρωπος, δεν πεθαίνει με τον θάνατο. Απλώς αποχωρίζεται από το υλικό σώμα και εξακολουθεί να ζει χωρίς εκδηλώσεις στον υλικό κόσμο. Ακολουθώντας μία μακρά διαδρομή εξέλιξης, άλλοτε ζει στον πνευματικό κόσμο χωρίς υλικό σώμα, και άλλοτε ζει ένα επίγειο βίο. Η εναλλαγή της ζωής του πνευματικού ανθρώπου, άλλοτε στον υλικό κόσμο με ένα ανθρώπινο σώμα και άλλοτε στον πνευματικό κόσμο χωρίς υλικό σώμα, αποτελεί τη Μετενσάρκωση.

Κατά τη θεοσοφική αντίληψη, ο άνθρωπος αποτελείται αφ' ενός από το πολλαπλό φθαρτό σώμα του (πολλαπλό, διότι αποτελείται

από το φυσικό σώμα με το οποίο ενεργεί, το αστρικό με το οποίο επιθυμεί και αισθάνεται, και το νοητικό με το οποίο σκέπτεται), και αφ' ετέρου από την επίσης σύνθετη αθάνατη ψυχή που ονομάζεται στη θεοσοφική διδασκαλία «ατομικότητα». Η ατομικότητα είναι εκείνη που μετενσαρκώνεται. Ενώ το πολλαπλό φθαρτό σώμα που θα το ονομάσουμε «προσωπικότητα», ζει για μια μόνο φορά. Τι είναι ο θάνατος; Είναι απλώς η καταστροφή και αποσύνθεση της υλικής μορφής, δηλαδή του φυσικού σώματος. Η ατομικότητα δεν έχει πια τη δυνατότητα να εκδηλωθεί στον φυσικό κόσμο, όπως το έκανε με το φυσικό σώμα, από το οποίο εξ αιτίας του θανάτου αποχωρίζεται οριστικά.

Διατηρείται όμως η δυνατότητα να εκδηλώνεται στον αστρικό και στον νοητικό κόσμο, εφόσον εξακολουθούν να υπάρχουν το αστρικό και το νοητικό σώμα, δηλαδή η δυνατότητα να συναισθάνεται και να επιθυμεί, καθώς και η δυνατότητα να σκέπτεται. Έπειτα όμως από κάποιο χρονικό διάστημα, τη φθορά του φυσικού σώματος ακολουθεί η φθορά του αστρικού σώματος, και αργότερα η φθορά του νοητικού σώματος. Αυτός είναι ένας δεύτερος και τρίτος θάνατος. Έτσι τερματίζεται ολοκληρωτικά η ζωή της προσωπικότητας. Τελειώνει μία ενσάρκωση. Η ατομικότητα όμως συγκεντρώνει την πείρα που συνέλεξε η υλική μορφή κατά τον επίγειο βίο, και η επεξεργασία αυτής της πείρας είναι που δημιουργεί ένα βήμα εξέλιξης της ατομικότητας.

Αφού περάσει μία μακρά ή συντομότερη χρονική περίοδος, όση χρειάζεται για την αφομοίωση της πείρας που συγκεντρώθηκε από τον επίγειο βίο που προηγήθηκε, η ατομικότητα προσλαμβάνει νέο πολλαπλό υλικό περίβλημα, κατά την αντίστροφη σειρά της εγκατάλειψής του, δηλαδή πρώτα νοητικό, έπειτα αστρικό και τελευταίο φυσικό περίβλημα. Τούτο είναι η γέννηση στον φυσικό κόσμο ενός νέου παιδιού, που αποτελεί μία νέα ενσάρκωση της ατομικότητας σε μία καινούρια προσωπικότητα, η οποία, όμως, δεν έχει κανένα φανερό δεσμό με την προηγούμενη προσωπικότητα, που αποτελούσε την προηγούμενη ενσάρκωση της ατομικότητας. Έτσι η ατομικότητα συνεχίζει την εξέλιξη της, πλουτίζει με την επεξεργασία της πείρας που συγκεντρώνει η καινούρια προσωπικότητα.

Δεν υπάρχει, και δεν είναι δυνατόν να υπάρχει στη καινούρια προσωπικότητα, στη καινούρια ενσάρκωση, καμία ανάμνηση της παλαιάς προσωπικότητας της προηγούμενης ενσάρκωσης, για τον απλούστατο λόγο ότι η μνήμη είναι λειτουργία του νοητικού σώματος, που δι-

αβιβάζεται στη συνείδηση του φυσικού σώματος διά του εγκεφάλου, και τόσο το φυσικό σώμα και ο εγκέφαλος, όσο και το νοητικό σώμα, είναι καινούργια στη νέα ενσάρκωση, είναι στοιχεία της νέας προσωπικότητας. Δεν είναι, λοιπόν, δυνατόν να έχουν ανάμνηση γεγονότων που συνέβησαν σε μία άλλη προσωπικότητα, σε ένα άλλο φυσικό και νοητικό σώμα. Η ατομικότητα όμως που υπάρχει πίσω από τις αλληλοδιάδοχες προσωπικότητες, διατηρεί τη μνήμη ή μάλλον συνοψίζει την πείρα όλων των ενσαρκώσεών της. Και το καταστάλαγμα της πείρας εκδηλώνεται σε κάθε προσωπικότητα σαν εσωτερική ψυχοσύνθεση, σαν ψυχοδιανοητική υπόσταση, σαν έμφυτος χαρακτήρας. Η δράση της προσωπικότητας σε κάθε ενσάρκωση της ατομικότητας, με την πείρα που φέρει, καλλιεργεί και εξελίσσει την ατομικότητα, τελειοποιεί το ηθικό ον, σφυρηλατεί τον χαρακτήρα.

Η προσωπικότητα σε κάθε ενσάρκωση, μολονότι ανεξάρτητη και νέα, είναι εντούτοις η φυσική συνέχεια της προγενέστερης, η συνέπειά της και η συμπλήρωσή της. Η Μετενσάρκωση εξηγεί τη τεράστια διαφορά που παρουσιάζουν οι άνθρωποι στην ηθική και ψυχοδιανοητική ανάπτυξή τους, ενώ τα φυσικά σώματα τους λειτουργούν ομοιότυπα. Πρόκειται απλώς περί διαφοράς βαθμίδας εξέλιξης, περί διαφοράς πνευματικής ηλικίας της ατομικότητας, που κρύβεται πίσω από την προσωπικότητα, άσχετα από τη φυσική ηλικία της προσωπικότητας.

Η ύπαρξη καλλιτεχνών ιδιοσυγκρασιών και διαφόρων κλίσεων και εμφύτων τάσεων, καθώς και τα λεγόμενα παιδιά-θαύματα, αποτελούν μία ένδειξη για τη πραγματικότητα του νόμου της Μετενσάρκωσης. Αντικειμενική απόδειξη δεν είναι δυνατόν να προσκομισθεί. Δεν αρκεί για να θεμελιώσει απόδειξη, ούτε η λογική αναγκαιότητα, ούτε η αυθεντία μιας σειράς μεγάλων σοφών ή μεμνημένων, οι οποίοι κήρυξαν την πραγματικότητα της Μετενσάρκωσης, όπως οι Ορφικοί και ο Πυθαγόρας, ο Εμπεδοκλής και ο Πλάτων, οι Νεοπλατωνικοί και πλείστες Μυστηριακές Σχολές. Αλλά οι μεγαλύτερες Αλήθειες δεν είναι εκείνες που αποδεικνύονται. Και πολύ σωστά ο Κρισναμούρτι λέγει:

«Δεν επιθυμώ να παραδεχθείτε όσα λέγω, όπως παραδεχτήκατε τη Μετενσάρκωση. Το να πιστεύετε ή να μη πιστεύετε στη Μετενσάρκωση, δεν έχει σημασία. Εκείνο που έχει σημασία είναι αν εσείς που με ακούτε αυτή τη στιγμή—εσείς και όχι ο διπλανός σας— εάν ζείτε στο παρόν, στο οποίο υπάρχει ολόκληρη η ζωή. Εκείνο που έχει σημασία δεν είναι η εξέταση του μετά θάνατον, αλλά το να ζει κανείς με πλήρη και τέλειο τρόπο στο παρόν».

Η Μετενσάρκωση, καθώς και η Εξέλιξη, ρυθμίζονται από τον νόμο του Κάρμα. Ποιος είναι ο νόμος του Κάρμα; Είναι ο νόμος της αιτιότητας, ο νόμος της ισοστάθμισης δράσης και αντίδρασης ή ο νόμος της ισορροπίας, δηλαδή της αναπόφευκτης σχέσης αιτίας και αποτελέσματος. Είναι η «Ειμαρμένη» των αρχαίων Ελλήνων. Η θεοσοφική διδασκαλία λέγει ότι κάθε πράξη, επιθυμία ή σκέψη φέρνει το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της στον υλικό, στον αστρικό ή στον νοητικό κόσμο. Το αποτέλεσμα δεν είναι ποτέ τυχαίο, αλλά οφείλεται πάντοτε στη δημιουργό αιτία που το προκάλεσε. Αυτός είναι ο νόμος του Κάρμα. Επομένως ως νόμος απόλυτης και απρόσωπης δικαιοσύνης διέπει τη λειτουργία του σύμπαντος. «Ο γαρ εάν σπείρει άνθρωπος, εκείνο και θερίσει». Εν τούτοις ο ψυχοπνευματικά εξελιγμένος άνθρωπος είναι δυνατόν να τροποποιήσει το Κάρμα του με ζωηρή θέληση και έντονη δράση. Συνεπώς μπορούμε να πούμε ότι Εξέλιξη είναι η απελευθέρωση του ανθρώπου από τα δεσμά του Κάρμα.

Ο άνθρωπος που βρίσκεται στην κορυφή της κλίμακας της ανθρωπίνης εξέλιξης έχει παύσει να δημιουργεί δεσμευτικό κάρμα, διότι οι πράξεις του, οι επιθυμίες του, οι σκέψεις του είναι αγνές, καθαρές και απελευθερωτικές. Το πρόβλημα της ελευθερίας της βούλησης λύνεται κατά τον απλούστερο και λογικότερο τρόπο. Ο ανεξέλικτος άνθρωπος είναι δέσμιος του πεπρωμένου του και του περιβάλλοντός του, τα οποία του διαμορφώνουν τη βούλησή του. Δεν έχει ελευθερία βούλησης. Όσο όμως προχωρεί η εξέλιξη, τα δεσμά του πεπρωμένου και του περιβάλλοντος λύνονται, η ελευθερία της βούλησης μεγαλώνει. Και ο τέλει εξελιγμένος άνθρωπος είναι ελεύθερος από το πεπρωμένο και από κάθε επιρροή του περιβάλλοντος, έχει πλήρη ελευθερία βούλησης. Και τώρα θα ξαναγυρίσουμε στο νόμο της Εξέλιξης, για να τον συμπληρώσουμε, κατά το δυνατόν.

Σε μακρά σειρά ενσαρκώσεων ο άνθρωπος ποθεί διαδοχικά διάφορα αγαθά, στην αρχή υλικά, αργότερα πνευματικά (όπως συνήθως τα ονομάζουμε), και οι πόθοι του, στη μία ή στην άλλη ενσάρκωση, πραγματοποιούνται. Αλλά κάθε φορά, πριν ακόμη απολαύσει την ευτυχία της πραγματοποίησης των πόθων του, επακολουθεί ο κόρος και η απογοήτευση. Έτσι ο άνθρωπος κατανοεί ότι οι γήινες απολαύσεις, όσο κι αν τις χαρακτηρίζουμε «πνευματικές», δεν είναι παρά ταπεινές και πρόσκαιρες. Δεν ικανοποιούν τις βαθύτερες ανησυχίες της ψυχής. Αρχίζει τότε να νιώθει την πλάνη της γήινης ζωής, της δεσμευμένης από τον εγωισμό και από τα πάθη, και να διψάει για την Πραγματι-

κότητα, την Ελευθερία, την Απολύτρωση. Αισθάνεται ότι ο ανθρώπινος εγωιστικός βίος είναι μια φυλακή, όσο κι αν στολισθεί με λαμπρές ωραιότητες και με δήθεν ιδανικά.

Νιώθοντας τη ματαιότητα της ψεύτικης κατά συνθήκη ζωής, ποθεί την Αιωνιότητα, την Απολύτρωση, την Αλήθεια. Τότε λέμε ότι η ατομικότητα πλησιάζει στο απόγειο της ανθρώπινης εξέλιξης της. Τότε αναπτύσσονται και τελειοποιούνται, φυσιολογικά και χωρίς βεβιασμένη προσπάθεια, νέες γνωστικές δυνάμεις και ικανότητες στον άνθρωπο, όπως η διαίσθηση, η μεταβίβαση σκέψης, η δόραση. Τότε και το φυσικό σώμα λειτουργεί αρμονικά. Ο εγκέφαλος και το νευρικό σύστημα γίνονται ευαίσθητα όργανα, κατάλληλα για ν' αποκρίνονται στους λεπτότερους παλμούς της συνείδησης. Χρειάζεται βεβαίως ορθός τρόπος διαβίωσης και διατροφής.

Μεγαλύτερη επαφή με τη φύση. Αγνότητα σκέψεων, επιθυμιών και πράξεων. Ηρεμία και γαλήνη. Αποβολή κάθε εγωιστικής τάσης. Τότε ο άνθρωπος ζει μία πλούσια ζωή, νιώθοντας τον εαυτό του ενωμένο με τις χαρές και με τις λύπες των συνανθρώπων του, συμμετέχοντας στις συγκινήσεις τους και στους ευγενικούς ενθουσιασμούς τους, πρόθυμος να βοηθήσει στις δυσκολίες και να εξυπηρετεί στις ανάγκες.

Έτσι ο άνθρωπος κάνει ένα μεγάλο βήμα προς τα εμπρός και γίνεται κάτι περισσότερο από άνθρωπος. Υπεράνθρωπος ή αληθινός Άνθρωπος, πρεσβύτερος αδελφός, Διδάσκαλος ή Μύστης. Τότε η ατομικότητα έχει εκπληρώσει τον προορισμό της. Έχει παύσει να αποτελεί αντίδραση στη ζωή. Έχει μεταβληθεί σε μία διώρυγα, που επιτρέπει την ελεύθερη ροή της Ζωής. Η μονάδα-πνεύμα-ψυχή-συνείδηση απελευθερώνεται από τα δεσμά της ύλης και από την πλάνη. Ο άνθρωπος φθάνει στην ισοστάθμιση λογικού και αγάπης, στην αρμονική ζωή στην κάθαρση, στην Ύπαρξη, στην Απολύτρωση, στην Πραγματικότητα, στην Αλήθεια. Ο Μύστης ανασταίνεται σε μία ζωή, στη Θεία Ζωή. Δεν αποτελεί πια ξεχωριστή ύπαρξη. Έχει ενωθεί με τη Θεία Ζωή, με τον Ωκεανό της Ύπαρξης. Ο σπινθήρας επικοινωνεί συνειδητά με την αιώνια Φλόγα. Αυτό είναι το έσχατο, ταπεινό τέρμα της ανθρώπινης εξέλιξης.

Σκοπός της Θεοσοφίας είναι να βοηθήσει τον άνθρωπο να προχωρήσει στη στενή ατραπό της εξέλιξης του, να τον διδάξει την ανυπόκριτη ειλικρινή ενεργητική Αγάπη προς όλα τα όντα, και να του αφυπνίσει τις εσωτερικές δυνάμεις που φωλιάζουν στα βάθη του Είναι του, τις Θείες δυνάμεις της Ψυχής.

Ο Αποκρυφισμός Υπάρχει; Ποιες Δυνατότητες Έχει;²⁰

ΣΚΟΠΟΣ του παρόντος άρθρου είναι να υποστηριχθεί ότι υπάρχει ο Αποκρυφισμός ως μία πραγματικότητα στη φύση, ότι υπάρχει η απόκρυφη Επιστήμη, η απόκρυφη Γνώση, η απόκρυφη Σοφία, επί της μελέτης της οποίας ο ορίζοντας της ανθρώπινης σκέψης επεκτείνεται. Αλλά ότι οι δυνατότητες του Αποκρυφισμού, ως εξ αυτής της φύσης του, είναι περιορισμένες. Ότι με τον Αποκρυφισμό, δηλ. με τη γνώση των απόκρυφων νόμων της φύσης, ο άνθρωπος δεν είναι δυνατόν να γνωρίσει το Απόλυτο, όπως δεν είναι δυνατόν με την πρόσθεση να φθάσει στο Άπειρον. Ότι με την επέκταση των απόκρυφων γνώσεων δεν δύναται ο μελετητής να αγγίξει αυτήν ταύτη την ουσία της Ύπαρξης, την Αιώνια Αλήθεια.

Ο Ουίλλιαμ Σαίξπηρ στον «Άμλετ» (πράξη α΄, σκηνή ε΄), κατά την εμφάνιση του φαντάσματος του πατρός του Δανού Πρίγκηπα, δίδει στο στόμα του Άμλετ την φράση:

«Υπάρχουν, Οράτιε, πολύ περισσότερα πράγματα στον ουρανό και στη γη, απ' όσα μπορεί να φαντασθεί η φιλοσοφία σου».

Και πράγματι, η φαντασία των συγχρόνων του Σαίξπηρ δεν ήτο δυνατόν να φαντασθεί όλα εκείνα τα θαύματα τα οποία μας απεκάλυψε η πρόοδος των φυσικών επιστημών, η μηχανική και η ηλεκτρολογία, το τηλέφωνο και το μικροσκόπιο, η βιολογία και η μικροβιολογία, η ψυχολογία και η ψυχανάλυση.

Αλλά ποιος αμερόληπτος μελετητής μπορεί να ισχυρισθεί, είτε ότι η επιστήμη είπε την τελευταία της λέξη στην ανακάλυψη των νόμων της φύσης και την προβολή στο προσκήνιο των νυν αγνώστων ορατών

---

²⁰ *Γλισός*, έτος 8, καλοκαίρι 1963, τεύχος 30, σελίδα 126.

κόσμων, είτε ότι δεν υπήρξε πάντοτε σωρεία φαινομένων, αυθεντικά βεβαιωμένων, τα οποία δεν έχουν ακόμη επαρκώς και ικανοποιητικώς εξηγηθεί, η εξέταση των οποίων αποτελεί, τώρα και από μακρού, το αντικείμενο της μελέτης των λεγομένων «απόκρυφων επιστημών»; Διότι υπάρχουν τα όνειρα, οι προαισθήσεις, η τηλεπάθεια, η μεταβίβαση σκέψης, η διπλή όραση, αγαθοποιοί ή κακοποιοί επιδράσεις, δυσεξήγητα τηλεκίνητικα φαινόμενα, ο υπνωτισμός (με καταπληκτικά για τους υπνωτιζόμενους επακόλουθα), ανεξήγητες περιπτώσεις μαντείας του μέλλοντος, αυθεντικές περιπτώσεις επικοινωνίας με το υπερπέραν, χιλιάδες περιστατικά, αναγόμενα στην σφαίρα του λεγομένου «υπερφυσικού», ερμηνεύσιμα μεν με την πρόληψη και την δεισιδαιμονία, αλλά σαφώς διαχωρισμένα απ' αυτές, αποτελούντα αδιαφιλονίκητα το αντικείμενο της μελέτης των απόκρυφων επιστημών.

Υπήρχε ένα βιβλίο, έκδοσης 1848, του καθηγητή της φυσικομαθηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Δημητρίου Στρούμπου, επιγραφόμενο «Επιστημονικά παράδοξα». Ο διαπρεπής τότε καθηγητής υποστηρίζει διά μακρών ότι δύο πράγματα δεν πρόκειται ποτέ να πραγματοποιηθούν: Η επικοινωνία με το υπερπέραν, και η αεροπλοΐα με μηχανές βαρύτερες του αέρος. Η πάροδος του χρόνου διέψευσε τον επιστήμονα-καθηγητή ως προς το δεύτερο σκέλος των ισχυρισμών του. Ποιος μπορεί να διαβεβαιώσει ότι κάποτε δεν θα διαψευσθεί εξ αντικειμένου και το πρώτο σκέλος; Λέγω «εξ αντικειμένου», διότι «εξ υποκειμένου» έχει διαψευσθεί στην συνείδηση πολλών.

Μόνον όσοι δεν γνωρίζουν αυθεντικές περιπτώσεις ή κρατούν πεισματικά κλεισμένους τους οφθαλμούς τους σ' αυτές, μπορούν να αμφιβάλλουν και να αντιμετωπίζουν τα γεγονότα ή να τα περιγελούν, διότι δεν είναι σε θέση επαρκώς να τα εξηγήσουν. Αλλά τα ανεξήγητα ή δυσεξήγητα γεγονότα δεν παύουν να παραμένουν τοιαύτα. Εάν είμαστε πραγματικοί ερευνητές, δεν δικαιούμεθα να αντιμετωπίζουμε επί μακρόν προ αυτών με χλευασμό και αδιαφορία. Ο φόβος της δεισιδαιμονίας καταντά επί τέλους αυτός ούτος ύψιστη δεισιδαιμονία.

Ο Αποκρυφισμός δεν αντιτίθεται προς τις θετικές επιστήμες. Τουναντίον προσπαθεί να τις συμπληρώσει και να τις επεκτείνει στο πεδίο των λεγομένων «Απόκρυφων Επιστημών». Διότι υπάρχουν αναμφισβητήτως πλείστοι νόμοι της φύσης, άγνωστοι ακόμη στην Επιστήμη, και αποτελέσματα της ύπαρξης των φυσικών τούτων νόμων είναι τα λεγόμενα «υπερφυσικά» φαινόμενα. Τίποτε δεν μπορεί να υπάρξει

που να είναι υπερφυσικό, αντιβαίνοντας προς τους νόμους της φύσης, προς τους θείους νόμους.

Αποκρυφισμός είναι η μελέτη των κεκρυμμένων νόμων της φύσης, οι οποίοι προκαλούν τα εν λόγω φαινόμενα, η έρευνα των κεκρυμμένων αιτιών, η σπουδή των απολύτων δυνάμεων και λειτουργιών της φύσης. Είναι η μελέτη των κεκρυμμένων νόμων της φύσης, η επεκτεινόμενη και πέραν των αναγνωρισμένων μεθόδων της ακαδημαϊκής Επιστήμης. Είναι η μελέτη της όλης φύσης, αντί του μικρού μέρους της το οποίο υπόκειται σήμερα στην αντίληψή μας και στην έρευνα της σύγχρονης Επιστήμης.

Με άλλα λόγια, ο Αποκρυφισμός είναι το περαιτέρω βήμα της φυσικής Επιστήμης. Στηρίζεται, αφ' ενός μεν, στην συστηματική μελέτη και ανακάλυψη φαινομένων, μη περιοριζόμενων στο αντικειμενικό πείραμα και στην σκέψη, αλλά επεκτεινόμενων, με την ανάπτυξη των εντός αυτών λανθανουσών δυνάμεων, στην πληρέστερη έρευνα και στην διόραση, αφ' ετέρου δε στην παράδοση, διά μέσου των αιώνων, των διδαχθέντων μεγάλων Αποκρυφιστών ή Μυστών του παρελθόντος, οι οποίοι διδάσκουν τον τρόπον καλλιέργειας και ανάπτυξης των εν λόγω λανθανουσών δυνάμεων, με τις οποίες και μόνον καθίσταται δυνατή η μελέτη του αοράτου και κεκρυμμένου.

Διότι υπάρχουν πράγματι εντός του ανθρώπου καταπληκτικές δυνάμεις, οι οποίες δύνανται να αναπτυχθούν. Η αφύπνιση των τοιούτων δυνάμεων, με κατάλληλη προπαρασκευή και μύηση, προικίζει τον αφυπνιζόμενο σ' ένα νέο κόσμο γνώσης τελειότερα από τα συνήθη. Και τότε ο αόρατος κόσμος είναι ένα ανοιχτό βιβλίο για τον μεμυημένον.

Ο Αποκρυφισμός δεν πρέπει να συγχέεται με την αγυρτεία. Είναι αληθές ότι έχει ένα βεβαρυμένο παρελθόν. Διότι όχι μόνο η δεισιδαιμονία και η αμάθεια, αλλά και η αγυρτεία περιπτύχθηκαν επίμονα τον Αποκρυφισμό και τον εκμεταλλεύτηκαν παντοιοτρόπως. Κατά τους σκοτεινούς χρόνους του Μεσαίωνα οι απόκρυφες Επιστήμες αγωνίζονταν τον αγώνα των καλών της καλλιέργειας του πνεύματος, της γνώσης και της εξέλιξης της ανθρώπινης ψυχής. Ο Ερμητισμός, η Καββάλα, η Αστρολογία, η Αλχημεία, ο Ροδοσταυρισμός ήταν κλάδοι του Αποκρυφισμού, καλλιεργώντας την γνώση και την εξέλιξη της ανθρώπινης ψυχής. Η Αλχημεία, ζητούσα συμβολικώς την φιλοσοφική λίθο, διά της οποίας τα άσημα μέταλλα μετατρέπονται σε χρυσό, ζητούσε στην πραγματικότητα την καλλιέργεια του ηθικού όντος.

Η περίφημη ευκαιρία για τους αφελείς και τους αγυρτεύοντες να αναζητούν οι πρώτοι και να υπόσχονται οι δεύτεροι την κατασκευή υλικού χρυσού. Αλλ' όπως η ιατρική δεν ευθύνεται για τους κομπογιαννίτες και η Θρησκεία για τους κάπηλους της Θρησκείας, ούτω και ο Αποκρυφισμός δεν ευθύνεται για τους αγυρτεύοντες και κατηλυομένους αυτόν, όπως και για τους δεισιδαίμονες οι οποίοι προέβησαν τις ανόητες προλήψεις τους και τις ανέμιξαν με τα δόγματα της έρευνας του Αποκρυφισμού.

Να δώσουμε ένα παράδειγμα από όσα συμβαίνουν τριγύρω μας. Αναμφιβόλως υπάρχει—όπως πλείστοι φρονούν—επίδραση των νεκρών και δυνατότητα επικοινωνίας—υπό ορισμένες συνθήκες—μετά των αποβιωσάντων. Τούτο αποτελεί βεβαίως αντικείμενο μελέτης του Αποκρυφισμού, διά του κλάδου του του ονομαζόμενου «Πνευματισμού» ή «Μεταψυχική». Είναι όμως συνηθέστατα, τουλάχιστον αφέλεια, και όχι αληθής πνευματισμός, εκείνο το οποίο ενεργείται σε πολλά κοσμικά σαλόνια υπό το όνομα «Πνευματισμός», όπως είναι αγυρτεία τα αποκαλούμενα «μάγια», καφεμαντεία, χαρτομαντεία κ.λπ., που λαμβάνουν χώρα στα διάφορου μορφής καταγώγια.

Και επειδή ο λόγος περί μαγείας. Υπάρχει όντως η δυνατότητα κακοποιού, όπως και αγαθοποιού επίδρασης. Είναι η μαύρη και η λευκή μαγεία. Αλλά δεν είναι του τυχόντος η άσκηση μαγείας, είτε λευκής, είτε μαύρης. Μαγεία είναι η με ορισμένες τελετουργικές ενέργειες και επικλήσεις διέγερση αγνώστων σήμερα φυσικών δυνάμεων, οι οποίες επιδρούν και επηρεάζουν εκείνους στους οποίους απευθύνονται, εφ' όσον ούτοι δεν είναι επαρκώς θωρακισμένοι κατά των εξωτερικών επιρροών.

Εκείνο το οποίο αποτελεί το βασικό και χαρακτηριστικό γνώρισμα της λευκής από της μαύρης μαγείας, είναι η ανιδιοτελής ή ιδιοτελής πρόθεση του επιτελούντος την μαγεία. Ο θεουργός είναι πάντοτε και απεριορίστως ανιδιοτελής. Ουδέποτε χρηματίζεται. Ουδέποτε επιχειρεί να υποτάξει τις αλλότριες συνειδήσεις στην θέλησή του. Ουδέποτε επιζητεί να εμπνεύσει φόβο και είναι πάντοτε οπαδός της ελεύθερης σκέψης και της ελεύθερης συνείδησης. Ο μαύρος μάγος είναι απεναντίας ιδιοτελής. Επιδιώκει να εξυπηρετήσει εγωιστικό συμφέρον ή να χρηματισθεί. Επιζητεί να υποτάξει τις αλλότριες συνειδήσεις στην ιδίαν του θέληση.

Χρησιμοποιεί εκτεταμένα ως όπλο τον φόβο και μισεί την ελευθερία της σκέψης και της συνείδησης. Είναι δύο εκ διαμέτρου αντίθετες περιπτώσεις. Αλλά δεν είναι τίποτε απ' αυτά οι διάφορες ανοησίες για δήθεν μάγια, που ακούμε καθημερινά να γίνεται από τους αφελείς περί αυτών λόγος, όπως δεν είναι αληθής Πνευματισμός, δεν γίνεται πραγματική επικοινωνία μετά του υπερέραν στους διαφόρους, αμφιβόλου σοβαρότητας, πνευματιστικούς κύκλους, όπου βαττολογούν και ανοηταίνουν, οσάκις δεν εξυπηρετούν. Ωστε υπάρχει αληθής και ψευδής Αποκρυφισμός. Η ύπαρξη του δευτέρου δεν αποκλείει τον πρώτο. Αρχίζει να γίνεται η ορθή διάκριση με πνεύμα κριτικό και ελεύθερο προλήψεων και προκαταλήψεων.

Επίσης ο Αποκρυφισμός δεν πρέπει να συγχέεται προς τον Μυστικισμό, σύγχυση η οποία συνηθέστατα γίνεται, ενώ πρόκειται περί ουσιωδώς διαφορετικών πραγμάτων. Ο Αποκρυφισμός είναι μελέτη των κεκρυμμένων νόμων της φύσης, επεκτεινόμενη και στον αόρατο κόσμος. Μελέτη των απόκρυφων δυνάμεων της φύσης, επεκτεινόμενη και πέραν των εργαστηριακών μεθόδων της Ακαδημαϊκής Επιστήμης. Μελέτη της όλης φύσης, αντί του μικρού μέρους της, το οποίο υπόκειται στην αντίληψή μας και στην έρευνα της σύγχρονης Επιστήμης. Αλλά είναι πάντοτε μελέτη φαινομένων. Δεν θα εύρομε ποτέ τον Θεό, την Απόλυτη Αλήθεια, το όντως Ον, διά του Αποκρυφισμού. Θα ανακαλύψουμε με αυτόν περισσότερους νόμους, θα εμβαθύνουμε περισσότερο στην γνώσιν της φύσης, θα εξηγήσουμε πληρέστερα το πώς.

Δεν θα ανεύρουμε όμως την πρώτη αιτία. Ενώ με τον Μυστικισμό, το Θείον, η Πραγματικότητα, η Απόλυτη Αλήθεια δύναται να γνωσθεί από τον άνθρωπο, με μία διαίσθηση ή έκσταση, με μία Μυστική Ένωση, χωρίς ανάγκη επέκτασης στους αοράτους κόσμους, όχι με την απόκτηση περισσότερων πάντοτε γνώσεων και δυνάμεων, αλλά με μία Μυστική αποκάλυψη της εντός του ανθρώπου Ψυχής, του ανεξιχνίαστου, του απορρήτου και αδιαίρετου Εν μετά της Θείας Ουσίας, μετά του όντως Όντος. Με άλλες λέξεις, Αποκρυφισμός είναι η περαιτέρω Επιστήμη, ενώ Μυστικισμός είναι η περαιτέρω Φιλοσοφία.

Αποκρυφισμός, λοιπόν, είναι η περαιτέρω Επιστήμη. Διότι, όπως είπαμε, Αποκρυφισμός είναι η μελέτη της όλης φύσης, αντί του μικρού μέρους της, το οποίο υπόκειται σήμερα στην αντίληψή μας και στην έρευνα της σύγχρονης πειραματικής Επιστήμης.

Δηλαδή, κατά τον Αποκρυφισμό, ο κόσμος δεν σταματά στο γνωστό σήμερα μέρος του, αλλά υπάρχει και ένα μεγάλο και μάλιστα το μέγιστο μέρος του, που είναι ανεξερεύνητο και αόρατο στην σημερινή ανθρωπότητα, χωρίς τούτο βεβαίως να σημαίνει ότι είναι και ανύπαρκτο. Και υφίσταται αντιστοίχως η δυνατότητα της γνώσης του αοράτου τούτου κόσμου, διά του Αποκρυφισμού, δηλαδή με την ανάπτυξη στον άνθρωπο λανθανόντων σήμερα γνωσιολογικών μέσων, όπως είναι η ενόραση και η διαίσθηση και τούτο πριν ο αόρατος και άγνωστος αυτός κόσμος καταστεί αντικείμενο πειραματικής μελέτης εκ μέρους της ακαδημαϊκής Επιστήμης.

Υπάρχει ένας απέραντος αόρατος κόσμος, που μας περιβάλλει εδώ και τώρα, από τον οποίο όμως μικρό μόνον μέρος υποπίπτει στην αντίληψή μας. Κάτι ανάλογο με την ύπαρξη των ραδιοφωνικών κυμάτων, των οποίων δεν αντιλαμβανόμαστε την ύπαρξη άνευ της μεσολάβησης μιας μηχανικής συσκευής λήψης, που ονομάζουμε ραδιόφωνο. Τοιουτοτρόπως υπάρχουν γύρω μας κύματα αισθημάτων, σκέψεων και εμπνεύσεων, των οποίων την ύπαρξη δεν αντιλαμβανόμαστε, διότι στερούμεθα κατάλληλο δέκτη. Δεν γνωρίζουμε παρά τον κόσμο των διαστάσεων. Η τέταρτη—περί της οποίας δεν μας ομιλεί μόνον ο Αποκρυφισμός, αλλά και η Επιστήμη—μάς είναι όχι μόνο άγνωστη, αλλά και ακατανόητη. Ο Αποκρυφισμός ισχυρίζεται ότι υπάρχουν όχι τέσσερες, αλλά επτά διαστάσεις, κάτι τελείως ακατάληπτο γι' εμάς.

Εάν οι διαστάσεις αυτές περιέπιπταν στην αντίληψή μας, εάν δηλαδή είχαμε αναπτύξει τα εντός ημών αντίστοιχα όργανα γνώσης, τότε ο κόσμος θα μας φαινόταν βεβαίως τελείως διαφορετικός από ό,τι σήμερα φαίνεται στις αισθήσεις μας και στην νόησή μας, και θα δυνάμεθα—ίσως—να αντιληφθούμε την εναλλαγή της ύλης, να ιδούμε τους κραδασμούς των σκέψεων και των αισθημάτων, και να ακούσουμε—όπως έλεγαν για τον Πυθαγόρα—την μουσική της τροχιάς στο διάστημα των ουρανίων σωμάτων. Σήμερα ο πέπλος της Ίσιδος καλύπτει το μέρος των νόμων της φύσης. Μοιάζουμε—όπως είπε ο Νεύτων—με μικρά παιδιά που παίζουν στην ακρογιαλιά και διασκεδάζουν μ' ένα βότσαλο ή με μια αχιβάδα, ενώ ο ωκεανός της Αληθείας απλώνει εμπρός μας το μεγάλο του μυστήριο. Ο Αποκρυφισμός μάς λέγει, το υπόσχεται και το αποδεικνύει, ότι δυνάμεθα, εάν πράγματι θέλουμε, να αναγείρουμε ένα μέρος του πέπλου της Ίσιδος.

Ο Αποκρυφισμός έχει διαμορφωθεί σε διαφόρους κλάδους, ή άλλως «απόκρυφες επιστήμες», εκ των οποίων προαναφέραμε μερικές, δηλαδή τον Πνευματισμό, την Αλχημεία και την Μαγεία, με τους εκ διαμέτρου αντιτιθεμένους κλάδους της, από τους οποίους η μαύρη μαγεία εσφαλμένα θεωρείται ως πρωτόγονη μορφή του Αποκρυφισμού, ενώ είναι η παραφθορά του.

Η Αστρολογία μελετά την θέση των ουρανίων σωμάτων κατά τη στιγμή της γέννησης και την επίδραση την οποία έχουν σ' αυτήν στον χαρακτήρα και στο πεπρωμένο των ανθρώπων.

Η Αριθμοσοφία μελετά την εσωτερική έννοια και την εσωτερική σημασία των αριθμών, φρονούσα μετά των Πυθαγορείων ότι το σύμπαν έγινε, όχι «υπό των αριθμών», αλλά «κατ' αριθμόν», δηλαδή κατά αρμονικές αριθμητικές αναλογίες.

Ο Ερμητισμός, καλούμενος επίσης «Ιερά και Θεία Επιστήμη και Τέχνη», στηρίζεται στα συγγράμματα Ερμή του Τρισμεγίστου και διδάσκει το ενιαίο του σύμπαντος και την εκπόρευση του παντός από μια ενιαία αρχή. Από τον Ερμητισμό πήγασε η Αλχημεία, από την οποία αργότερα γεννήθηκε η Χημεία.

Καββάλα ή Καμπαλά είναι η εκ παραδόσεως Ιουδαϊκή διδασκαλία, εσωτερικώς ερμηνεύουσα αποκαλυπτικά τα ιερά κείμενα των Γραφών. Δηλαδή ο εσωτερισμός της Ιουδαϊκής θρησκείας, προσιτός μόνον στους μεμνημένους. Με αυτήν ασχολήθηκαν διαπρεπείς μελετητές

Τηλεπάθεια είναι η ικανότητα της αντίληψης ενός γεγονότος, το οποίο λαμβάνει χώρα σε μακρινή απόσταση, καθώς και η ικανότητα της μεταβίβασης της σκέψης από άτομο σε άτομο.

Χειρομαντεία είναι η διά της μελέτης των γραμμών της παλάμης διάγνωση του χαρακτήρα και των νοητικών και συναισθηματικών τάσεων του ανθρώπου, όπως και του πεπρωμένου του. Γεννήθηκε από την Αστρολογία, μέσω της αναζήτησης επί του σώματος σημείων της επίδρασης των ουρανίων σωμάτων.

Όλοι αυτοί είναι αυτοτελείς και ολοκληρωμένοι κλάδοι του Αποκρυφισμού, και—ως φυσικό—έχουν εισχωρήσει σε όλους, παράλληλα προς τους σοβαρούς μελετητές, και οι τσαρλατάνοι. Αλλ' ανεξαρτήτως αυτών, υπάρχει πολλή αλήθεια σε όλες αυτές τις λεγόμενες «απόκρυφες επιστήμες».

Οι κυριότερες διδασκαλίες του Αποκρυφισμού είναι η ύπαρξη αοράτων κόσμων και νόμων αλληλεξάρτησης μεταξύ ορατού και αορά-

του κόσμου, η μετά θάνατον επιβίωση, η μετενσάρκωση, ο νόμος του Κάρμα (δηλ. της δίκαιης ανταπόδοσης), η εξέλιξη της ανθρώπινης ψυχής, η ύπαρξη ανωτέρων ανθρώπων—ύψιστης διανοητικής και ηθικής ανάπτυξης, οι οποίοι υπερέβησαν την συνήθη ανθρώπινη εξέλιξη και απέβησαν οδηγοί και πρωτοπόροι στην ατελείωτη κλίμακα της πνευματικής εξέλιξης. Είναι οι κατέχοντες και μεταδίδοντες το πυρ της Γνώσης ή «Μεμνημένοι». Αυτούς εννοούσε ο Απολλώνιος ο Τυανεύς όταν έλεγε ότι οι θεοί αισθάνονται τα μέλλοντα, οι άνθρωποι τα παρόντα, και οι σοφοί εκείνα τα οποία θα λάβουν χώρα εντός ολίγου.

«Θεοί μεν μελλόντων, άνθρωποι δε γιγνομένων, σοφοί δε προσιόντων αισθάνονται».

Ίσως αυτά να φαίνονται σε μερικούς καινοφανή ή παράδοξα, αλλά το παν γύρω μας και εντός ημών βοά την ύπαρξη αοράτων κόσμων, κεκρυμμένων στη φύση δυνάμεων, αγνώστων δυνατοτήτων του ανθρώπου, οι οποίες σήμερα ληθαργούν και η αφύπνιση των οποίων παρέχει μεγίστης αξίας όργανα γνώσης στον ερευνητή, για την μελέτη της φύσης και της εξέλιξης της ανθρώπινης ψυχής. Η μελέτη του Αποκρυφισμού διακρίνεται σε εξωτερική και εσωτερική. Εξωτερική είναι αυτή την οποίαν επιχειρούμε εμείς εδώ τώρα. Δηλαδή η μελέτη της φιλολογίας του Αποκρυφισμού και οι διανοητικοί συλλογισμοί επ' αυτού. Εσωτερική είναι η ατομική άσκηση του Αποκρυφισμού, ανήκουσα στους ειδικώς μεμνημένους.

Γι' αυτήν απαιτούνται ορισμένες απαραίτητες προϋποθέσεις. Δηλαδή μακρά προπαρασκευή και ορθή καθοδήγηση. Άνευ αυτών οι κίνδυνοι είναι παμμέγιστοι. Δεν πρόκειται απλώς και μόνον να αποτύχει στις προσπάθειές του ο πειραματιζόμενος, αλλά αφ' ενός μεν κινδυνεύει να πέσει υπό την επήρεια σκοτεινών δυνάμεων, αφ' ετέρου δε—και συνηθέστερο—κινδυνεύει να πάθει διανοητική παράκρουση. Διότι — για λόγους φυσιολογικούς—η τρέλα είναι η συνήθης κατάληξη γι' εκείνον ο οποίος ασχολείται με πρακτικό Αποκρυφισμό, άνευ των απαραίτητων προϋποθέσεων, της μακράς προπαρασκευής και της ορθής καθοδήγησης προς αποτροπή των συμπαρομαρτουσών κινδύνων.

Η προπαρασκευή συνίσταται εις αγνότητα ζωής, αποχή από ναρκωτικά, από οινοπνευματώδη, από καπνό, από ακρεοφαγία, από διεγερτικά εν γένει, από τους κραδασμούς των βίαιων παθών. Πλην τούτων είναι απαραίτητες κατάλληλες πνευματικές ασκήσεις (οι οποίες δεν διδάσκονται δι' αλληλογραφίας), γυμναστική ειδική του σώματος,

μακρές ασκήσεις συγκέντρωσης της σκέψης και διαλογισμού. Άνευ αυτών όλων, ο ανθρώπινος οργανισμός κινδυνεύει επικίνδυνα στην ανάπτυξη των εντός αυτού λανθανουσών δυνάμεων, όπως είναι η διαίσθηση, η διόραση και διακοή, η αντίληψη των αοράτων κόσμων, η ενόραση. Απαιτούνται μακρά έτη ακάματων προσπαθειών και αγνής ζωής για να επιτευχθεί επικοινωνία μετά του υπεραισθητού και δύναται να επιτευχθεί άνευ της καθοδήγησης αρμόδιου σοφού Διδασκάλου, άνευ κατάλληλης Μύησης. Οι προϋποθέσεις εκείνες της πρακτικής άσκησης του Αποκρυφισμού δεν συντρέχουν σ' εμάς—εννώ τον ευρωπαϊκό τρόπο ζωής—κατ' αντίθεση του ό,τι πιθανόν να συμβαίνει στην Ινδία και το Θιβέτ και του ότι ίσως συνέβαινε άλλοτε εκεί όπου άκμαζαν πραγματικά Μυστήρια καθώς και από τους Μυστικούς.

Δεν συντρέχουν σ' εμάς, διότι ολόκληρη η διαμόρφωση του πολιτισμού και της οικογενειακής και κοινωνικής ζωής είναι τελείως απρόσφορη προς τούτο και οι κατάλληλοι Διδάσκαλοι παντελώς λείπουν. Εάν δε συναντήσουμε θαυματοποιούς και φακίρηδες, αυτοκαλουμένους «Γιόγκι», και δη σε δημόσιες επιδείξεις, δεν πρόκειται βεβαίως περί περιπτώσεων υγιούς Αποκρυφισμού, αλλά περί συμπτωματικής εκδήλωσης ιδιοτήτων τους—κατά πλείστο ασυνειδήτως—ή περί διαμεσότητας άνευ βαθύτερης σημασίας. Διότι και οι σαλτιμπάγκοι κάνουν ακροβασίες και περπατούν σε τεντωμένα σχοινιά, χωρίς βεβαίως τούτο να σημαίνει ότι έχουν επιτύχει προόδους στην εξέλιξη.

Αλλά και με την απλή, τη φιλολογική μελέτη του Αποκρυφισμού, της μόνης προσιτής σήμερα σ' εμάς, ο ορίζοντας της ανθρώπινης σκέψης ευρύνεται. Διότι ο κόσμος πλαταίνει, τα παραθυράκια από τα οποία παρατηρούμε, πολλαπλασιάζονται. Διαβλέπουμε—και τούτο είναι αρκετό—την ύπαρξη ενός τεραστίου κατά την έκταση κόσμου, γεμάτου κινήσεις, γεμάτου υπάρξεις, γεμάτου ζωή, μετά του οποίου ευρισκόμεθα, όσον και αν το αγνοούμε, σε άμεση εσωτερική επαφή. Μαντεύουμε την έκταση των εντός ημών δυνατοτήτων, οι οποίες επί του παρόντος ληθαργούν και τις οποίες έχουμε καθήκον να αφυπνίσουμε ή μάλλον έχουμε καθήκον να δημιουργήσουμε—με αγνότητα ζωής—τις προϋποθέσεις για να αφυπνισθούν. Αποκτούμε την αίσθηση της αγνοίας μας σε σχέση προς το τελείως άγνωστο για εμάς μέρος της φύσης. Και τούτο και μόνο ψαλιδίζει τα φτερά της υπεροψίας μας και αφαιρεί τα υπόβαθρα του εγωισμού μας.

Στο σημερινό σημείο της συνήθους Ανθρώπινης Εξέλιξης το μεγαλύτερο μέρος της φύσης μας είναι εντελώς άγνωστο. Η συνολική όψη των πραγμάτων είναι σκεπασμένη με πολλά πέπλα, που δεν αφήνουν να φαίνεται, παρά ένα μικρό τμήμα από αυτήν. Ο σημερινός συνήθης άνθρωπος δημιουργεί την φιλοσοφία του επί των δεδομένων τα οποία έχει και τα οποία είναι τελείως ανεπαρκή. Η δράση του ρυθμίζεται από τους ολίγους νόμους της φύσης, τους οποίους μέχρι σήμερα ανακάλυψε και τους οποίους συνήθως επιφανειακά γνωρίζει. Συνεπώς η διαβίωσή του και η φιλοσοφία του είναι κατ' ανάγκην ατελείς. Για τον άνθρωπον όμως, ο οποίος ενσυνειδήτως εξελίσσεται, ο κόσμος διαρκώς ευρύνεται, ώστε ο περισσότερο εξελιγμένος είναι σε θέση να αντιλαμβάνεται και μεγαλύτερο μέρος από αυτόν. Διευρύνει την φιλοσοφία του και ρυθμίζει την ζωή του επί τη βάση ενός πληρέστερου κώδικα των νόμων της Φύσης.

Πολλά μυστήρια διαλευκούνται γι' αυτόν, διότι δεν βλέπει την ύπαρξή του, παρά σε μία περιορισμένη περί του κόσμου αντίληψη. Ο ενσυνειδήτως εξελισσόμενος άνθρωπος ζει μία πληρέστερη, πλέον αληθινή, πλέον ευχάριστη ζωή, διότι έχει ένα ευρύτερο ορίζοντα, διότι περισσότερες όψεις και συνεπώς περισσότερες ωραιότητες της ζωής προσπίπτουν στην αντίληψή του. Ζει πλουσιότερα, ρυθμικότερα, ωραιότερα, διότι συντονίζεται περισσότερο προς την Μητέρα Φύση. Και αγαπά περισσότερο Θεό, διότι τον ευρίσκει εντός εαυτού και εντός όλων των άλλων επίσης.

Αλλά τον σκεπτόμενο άνθρωπο, δεν πρέπει ποτέ να τον εγκαταλείπει η αίσθηση του μέτρου. Ο Αποκρυφισμός είναι μία πραγματικότητα στη φύση, αλλά οι δυνατότητές του είναι περιορισμένες. Πράγματι, ο ερευνητής, διά της μελέτης του Αποκρυφισμού, θα επεκτείνει τον ορίζοντα της αντίληψής του, θα αποκτήσει εκτενέστερη και βαθύτερη γνώση του τρόπου λειτουργίας των φυσικών νόμων, θα αντιληφθεί την φύση των φαινομένων, όχι μόνον του φυσικού κόσμου, αλλά ακόμη και των λεπτότερων αυτού, των νυν αοράτων κόσμων.

Η αύξηση όμως της γνώσης και η επέκτασή της σε λεπτότερα πεδία, η γνώση του συνόλου των φαινομένων, δεν δίδει την λύση του μυστηρίου της καθολικής ζωής, δεν δίδει το άρωμα της ουσίας της Αληθείας. Ενώ σκοπός του μεμυημένου είναι η «Αιώνια Αλήθεια», είναι η λύση του μυστηρίου της καθολικής ζωής, είναι η ένωση του μετά της ουσίας της Αληθείας, η ένωση του μετά του ονόματος της Ζωής, με άλλα λό-

για η πραγματοποίηση του ονείρου των Μυστικιστών. Η συνεχής αύξηση των γνώσεων, διά του Αποκρυφισμού, η συνεχής ανάπτυξη των δυνατοτήτων του ανθρώπου, είναι ατέρμονες. Όντως, η εξέλιξη δεν έχει τέρμα. Αλλά η Απολύτρωση από τον κόσμο των φαινομένων, τον κόσμο της σχετικότητας και της εκδήλωσης, κείται έξω από τη γραμμή της ατέρμονης εξέλιξης. Είναι η πλήρης απαρνήση του εαυτού, και όχι η αποθέωσή του. Το Μυστήριον τούτο μέγα εστί.

«Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω».

Η ολοκληρωτική άρνηση του εαυτού, και όχι η αποθέωσή του, οδηγεί στην πραγματοποίηση της Αληθείας και στην Αλήθεια της Πραγματικότητας.

Ο Αποκρυφισμός είναι η ολοκληρωτική μελέτη των κεκρυμμένων νόμων της φύσης, για την ανάπτυξη των λανθανουσών στον άνθρωπο δυνάμεων, ώστε ο αποκρυφιστής ν' αναρριχηθεί ευκολότερα και ταχύτερα στην κλίμακα την συνδέουσα γη και ουρανό. Αλλ' ο ουρανός έχει την έννοια του άπειρου. Οσοδήποτε και αν ανέρχεται κανείς την κλίμακα, δεν θα φθάσει ποτέ. Διότι στην κλίμακα είναι ο εαυτός που ανέρχεται. Και η ύπαρξη του εαυτού είναι ακριβώς εκείνο που εμποδίζει την αντίληψη της Αληθείας. Άλλος είναι ο δρόμος.

Η απάρνηση του εαυτού—«Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν»—και η συγχώνευση με την ουσία του Άπειρου, που ευρίσκεται έξω και πέραν της διαδικασίας της εξέλιξης. Είναι μία αντίληψη καθαρά μυστικιστική. Είναι μία πραγματικότητα, την οποία πραγματοποίησαν μόνον οι Μεγάλοι Μυστικοί. Δεν είναι εύκολο να αναπτυχθεί, ούτε να κατανοηθεί κατά τρόπο σαφέστερο. Απ' αυτή την άποψη οι δυνατότητες του Αποκρυφισμού είναι αναμφιβόλως περιορισμένες. Ιδού τι γράφει ένας σύγχρονος μεγάλος φιλόσοφος, ο Κρισναμούρτι:

«Για την μελέτη των αοράτων κόσμων, λέγω ότι ο αποκρυφισμός είναι απλώς η εξέταση των φαινομένων στα ανώτερα πεδία. Τίποτε περισσότερο. Οι κόσμοι τους οποίους εξετάζει είναι πάντοτε κόσμοι των φαινομένων. Εάν αγνοείτε αυτόν τον κόσμο, αγνοείτε επίσης και όλους τους αοράτους κόσμους. Όταν ήμουν παιδί, όπως πολλά ευαίσθητα παιδιά στις Ινδίες, έβλεπα συχνά αγγέλους, πνεύματα της φύσης, κτλ. Αλλά το να βλέπει κανείς εκείνο το οποίο φυσιολογικά είναι αόρατο, δεν αποτελεί λύση στο πρόβλημα της θλίψης, δεν βοηθά στην ανάπτυξη ή στην πραγματοποίηση της πληρότητας της Ζωής. Με το να βλέπετε κάτι που είναι αόρατο δεν γίνεσθε ένα διαφορετικό αν-

θρώπινο ον. Με το να βλέπετε τα αστρικά σώματα, δεν μεταβάλλεσθε. Μπορείτε να προχωρήσετε στην ανώτατη μορφή της εκδήλωσης, αλλά θα είναι πάντοτε το ίδιο πράγμα σε λεπτότερο βαθμό. Μπορείτε να αναπτύξετε την διόραση και την διακοή, αλλά εάν δεν έχετε μέσα σας το πνεύμα της καθολικής σκέψης και της αγάπης, και την εξουσία εκείνη ισοζύγησης αυτών των δύο, τότε, ποιο όφελος μπορεί να έχει η ικανότητά σας να βλέπετε κάτι που είναι αόρατο;»

Πράγματι, ποιο όφελος μπορεί να έχει η ικανότητά μας να δούμε κάτι που είναι αόρατο, όταν δεν έχουμε ακόμη αντιληφθεί το βάθος της σημασίας των ορατών και των πάρα πολύ γνωστών; Διότι δεν είναι οι γνώσεις εκείνες που μας λείπουν και τις οποίες πρέπει να συμπληρώσουμε διὰ του Αποκρυφισμού. Είναι η πραγματοποίηση, η αφομοίωση, το βίωμα του μικρού εκείνου μέρους των γνώσεων, τις όποιες μέχρι τούδε γνωρίζουμε, αλλά τις οποίες δεν έχουμε αφομοιώσει, όπως είναι π.χ. η ανάγκη της Αυτογνωσίας και του Καθαισμού.

Αυτογνωσία και Καθαρός: Μήπως κομίζουμε γλαύκα εις Αθήνας; Την γνωρίζουμε πάρα πολύ καλά την Αυτογνωσία, το περίφημο «γνώθι σαυτόν», το επιγεγραμμένο «χρυσίοις γράμμασιν» στα προπύλαια του εν Δελφοίς Ναού του Απόλλωνος. Και ο καθαρός επίσης δεν μας είναι άγνωστος.

Γνωρίζουμε βεβαίως τις λέξεις. Αλλά δεν σημαίνει τίποτε να γνωρίζουμε την Αυτογνωσία και τον Καθαρό ως έννοιες ηθικές, ως εξωτερική γνώση. Το μόνον το οποίο έχει αξίαν είναι, όχι το τι γνωρίζουμε, αλλά το τι έχουμε πραγματοποιήσει. Τούτο είναι το φλέγον ζήτημα. Έχουμε όντως γνωρίσει τον εαυτόν μας, με όλους τους σοφούς ελιγμούς του για να μας διαφεύγει, με όλα τα πολύπλοκα τεχνάσματά του για να μας ξεγελά και να δείχνεται διαφορετικός από ό,τι πράγματι είναι, εξωραϊσμένος, αγαθός, μεγαλόψυχος; Όχι, δεν γνωρίζουμε τον εαυτόν μας. Και πρέπει πλήρως να τον γνωρίσουμε, να τον αποκαλύψουμε γυμνό στα όμματα της ψυχής μας. Και πρέπει πλήρως να πραγματοποιήσουμε τον καθαρό, τον καθαρό της καρδιάς μας από παντός ρύπου. «Μακάριοι οι καθαροί τη καρδία, ότι αυτοί τον Θεόν όψονται».

Όταν, λοιπόν, δεν έχουμε πραγματοποιήσει την Αυτογνωσία και τον Καθαρό, τι μπορεί να ωφελήσει η γνώση ή αγνωσία των απόκρυφων αληθειών και η πραγματοποίηση των αποκρυφιστικών επιδιώξεων;

Όταν δεν έχουμε πραγματοποιήσει την Αυτογνωσία και τον Καθαρισμό, πώς είναι δυνατόν να ομιλήσουμε για την Αλήθεια και την Αγάπη; Την καθολική και απρόσωπη Αγάπη, που υπερβαίνει πάντα ανθρώπινο περιορισμό και προσωπολατρεία, που απλώνεται και δέχεται όλα τα όντα, που αποτελεί την κατάληξη και το συμπέρασμα πάσης αποκρυφιστικής μελέτης, που ολοκληρώνεται στην επί του Σταυρού μυστικής θυσίας;

«Εάν τις γλώσσες των ανθρώπων λαλώ και των αγγέλων, αγάπη δε μη έχω, γέγονα χαλκός ηχών ή κύμβαλον αλαλάζον. Και εάν έχω προφητείας και ειδώ τα μυστήρια πάντα και πάσιν την πίστην, ώστε όρη μεθιστάνειν, αγάπη δε μη έχω, ουδέν ειμί. Η αγάπη μακροθυμεί, χρηστεύεται, η αγάπη ου ζηλοί, η αγάπη ου περπερεύεται, ου φυσιούται, ουκ ασχημονεί, ου ζητεί τα εαυτής, ου παροξύνεται, ου λογίζεται το κακόν, ου χαίρει επί τη αδικία, συγχαίρει δε τη αληθεία. Πάντα στέργει, πάντα πιστεύει, πάντα ελπίζει, πάντα υπομένει. Η αγάπη ουδέποτε εκπίπτει. Είτε δε προφητεία, καταργηθήσονται. Είτε γλώσσαι παύονται. Είτε γνώσις, καταργηθήσεται. Εκ μέρους γινώσκομεν και εκ μέρους προφητεύσομεν. Όταν δε έλθει το τέλειον, τότε εκ μέρους καταργηθήσεται. Όταν ήμην νήπιος, ως νήπιος ελάλουν, ως νήπιος εφρόνουν, ως νήπιος ελογιζόμην. Όταν δε γέγονα ανήρ, κατήργηκα τα του νηπίου. Βλέπομεν γαρ άρτι δι' εσόπτρου εν αινίγματι, τότε δε πρόσωπον προς πρόσωπον».

Ο Σκοπός της Ζωής²¹

ΠΟΙΟΣ είναι ο σκοπός της ζωής; Είναι ένα θέμα, που πρέπει να μας έχει απασχολήσει πολλές φορές, είτε βρήκαμε μίαν απάντηση, είτε δεν καταλήξαμε σε κανένα συμπέρασμα. Ας το εξετάσουμε ακόμη μία φορά, χωρίς να επηρεασθούμε από τις γνώμες των άλλων, είτε από εκείνες που εμείς οι ίδιοι διαμορφώσαμε πάνω σ' αυτό το θέμα κατά το παρελθόν. Ας το εξετάσουμε ακόμη μία φορά, με ελεύθερη σκέψη, όπως αρμόζει σ' ελεύθερους ανθρώπους. Ας προσπαθήσουμε να είμαστε πάντοτε ελεύθεροι άνθρωποι, με αδέσμευτη και ανεπηρέαστη σκέψη.

Πρώτα—πρώτα, ας εξετάσουμε αν είναι δεδομένο ότι έχει κάποιον σκοπό η ζωή. Όταν λέμε «ζωή», τι ακριβώς εννοούμε; Γιατί είναι πολύ πιθανόν, μεταχειριζόμενοι αυτή τη λέξη, να έχει για αυτήν ο καθένας διαφορετική αντίληψη, να της δίδουμε ο καθένας διαφορετική έννοια. Είναι, λοιπόν, απαραίτητο να ξεκαθαρίσουμε τι εννοούμε όταν λέμε «ζωή». Και τότε να εξετάσουμε αν η ζωή, με αυτήν ή την άλλη έννοια, ενδέχεται να έχει ή να μην έχει σκοπό. Θα εκθέσουμε την άποψή μας. Καθένας είναι ελεύθερος να την κρίνει σύμφωνα με την αντίληψή του, να τη βρει σωστή ή να την απορρίψει.

Έχουμε τη γνώμη ότι πρέπει να γίνει διάκριση ανάμεσα στη «Ζωή» με καθολική έννοια και στη «ζωή» με μερική έννοια. Και θα υποστηρίξουμε ότι Ζωή, με καθολική έννοια, δεν μπορεί να έχει σκοπό, ενώ η ζωή, με μερική έννοια, πρέπει να έχει σκοπό, τον οποίο θα προσπαθήσουμε να αναζητήσουμε και να προσδιορίσουμε. Η Ζωή, με την καθολική έννοια, σαν άμορφη, αμέριστη και ενιαία, που υπάρχει έξω από τον χρόνο και τον χώρο και εκδηλώνεται σε χρόνο και σε χώρο, με τη μορφή του σύμπαντος, με τους γαλαξίες του, τα ηλιακά συστήματα, τα ουράνια σώματα και κάθε τι—από το μεγαλύτερο ως το μικρότε-

---

²¹ *Ιλιός*, έτος 8, φθινόπωρο 1963, τεύχος 31 σελίδα 209.

ρο—που υπάρχει σ' αυτά, που τα δημιουργεί, τα ζωογονεί και τα καταστρέφει (δηλ. τους αλλάζει μορφή), αυτή η καθολική Ζωή, που την έχουν ονομάσει Θεό ή δημιουργικό Πυρ ή δημιουργική Πνοή ή υπερύσιο Μηδέν ή Αγαθόν ή κινούν ακίνητον, αυτή η άγνωστη και μυστηριώδης, καθολική, αμέριμνη, δημιουργική, ενιαία Ζωή, δεν μπορεί να έχει σκοπό, δεν νοείται να έχει σκοπό, όπως δεν νοείται να έχει αρχή και τέλος. Αντιστρατεύεται στην υπόστασή της να έχει σκοπό, διότι είναι ολοκληρωμένη στον εαυτό της, δεν χρειάζεται τίποτε (ανενδεής), υπάρχει σε πληρότητα. Επομένως δεν είναι νοητό να έχει σκοπό. Αυτά για την καθολική, άμορφη, αμέριμνη, ενιαία Ζωή.

Η ζωή όμως, με την έννοια της μερικής της μεριστής, της ιδιαίτερης ζωής των όντων, ομάδων ή ατόμων, η εκδηλούμενη σε χρόνο και χώρο, η μορφική ζωή, αναμφισβήτητα έχει σκοπό, όπως έχει αρχή και τέλος. Εκείνο που έχει αρχή και τέλος, έχει σκοπό. Εκείνο που δεν έχει αρχή και τέλος δεν έχει σκοπό. Έχει σκοπό η ζωή του φυτού, η ζωή του ζώου, η ζωή του ανθρώπου, η ζωή του τάδε ή του δείνα ανθρώπου, η ζωή της Γης, η ζωή του Ηλίου. Δεν έχει όμως σκοπό η άμορφη Ζωή που εκδηλώνεται με τη μορφή του σύμπαντος.

Όστε η καθολική, αμέριστη, ενιαία Ζωή, που είναι ολοκληρωμένη στον εαυτό της και πεπληρωμένη, δεν νοείται να έχει σκοπό. Οι διάφορες όμως μερικές εκδηλώσεις της έχουν, κάθε μία, τον δικό της σκοπό. Αλλά και αν ακόμη υποτεθεί ότι υπάρχει και για την καθολική Ζωή κάποιος σκοπός, αυτός δεν μπορεί παρά να είναι εξωανθρώπινος, δηλ. τελείως απρόσιτος στην ανθρώπινη περιοχή, στην ανθρώπινη υπόσταση. Και όχι μόνο εξωανθρώπινος, αλλά και εξωγήινος, ακόμη και εξωγαλαξιακός. Τι έννοια, λοιπόν, μπορεί να έχει κάθε έρευνα και σκέψη για την ανεύρεση ενός σκοπού τόσο απρόσιτου για την ανθρώπινη αντίληψη; Αλλά μήπως και η έννοια του «σκοπού» δεν είναι ανθρωπομορφική, περιορισμένου χαρακτήρα, δημιούργημα του κόσμου των τριών διαστάσεων, δημιούργημα της σκέψης του ανθρώπου, κάτι ανύπαρκτο ίσως και ανυπόστατο για τον κόσμο της πραγματικότητας, ο οποίος υπάρχει και λειτουργεί έξω από τον χρόνο και τον χώρο;

Η εξέταση, λοιπόν, του σκοπού της καθολικής Ζωής είναι μάταιη προσπάθεια, χωρίς να μπορεί να καταλήξει σε αποτέλεσμα. Η αντίληψη και η νοημοσύνη του ανθρώπου δεν φθάνει τη δυνατότητα να συλλάβει τη φύση, την υπόσταση, τη λειτουργία της καθολικής Ζωής και επομένως ούτε και τον σκοπό της, αν δεχθούμε την υπόθεση ότι μπορεί να έχει σκοπό.

Η εξέταση όμως του σκοπού της μερικής ζωής, της ζωής που είναι προσιτή στην αντίληψή μας και στη νοημοσύνη μας, αυτή είναι δυνατή και χρήσιμη, είναι απαραίτητη για κάθε σκεπτόμενο άνθρωπο. Αν δεν καταλήξει ο άνθρωπος που ενεργεί συνειδητά, σε κάποιο συγκεκριμένο συμπέρασμα για τον σκοπό της ζωής του, για τον σκοπό της ύπαρξής του, πώς είναι δυνατόν να ρυθμίσει τα πράγματα του βίου του, τις ενέργειές του και τις επιδιώξεις του, με τρόπο λογικό και δικαιολογημένο; Πώς είναι δυνατόν να διαμορφώσει βιοτικούς κανόνες και να τους θέσει σε εφαρμογή; Όπως η φουρτουνιασμένη θάλασσα σπρώχνει εδώ και εκεί ακυβέρνητο καράβι, όπως ο φθινοπωρινός άνεμος κάνει τα ξερά φύλλα των δένδρων να χοροπηδούν, έτσι και ο άνθρωπος που δεν έχει προσανατολισθεί στον σκοπό της ζωής του θαλασσοδέρνεται και στριφογυρίζει μάταια και επιπόλαια, χωρίς να γνωρίζει το καλό και το κακό, αφού καλό είναι ό,τι εξυπηρετεί τον σκοπό της ζωής και κακό ό,τι εμποδίζει και αναστέλλει την επίτευξη του σκοπού.

Φανερό, λοιπόν, είναι το καθήκον, αλλά και το συμφέρον του σκεπτόμενου ανθρώπου να αναζητήσει και να προσδιορίσει τον σκοπό της ζωής του και να προσανατολίσει τον τρόπο του βίου του σ' αυτόν τον σκοπό. Μόνον έτσι οι ενέργειές του θα έχουν συνέπεια στην επιταγή του εαυτού του. Αλλά ποιος μπορεί να είναι ο σκοπός της ζωής του ανθρώπου; Φρονούμε ότι όλες οι απαντήσεις που μπορούν να δοθούν σ' αυτό το ερώτημα, περιλαμβάνονται σε μία από τις ακόλουθες τρεις κατηγορίες:

α) Σκοπός της ζωής του ανθρώπου η ευδαιμονία, η ικανοποίηση των νομιζόμενων αναγκών, η θεραπεία των επιταγών του εγωισμού.

β) Σκοπός της ζωής του ανθρώπου η εκτέλεση του καθήκοντος, η εξυπηρέτηση του πλησίον.

γ) Σκοπός της ζωής του ανθρώπου ο συνειδητός συντονισμός προς την πορεία της εξέλιξης, η ψυχοπνευματική τελειοποίηση που συνοδεύεται από την αγάπη του πλησίον.

Σύμφωνα με το περιεχόμενο της μιας ή της άλλης από τις τρεις αυτές κατηγορίες, αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι τον σκοπό της ζωής τους, ανάλογα με τον βαθμό της ψυχοπνευματικής τους εξέλιξης.

Στα αντικείμενα της α' κατηγορίας, την επιδίωξη της ευδαιμονίας και την ικανοποίηση του εγωισμού, τοποθετούν τον σκοπό της ζωής τους οι περισσότεροι από τους ανθρώπους, οι πιο πολλοί ασυναίσθητα, αρκετοί όμως και συνειδητά. Είναι οι αδίστακτοι εγωιστές. Κανένα

δεν έχουμε το δικαίωμα να καταδικάζουμε. Και αυτοί άλλο δεν ζητούν παρά το Αγαθόν. Αλλά κάνουν το λάθος να το αναζητούν εκεί που δεν υπάρχει. Όπου υπάρχει ο εαυτός, δεν υπάρχει η Αλήθεια.

Στα αντικείμενα της β' κατηγορίας, την εκτέλεση του καθήκοντος και την εξυπηρέτηση του πλησίον, τοποθετούν τον σκοπό της ζωής τους αρκετοί αγαθοί και καλοπροαίρετοι άνθρωποι, πολύ περισσότεροι από όσους νομίζουμε. Είναι οι πιστοί οπαδοί μιας οποιασδήποτε ιδεολογίας, θρησκείας, οργάνωσης, οι οποίοι νομίζουν ότι διαπνέονται από ευγενικά και αλτρουιστικά ελατήρια, πρόθυμοι να υποβληθούν και σε θυσίες χάριν της εξυπηρέτησης της ιδεολογίας τους και εκείνων που την ακολουθούν ή των φίλων τους. Αν όμως εξετάσουμε κάπως βαθύτερα τα πράγματα, θα βρούμε ότι και αυτοί δεν παύουν να επιδιώκουν, χωρίς οι ίδιοι να το αντιλαμβάνονται, την ευδαιμονία ή την ικανοποίηση ενός κρυμμένου και μεταμφιεσμένου εγωισμού, μολονότι θα πρέπει να κάνουμε διάκριση ανάμεσα στους ευγενέστερους και χωρίς επίγνωση αυτούς εγωιστές και στους πρώτους, τους σαφείς και ακραιφνείς, συνειδητούς εγωιστές.

Στην γ' κατηγορία υπάγονται όσοι ανακάλυψαν ότι ο σκοπός της ζωής του ανθρώπου είναι ο συνειδητός συντονισμός προς την πορεία της εξέλιξης και η ψυχοπνευματική τελειοποίηση που συνοδεύεται από την αγάπη του πλησίον. Όσοι επιδιώκουν να επιτελέσουν ένα ακόμη βήμα προς την περαιτέρω εξέλιξη της ανθρώπινης ψυχής. Όσοι αναζητούν τη συνειδητή πείρα, που θα καταστήσει την ψυχή σοφότερη και περισσότερο αγαθή. Όσοι τοποθετούν σαν σκοπό της ζωής τους να βοηθήσουν την ανθρώπινη ψυχή — τη δική τους και των άλλων — να προχωρήσει πιο πέρα στην ατελεύτητη πορεία της εξέλιξής της, στην αποπνευμάτωσή της. Και η αποπνευμάτωση της ψυχής δεν μπορεί παρά να συνοδεύεται από την καθολική Αγάπη προς όλους.

Εάν και όταν της γ' κατηγορίας ο σκοπός πραγματοποιηθεί, αυτόματα πραγματοποιούνται και οι σκοποί των δύο άλλων κατηγοριών, δηλ. η επίτευξη της αληθινής ευδαιμονίας που δεν συνοδεύεται από εγωισμό, και της αποτελεσματικής εξυπηρέτησης του πλησίον. Διότι ο συντονισμός προς την πορεία της εξέλιξης, η εναρμόνιση προς τη Μητέρα Φύση, κατά το λόγιο των Στωικών «το κατά φύσιν ζην», αυτόματα και αναγκαστικά καθιστά τον άνθρωπο πραγματικά ενάρετο, αληθινά ευδαίμονα, αποτελεσματικά εξυπηρετικό στον πλησίον. Αλλ' ο προσδιορισμός του σκοπού της ζωής δεν είναι μόνος αρκετός. Πρέπει,

για να είναι ο άνθρωπος συνεπής προς τον εαυτό του, να αναζητήσει και τα μέσα για την πραγματοποίηση του σκοπού, δηλ. να προσανατολίσει τον τρόπο του βίου του προς τον σκοπό της ζωής του.

Πώς θα το κατορθώσει; Πώς θα συντονισθεί συνειδητά προς την πορεία της εξέλιξης; Πώς θα απελευθερωθεί από τις ατέλειες που συνοδεύουν την ανθρώπινη υπόσταση; Πώς θα τελειοποιηθεί ψυχοπνευματικά και θα αναπτύξει την αληθινή Αγάπη προς όλους; Την τελική απάντηση θα την δώσει καθέννας στον εαυτό του. Γιατί η φωνή της συνείδησής του είναι ο μοναδικός του κριτής. Και είναι φυσικό στην αναζήτηση της πορείας, ο καθέννας να παραπλανηθεί και τελικά να πονέσει. Αλλ' ακριβώς ο πόνος είναι εκείνος που διδάσκει και εξαγνίζει. Δεν πρέπει, λοιπόν, ν' απορεί κανείς γιατί οι αγαθοί συνηθέστατα πονούν. Είναι διότι ο πόνος θα τους φέρει πλησιέστερα προς την πύλη της πραγματικής Μύησης, δηλ. στη συνειδητή γνώση των λειτουργιών της φύσης και το Γνώθι σαυτόν.

Για να πραγματοποιηθεί ο συνειδητός συντονισμός προς την πορεία της εξέλιξης είναι απαραίτητο πρώτα να γνωρίσουμε — κατά το δυνατόν ακριβέστερα και σαφέστερα — ποια είναι η πορεία της εξέλιξης και συνεπώς να μελετήσουμε, χωρίς καμμιά προκατάληψη, τη λειτουργία των νόμων της Φύσης, και σε συνέχεια να πραγματοποιήσουμε τα συμπεράσματα των μελετών μας, δηλ. να εφαρμόσουμε στον βίο μας τη δεοντολογία η οποία απορρέει από τις προκατάληπτες μελέτες και παρατηρήσεις μας, καθώς και από τις πεποιθήσεις που εμείς οι ίδιοι αβίαστα διαμορφώνουμε.

Δυστυχώς πολύ σπάνια κατορθώνουμε να διαβιούμε σύμφωνα με τις πεποιθήσεις μας, διότι παρασυρόμαστε, σαν φύλλα από τον άνεμο, από τις τυφλές και χωρίς επίγνωση συνήθειες μας και από τα ασίγηστα πάθη μας, που μας συσκοτίζουν το λογικό ή μας οδηγούν αντίθετα προς τις υπαγορεύσεις του. Έτσι ζούμε ένα βίο νόθο, ατελέστατο, ανικανοποίητο, διότι διαφέρει η πράξη από τη θεωρία, η διαγωγή από τις υπαγορεύσεις της δεοντολογίας, την οποία οι ίδιοι διαμορφώνουμε με τις παρατηρήσεις μας και τη λογική μας. Επομένως, δεν πραγματοποιούμε τον προορισμό του βίου μας, δεν εκπληρώνουμε τον σκοπό της ζωής μας. Διότι, αντί να απελευθερώσουμε την ψυχή και το πνεύμα μας από τις κακές και ανόητες συνήθειες του παρελθόντος, αντί να αποδεσμεύσουμε την ψυχή και το πνεύμα μας από τις προλήψεις και δεισιδαιμονίες που μας κληροδότησε η ανεξέταστη αποδοχή ξέ-

νων αντιλήψεων, εξακολουθούμε να μένουμε δούλοι στην τυραννία των παθών, φυλακισμένοι στις σκοτεινές τρώγλες της περιορισμένης σκέψης που μας υπαγορεύει η αυθεντία των πνευματικών τυράννων.

Φυλακισμένοι στα τείχη που έκτισαν οι προλήψεις του περιβάλλοντός μας και μια ξένη δεοντολογία που πνίγει την ελεύθερη σκέψη και την ελεύθερη συνείδηση. Έτσι η ανθρώπινη ψυχή, αντί να απελευθερωθεί, δεσμεύεται περισσότερο. Μ' αυτούς τους όρους και τις συνθήκες ο προορισμός του βίου δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί. Αποτελματώνεται στα έλη των τυφλών συνηθειών και ναυαγεί στο πέλαγος των παθών και προκαταλήψεων.

Για να πραγματοποιηθούν ο προορισμός του βίου και ο σκοπός της ζωής, πρώτα πρέπει να αφαιρέσουμε τα εμπόδια που απαγορεύουν τον συντονισμό προς την πορεία της εξέλιξης. Τα εμπόδια αυτά είναι τα πάθη, η ιδιοτέλεια, ο εγωισμός, οι προλήψεις, οι δεισδαιμονίες, οι ψεύτικεςπίστεις, η μισαλλοδοξία, ο φανατισμός. Επειδή η πορεία της εξέλιξης δεν μπορεί παρά να είναι αρμονική, πρέπει να εξαφανίσουμε κάθε δυσαρμονία. Θα πρέπει η ζωή μας να ξετυλίγεται αβίαστη, αυθόρμητη, απλή, αρμονική. Να μη δημιουργεί σε κανέναν πόνο ή θλίψη, να μη γεννάει αδικίες, να μη οξύνει αιχμές, να μη ανεγείρει εμπόδια. Διότι—σε τελευταία ανάλυση—κάθε πόνος και θλίψη των άλλων, κάθε αδικία, αιχμή και εμπόδιο, δεν είναι πόνος, θλίψη, αδικία, αιχμή και εμπόδιο για τους άλλους, αλλά για εκείνον που τους προκαλεί. Μ' αυτόν όμως τον τρόπο δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί ο συντονισμός προς την πορεία της εξέλιξης και η ψυχοπνευματική τελειοποίηση, που διακρίνονται κυρίως από την άρση των περιορισμών και των εμποδίων, από ελευθερία, αλτρουισμό, αλληλοσεβασμό και αρμονία.

Θα πραγματοποιήσουμε, λοιπόν, τον σκοπό της ζωής μας μόνον με την καθημερινή συμπεριφορά μας προς τους άλλους. Δηλ. όταν εμποτιστούμε με τις πεποιθήσεις που θα διαμορφώσουμε από τις ανεπηρέαστες μελέτες και παρατηρήσεις μας, σε τρόπον ώστε κάθε σκέψη, κάθε επιθυμία, κάθε πράξη μας να είναι αβίαστη και ολοκληρωμένη απόρροια από τις πεποιθήσεις που διαμορφώνουμε ελεύθερα και ανεπηρέαστα, τις οποίες όμως να είμαστε πρόθυμοι να απαρνηθούμε αν διαγνώσουμε ότι είναι απατηλές. Όταν ολόκληρος ο βίος μας θα είναι αυτόματη, αλλά συνειδητή, εκδήλωση της δεοντολογίας στην οποία καταλήγουμε από τις μελέτες μας και τις παρατηρήσεις μας, αλλά την οποία επίσης πρέπει να είμαστε ολοπρόθυμοι να τροποποιήσουμε αν

διαγνώσουμε ότι είναι λανθασμένη. Τότε η ζωή μας θα κυλάει φυσιολογική, ειλικρινής, ελεύθερη, συνειδητή, αρμονική, ωφέλιμη στους άλλους, ευτυχισμένη. Τότε η Αγάπη θα διαχέει αυτόματα τη ζωογόνο θαλπωρή και το άρωμά της για όλους. Τότε ο σκοπός της ζωής μας θα έχει εκπληρωθεί.

Για μια Πληρέστερη Ζωή²²

ΕΙΝΑΙ κανείς από τους ανθρώπους ευχαριστημένος από τον τρόπο του βίου του; Ιδίως από τον τρόπο του πνευματικού του βίου; Από τον τρόπο της πνευματικής του ζωής; Δηλαδή, υπάρχει αρμονία μεταξύ των εκδηλώσεων του βίου του και εκείνων που θα επιθυμούσε να παρουσιάζει σαν πνευματικός άνθρωπος; Μάλλον όχι. Διότι είναι στη φύση του ανθρώπου να λαχταρά για μία ευγενέστερη, για μία πληρέστερη ζωή. Ζωή απελευθερωμένη από τις μικρότητες, τις αθλιότητες και τις δεσμεύσεις που περιορίζουν την ελευθερία του πνεύματος, την ελευθερία της σκέψης και της διαγωγής.

Είναι πανανθρώπινο το αίτημα για μία πληρέστερη ζωή, ιδίως το αίτημα κάθε πνευματικού ανθρώπου για μία πληρέστερη πνευματική ζωή. Τι είναι όμως ο λεγόμενος «πνευματικός άνθρωπος»;

Είναι πραγματικά μία ανώτερη εκδήλωση της ζωής, με τάσεις φιλάλληλες και αλτρουιστικές, ή κινείται από την εναγώνια προσπάθεια να επιβάλει τον εαυτό του, τον οποίον τοποθετεί στο κέντρο του Σύμπαντος; Αναγνωρίζει σε όλους τους συναθρώπους του το ιερό δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης και κρίσης ή είναι μισαλλόδοξος και επιθυμεί να επιβάλει την πνευματική δεσποτεία του επάνω στους άλλους; Είναι ένα εξευγενισμένο προϊόν πραγματικού πολιτισμού, που βασίζεται στον αλληλοσεβασμό και στην αρμονική συμβίωση και συνεργασία των ανθρώπων, ή είναι ένα εκφυλισμένο προϊόν χρεοκοπημένης κοινωνίας, στην οποία επικρατεί ο νόμος της ζούγκλας, το δίκαιο του ισχυρότερου και ένας ανηλεής ανταγωνισμός;

Είναι ένα ανθρώπινο ον που αγαπά τους συναθρώπους του, που χαίρει για τη χαρά τους και πονάει για τον πόνο τους, ή είναι ένα ανθρωποειδές που αγαπά μόνο τον εαυτό του και δεν διστάζει να πα-

---

²² *Γλισός* έτος 9, χειμώνας 1963-64, τεύχος 32, σελίδα 241.

τήσει επί πτωμάτων; Τα ερωτήματα αυτά είναι ουσιώδη. Δύσκολα ν' απαντήσει κανείς κατηγορηματικά και να περιλάβει στην απάντησή του όλους τους ανθρώπους ή και τον ίδιο άνθρωπο σε όλες τις στιγμές της ζωής του. Γιατί μέσα σε κάθε άνθρωπο συνυπάρχει ο ανώτερος και ο κατώτερος εαυτός, ο Θεός και το κτήνος. Άλλοτε εκδηλώνεται ο ένας, άλλοτε κυριαρχεί ο άλλος.

«Ου γαρ ο θέλω ποιώ αγαθόν — γράφει ο Παύλος προς Ρωμαίους — αλλά ο ου θέλω κακόν, τούτο πράττω».

Πνευματικός είναι ο άνθρωπος στον οποίον οι εκδηλώσεις που υπαγορεύει ο ανώτερος εαυτός κυριαρχούν απέναντι των εκδηλώσεων του κατώτερου εαυτού. Η αποκάλυψη και κυριαρχία του ανώτερου εαυτού είναι το πρώτο βήμα εκείνου που λαχταρά για μία πληρέστερη ζωή. Δεν είναι βέβαια δυνατόν να την επιτύχει από τη μία στιγμή στην άλλη. Η επιτυχία θα είναι αποτέλεσμα μακράς προσπάθειας και οδυνηρών δοκιμασιών. Αλλά οι δυνατότητες της επιτυχίας υπάρχουν. Απορρέουν από τις θείες δυνάμεις του ανώτερου εαυτού μας. Πρέπει να αποκαλύψουμε τις θείες δυνάμεις μας, να τις αφυπνίσουμε, να τους δώσουμε το προβάδισμα. Εξ άλλου, να περιορίσουμε τις κτηνώδεις τάσεις μας, να τις δεσμεύσουμε, να τις εξαφανίσουμε. Και τότε, ταυτίζοντας την ύπαρξή μας προς τον ευγενέστερο εαυτό μας, θα εκδηλώσουμε πνευματικότερες τάσεις, θα οδεύσουμε για να γίνουμε πραγματικά ελεύθεροι, ουσιαστικά χρήσιμοι στους άλλους, ευδαίμονες και θείοι. Τότε μόνον θα γίνουμε πραγματικοί Άνθρωποι.

Η μελέτη του δρόμου προς τον ευγενέστερο εαυτό μας πρέπει να μας απασχολήσει με πρωταρχικό ενδιαφέρον αν θέλουμε να ζήσουμε με μία πληρέστερη ζωή. Το Δελφικό ρητό «Γνώθι σαυτόν» πρέπει να είναι πάντοτε η αφετηρία μας. Ο άνθρωπος οφείλει να γνωρίσει τον εαυτό του, να λάβει επίγνωση της αληθινής υπόστασής του για να μπορέσει να εννοήσει τους συνανθρώπους του και να τους αγαπήσει.

Εξετάζοντας τον άνθρωπο στην πραγματική του υπόσταση, θα καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι είναι καθαρό πνεύμα, ψυχή ή νους (λίγο ενδιαφέρει η ονομασία), που εκδηλώνεται στον φυσικό κόσμο με τρία όργανα. Με το σώμα, με το θυμικό, με τη σκέψη. Με το σώμα ενεργεί και δέχεται τους εξωτερικούς ερεθισμούς (βλέπει, ακούει, αισθάνεται πόνο ή ηδονή, ζέστη ή κρύο, πείνα, δίψα, σεξουαλική ανάγκη, κούραση). Με το θυμικό—που οι αποκρυφιστές πνευματιστές και Θεόσοφοι το ονομάζουν «αστρικό σώμα»—δέχεται τους συναισθημα-

τικούς ερεθισμούς και αναπτύσσει τις επιθυμίες (συμπαθεί, αντιπαθεί, αγαπά, φθονεί, μισεί, υπερηφανεύεται, φοβείται, αφοσιώνεται). Με τη σκέψη—που οι αποκρυφιστές την ονομάζουν «νοητικό σώμα»—δέχεται τους νοητικούς ερεθισμούς, συγκρίνει, σκέπτεται, ενθυμείται, προβληματίζεται, συλλογίζεται, λύνει προβλήματα, ανταλλάσσει ιδέες, επεξεργάζεται ηθικές έννοιες.

Αυτά τα τρία όργανα εκδήλωσης του πνεύματος ή ψυχής στον συνηθισμένο άνθρωπο δεν είναι ούτε ανεπτυγμένα, ούτε εναρμονισμένα. Και τότε ο άνθρωπος άγεται και φέρεται, άλλοτε από τις ανάγκες του σώματος, άλλοτε από τις παρορμήσεις του θυμικού, και σπανιότατα από τις υπαγορεύσεις της σκέψης. Τοιουτοτρόπως ο άνθρωπος κυριαρχείται από τις αποκτημένες συνήθειες του σώματός του, από τα κυμαινόμενα πάθη του, και από τον καθιερωμένο τρόπο υποτυπώδους λειτουργίας της σκέψης του. Έτσι όμως ο άνθρωπος δεν είναι κύριος του εαυτού του. Είναι άβουλο όργανο των συνηθειών του και των παθών του. Δεν είναι ελεύθερος ούτε και υπεύθυνος. Σ' έναν τέτοιον άνθρωπο οι απαιτήσεις του σώματος, οι παρορμήσεις του θυμικού και οι υπαγορεύσεις της διάνοιας συνηθέστατα συμπλέκονται, αλληλοσυγκρούονται και ο άνθρωπος παραπαίει μη γνωρίζοντας ποιον δρόμο ν' ακολουθήσει.

Αλλ' ο αφυπνισμένος άνθρωπος θα κάνει κάθε φορά την ορθή επιλογή, εκλέγοντας εκείνο που ικανοποιεί τον πραγματικό, τον ανώτερο εαυτό του, τον εντός αυτού «Θεϊόν» Άνθρωπο, του οποίου όργανα εκδήλωσης στον φυσικό κόσμο είναι το φυσικό σώμα, το θυμικό και η σκέψη. Ο φωτισμένος άνθρωπος δεν θα φροντίζει τόσο ν' ικανοποιήσει τις ανάγκες των οργάνων, όσο τις ανάγκες του «Θεϊού Όντος», το οποίο εξυπηρετείται διά των οργάνων. Αυτό δεν σημαίνει ότι θα παραμελήσει το φυσικό σώμα ή θα καταστρέψει το θυμικό ή θα περιφρονήσει τη σκέψη, αλλά ότι θα δώσει σε καθένα απ' αυτά τα όργανα την πρέπουσα σημασία και προσοχή, ώστε να επιτύχει την ισοστάθμιση και αρμονική συνεργασία σκέψης, θυμικού και σώματος, για την εξυπηρέτηση του ανώτερου, του ευγενέστερου εαυτού.

Δεν πρόκειται, συνεπώς, να περιφρονήσει το φυσικό σώμα και τις φυσιολογικές του λειτουργίες, που πρέπει να ικανοποιούνται λογικά σύμφωνα με τη ορθή επιταγή της φύσης. Η καθαριότητα του σώματος, η γυμναστική, η φυσιολογική εγκράτεια, η καθαρή τροφή, η νόμιμη ικανοποίηση των σεξουαλικών αναγκών, η φροντίδα για την τή-

ρηση της υγιεινής του σώματος είναι πρωταρχικές υποχρεώσεις του φωτισμένου ανθρώπου. Είναι σφαλερή η αντί-φυσιολογική αντίληψη της παραμέλησης του σώματος χάριν της ψυχής, διότι η ψυχή όχι μόνον δεν βλάπτεται από ένα γερό σώμα, αλλ' απεναντίας ωφελείται. Οι αρχαίοι Έλληνες σωστά έλεγαν «Νους υγιής εν σώματι υγεί». Είναι εντελώς διαφορετικό πράγμα ο περιορισμός των αναγκών του σώματος στα απαραίτητα, με την απόδοση των περιττών, τα οποία συνήθως απορροφούν τη ζωτικότητα των περισσότερων ανθρώπων και δημιουργούν τη δυστυχία τους.

Δεν πρόκειται, επίσης, να καταπνιγούν οι επιθυμίες και τα συναισθήματα, που αποτελούν τις λειτουργίες του θυμικού. Είναι αντί-φυσιολογικό να καταπνιγούνται οι επιθυμίες, να σιγά ο συναισθηματικός κόσμος. Πρόκειται και εδώ περί πρακτικής παρεξήγησης της ασκητικής ιδέας. Αλλοίμονο στον άνθρωπο που δεν δονείται το θυμικό του από συναισθήματα και επιθυμίες. Αλλά πρέπει να γίνει η απαραίτητη κάθαρση των συναισθημάτων και επιθυμιών. Να σιγάσουν τα ταπεινά, να αποβληθούν τα ολέθρια, να εξαφανισθούν τα ακάθαρτα. Να ενισχυθούν τα καθάρια, να πολλαπλασιαστούν τα υψηλά και ωραία. Αυτή είναι η κάθαρση της ψυχής.

Επίσης η σκέψη πρέπει να ασκηθεί, ώστε να λειτουργεί φυσιολογικά καθάρια, ελεύθερα. Να αποβληθούν οι ψευδείς πίστεις, να σταματήσει η μισαλλοδοξία, να σιγάσουν οι φανατισμοί. Η σκέψη να λειτουργεί ομαλά ανεπηρέαστα, χωρίς δεισιδαιμονίες, χωρίς παρωπίδες, χωρίς προκαταλήψεις, με διαύγεια, με αγάπη, με ελευθερία. Τότε το διανοητικό αποτέλεσμα θα είναι ακριβές. Θα είναι καλοζυγισμένο, θα είναι αληθινό. Αυτή είναι η προαγωγή της σκέψης.

Αποτελούν, λοιπόν, πολύτιμα όργανα του ανθρώπου τόσο το φυσικό σώμα, όσο και το θυμικό σώμα και η σκέψη. Διότι είναι απαραίτητο να λειτουργούν και τα τρία κατά τρόπο τέλειο, για να εκφρασθεί μ' αυτά ελεύθερα το πνεύμα, ψυχή ή νους, δηλαδή ο πραγματικός Άνθρωπος. Θα είναι, λοιπόν, λάθος να ταυτίσουμε τον Άνθρωπο με το ένα μόνον από τα όργανα της εκδήλωσής του στον φυσικό κόσμο. Δηλαδή να αυξήσουμε την προσήλωσή του στο φυσικό σώμα όπως έκαναν οι Ρωμαίοι κατά τους χρόνους της παρακμής (και σε αντίδραση επήλθε η άλλη εκείνη αθλιότητα του αντί-φυσιολογικού ασκητισμού των Αιγυπτίων αναχωρητών). Ή να αυξήσουμε την προσήλωση στον συναισθηματισμό, μακριά από κάθε επαφή με τον ρεαλισμό του

φυσικού κόσμου. Ή να αυξήσουμε την προσήλωση στη διάνοια, καθιστάμενοι άκαρδοι και σκληροί προς τους συνανθρώπους μας, αποβάλλοντας τον πλούτο του συναισθηματικού κόσμου.

Η ορθή διαγωγή είναι η ισοστάθμιση και το μέτρο, που επιτυγχάνονται με τον καθαρό λόγο και τη διάκριση, δηλαδή με την ικανότητα της ορθής κρίσης σε κάθε περίπτωση σύγκρουσης σκέψης—επιθυμίας—πράξης. Διότι πρέπει ν' αποκτήσουμε την ικανότητα—όπως γράφει ο Κρισναμούρτι στο πρώτο του βιβλίο «Στα πόδια του Διδασκάλου»—να διακρίνουμε αδίστακτα ανάμεσα στο απατηλό και στο αληθινό, ανάμεσα στο ασήμαντο και στο σημαντικό, ανάμεσα στο πρόσκαιρο και στο αιώνιο. Και με την ορθή διάκριση να προβαίνουμε κάθε φορά στην κατάλληλη εκλογή.

Να γνωρίσουμε, λοιπόν, τον εαυτό μας είναι το πρώτο βήμα για μια πληρέστερη ζωή. Διότι αν δεν γνωρίζει ο άνθρωπος τον εαυτό του, αν δεν αποκτήσει επίγνωση των ατελειών και των σφαλμάτων του, πώς είναι δυνατόν να αλλάξει τη διοχέτευση τους με τον πρόποντα τρόπο; Πώς είναι δυνατόν ν' αρχίσει τη λάξευση του εαυτού του; Πώς είναι δυνατόν ν' αναγεννηθεί σε μια καινούργια ζωή; Πώς είναι δυνατόν ν' ανανεωθεί; Και είναι τόσο χρήσιμο και ωραίο ν' αποκτήσει κανείς την ικανότητα της συνεχούς ανανέωσης!

Χρειάζεται όμως άγρυπνη προσοχή, γιατί караδοκεί ο κίνδυνος του πνευματικού εγωισμού, ο κίνδυνος της υπερηφάνειας. Όταν ο άνθρωπος αφυπνισθεί από τη δουλεία των παθών και των έξεων και αρχίσει να προσπαθεί βελτίωσης του εαυτού του, αν αντιμετωπίζει το ολισθημα της αυταρέσκειας ικανοποιημένος από τον εαυτό του, ζητεί επαίνους και επιδιώκει αναγνώριση της αξίας του. Αισθάνεται τον εαυτό του ανώτερο από τους συνανθρώπους του. Αυτός είναι ο πνευματικός εγωισμός. Βελτίωση όμως του εαυτού, που οδηγεί σε μία τέτοια ανόητη αυταρέσκεια, δεν είναι πραγματική βελτίωση. Κανένας δεν είναι σε θέση να γνωρίζει τον βαθμό εξέλιξης της ψυχής του άλλου. Ούτε και της δικής του. Η εκτίμησή του με τα ανθρώπινα μέτρα και σταθμά είναι αδύνατη. Γι' αυτό, ο αλληλοσεβασμός είναι απαραίτητος, ο σεβασμός προς φαινομενικώς ανωτέρους και κατωτέρους, ο σεβασμός προς όλους. Και η ταπεινοφροσύνη δείχνει σοφία. Ο σοφότερος είναι ο ταπεινότερος όλων.

Εξ άλλου, ο άνθρωπος, στην προσπάθειά του να βελτιώσει τον εαυτό του, πρέπει να έχει ξεκαθαρισμένη την αντίληψη ότι δεν κάνει τί-

ποτα περισσότερο από το καθήκον του. Ένα καθήκον που δεν επιβάλλεται εξωτερικά, αλλά απορρέει από την εσωτερική του ύπαρξη και αποτελεί φυσική και αβίαστη παρόρμηση του εσωτερικού του κόσμου. Πραγματικά ο άνθρωπος βελτιώνεται όχι όταν καταβάλλει θεαματική προσπάθεια —αυτή είναι μια εξωτερική, πρόσκαιρη και αβαθής βελτίωση, που λίγο απέχει από την υποκρισία— αλλ' όταν η βελτίωση επέρχεται κατόπιν εσωτερικής, αβίαστης επιταγής. Όταν αυτό γίνεται κατά τρόπο φυσικό και αυθόρμητο, από εσωτερική ανάγκη, όπως ανθίζει το λουλούδι και ωριμάζει ο καρπός. Τότε ο άνθρωπος δεν περιμένει ανταμοιβή, δεν επιζητεί έπαινο. Ενεργεί κατ' αυτόν τον τρόπο γιατί του είναι αδύνατο να ενεργήσει διαφορετικά. Αυτή είναι η πραγματική αρετή.

Η ΜπαγκαβάτΓκιτά προτρέπει να είμαστε προσεκτικοί στην εκπλήρωση των έργων μας, χωρίς να ενδιαφερόμαστε για τους καρπούς τους, χωρίς να αποβλέπουμε σε ανταμοιβή. Και οι Στωικοί έλεγαν ότι αποτελεί αδικία η αναμονή ανταμοιβής για τη δικαιοσύνη. Το αποτέλεσμα των πράξεων μας θα επέλθει με την απαραίτητη αναγκαιότητα της λειτουργίας των φυσικών νόμων. Δεν έχει καμμία σημασία αν θα είμαστε εμείς ή άλλοι εκείνοι οι οποίοι θα ιδούν την πραγματοποίησή του. Εμείς δεν πρέπει να προσβλέπουμε σ' αυτό, αλλά να συγκεντρώνουμε την προσοχή μας στην ευσυνείδητη επιτέλεση του καθήκοντος, όπως αυτό απορρέει από τον εσωτερικό μας κόσμο, από τον ευγενέστερο εαυτό μας.

Αφού ο άνθρωπος μελετήσει τον εαυτό του, εισδύσει στα βάθη της φύσης του και αντιληφθεί ότι είναι καθαρό πνεύμα, ψυχή ή νους, που εκδηλώνεται στον φυσικό κόσμο με το φυσικό του σώμα, με το θυμικό και με τη σκέψη του, οφείλει, για να επιτύχει μία πληρέστερη ζωή, να εναρμονίσει αυτά τα όργανα της εκδήλωσής του προς την πνευματική φύση του. Ο Επίκτητος γράφει:

«Η θεότητα που με έπλασε βρίσκεται μέσα μου, την φέρνω μαζί μου. Γιατί να την κηλιδώσω με κακές σκέψεις, με βρώμικες επιθυμίες, με χυδαίες πράξεις;»

Οφείλει, λοιπόν, ο άνθρωπος να γίνει κύριος του φυσικού σώματός του, κύριος των φυσικών παρορμήσεών του, ώστε αυτές να εναρμονίζονται με τη θέλησή του. Να γίνει επίσης κύριος των επιθυμιών και συγκινήσεών του, χαλιναγωγώντας τα πάθη του. Οφείλει, τέλος, να κυριαρχήσει επάνω στη διάνοιά του, ελέγχοντας τις σκέψεις του. Πό-

σον αυτό είναι δύσκολο! Το σώμα και να θέλει να παρεκτραπεί, πολλές φορές εμποδίζεται από φυσικές αδυναμίες και υλικά εμπόδια. Αλλά η σκέψη; Δεν την σταματούν υλικά εμπόδια, δεν ισχύουν γι' αυτήν φραγμοί. Μέσα σε λίγα δευτερόλεπτα διατρέχει ολόκληρη τη Γη, αντικρύζει χιλιάδες ανθρώπων και ιδεών, επεξεργάζεται τις υψηλότερες και αγνότερες πράξεις ή τα βδελυρότερα κακουργήματα. Όπως έλεγε ο Αίσωπος για τη γλώσσα, έτσι και για τη σκέψη μπορούμε να πούμε ότι είναι η περισσότερο αγαθή και συγχρόνως η περισσότερο κακοποιός δύναμη του ανθρώπου, αναλόγως με τον τρόπο κατά τον οποίο θα τη μεταχειρισθεί καθένας.

Αλλά για να μεταχειρισθεί ο πνευματικός άνθρωπος τη σκέψη του στην υπηρεσία του αγαθού, πρέπει να μάθει να κυριαρχεί επάνω σ' αυτήν, να την καταστήσει πειθήνιο όργανό του, να την καθοδηγεί ώστε να συντονισθεί προς τον ευγενέστερο, τον ανώτερο εαυτό και να καταστεί ικανή να συλλαμβάνει τις ιδέες-Μητέρες, τις οποίες ανέφερε ο Γκαίτε, τα Πλατωνικά Αρχέτυπα, τις ανώτερες πνευματικές έννοιες τις οποίες συνθέτει ο Καθαρός Λόγος. Έτσι η σκέψη δεν θα περιφέρεται πια εδώ κι εκεί, εξετάζοντας τα αδιάφορα και τα ταπεινά, αλλά θα κατευθύνεται όπου ο ανώτερος Εαυτός, ο Καθαρός Λόγος, υπαγορεύει.

Όταν ο άνθρωπος κατορθώσει να κυριαρχήσει τη σκέψη του, τότε δεν θα του είναι δύσκολο να χαλιναγωγήσει τα πάθη του. Αλλά και αντιστρόφως, όταν τα πάθη χαλιναγωγηθούν, τότε η σκέψη απερίσπαστη λειτουργεί και ευκολότερα στρέφεται προς το αγαθό. Η κυριαρχία επάνω στις σκέψεις και στις συγκινήσεις θα οδηγήσει σε πρόθυμη εκτέλεση των πράξεων τις οποίες υπαγορεύει η συνείδηση. Και αυτό κυρίως ενδιαφέρει. Οι σκέψεις και οι προθέσεις, αν δεν ενσαρκωθούν σε πράξεις, αν δεν εκδηλωθούν σε έργα, αποτελούν άγονη ομφαλοσκοπία. Δεν ωφελεί να έχουμε άμεμπτες θεωρίες ηθικής. Αρκεί να είμαστε σε θέση να μη μετανοούμε ποτέ για τις πράξεις μας, για τις κρυφές μας επιθυμίες, για τις πιο μυστικές σκέψεις μας. Το ουσιώδες δεν είναι οι πολλές και υψηλές θεωρίες, αλλά ο συντονισμός μας με τον παλμό της Θείας Ζωής, η επαφή μας με τη ζωή της ανθρωπότητας.

Ο άνθρωπος που σκέπτεται κατά τον ορθό τρόπο δεν επεμβαίνει ποτέ στον τρόπο της σκέψης των άλλων ανθρώπων. Σέβεται απόλυτα την οποιαδήποτε σκέψη του άλλου. Κάθε αντίληψη, οσοδήποτε και αν φαίνεται ανόητη ή εσφαλμένη, δυνατόν να περικλείει μία όψη της Αλήθειας. Και η Αλήθεια έχει πολλές όψεις. Είναι πολυέδρη. Οι άνθρω-

ποι συνήθως θεωρούν σαν μοναδική Αλήθεια την όψη που τους είναι περισσότερο γνώριμη. Αυτό όμως δεν εμποδίζει την Αλήθεια να έχει και άλλες, διαφορετικές όψεις. Πρέπει να μάθουμε να αναγνωρίζουμε σε κάθε άνθρωπο το ιερό δικαίωμα να έχει απόλυτη ελευθερία σκέψης και γνώμης. Αποτελεί έγκλημα κατά της Θείας Φύσης του ανθρώπου η παρεμπόδιση της ελευθερίας της σκέψης, η πνευματική καταπίεση, η πνευματική δεσποτεία.

Μπορεί καθένας να προσφέρει στους άλλους ό,τι αυτός πιστεύει πως έχει αξία, αλλά δεν πρέπει ποτέ να προσπαθεί να το επιβάλει σε όσους δεν θέλουν να το παραδεχθούν. Κανείς δεν αναγνωρίζει μία αλήθεια, αν δεν τη νιώσει μόνος του. Η αλήθεια δεν αποδεικνύεται με επιχειρήματα. Όταν είναι ώριμο γι' αυτήν το ανθρώπινο πνεύμα, τη νιώθει εύκολα και άμεσα. Όταν δεν είναι ώριμο, δεν θα τη νιώσει ποτέ, όσο κι αν προσπαθήσουν οι άλλοι να του την αποδείξουν με τη λογική.

Αφού, λοιπόν, ο άνθρωπος μελετήσει και γνωρίσει τον εαυτό του και γίνει κύριος των οργάνων της εκδήλωσής του στον φυσικό κόσμο, δηλαδή κύριος των πράξεων του, κύριος των επιθυμιών και των συναισθημάτων του, κύριος των σκέψεων του, οφείλει να προσπελάσει προς τον ανώτερο εαυτό του. Ποιος πρέπει να είναι γι' αυτό ο οπλισμός του; Ποια τα εφόδιά του; Ένα απαιτείται, αλλά βασικό. Τα άλλα όλα ακολουθούν κατ' ανάγκην. Το ένα αυτό, το βασικό, είναι η Αγάπη. Το δίδαξε, εδώ και δύο χιλιάδες χρόνια, στην Παλαιστίνη, ο «Υιός του Ανθρώπου», που είχε βρει Αυτός τον ανώτερο Εαυτό του και είχε ταυτισθεί με Αυτόν καθώς το διακήρυξε: «Εγώ και ο Πατήρ μου εν εσμέν». Συνόψισε τη διδασκαλία του στην Αγάπη. Σ' αυτήν καταλήγουν, όπως οι ορειβάτες στην υψηλότερη κορυφή του βουνού, όλοι όσοι ανεβαίνουν στις υψηλές κορυφές της αληθινής φιλοσοφίας.

Αλλά τι εννοούμε όταν λέμε «Αγάπη»; Εννοούμε την Αγάπη στην πιο καθαρή μορφή της, ανυπόκριτη και ανιδιοτελή, χωρίς επιθυμία ανταπόδοσης, αμόλυντη από κάθε εγωιστικό χρώμα, απρόσωπη, πηγαία σαν το τρεχούμενο νερό μίας πηγής του βουνού, που ν' απευθύνεται προς όλα τα όντα, επί δικαίους και αδίκους, επί αγαθούς και πονηρούς, επί ομοφρονούντες και αντιφρονούντες, χωρίς δισταγμούς, χωρίς διακρίσεις, χωρίς εξαιρέσεις. Την Αγάπη που ανθίζει, απλή και ωραία, σαν το λουλούδι κάτω από τη ζεστασιά του ήλιου και που σαν τον ήλιο λάμπει, δημιουργική και ζωογονική. Την Αγάπη όπως την περιγράφει ο Παύλος προς Κορινθίους.

Όποιος αγαπά, δεν μπορεί να είναι σκληρός. Η σκληρότητα είναι η άρνηση του βασικού νόμου του Σύμπαντος, που είναι η Αγάπη. Είναι η βασική κακία, διότι είναι έγκλημα εναντίον της Αγάπης. Εντούτοις όλοι εμείς που μιλάμε τόσο πολύ για την Αγάπη, είμαστε καθημερινώς σκληροί προς τους συνανθρώπους μας. Άλλοτε συνειδητά και άλλοτε ασυνείδητα, επειδή έτσι το έχουμε συνηθίσει, επειδή έτσι είναι καθιερωμένο να γίνεται, επειδή τέτοιος είναι ο πολιτισμός μας. Ένας πολιτισμός ασυνεπής προς τον εαυτό του και αποπνικτικός για την ψυχή του ανθρώπου. Ένας πολιτισμός που βασίζεται στον ανταγωνισμό και στην επικράτηση του ισχυρότερου, αντί να βασίζεται στην αδελφική συνεργασία και στην Αγάπη. Αλλά ένα τόσο σοβαρό έγκλημα, όπως είναι η σκληρότητα, δεν παύει να είναι έγκλημα επειδή το διαπράττουν πολλοί. Ο νόμος της ανταπόδοσης δεν θα συγχωρήσει κανένα. Η Νέμεσις θα λειτουργήσει για όλες τις περιπτώσεις.

Η Φύση τιμωρεί όσους παραβαίνουν τους νόμους της. Και η Αγάπη είναι φυσικός νόμος. Αν πραγματικά θέλουμε να υπηρετήσουμε την Αγάπη, όχι μόνον με λόγια, αλλά με έργα, αν πραγματικά θέλουμε να εξασκήσουμε την Αγάπη, πρέπει να υψωθούμε επάνω από τις συνήθειες και τις συνθήκες της εποχής μας, του τόπου μας και της διαμόρφωσης του πολιτισμού μας. Να προθυμοποιηθούμε να προσέξουμε τον πόνο των συνανθρώπων μας και να μη αποστρέψουμε το πρόσωπο από τις πληγές τους.

Συνεχώς εγκληματούμε κατά της Αγάπης, με ελαφρά συνείδηση, με ασύγγνωστη επιπολαιότητα. Ας προσέξουμε πόσο είμαστε σκληροί στον πόνο των συνανθρώπων μας. Ας προσέξουμε πόσο είμαστε αδιάφοροι στα δυστυχήματά τους. Ας προσέξουμε πόσο είμαστε βαρήκοοι στην κραυγή της δυστυχίας τους. Ας προσέξουμε μήπως από επιπολαιότητα ρίχνουμε καυτό λάδι στις πληγές τους, μήπως είμαστε εμείς εκείνοι που τους πληγώνουμε. Ας προσέξουμε τις συνέπειες των σκέψεων μας και επιθυμιών μας, των πράξεων μας και παραλείψεών μας. «Τί παρέβην; Τί δ' έρεξα; Τί μοι δέον ούκ έτελέσθη;» Ας προσέξουμε περισσότερο τη συμπεριφορά μας προς όλους. Διότι η ανθρωπότητα είναι ενιαία. Και ό,τι κάνουμε σε έναν, το κάνουμε σε όλους, το κάνουμε στον ίδιο τον εαυτό μας. Κανείς δεν μπορεί να οικοδομήσει την ευτυχία του, όταν αυτή θίγει την ευτυχία των άλλων.

Και αφού εξετάσουμε τη συμπεριφορά μας προς τους ανθρώπους, ας στρέψουμε για λίγο την προσοχή μας και προς τους νεότερους

αδελφούς μας, τα ζώα. Ας σκεφθούμε πόσο υποφέρουν από την ασυλλόγιστη σκληρότητα των ανθρώπων. Πόσα σφαγιάζονται καθημερινώς για να καταβροχθίσουμε τις σάρκες τους, εμείς οι πολιτισμένοι, που πάψαμε από πολλά χρόνια να θυσιάσουμε ζώα στους θεούς, θυσιάσουμε στη λαιμαργία μας. Τι να πούμε για τη βάρβαρη εκείνη διασκέδαση του κυνηγιού και του ψαρέματος;

Τα εγκλήματα της σκληρότητας, τα εγκλήματα εναντίον της Αγάπης, δεν είναι σπάνια γύρω μας και μέσα στην ψυχή μας. Πρέπει να είμαστε άγρυπνοι και προσεκτικοί για να τα υποδεικνύουμε, όσο μας είναι αυτό δυνατόν.

Ο δρόμος προς τον ανώτερο εαυτό δεν είναι στρωμένος με ρόδα. Ο Ησίοδος γράφει:

«Πολύ λίγο στοιχίζει το κακό. Ο δρόμος προς αυτό είναι εύκολος. Αλλά για το δρόμο της αρετής οι θεοί ζήτησαν τον ιδρώτα. Ο δρόμος προς την αρετή είναι απότομος, η προσέγγιση δύσκολη και αποθαρρυντική. Αλλ' όσο ανεβαίνουμε, τόσο εξομαλύνεται ο δρόμος μας».

Και ο Χριστός είπε:

«Στενή η πύλη και τεθλιμμένη η οδός η άγουσα προς την Ζωήν».

Χρειάζεται, λοιπόν, αδιάκοπη προσπάθεια. Χρειάζεται καθαρισμός και απαλλαγή από τις κακές συνήθειες του παρελθόντος. Χρειάζεται ενδοσκόπηση και αυτογνωσία. Χρειάζεται εξαγνισμός προθέσεων, επιθυμιών και σκέψεων. Χρειάζεται άγρυπνη προσοχή και ορθή διαγωγή. Χρειάζεται προ παντός Αγάπη. Διότι η πραγματική ζωή είναι η ζωή η πλημμυρισμένη από Αγάπη. Η Αγάπη είναι εκείνη που θεμελιώνει την αδελφότητα, που πραγματοποιεί την ενότητα. Την αδελφότητα και την ενότητα των ανθρώπων όλης της Γης. Ποιος μπορεί ν' αρνηθεί ότι μία τέτοια ζωή δεν είναι μια πληρέστερη ζωή;

Ζούμε σήμερα σε μία δύσκολη εποχή. Στον πνευματικό τομέα βασιλεύει το χάος. Η ανθρωπότητα αντιμετωπίζει μια σοβαρή κρίση. Ο μηχανικός πολιτισμός —σαν δύναμη του ολέθρου που ξέφυγε από τα χέρια μαθητευόμενου μάγου— μάς οδηγεί σε αδιέξοδο. Η διάσπαση του ατόμου έγινε φόβητρο, που απειλεί να καταστρέψει τη Γη, αντί να διευκολύνει τη διαβίωση των ανθρώπων επάνω σ' αυτήν. Πρέπει, λοιπόν, ν' απελπισθούμε για το μέλλον του κόσμου; Πρέπει να πιστέψουμε ότι το πνεύμα της βίας, της μισαλλοδοξίας και του φανατισμού, το πνεύμα του εγωισμού, της σκληρότητας και της απληστίας θα βασιλεύουν για πάντα στο πλανήτη μας; Όχι. Ο άνθρωπος δεν μπορεί

να ξαναγυρίσει στο κτήνος. Όλη η σημερινή αναταραχή δεν μπορεί παρά να είναι μεταβατική. Η αντίδραση της καλοσύνης θα επέλθει. Ο σημερινός ανταγωνισμός για επικράτηση και επιβολή θα αντικατασταθεί κάποτε από τάση συνεργασίας σε έργα πολιτισμού. Το πνεύμα της αδελφосύνης, που σήμερα δεν απαντάται παρά σε ελαχίστους, δεν μπορεί παρά ν' αναπτυχθεί κάποτε σε μεγάλο ποσοστό των ανθρώπων. Τότε θα πραγματοποιηθεί η ενότητα της ανθρωπότητας, που θα αντικαταστήσει το σημερινό πνεύμα της απομόνωσης και του ατομικισμού. Θα οικοδομηθεί μία καινούργια ζωή, που θα βασίζεται στην Αγάπη. Οι άνθρωποι θα συνεργάζονται με πνεύμα ανιδιοτέλειας και αδελφότητας.

Ποιος μπορεί ν' αρνηθεί ότι μία τέτοια ζωή δεν θα είναι μία ευγενέστερη ζωή, μία πληρέστερη ζωή; Και τι μας εμποδίζει να την οικοδομήσουμε από τώρα, να την οικοδομήσουμε αμέσως, μέσα στην ψυχή μας και στο πνεύμα μας, αλλά ακόμη και στις πράξεις μας, κατά το μέτρον του δυνατού; Πιθανόν μερικοί να τη θεωρούν ουτοπία. Πιθανόν και να είναι. Αλλά υπάρχει στη ζωή τίποτε σταθερότερο από την πίστη σε μία ωραία ουτοπία; Και δεν είναι πραγματικά η «ουτοπία» της αδελφότητας και της ενότητας των ανθρώπων απόδειξη της ωραιότητας;

Ποιος μπορεί ν' αρνηθεί ότι η ζωή της Ενότητας και της Ειρήνης, της Αγάπης και της Αδελφосύνης, είναι μία πληρέστερη ζωή; Και ποιος μπορεί ν' αρνηθεί τη μικρή συμβολή του για τη θεμελίωση μιας τέτοιας ζωής;

Βιογραφικό Σημείωμα

ΓΟΝΟΣ παλιάς Πατρικής οικογένειας, ο Κωστής Μελισσαρόπουλος γεννήθηκε στην Πάτρα την 1η «Ιανουαρίου 1903 (παλαιό ημερολόγιο 28-12-1902). Τον Ιούνιο 1925 νυμφεύθηκε την αγαπημένη του Διονυσία Σωτηροπούλου με την οποία απέκτησε δύο παιδιά. Εργάστηκε ως υπάλληλος στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος από το 1920 έως το 1960 που συνταξιοδοτήθηκε. Στην Αθήνα μετοίκησε το 1928. Ο Κ.Μ. από μικρός είχε φιλοσοφική διάθεση και κοινωνικές ανησυχίες. Νεότερος ασχολείται με τη λογοτεχνία και τη συγγραφή διηγημάτων που δημοσιεύθηκαν στον «Νουμά» (1920-1922) και στην εφημερίδα «Ελεύθερος Λόγος Πατρών» (1921-1923). Το διήγημα του «Πεταλούδες και Λουλούδια» τιμήθηκε με έπαινο του Α΄ Λογοτεχνικού Διαγωνισμού Διηγήματος της «Νέας Εστίας» (1928).

Ήδη από το 1926, οι φιλοσοφικές του ανησυχίες τον οδήγησαν στη μελέτη Θεοσοφικών βιβλίων. Τον Απρίλιο 1927 γίνεται μέλος της Θεοσοφικής Εταιρείας. Συμμετέχει ενεργά στις εργασίες των Θεοσοφικών Στοών και τον Μάρτιο 1931 δίνει την πρώτη του ομιλία με θέμα: «Πώς έγινα Θεόσοφος». Παράλληλα μελετά τον Κρισναμούρτι, παρακολουθεί τις ομιλίες του και συμμετέχει στις συζητήσεις κατά τις επισκέψεις του στην Ελλάδα το 1930, 1933 και αργότερα το 1954, 1956. Στον Τεκτονισμό μυήθηκε τον Φεβρουάριο 1930.

Από το 1932 εκλέγεται μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της «Θεοσοφικής «Εταιρίας εν Ελλάδι». Συγχρόνως είναι «Αντιπρόεδρος και αργότερα Πρόεδρος (1935-1938) της Θεοσοφικής Στοάς «Ορφεύς» και από 1939-1958 Πρόεδρος της Στοάς «Νιρβάνα». Το 1958 ιδρύει τη Στοά «Ελευθέρα Σκέψις» στην οποία προεδρεύει μέχρι το 1986. Από το 1937-1952 είναι πρόσθετος Γενικός Γραμματέας («Αντιπρόεδρος) της «Θ.Ε. εν Ελλάδι» με Πρόεδρο τον Κίμωννα Πρινάρη. Το 1952, μετά την ανακήρυξη του Κ. Πρινάρη ως «Επίτιμου Προέδρου», αναλαμβάνει Γενικός Γραμματέας (Πρόεδρος).

Από τότε επανεκλέγεται κάθε χρόνο με εξαίρεση το διάστημα 1957-1960. Παράλληλα συμμετέχει στις δραστηριότητες και άλλων συλλόγων. Είναι ιδρυτικό μέλος του Συλλόγου «Δελφικές «Αμφικτιονίες» και Πρόεδρος στο διάστημα 1963-1969, μέλος του «Αρχαιόφιλου Ομίλου Εκδρομών», του «Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός» και της «Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών».

Η πνευματική προσφορά του Κ.Μ. ήταν πλουσιότατη. Εκτός από την άοκνη διδασκαλία του στα Φιλοσοφικά «Εργαστήρια και τις Θεοσοφικές Στοές», έδωσε ένα πολύ μεγάλο αριθμό δημοσίων διαλέξεων στην «Αρχαιολογική Εταιρεία, στον Παρνασσό, την Εταιρεία Φίλων του Λαού» κ.ά. Ως Πρόεδρος της Θεοσοφικής «Εταιρείας και των Δελφικών Αμφικτιονιών, οργάνωσε σειρές ομιλιών φιλοσοφικού περιεχομένου από διακεκριμένους ομιλητές. Το συγγραφικό του έργο περιλαμβάνει πάνω από 20 βιβλία καθώς και πολλά άρθρα και πραγματείες δημοσιευμένα σε φιλοσοφικά περιοδικά. Ήταν ιδρυτής και Διευθυντής του περιοδικού Ελευθέρας Σκέψεως «ΙΛΙΣΟΣ» που εκδίδεται από το 1956.

Επί πλέον της πνευματικής, ο Κ.Μ. είχε αξιόλογη κοινωνική δραστηριότητα. Στην κατοχή διοργάνωσε στη Φιλοθέη συσσίτια και τον Ιούνιο 1944 συνελήφθη από τους Γερμανούς και κρατήθηκε στο Στρατόπεδο Χαϊδαρίου. Διετέλεσε Πρόεδρος του Συλλόγου Υπαλλήλων της Εθνικής Τραπέζης (ΕΤΕ) και Πρόεδρος της Ομοσπονδίας Τραπεζικών Υπαλλήλων (ΟΤΟΕ). Από το 1962 μέχρι το 1984 που αποχώρησε, εκλέγεται συνεχώς Πρόεδρος του Συλλόγου Συνταξιούχων ΕΤΕ και από το 1963 Πρόεδρος και στη συνέχεια (1972) Επίτιμος ισόβιος Πρόεδρος της Ομοσπονδίας Τραπεζικών Συνταξιούχων. Υπήρξε εμπνευστής και δημιουργός ενός σημαντικού κοινωνικού έργου, του «Οίκου Ευγηρίας» Συνταξιούχων ΕΤΕ, που τα εγκαίνιά του έγιναν τον Φεβρουάριο 1984. Ο Κωστής Μελισσαρόπουλος εγκατέλειψε τον γήινο βίο την 31 Ιουλίου 1988. Είθε να είναι φωτεινή και η μεταθανάτια πορεία της ψυχής.

M.M.

ΘΕΟΣΟΦΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Θεοσοφική Εταιρεία εν Ελλάδι
Βουκουρεστίου 25, Αθήνα 10671
Τηλ.: 210 3620702

www.theosophicalsociety.gr

ISBN: 978-618-81553-7-4